

L. Juhász Ilona: „Fába róva, földbe ütve...”

Interethnica 8.

Interethnica

Sorozatszerkesztő

Liszka József

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Etnológiai Központ

Komárom

Postacím:

Fórum inštitút pre výskum menšín
Výskumné centrum európskej etnológie

P.O.BOX 154

SK-945 01 Komárno 1.

etnologia@foruminst.sk

www.foruminst.sk

L. Juhász Ilona

„Fába róva, földbe ütve...”

A kopjafák/emlékoszlopok, mint a szimbolikus térfoglalás eszközei
a szlovákiai magyaroknál

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó
Komárom–Dunaszerdahely
2005

Lektorálta
Dr. Verebélyi Kincső
egyetemi docens

A kézirat az ??????????
támogatásával készült

A könyv megjelenését a
Szlovák Köztárság Kulturális Minisztériuma támogatta

Kniha vyšla s finančným príspevkom Ministerstva kultúry SR

© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2005

© L. Juhász Ilona, 2005

ISBN ??????

Tartalom

1. Bevezetés

- 1.1. A faragott sírjelekről – fejfákról, azok típusai, elterjedése
- 1.2. A kopjafamítosz kialakulása

2. A kopjafa megjelenése és nemzeti szimbólumként való elterjedése a szlovákiai magyarok körében

- 2.1. Kutatástörténeti áttekintés
- 2.2. Az első állítási alkalomtól az 1989-es rendszerváltásig
 - 2.2.1. Nyári művelődési táborok
 - 2.2.2. Honismereti kerékpártúrák
 - 2.2.3. Kulturális és honismereti napok
 - 2.2.4. Egységes földműves szövetkezet által állított, szlovák feliratú kopjafa
 - 2.2.5. Képzőművészeti tábor
- 2.3. 1989-től napjainkig
 - 2.3.1. A kopjafa, mint a közösségi emlékezet jele
 - 2.3.2. Kopjafák magántulajdonban
 - 2.3.2.1. Kopjafa szlovák vidéken
 - 2.3.2.2. Kopjafa mint cégtáblát tartó oszlop
 - 2.3.3. Kopjafából szobor. Kopjafa, mint szakrális kisemlék.
 - 2.3.3.1. Kopjafák mint balesetek színhelyét jelölő haláljelek
 - 2.3.4. A kopjafák hatása a temetői sírjelekre és elterjedésük a katolikusok körében

3. A kopjafák anyaga, formája, tartósítása, „talapzata”

4. A kopjafákon szereplő ornamensek, szimbólumok

5. A kopjafákon szereplő feliratok

6. A kopjafák készítői

7. A kopjafaállítás

- 7.1. Az állítás színhelye
- 7.2. Az állítási ünnepség
 - 7.2.1. A kopjafa, mint többfunkciós emlékmű
 - 7.2.2. A kopjafához kötődő új szokások
 - 7.2.2.1. Vándor-kopjafa
- 7.3. A kopjafák állítói, állíttatói és ajándékozói

8. A kopjafák funkció szerinti csoportosítása, tipológiája

9. Kopjafa-jelenség más dimenziókban

10. A kopjafák „származékai”

- 10.1. Székely kapuk

11. A szlovákok és a hivatalos politika viszonyulása a kopjafához

- 11.1. A „kopjafaháború”. A hivatalos politika viszonyulása a magyar nemzeti szimbólumokhoz (különös tekintettel a kopjafára)
- 11.2. A szlovák lakosság viszonyulása a kopjafához

12. A szlovákiai magyarok és a kopjafa a sajtó tükrében

13. Kitékintés. Kopjafák Európában és a nagyvilágban

- 13.1. Magyarország
- 13.2. Románia (Erdély)
- 13.3. Ukrajna (Kárpátalja)
- 13.4. Szlovénia
- 13. 5. Szerbia-Montenegró (Vajdaság)
- 13.6. Horvátország
- 13.7. Ausztria
- 13.8. Németország
- 13.9. Olaszország
- 13.10. Svédország
- 13.11. Új Zéland

13.12. Kanada

14. A kopjafa, mint a szimbolikus térfoglalás eszköze és az etnikai határ kijelölője.
Összegzés

15. Függelék

15.1. A Szlovákiában állított kopjafák, kopjafa-elemekből álló emlékművek és székely kapuk jegyzéke

15.2. Újságcikkek, idézetek

16. Képtáblák

17. Irodalom

18. Magyar–szlovák helynévjegyzék és mutató

„Vyrezané do dreva, zatĺčené do zeme...” Vyrezávané/pamätné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva v kruhu Maďarov na Slovensku (Zhrnutie)

„Ins Holz geschnitzt, in die Erde geschlagen...” Speerhölzer/Gedenksäulen als Medien zur symbolischen Raumbegrenzung bei Ungarn in der Slowakei (Zusammenfassung)

Férjemnek és Fiának, köszönettel türelmükért

1. Bevezetés

Ha manapság valaki kopjafáról beszél, az emberek egy részének általában nem a szó (talán) eredeti jelentése – vagyis egy sírjel – jut eszébe, hanem elsősorban az utóbbi több mint két évtizedben tájainkon megszorodott, különféle alkalmakból felállított faragott emlékoszlop. A fából készült, egykor csupán temetőekben előforduló sírjelek (fejfák) egy bizonyos, gazdagon faragott típusa az idők folyamán magyar nemzeti szimbólummá vált, fontos helyet foglal el mind Magyarországon, mind a határain kívül élő magyarok nemzeti szimbólumtárában, s nem csupán Európában, hanem a tengerentúli szórványmagyarságnál is. A szlovákiai magyaroknál az utóbbi másfél évtizedben a nemzeti identitás kifejezésének, a szimbolikus térmegjelölésnek egyik legfontosabb eszközévé vált.

Mikor és miért tűnt fel a 'kopjafa' tájainkon a temetőn kívül nemzeti szimbólumként, emlékmű formájában, s milyen szerepet tölt be a szlovákiai magyarok életében? Jelen munkámban elsősorban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Azon túl, hogy történeti áttekintést nyújtok a kopjafa első megjelenésétől napjainkig, kísérletet teszek a jelenség komplex bemutatására és értelmezésére is. Mivel aránylag új jelenségről van szó, lehetőség nyílik arra, hogy még kialakulási folyamatában megragadhassam, és a lehető legapróbb részletekig valamennyi vetületére rávilágíthassak.

Munkamódszerem különböző forrástípusok felhasználásán és értelmezésén alapult:

Több mint egy évtizeddel ezelőtt kezdtem utazásaim során kisebb-nagyobb rendszerességgel dokumentálni a Szlovákia magyarlakta vidékein felállított kopjafákat – akkor még konkrét cél nélkül. A Fórum Kisebbségkutató Intézet (akkor még Fórum Társadalomtudományi Intézet) keretében 1997-ben komáromi székhellyel létrehozott Etnológiai Központban megalapítottuk a Nemzeti Jelképek Adattárát. Itt az évek során gazdag anyag gyűlt össze. Néhány kivételtől eltekintve valamennyi eddig állított kopjafáról fénykép-dokumentáció is készült, így az Etnológiai Központ Fotótárába az ezret jócskán meghaladó hagyományos fénykép, valamint digitális felvétel került be.

Jelen munkámba több mint 100 adatközlőtől származó adatot, információt építhettem be. Ők zömében olyan személyek, akik résztvevői voltak azoknak a rendezvényeknek, amelyeken kopjafaállításra került sor, vagy pedig ezeket

szervezték (néhány ilyen rendezvényen magam is részt vettem). Segítségükért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

Elsősorban az 1989-es rendszerváltást követő elmúlt több mint másfél évtizedben a különféle kopjafaállításokról, emlékműavatásokról rendszeresen és aránylag részletesen tájékoztat az egyetlen szlovákiai magyar napilap, az *Új Szó*, de ugyanez mondható el a többi szlovákiai magyar sajtótermékről, a regionális lapokon át egészen a helyi kiadványokig. A különféle alkalmakból megvalósuló ünnepekről, koszorúzásokról, megemlékezésekről szóló cikkek, rövid hírek, tudósítások témám szempontjából sokrétű és fontos információértékkel bírnak. Mivel közel egy évtizede én végzem a szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiák összeállítását, az adatgyűjtés folyamán számtalan szlovákiai magyar sajtótermék évfolyamait lapoztam át. Ennek köszönhetően mindig feljegyeztem a kopjafaállításra vonatkozó adatokat. Fokozatosan átnéztem azokat a szlovákiai sajtótermékeket is, amelyek az első kopjafaállítástól napjainkig megjelentek. Az ezekben talált híradások, különböző írások fénymásolatával, bibliográfiai adataival is jelentősen bővült a Nemzeti Jelképek Adattára. Segítségükkel nyomon követhetjük a kopjafakultusz kialakulásának folyamatát a térségben, s forrásértékkel bírnak a kopjafaállítás hátterének alaposabb megértésében, s bizonyos társadalmi összefüggések feltárásában is. Munkám során tehát fokozott figyelmet fordítottam ezeknek az újságcikkeknek a tanulmányozására és elemzésére is. Gyakran idézem is őket, hiszen az egyes cikkek szerzőit adatközlőimnek tekintem, akik egyfajta résztvevőként számolnak be az adott eseményről.

A világhálón való keresgélés szintén nem volt eredménytelen. Az innen szerzett adatok zömükben nem a konkrét kutatási területre vonatkoznak ugyan, s inkább amolyan háttér-információként szolgálnak, de pótolhatatlanok a jelenség jobb megértése szempontjából.

A kopjafák számbavétele során nagy segítségemre voltak azok a fafaragók, akik az általuk készített kopjafák listájának megküldésével teljesebbé tették a dokumentációt. Sajnos, nem sikerült mindnyájukat személyesen felkeresnem, de levél vagy telefon útján általában kapcsolatot tudtunk teremteni. Akadtak olyanok is, akik személyesen kerestek fel, néhányukat pedig én látogattam meg. Valamennyiüknek ezúton fejezem ki köszönetemet.

Jelen kötetben tehát eddigi kutatómunkám eredményeképpen igyekszem a lehető legapróbb részletekig bemutatni a kopjafaállítás szokásának különféle formáit és

változatait, továbbá számba venni a kopjafához kötődő valamennyi jelenséget (ahol arra külön utalás nem történik, ott saját, terepen végzett kutatás, megfigyelés eredményét adom közre). Az eddig feltérképezett objektumokat a helységnevek alapján alfabetikus sorrendben mutatom be a függelékben, közölve minden velük kapcsolatos konkrét adatot (állítás ideje, alkalmá, helye, felirat stb.). Természetesen ezzel a témát korántsem lehet még lezárni, hiszen egy olyan folyamatosan változó szokásról, jelenségről van szó, amely napjainkban éli virágkorát, az állítási alkalmak egyre bővülnek, és a kopjafafaragók tábora is gyarapszik. Mivel a szlovákiai magyarok egy kb. 500 kilométeres hosszú sávban lakják Dél-Szlovákiát, fizikai képtelenség egy teljes és naprakész adatbázis elérése. Bár munkám során erre törekedtem, bizonyára akadnak olyan objektumok, amelyekről eddig nincs tudomásom.

Fontos, hogy továbbra is figyelemmel kísérjük e jelenséget, s ha a jövőben is módszeresen sikerül dokumentálni a változásokat, néhány év vagy évtized múltán talán új tudományos megállapításokat vonhatunk le, s újabb adalékokat kaphatunk mind a szlovákiai magyarok társadalmi és politikai életének alaposabb megismeréséhez, értelmezéséhez, mind a szimbólumteremtés és -használat általános természetrajzához.

1.1. A faragott sírjelekről – fejfákról, azok típusai, elterjedése

A magyar falvak temetőiben előforduló sírjelek többek között vallási szempontból differenciáltak. A katolikusok körében – elsősorban a 20. század második felében teret hódító kőből, márványból stb. készült különféle alakú sírjelektől eltekintve – a (fából, kőből, fémből készült) kereszt volt az általános, a protestánsok sírjainak nagy részét fából faragott fejfákkal jelölték, s néhány helyen azzal jelölik még napjainkban is.

A fejfák eredetkérdésével, csoportosításával számos néprajzkutató foglalkozott, rajtuk kívül azonban még több képzőművész és lelkes amatőr végzett gyűjtéseket ebben a témában. E nagy érdeklődés eredményeképpen sok néprajzi leírás és rajz készült a temetők fejfáiról, különösen Erdély területéről (vö. Kós 1972). Az alábbiakban tekintsük át részletesen, miként vélekedik a szakirodalom a fejfákról, és ennek keretében mit értenek a szerzők a 'kopjafa' terminus alatt.

A magyar néprajz addigi eredményeit összefoglaló, az 1930-as évek első felében megjelent, *A magyarság néprajza* második, tárgyi néprajzot bemutató kötetében a szerző, Viski Károly a díszítőművészetről szóló fejezetben, számos illusztráció kíséretében témákról a következőket írja:

„A monumentálisnak nevezhető faragások első csoportját a temetői fejfák, kapufák és kereszték alkotják. Közöttük minket inkább az előbbiek érdekelnek, minthogy igen ősi, föltehetőleg még honfoglalás előtti szokással, a kopjás temetéssel van kapcsolatban (...). Ezek a többé-kevésbé díszes kopjafák a kopjás tartófái voltak egykor; a szokás elhanyagolásával a kopjafák elvékonyodtak, a kopjás pedig kurtanyelű zászlócskákka rövidültek. Eredetibbnek tartható alakjuk – a szokással együtt – legtovább Székelyföldön maradt meg. E székely kopjafák úgyszólván kivétel nélkül mértani jellegű elemekből összerakott díszítményű oszlopok. Legközelebbi rokonságban a guzsalyformákkal vannak. Jellegzetes elemük egy nyolc csúcsú, egyenlő oldalú háromszögekkel határolt buzogányszerű faragvány, továbbá egy négy szirmú kehelyre emlékeztető elem s ezek változata. (A Székelyföldön s szórványosan egyebütt is régebben szokás volt a fejfákat kék-piros színre festeni is.) A Duna-Tisza közén a henger és csonka kúp, gömb s ezek kombinált formái gyakoribbak.”

(Viski é.n. 342, 347)

Pócs Éva a *Magyar néprajzi lexikon*-ban három fő csoportra osztja a fejfákat: Az elsőbe a fatönkös típust sorolja. Ennek alcsoportját képezik az ún. csónak alakú fejfák, amelyek elsősorban Szatmárban terjedtek el, de előfordulnak a Hajdú-Biharban is, Szlovákiában pedig az Ung-vidék néhány településén látni ilyeneket (vö. Mihályi Molnár 1984). Ezt a formát – bár eddigi ismereteink alapján megnyugtató módon nem bizonyíthatóan – egyes kutatók régi, még a finnugor őshazában honos csónakban való temetkezéssel hozták összefüggésbe (vö. Solymossy 1930). A második csoportot az oszlopos fejfák alkotják. E típus keresztmetszete négyzet alakú és mind a négy oldala egyformán megmunkált, faragásokkal díszített. Ennek is több altípusa ismert (ilyen pl. a gombfa, az ember alakú fejfa stb.). Pócs Éva ebbe a csoportba sorolja a *kopjafát* is, s a következőket írja róla:

„...a Székelyföldön, Kalotaszegen elterjedt de az Alföld több helyén is (pl. Fülöpszállás, Albertirsa, Monor stb.) fellelhető kopjafa, amely egyes vélemények szerint – legalábbis Székelyföldön – a kopjás temetés emlékét őrzi. (A hódoltság kori török temetők elterjedt sírjele volt a halott mellé szúrt dzsida.) Meglétére már a hódoltság kori források is utalnak. Faragása és díszítésmódja a guzsalyéhoz hasonló: karcsú testét mind a négy oldalán egyformán vésett mértánias elemek díszítik. Gyakran festették is. Általában nincs „homloka”, így felirata sem, többnyire csak a halál évét vésték rá. Csúcsa általában virág, gömb, buzogány, láng, szív stb. díszben végződik, amely néhol a halott nemének megkülönböztetésére szolgál. Erdély sok helyén – pl. Háromszékben – gombfának nevezik, ugyanitt a lábát nevezték kopjafának, így a kopjafa már nemcsak ehhez az altípushoz kapcsolódik.”

(Pócs 1979, 100, 107)

A harmadik csoportot a táblás fejfák alkotják, amelyek voltaképpen deszkából kifűrészelt táblák. Egyes vidékeken valószínűleg a lapos sírkövek utánzata, s mint ilyen, újabb jelenségnek számít. Ez a típus az egész nyelvterületen előfordul, díszítés és kivitelezés szempontjából területenként eléggé nagy eltérést mutat, így bizonyos alcsoportjait is meghatározhatjuk. Előfordulnak egészen egyszerű formák, de fűrészsel gazdagon kicsipkézettek, áttörtek vagy pedig vésett díszítésűek is. A Dunántúlon és a Sárközben, valamint Gömörben antropomorf jellegűekkel is találkozunk.

Kunt Ernő a *Magyar néprajz* VII. kötetében a temetkezési szokások kapcsán a sírjelölést tárgyaló részben négy fő csoportba osztja a fejfákat, a kopjafát külön csoportként meghatározva. Ezen belül további két alcsoportot mutat ki. A következőképpen jellemzi ezt a típust:

„Karcú, nyúlánk formája négyszög, kör keresztmetszetű. E típus sorakoztatja fel a legváltozatosabb módon a mértani díszítő elemek változatos sorrendben függőleges egymásra épülő sorát. A bravúros faragótudással készített sírjelek kifejezetten többnézetre szántak. Különböző díszítőelemeit a századelőig színezték ki. Mindenekelőtt Erdélyben, a Duna-Tisza közén, a Duna mentén terjedt el. A kopjafáknak két csoportját kell megkülönböztetnünk. Az Erdély-szerzte elterjedt változatok díszítettségük gazdagsága ellenére általában zárt, nyugodt tagolású kompozíciót mutatnak. A díszítőelemek inkább mértaniasak, szögletesek, zömökek. A Duna-Tisza közén, például a monori református magyaroknál – de a szlovák telepítésű, evangélikus falvakban (Alberti, Irsa, Pilis, Pest m.) is – a kopjafák részformái inkább kerekítettek, íveltek, magának a sírjelnek a keresztmetszete is általában kör. E csoportja az erdélyieknél újabban tűnik fel.”

(Kunt 1990, 94–95)

Novák László Ferenc fejfákról írott, a közelmúltban megjelent monográfiájában az eddig megjelent szakirodalom és saját gyűjtései alapján egy átfogó képet ad a magyar nyelvterületeken előforduló fejfátípusokról (Novák 2005). A szerző kutatástörténeti áttekintést nyújt a fejfák eddigi, formai rendszer szerinti csoportosításairól. Felhívja a figyelmet arra, hogy „a tipologizálás annak ellenére, hogy csupán formailag törekedtek rendszerbe foglalni a fejfákat, valójában a különböző fejfa-eredeztető hipotézisekre alapozódnak. Ezért is szükséges a munkát a formai szempontokon túlmenően a kultúrtörténeti szempontok figyelembe vételével elvégezni” (Novák 2005, 95). Véleménye szerint a fejfák variánsai formai szempontból két fő típusba sorolhatóak, mégpedig az oszlop és a tábla alakú fejfák csoportjába. A fejfák tipologizálása kapcsán figyelmeztet arra a – kutatók által ez ideig figyelmen kívül hagyott tényre –, hogy az elmúlt évszázadban nagy változások álltak be a fejfák formakincsében, sok helyen stílusváltás következett be. Ennek

szemléltetésére több példát is felsorakoztat. Formakincsük alapján 6 csoportra osztja a faragott fejfákat: 1. Tönkös és oszlop alakú fejfák, 2. Epitáfiumok, 3. Névtáblák, 4. Táblaalakú fejfák, 5. „Kopjafák” vagy népi iparművészeti fejfák, 6. Lábfa.

Az első csoportba sorolt fejfák kapcsán megjegyzi, „annak ellenére, hogy a fejfa a XVIII. századtól vált általános sírjellé, és viszonylag új keletűnek tekinthető a díszítőelem-rendszere is, két nagyobb típusát különíthetjük el: a régi vagy archaikus, és az új stílusú fejfák nagy csoportját. Az archaikus fejfák között az antropomorf tönkös-oszlopos fejfák alkotják az uralkodó típust, de ide tartozik még a gombosfák nagyobb csoportja is, mint az antropomorfia sajátos megnyilvánulása” (Novák 2005, 97). Ezt követően részletesen tárgyalja az egyes típusokat, pontosan feltérképezve ezek elterjedését is. A témánk szempontjából legfontosabb, 5. csoportról a következőket írja:

„A vitézi temetési pompa tárgyalása során egyértelműen beigazolódott az, hogy a kopjás temetkezés és a fejfa sírjelállítás között közvetlen eredetkapcsolat nem áll fenn. A népnyelvi terminológiák között sem fedezhető fel a kopjafa sírjel név. Ennek ellenére a terminológia szívósan tartja magát a korabeli népművészeti kutatók, néprajzkutatók, s a műveltebb rétegek, s természetesen a faragó népi iparművészek körében. A művészeti ffaragók munkája révén terjedtek el a rendkívül gazdag díszítésű legújabb típusú fejfák, amelyek kopjafa néven ismeretesek széles körben. Ezek a napjainkban megnyilatkozó népművészet reprezentáns darabjai...”

(Novák 2005, 119)

Figyelemre méltó, hogy a szerző a fejfák csoportosításakor a magyar néprajzi szakirodalomban első alkalommal sorolja külön csoportba a kopjafa néven ismeretes sírjeleket.

Szólni kell a szlovák kutatás eredményeiről is, amelyek – szűkebb témánknál, a fejfák kérdésénél maradva – alapvetően Rudolf Bednárík nevéhez fűződnek. Bednárík a Szlovákia temetőit bemutató munkájában az oszlopos fejfák kérdésével is foglalkozik. Mivel e sírjeltípus kétségtelenül megvan a szlovák evangélikus temetőkben is (ilyenek például a Kunt Ernő és Pócs Éva által is emlegetett Pilis és Albertirsa is), Bednárík az ősszláv hitvilág halottkultuszából próbálja őket levezetni, miközben elismeri, hogy a többi indoeurópai és urál-altáji nép hitvilágában is hasonló képzetek domináltak (Bednárík 1972, 46–47). Jelen munkának nem lehet célja a különféle fejfa-eredetelméletek kritikája. Bednárík művének felemlítésével csak jelezni szerettem volna, hogy e sírjeltípus eredete szűk nemzeti keretek közt nem biztos, hogy biztonsággal megoldható (1. kép).

Másrészt, mivel a fa szerves anyag, tehát mulékony, ebből következik, hogy tárgyi bizonyítékok hiányában tudományosan nem is lehet bizonyítani a fejfa/kopjafa hódoltság előtti meglétét, de az ellenkezőjét sem; így a kérdés máig nyitott maradt. Ebből adódóan aztán számos újabb teória jelenik meg még napjainkban is. Olyan szélsőséges megállapításokkal is találkozhatunk, mint például a magát táltosnak nevező Kovács András *Táltos Iskolájának* honlapján a világhálón:

„...1965-ben dr. Móricz János a Frankfurter Allgemeine Zeitung hasábjain közölte felismerését, mely szerint Equadorban az őslakosok közül sokan magyarul beszélnek. Ezek az indiánok megmutatták Móricznak legféltettebb helyüket, a Táltosok barlangját, amely tulajdonképpen egy hosszú barlangrendszer hatalmas termekkel, aranytárgyakkal és könyvtárral, ahol hetvenezer évre visszamenően – úgynevezett laminákon – le volt jegyezve a Föld történelme, méghozzá (ezzel Däniken is foglalkozik egyik könyvében) székely rovásírással! Szintén Equadorban található egy kopjafa, amelyen négy név szerepel: Akuta, Ruga, Attila és Csaba neve. Ez azt jelezheti, hogy rokonaink, a hunok eredetileg Dél-Amerikában éltek, és a 400-as években, az óceánt áthajózva kerültek Ázsiába.”

A kopjafák ősi eredetét legalábbis megkérdőjelező tudományos álláspontok (Balassa 1989, 66–68) ellenére bizonyos „szakmai” körökben még ma is tartja magát a kopjafát „ősmagyar” eredetűnek tulajdonító elképzelés. A társadalom egy része (elsősorban az értelmiség és a képzőművészek egy aránylag szűk rétege) meggyőződéssel vallja, hogy a ma elsősorban emlékműként, de az egyre gyakrabban temetői sírjelként is állított, a folklorizmus kategóriájába tartozó kopjafák a honfoglaló magyarok népművészetének a mába átörökített változatai. Nem ritkaság az sem, hogy a fából készült fejfák valamennyi típusát kopjafának nevezik. Az egyik szlovákiai nyári kerékpártúra résztvevője például „kopjafás temetőnek” nevezte lelkes beszámolójában a bodrogszentesi temetőt annak ellenére, hogy az ottani sírjelek szinte kizárólag nem is fából, hanem a környéken található, kifejezetten kemény kőből készültek. Koltay Gábor közelmúltban bemutatott Honfoglalás című filmjében azt láthatták a nézők, hogy az őshazában eltemetett ősök sírjait is a ma ismert „folklor-kopjafák” jelölték, ezektől vettek búcsút a vándorlásra induló ősmagyarok. A szóban forgó filmrészlet bizonyára jelentősen hozzájárult a kopjafák eredetével kapcsolatos már eléggé elterjedt romantikus nézet erősödéséhez és továbbterjedéséhez. A jelenségnek azonban mélyebbek a gyökerei. A továbbiakban a kopjafamítosz kialakulásának körülményeit lássuk kissé részletesebben!

1.2. A kopjafamítosz kialakulása

Tudomásom szerint a kopjafával mint nemzeti szimbólummal a magyar néprajzi szakirodalomban elsőként Hofer Tamás foglalkozott (Hofer 1989). Tanulmányában többek között végigkíséri a kopjafamítosz kialakulásának folyamatát, s a vonatkozó szakirodalomra támaszkodva arra a megállapításra jut, hogy a mítoszteremtés a 19. század elején vette kezdetét. A következőkben részben az ő tanulmányának gondolatmenetét követve, részben további szempontokkal, adatokkal kiegészítve mutatom be, egy kvázi sírjelből miként válhatott viszonylag rövid idő alatt nemzeti szimbólum. A kérdés feloldását valószínűleg ketté kell választani: az egyik egy nyelvtörténeti, a másik pedig egy néprajzi-kultúrtörténeti fejlődés.

A kópia, kopiafa, temetőfa kifejezéssel először az 1838-ban megjelent *Magyar tájszótárban* találkozunk. Czuczor Gergely és Fogarasi János 1865-ben kiadott szótárában a kopjafa szó eredetére vonatkozóan a következő magyarázatot találjuk:

„Kopjafa, (kopja-fa) ősz. Fn. Erdélyben a székelyeknél am. sírdombot jelölő fa, sírfa, fejfa. Valószínűleg azon szokásból vette nevét, hogy a vitéz székelyek halottjaik sírjára kopjanyelet tűztek. Túl a Dunán, különösen Győr vmegyében még az újabb időkben is a nemesek mint született vitézek koporsóját dárdát képező rudakon szokták a temetőbe vinni.”

(Czuczor–Fogarasi 1865, 966)

A pontosan egy évszázad elteltével, 1965-ben megjelent *Magyar nyelv értelmező szótára* viszont már „népi”, „népnyelvi”, „népies” magyarázatként közli:

„Kopjafa (...) 2. (nép) Gyak. jelképes faragványokkal díszített v. festett s rendsz. dárdahegyben végződő, faragott, karcsú fejfa.”

(ÉrtSz IV: 319)

A *Magyar értelmező kéziszótár* legutóbb, 2003-ban megjelent átdolgozott kiadása is hasonló magyarázatot ad:

„Kopjafa: faragványokkal díszített oszlopszerű fejfa.”

(Éksz 733)

A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* a kifejezés, kopja formában való első előfordulására, egy *Magyar Nyelv*-beli közleményre hivatkozva 1543-at adja meg:

„A kőművesnek a kewfelveteleért, becsinálásaért és az kopja felcsinálásáért attam egy forintot tizenyolcz pénzt...”

(MNy 1960, 118)

„A székely nyelvjárásokra jellemző 2. jelentés [értsd a fenti, fejfaértelmezést. L.J.I. megj.] vagy azzal függ össze, hogy az így jelölt fejfák dárdaszerű csúcsban végződnek, s ezáltal az elesett harcosok sírhantjába szúrt kopjára emlékeztetnek, vagy pedig annak a

régi temetési szokásnak a nyelvi nyoma, hogy a koporsót két dárदारúdon vitték ki a temetőbe, s e két rudat az elhantolás befejeztével a sír két végébe tűzték.”

(TESz 2, 564)

Figyelemre méltó azonban, hogy a szó következő és egyetlen előfordulása a már említett 1838-as adat. Az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* megfelelő kötetében találunk kettő, viszonylag korai, sírjel-értelmezésű kopjafa-adatot is:

„Egy koporsora és kopia fára költöttem 10. Forint” – 1843

„Sas Josef meghalálózván ... temetőfa, vagy kopiafát tsináltam” – 1847

(EMSzT VII: 223)

Közvetlen paraszti szóhasználatban viszont senki sem találkozott vele. Az *Új magyar tájszótár* sem tud a kopjafa fejfaértelmezéséről:

„...a háztető végén álló, faragványokkal díszített vékony faoszlop...”¹

(ÚMTsz 3, 475)

Mindezek alapján legalábbis megkérdőjelezhető (s az eddigi mértékadó kutatás is ezt tette), hogy valamikor létezett ilyen szó, s egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy Balassa Iván összefoglaló munkájában, *A magyar falvak temetői* című kötetében sem tudta alátámasztani a kopjafák meglétét a reformáció előtt (Balassa 1989). A rendelkezésre álló történeti források alapján sem valószínűsíthető, hogy a fejfák díszesen faragott változatai léteztek volna a 18–19. század fordulója előtt. Hofer véleménye szerint „...sejthető, hogy ezek a szépen faragott fejfák ugyanazzal a népművészeti lendülettel, a paraszti »tárgyi világok« meggazdagodásával terjedtek el, ami divatba hozta az új viselettípusokat, a mázas cserépedény, a festett puhafa bútor tömeges használatát is” (Hofer 1989, 245). Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a középkorban Magyarországon is a templom kerítésén belül fekvő „cínterembe” temetkeztek, ahonnan aztán aránylag rövid időn belül egy közös, csontházba, azaz csontokat gyűjtő gödrökbe kerültek, s az individuális sírok használata nem volt általános.

„A fejfák mögött feltételezett történeti múlt tovább mélyült a magyar őstörténet felé. A honfoglalóknál, illetve a nomádoknál kerestek és találtak adatokat arra, hogy kopját, lándzsát, zászlót tűztek a sírra. Az »ember alakú« fejfákat összehasonlították a finnugor népek ember alakú bálványaiával, összobraival. Ezek ugyan nem sírokon álltak, hanem »szent ligetekben«, de a velük való összevetés is gazdagította a fejfák

¹ A cseh nyelvterületen is ismert volt ez a házorom-díszítési mód (vö. *Český lid* 10 /1900/, 80 – 81)

»szimbolikus tőkéjét« – állapítja meg Hofer, majd rámutat arra, hogy „ez az értelmezés szervesen illeszkedett abba a »vetélkedésbe«, amely a magyar társadalom különböző csoportjai, »kulturális tömbjei« közt folyt a tekintetben, hogy kik is a legjobb, legigazibb magyarok (Hofer 1989, 245).

Felhívja a figyelmet a protestáns értelmiségiek domináló szerepére a nemzeti jelképrendszer kialakításában. A nemzeti történelemben a fő hangsúly már a katolikus Habsburg-uralkodókkal szembenálló nemzeti hősökre helyeződik át (különös tekintettel az 1848-as ellenállókra), míg az ezt megelőző korban a szent királyok és a törökök ellen harcoló hősök voltak a példaképek. „Egy olyan esetlegességből, véletlenből kiindulva, mint az egyetlen kétséges tájnyelvi 'kopjafa' adat, a szimbolikus jelentések különböző rétegeinek kikristályosodását és a nemzeti ideológia különböző tartományaival a kapcsolatok létrehozását (török kor, honfoglalók, katonai erények, székelyek mint különösen régi és jó magyarok, kálvinizmus mint nemzeti vallás stb.) figyelhetjük meg” (Hofer 1992, 246).

A kopjafákra mint népművészeti alkotásokra Huszka József rajztanár hívta föl a figyelmet szerteágazó, a magyar népművészet keleti elemeit népszerűsítő munkásságában². Székely faragott sírfákról rajzokat is közöl, s ezeket a kopjafákkal hozza összefüggésbe. Véleménye szerint a 'kopjafák' az egykor sírba szúrt kopják stilizált ábrázolásai. A nomád népek temetkezési szokásaival kapcsolatban említett lándzsák és kopják tovább erősítették az elképzelést, hogy a falusi kopjafás temetkezés mögött pogány kori hagyományokat tételezzenek fel. A fejfáknak a kopjával, a történelmi múlttal való összekötése a magyar őstörténet felé terelte a figyelmet, s a faragott sírjeleket mint az ősmagyar múlt egyik elfelejtett, majd a reformáció után újraéledő hagyományának tekintették.

A vitézi, zászlós kopjás temetés hagyományát számos szerző kapcsolja össze a fejfa-eredetkérdéssel, miközben a tradíciónak a katolikusok körében fennmaradt maradványaira is utalnak. Orbán Balázs, aki az 1860-as években végigjárta a Székelyföldet, csupán egy faluból közölte néhány fejfa képét (ezeket is csupán azért, mert nevezetes emberek sírját jelölték), de ő sem fordított különösebb figyelmet ezekre a sírjelekre és a kopjafa kifejezést nem is említi. Egy katolikus (!) falu, Atyha község vonatkozásában ír arról, hogy a katonai szolgálatra kötelezett székely férfi koporsója előtt zászlós kopját vittek (Orbán 1868, 140).

² A témához lásd bőséges irodalommal: Sármány 1977.

Berze Nagy János Heves megyei adatokra hivatkozva a katolikus temetésen vitt egyházi zászlókat, az azokra kötött szalagokat, illetve ezeknek a szalagoknak, kendőknek a sírkeresztre erősítését a pogány kori zászlós kopjakkal próbálja kapcsolatba hozni (Berze Nagy 1911). Megjegyzem, hogy a temetés után a római katolikus sírkeresztre kötött temetési szalag több európai népnél, így a szlovákoknál, cseheknél és németeknél egészen biztosan ismert és elterjedt.

A kopjás vitézi temetés és a fejfák kapcsolatának kérdését a legutóbb Novák László Ferenc már említett, fejfákról írott, a közelmúltban megjelent monográfiájában tisztázta. Terjedelmes fejezetben tárgyalja „a vitézi temetési pompát”, s gondolatmenete egyértelmű cáfolata annak a magát szívósan tartó, s napjainkban is egyre terjedő tévhitnek, mely szerint a fejfák és kopjafák azonos gyökerűek, és az egykori kopjás temetkezés emlékét őrzik:

„A kopjafának a sírjelöléssel való kapcsolatát a kopjás temetkezéssel hozzák kapcsolatba: a vitézi pompával történő temetés során hordozott hadi eszközt, a zászlós kopja fegyvert a sírhanthba szúrták, ebből keletkezett a fejfa sírjel a későbbiek során. Elveszítette az eredeti funkcióját, egyre díszesebbé, csillagokkal, tulipánokkal, gombokkal díszítetté vált a kopja, s így keletkezett a kopjafa sírjel. Hogy ennek a etimologizálásnak tévedésére rávilágíthassunk, szükséges a vitézi temetkezési szokásokat ismernünk...”

(Novák 2005, 37)

A vitézi temetkezési szokások részletes történeti bemutatásánál a szerző korabeli dokumentumok felvonultatásával támasztja alá véső konklúzióját, miszerint „a kopjafa nem azonos a fejfával, tehát nem elsődleges, primér sírjel, hanem csupán „másodlagos, secunder sírjelölő funkcióval rendelkezik...” (Novák 2005, 60). A fejfának a kopjából történő származtatását a „népnyelvi szóhasználat” alapján is kizárja.

A kopjafamotívum a 20. század elejétől egyre közzismertebbé vált, a Malonyay Dezső szerkesztésében útjára indított *A magyar nép művészete* című könyvsorozat első kötetében (amely természetesen Kalotaszeggel foglalkozik) már 740 'kopjafa' ábrázolás jelent meg (Malonyay 1907. Vö. Bodor 1985. Lásd még: Csete 1990). A budapesti Néprajzi Múzeum 1900-tól megjelenő folyóiratában, a *Néprajzi Értesítő*ben rendszeresen jelentek meg olyan közlemények, amelyekben egy-egy vidék, vagy

falusi temető fejfáit mutatták be vidéki rajztanárok. A *Magyar Iparművészet* című folyóiratban ugyancsak számos fejfa rajzát közölték³.

A pályakezdő Kós Károly építészeti terveiben, balladaillusztrációiban fejfákat is megjelenített. A Sas Péter által összeállított *Kós Károly-képeskönyv* segítségével egy átfogó képet nyerhetünk arról, milyen nagy számban szerepelnek rajzaiban a fejfák, s megjelennek az Attila korát megjelenítő rajzokon is (Sas é.n.).

„Nagy Sándor, a gödöllői művésztelep egyik vezető mestere megírta, hogy miközben a Dunántúlon tornácoszlopokat, fejfákat rajzolt, két falu között gyalogolva hogyan jelent meg képzeletében Attila fapalotája, amely szerinte ilyen oszlopokból, fejfákból lehetett összeácsolva. Ezt az elképzelését rézkarcon, faliszőnyegeken is megjelenítette.”

(Hofer 1992, 247)

A nemzetközi képzőművészeti kiállításon, a Velencei Biennálén 1908-ban a magyar pavilon (ebben Attila történetét bemutató mozaikkép szerepelt) elé kettős fejfasort állítottak, „amelynek jelképesen ki kellett fejeznie, hogy az Attilával rokonnak képzelt székelyek gyakorlatában, de általában a magyarok temetkezési szokásaiban is fennmaradt a hun elődnek ez a művészileg is értékes hagyománya, a kopjafafaragás” (Hofer 1992, 247). A magyar közvéleményben tehát gyökeret vert az a nézet, hogy a kopjafaállítás, vagyis a sírok faragott fejfákkal való megjelölése, a magyarok egyik ősi szokásának újjáéledése. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a néprajzi szakirodalomban több kutató is ebben a szellemben közelítette meg a fejfás temetkezés eredetkérdését, így sokan már bizonyított tényként fogadták el ezt az elképzelést.

Nyíró József két világháború közt megjelent (s az azóta már több kiadást is megért) *Kopjafák* című könyve ugyancsak ezt az elképzelést erősítette.

„Az irodalmi, művészeti ábrázolások és a tudományos értelmezések végeredményeként a közvéleményben a faragott fejfákhoz a magyar múlt, a XVI–XVII. századi török háborúk, az őstörténet, a hősiesség ellenállás, a falukon a megőrzött régi magyar kulturális hagyományok képzetei kapcsolódtak.”

(Hofer 1992, 248)

A kopjafa tehát fokozatosan magyar nemzeti szimbólummá vált, s elsősorban a 20. század harmadik negyedében egyre gyakrabban jelent meg a temetőkön kívül is, az eredetitől egészen eltérő, új funkciót kapott emlékművek formájában. Magyarországon ilyen jellegű emlékművet – fából faragott kopjafát – az 1970-es

³ A korszak népművészeti érdeklődésének európai összefüggésekbe helyezett elemzését Kresz Mária végezte el (Kresz 1968).

években állítottak először, a mohácsi csata tömegsíriai fölé. A következő magyarországi adat 1988-ból származik, amikor egy ellenzéki csoport az 1956-os áldozatok jeltelen sírjait jelölték meg ilyen módon a 301-es parcellában. Később a kopjafák száma 301-re nőtt.

A magyarországi rendszerváltás után az ilyen jellegű emlékművek állításának szokása nagy népszerűsége tett szert, az állítás alkalmainak skálája is kiszélesedett. Elsősorban 1956 emlékére állítottak Magyarországon kopjafákat. Boros Géza *Emlékművek 56-nak* című kötetében összegzi a forradalom tiszteletére állított emlékműveket, külön fejezetet szentelve a kopjafáknak is (Boros 1997, 81–113). Írásában elsősorban a Hofer Tamás vezetésével az ELTE BTK Kulturális Antropológiai Csoportja által *Nemzeti jelképek – a kopjafa mint nemzeti jelkép* címmel megvalósult kutatás eredményeire támaszkodik. Magyarországon 1997-ig összesen 154 olyan kopjafát sikerült dokumentálni, melyek az 1956-os forradalom emlékére készültek (Boros 1997, 85). A Hofer Tamás által vezetett kutatás eredményeit Boros Géza kötetének megjelenéséig nem publikálták, így a szerző munkája kopjafákról szóló fejezetében Bali János és Sütő Levente közös kéziratára hivatkozik. Boros Géza nagyon részletesen, minden vetületében bemutatja az 1956-os kopjafaállításokat: a társadalmi-politikai háttér elemzése mellett áttekintést ad az addig felállított kopjafák formájáról, anyagáról, szimbólumairól, feliratairól. Az 1956-os kopjafákat három fő csoportba sorolja: 1. Haláljel-kopjafák, 2. Temetői kopjafák, 3. Emlékmű funkciójú kopjafák. Az első csoportba csupán néhányat tud besorolni. Ilyenek például a mosonmagyaróvári sortűz helyén álló, vagy a 301-es parcellát jelölő kopjafák is. A temetői kopjafákat egy átmeneti típusnak tartja a haláljelkopjafák és az emlékműkopjafák között:

„Többségében emlékműként funkcionálnak, jelentésük azonban a temetői környezet határozza meg, ami által a kegyeleti jelleg, a mártíromságra való utalás dominál, szemben a köztéri kopjafák általánosabb jelentéstartalmával. Lehetőleg a temető megkülönböztetett pontján (a bejáratnál, a ravatalozó mellett) helyezik el őket.”

(Boros 1997, 88)

Legnépesebb csoportként említi az emlékmű funkciójú kopjafákat. Ezeket általában magának a történelmi eseménynek vagy elvont személyeknek („áldozatoknak”) és konkrét személyeknek állítják.

A közelmúltban jelent meg az erdélyi kopjafa-revival témakörét összefoglaló dolgozat, amely a kopjafa magyarságszimbólumként való állításának társadalmi-

politikai háttérét mutatja be Erdélyben az 1980-as évek közepétől napjainkig (Sütő–Bali 2002, 277–286). A szerzők végigkísérik a magyarországi kopjafamítosz kialakulását, s rávilágítanak az erdélyi kopjafa-revival előzményeire is. Megállapítják, hogy „a 20. század első felében Erdélyben is a szecesszió építészete és díszítőművészete »fedezte fel« és alkalmazta a kopjafát”. Székelyudvarhelyen Haáz Rezső rajztanár hatására fordult a figyelem a diákság körében a fafaragás és a kopjafák irányába. Akárcsak a „visszatért Felvidéken”, Erdélyben is készítettek díszkaput Horthy Miklós Erdővidékre való bevonulása alkalmával. Ebben az időszakban (1939–1944) a népművészetben belül elsősorban a díszkapufaragás dominált. A kopjafák iránti érdeklődés a második világháború után mérséklődött, újbóli „felfedezése” az 1960-as évek végén, valamint az 1970-es évek elején figyelhető meg. A kopjafa-revival a Székelyföldön az 1989–1993 közötti időszakban tetőzött, ekkor az 1948–49-es magyar szabadságharc emlékére számtalan településen állítottak kopjafát. Feltűnnek a kopjafák az erős római katolikus hagyományokkal rendelkező vidékeken is. „A kopjafa-revival Erdélyben sem a földrajzi, sem a közigazgatási, sem pedig a vallási határokat nem követte, hanem minden esetben a nemzeti, vagy nemzetiségi kultúra határaihoz igazodott igen nagy kisugárzással” – állapítják meg a szerzők. A kopjafaállítások alkalmait illetően bizonyos hangsúlyeltolódásokat mutat ki a szerzőpáros az erdélyi magyarok és a magyarországiak körében. Míg Erdélyben elsődlegesen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc dominál, Magyarországon az 1956 emlékére felavatott kopjafák az elterjedtebbek. A leggyakoribb állítási alkalmak nagyjából arányosan oszlanak meg. Erdélyben megjelentek a kopjafák kicsinyített másai, a szuvenír kopjafák. Megfigyelhető a kopjafa-revival temetői sírjelekre való visszahatása is. Egyrészt az olyan településeken, ahol régebben az ilyen sírjel volt az általános, a kőből készült síremlékek azonban fokozatosan kiszorították ezeket, ismét visszatértek az eredeti hagyományhoz. Másrészt olyan vidékek településein is feltűntek, ahol korábban más típusú faragott sírjeleket állítottak, most azonban a kopjafatípusúakat részesítik előnyben. Ennek oka, hogy a kopjafával akarják még nyomatékosabban hangsúlyozni nemzeti hovatartozásukat (Sütő–Bali 2002).

Arról nincs tudomásom, hogy Erdély kivételével valaki feldolgozta volna a kopjafamítosz kialakulását a mai Magyarország határain kívül élő magyarok körében, Szlovéniában, Vajdaságban, Horvátországban, Kárpátalján vagy akár a nyugati magyarság körében. Így az erre vonatkozó források hiányában személyes

kapcsolatok révén próbáltam felmérni, hogy a fent említett területeken milyen mértékben terjedt el a kopjafaállítás szokása nemzeti szimbólumként.

Kárpátaljai, szlovéniai, horvátországi és szerbiai adatközlőimtől kapott információk egyöntetűen azt támasztják alá, hogy a kommunista időszakban a szlovákiai magyarokkal és a magyarországiakkal ellentétben sehol sem állítottak kopjafát, ezek csupán a rendszerváltást követően jelentek meg.

2. A kopjafa megjelenése és nemzeti szimbólumként való elterjedése a szlovákiai magyarok körében

2.1. Kutatástörténeti áttekintés

Szlovákiai magyar viszonylatban elsőként Liszka József foglalkozott érintőlegesen a kopjafaállítás kérdésével, mégpedig mint a nemzeti hovatartozás kifejezésének egyik módjával (Liszka 2000, főleg: 153–154). A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi székhelyű Etnológiai Központja szervezésében 2002-ben megrendezett a Kisebbségkutatók XV. Nemzetközi Konferenciáján e sorok szerzője foglalta össze A sírjeltől a nemzeti szimbólumig című előadásában a kopjafaállítással kapcsolatos eddigi ismereteket (L. Juhász 2002, 67–74), valamint különböző folyóiratokban adott közre a témával kapcsolatos írásokat (L. Juhász 2003; L. Juhász 2004; L. Juhász 2005).

A napjainkban nemzeti szimbólumként állított kopjafák előzményének tekinthetjük (bár nem fából készült kopjafáról van szó, s nem is jelképes sírt jelöl), s témánkkal kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a rozsnói köztemetőben nyugvó, 1920-ban elhunyt Tichy Gyula festőművész és író síremlékét, amely öccse, a festőművész, helytörténész, néprajzkutató és szépíró Tichy Kálmán tervei alapján készült. A fehér márvány síremléket három – egy magasabb és két alacsonyabb – kopjafa mintájára készült oszlop alkotja. Tichy Kálmán néprajzkutatóként népművészeti kutatásokkal foglalkozott, többek között a faragott temetői fejfák dokumentálásával is (Thain–Tichy 1991). A Tichy Gyula számára állított 'kopjafás' síremléken kívül még egy hasonló stílusút találhatunk a rozsnói temetőben, a katolikus Vass családot, amely a 20. század második felében készült. Egy csiszoltbeton-hasábot jobb és bal oldalról egy-egy stilizált 'kopjafa' fog közre. Eddigi kutatásaim alapján Szlovákia más magyarlakta vidékeiről hasonló jellegű síremlékről nincs tudomásom.

A 'kopjafa', a fából faragott síremlék mint nemzeti szimbólum az első Csehszlovák Köztársaság idején Pozsonyban megjelent és Szepessy Sándor által szerkesztett *Szülőföldünk* című ifjúsági honismereti lap címlapján is megjelent. Ennek készítője Nemesszeghy Jenő, a Sarló mozgalom egyik tagja volt (vö. Liszka 1990, 32–51). A trianoni döntés következtében a Magyarországtól elcsatolt, Csehszlovákiához került területen élő, s néprajzi kutatások iránt érdeklődő értelmiségi fiatalok a Kisalföldön

található település, Farnad temetőjében előforduló fejfákkal tulajdonképpen nemzeti hovatarozásukat kívánták hangsúlyozni. Bár még nem a kopjafa megnevezést használják, azonban nyilvánvaló, hogy az akkor már eléggé elterjedt kopjafamítosz hatásáról beszélhetünk.

Az 1929-ben induló *Tábortűz* című ifjúsági és cserkészalap 1. évfolyamának címlapján illusztrációként több faragott fejfa/kopjafa is szerepel. A címlap készítője ugyancsak a sarlós Nemesszeghy Jenő volt. A folyóirat három állandó rovatának (Cserkészfiúk írásai, Regősjárás, Főiskolai cserkészlet) kísérő rajzain szintén kopjafákat/fejákat láthatunk. Ezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a kopjafamítosz elterjesztésében a cserkészek is jelentős szerepet játszottak.

Ahhoz, hogy éppen a kopjafa lett a nemzeti hovatarozás kifejezésének egyik legelterjedtebb médiuma emlékmű formájában, nem kis mértékben járult hozzá a magyarországiakhoz hasonlóan a (cseh)szlovákiai magyar értelmiség Erdély iránti különösen nagy érdeklődése. Mivel a népi kultúra ott archaikusabb állapotában maradt fel, mint más magyarlakta területeken, úgy vélték, ott őrizték meg a legősibb magyar kultúrát, s egyben az erdélyi magyarokat, s köztük elsősorban a székelyeket tartották a legigazibb magyaroknak. A 20. század első évtizedeiben nem csupán a magyarországi, hanem a korabeli – akkor csehszlovákiai – magyar sajtóban is ebben a szellemben írtak az erdélyiekről, elsősorban a székelyekről. Erdély visszacsatolása után számtalan ilyen hangvételű lelkes írás és alkalmi vers született. Lázár József: A mi jussunk Erdély! címmel az egyik rozsnyói regionális hetilapban megjelent ilyen jellegű „költeménye” jellemző példája ennek a szellemiségnek:

„Attila, az első magyar király
e földön üté fel először sátorát,
s népe a székely: a legjobb katona,
ki nem irtható innen már soha...”
(*Sajó-vidék* 1941. január 11., 2)

Erdély javára, annak Magyarországhoz való visszacsatolása után különféle gyűjtéseket is szerveztek. Erről tanúskodik többek között a rozsnyói *Sajó-vidék* hetilap 1940. október 5-i számában megjelent írás is. Ugyanennek a lapnak több számában is megjelenik egy reklámban a stilizált kopjafa/fejfa motívum a következő szöveggel: „Erdély szava újra magyar! Közvetíti: Telefunken rádió” (pl. *Sajó-vidék* 1940. szeptember 28., 2). Az Erdély fejezi ki leghívebben a magyar szellemet című

írás (*Sajó-vidék* 1940. október 19.) tartalmával azonban nem mindenki értett egyet, ellenvélemény is helyet kap a lapban:

„Hát anélkül, hogy bárkivel is polemizálni kívánnánk, teljes tisztelettel kérjük: Nem volt-e a felvidéki magyar szellem is gátakat romboló, jégkérget feloszlató kemény, forró? Hát lehet tökéletesebb, ősbibb magyar szellem, mint amilyen itt is uralkodott ezer esztendőn át? Hát nem álltak őseink itt is rendíthetetlenül a vártán? Nem álltunk és nem állunk mi is és nem fognak állni az utódaink is? Cseppet sem érezzük magunkat kevésbé magyarnak, mint az erdélyi magyar? (...) Felvidékünk is adott nagyságokat a Hazának, jóllehet kevesebbet, mint Erdély, hiszen annál jóval kisebb is. A szentistváni szellem azonban itt is töretlen, egészségesen erős volt, ma is az és lesz ezután is.”

(*Sajó-vidék* 1940. október 26., 3)

A cikkben leírt gondolatok később is vita témáját képezték a szlovákiai magyarság körében, s ebben a kérdésben a mai napig megoszlik a szlovákiai magyarok véleménye. Szintén ebben a lapban bontakozott ki a témánk szempontjából figyelemre méltó vita, amely a rozsnyói Kossuth-szobor újbóli felállításának ünnepségeire készült diadalkapu kapcsán alakult ki. A tárcaíró Csinosodunk címmel többek közt a következőket írja:

„...Újból diadalkaput állítanak. Székely motívum. Vajon miért? Kisajátítjuk Erdélyt? Nem lett volna stílszerűbb valami bányász elgondolás? Minden esetre szebb és jobb, mint semmi...”

(*Sajó-vidék* 1939. június 3., 3)

Erre Tichy Kálmán szoborbizottsági tag *Tévedés a székely kapu körül* című írásában reagált a *Rozsnyói Híradóban*:

„B. lapjuk legutóbbi számában a »Csinosodunk« című hírben bírálat hangzott el a készülő díszkapuról. E bírálat kapcsán a *Sajó-vidék* kritikusa az építményt »székely motívumnak« minősítette s megállapította róla, hogy éppen csak a »semminél szebb és jobb«. Legyen szabad e bírálatra a következőkben válaszolnom: 1. A kapu még nem is készült el, várjuk meg, míg teljesen befejezik, s akkor mondjunk róla véleményt. 2. A szakértő nem téveszti össze a kopjafát a székely kapuval? Utóbbi valóban erdélyi különlegesség, de az előbbi nem kisajátított székely, hanem egyetemes magyar díszítő elem. Például gömőri falvainkban is sűrűn előfordul, amint azt a népművészettel foglalkozók jól tudják...”

(*Rozsnyói Híradó* 1939. június 11., 4)

Egy későbbi számban egy rövid írás erejéig még visszatérnek a lapban a diadalkapu problémájához:

„Idejét múlta. A diadalkapura annak idején megmondtuk a véleményünket. Ez akkor lezáródott. Most, Erdély visszakerülésével a kapu motívumával teljesen idejét múlta. A főbejáratnál a jármű forgalmat is akadályozza, de ettől eltekintve deszkák hiányzanak

már a díszkapuról és a nemzeti szín is teljesen kifakult. Az idő nagyon is meglátszik rajt s azért a legtanácsosabb, bontsuk le.”

(*Sajó-vidék* 1940. szeptember 28., 2)

A fenti vitához kapcsolódó írások több szempontból is tanulságosak témánkat illetően. Figyelemre méltó, hogy bár a tárcaíró nem használta a kopjafa kifejezést, Tichy Kálmán válaszcikkében mégis ezzel a kifejezéssel él, s írásból kiderül, hogy a Gömörben előforduló faragott fejfákat is így nevezi. Tehát ez is bizonyítja, hogy a köznép nem ismerte ezt a szót, a kifejezés meghonosítását mesterséges úton a képzőművészek kezdi el. Amint már említettem, Tichy Kálmán is Budapesten tanult, ott került kapcsolatba a népművészet iránt érdeklődő művészekkel, s mint néprajzgyűjtő, ismerte több gömöri település temetőjének fejfáit, rajzokat is készített róluk. Cikkében azonban mégsem a helyiek terminológiáját, a fejfát használja, hanem a kopja kifejezést, amit a környéken nem is ismertek. A fent idézett vita rámutat arra is, hogy a (cseh)szlovákiai magyarok körében már a 20. század első felében sem volt egyetértés az erdélyi népművészeti motívumok alkalmazását illetően.

A szóban forgó, Rozsnyón megjelenő hetilapban ebben az időszakban gyakran szerepelt egy olyan budapesti hirdetés, amelyet egy 'székelykapuval' illusztráltak (pl. *Sajó-vidék* 1939. május 20., 3). Az újságban ábrázolt kapu lényegében egy stilizált s leegyszerűsített szerkezetű építmény, amelynek oszlopait a szakirodalom alapján az oszlopos fejfák csoportjába sorolhatjuk. A kopjafa, illetve a faragott fejfa nemzeti szimbólummá való átalakulása ebben az időben már elkezdődött, s az Erdély, különösen a székelyek iránti megnövekedett érdeklődésnek elsődleges szerepe volt ebben. Ezt jól illusztrálja egy rendezvényről szóló tudósítás is. Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása utáni időszakban egy Rozsnyóhoz közeli faluban, Kiskovácsvágáson fafaragó tanfolyamot szerveztek, amelyen egy rimaszombati mester oktatta fafaragásra a résztvevőket, akik „...megtanultak szapuló kádakat, dézsát, sajtárt, köpülőt, trágyahordót, fürdőkádat, vékát stb. készíteni, fúrni, faragni, mint a székelyek” (*Sajó-vidék* 1941. április 12., 4). A tudósításból is arra következtethetünk, hogy a szervezők a székely fafaragókat a „székely” faragott tárgyakat többre tartották azoktól, amelyeket a környék fafaragói készítettek. Az, hogy napjainkban Szlovákia magyarul a vidékein egyre terjedőben van a székelykapu mint emlékmű és nemzeti szimbólumként való állítása, ugyancsak ezt a feltételezésünket támasztja alá.

A második világháború után a szlovákiai magyarokat ért igazságtalanságok – az ún. szlovák–magyar lakosságcsere, deportálás – a jogfosztottság idején az Erdély iránti fellángolás alábbhagyott, csupán néhány évtized elteltével, az 1970-es években fordult ismét fokozottabb mértékben a szlovákiai magyarok – elsősorban az értelmiség érdeklődése Erdély felé. A magyarországiak körében a romániai magyar kisebbség helyzetének drasztikus romlása következtében szinte divattá, küldetésszerűvé vált az Erdélybe való utazás. Ugyanígy volt ez a szlovákiai magyarok egy bizonyos hányadánál, elsősorban a diákok és értelmiségiek körében. A vélemény, hogy az erdélyi magyarok az igazi magyarok, továbbra is élt, sőt annak következtében, hogy az odautazók a szlovákiai magyar településekhez viszonyítva az erdélyiekben egy archaikusabb kultúrát találtak, tisztább forrásnak, az eredetibb, az ősi magyar kultúra őrzőinek tekintették. Itt találkoztak közvetlenül a „kopjafaállítás” még élő szokásával, s többek közt ezt látták a Székelyföldön Orbán Balázs sírjának megjelöléseként, s egyben a sírhoz vezető úton több székelykapu is állt, amelyek már nem eredeti funkciójukat töltötték be, hanem egyféle emlékműként helyezték el őket Orbán Balázs előtt tisztelegve ezzel.

Arra vonatkozóan, hogy az Erdélybe járás mennyire volt divatban a határon túli magyarok körében a rendszerváltás előtti többi szocialista országban (volt Jugoszlávia, szovjetunióbeli Kárpátalja) csak töredékes adataim vannak, mivel ezt a jelenséget tudomásom szerint ez ideig senki sem kutatta. A volt Jugoszláviából származó, s a ma is ott élő néprajzkutatók arról tájékoztattak, hogy náluk nem volt divatban az Erdélybe járás a rendszerváltás előtt, s ugyancsak ezt támasztották alá kárpátaljai magyar adatközlőim is. Ez utóbbiak inkább Magyarországra utaztak – ha egyáltalán lehetőségük nyílt rá. Dalmay Árpád tanár, aki 1989 előtt aktív tevékenységet fejtett ki az ottani magyarok kulturális élete szervezésében, egy 2005-ben hozzám intézett levelében a következőket írta:

„Valóban nem volt divat a Szovjetunióban az Erdély-járási. Két oka is volt ennek. Egyrészt az, hogy minket csak két évenként engedtek külföldre (az gyakorlatilag Magyarországot és Csehszlovákiát jelentette), méghozzá kizárólag a közeli rokonokhoz, szülőhöz, testvérhez, gyerekhez. Az útlevegénylés hosszas, hónapokig tartó procedúra volt. Az útlevelet nem tarthattuk magunknál, hazatérésünk után le kellett adnunk a rendőrségen. Az ember örült, ha eljuthatott Magyarországra, ahol szellemileg is, anyagilag is feltöltődött. Tudniillik minden ruhaneműt ott vásároltunk, de sok élelmiszert is, hisz Kárpátalján évekig nem lehetett például vaj, csokoládét kapni, hogy a déligyümölcsökről ne is beszéljek. Nevetséges, de például a rágógumi és a kóla tiltott volt, mint a kapitalista életmód velejárója (...) Nos ezért sem mertünk mi erdélyi utazásban gondolkodni. Nem is jutottam el Erdélybe csak a rendszerváltás után, pedig rokonaim éltek Nagybányán. A másik ok az volt, hogy Kárpátalján nem volt határátkelő Romániába. Ha valaki rászánta magát az erdélyi látogatásra, és volt közeli rokona, akkor Moldávián (jobb esetben Bukovinán) keresztül lépett be Moldvába, s onnan Erdélybe. Ez

több mint ezer kilométert és kétnapos vonatozást jelentett. Magyarországon keresztül nem mehettünk Romániába. Ezért aztán szinte semmilyen közvetlen kapcsolat nem volt a kárpátaljai és az erdélyi magyarság között a látszólagos közelség, szomszédság ellenére. Maradt a levelezés, de ezzel a lehetőséggel is kevesen éltek, mert a leveleket is megfigyelték, felbontották.”

Az egykori Jugoszláviában sem volt jellemző az ottani magyarok körében az Erdélybe járás, annak ellenére, hogy az ott élő magyarok a kárpátaljaiakhoz viszonyítva egy aránylag szabadabb társadalomban élhettek, s az életszínvonal is sokkal magasabb volt. A távolság sem volt nagy, ezért is elgondolkodtató, hogy míg a szlovákiai magyar értelmiségiek előszeretettel jártak Erdélybe, a volt jugoszláviai magyarokra ez nem volt jellemző. Ennek alapján feltételezhetjük tehát, részben a közvetlen kapcsolat hiánya is befolyásolta, hogy a kopjafa állításának szokása nemzeti szimbólumként nem hódított teret körükben.

„1988–1989-ben az erdélyi magyarság megmaradásának ügye és a magyarországi demokratikus változások kérdése nemzeti sorskérdésként való összekapcsolódása kedvezett egy olyan új politikai jelkép kiválasztódásának, amely egyszerre volt 'erdélyi' és 'népi', mindenképp pedig 'magyar'. A XX. századi nemzeti köztudatban Erdély a 'tisza forrás', nemzeti kultúra legérzékenyebb része, a kopjafaállítás élő erdélyi szokásának átvétele ilyenformán az eredeti gyökerekhez való visszanyúlást, a nemzeti identitás megerősítését jelenti.”

(Boros 1997, 82)

A fent említett 1988–1989-es években, amikor kezdetét vette a Ceausescu-féle erdélyi falurombolás, a szlovákiai magyarok még fokozottabb figyelemmel fordultak Erdély felé, s ellenzéki tiltakozásként aláírásgyűjtést is szerveztek a falurombolás ellen. Megjegyzem, hogy ebben az időben már Szlovákia-szerte több kopjafa is állt az értelmiség és a diákok által szervezett rendezvények színhelyén.

Az Erdély és a „tisza forrás iránti – elsősorban az 1980-as években fokozódó – érdeklődés, a szlovákiai magyarok kulturális életének más területén is visszatükröződött. Ilyen volt a néptánc mozgalom, s az ebből kinövő tánccház mozgalom. A hivatásos és amatőr népi táncgyűttesek repertoárjában szinte mindig jelen volt valamelyik erdélyi tájegység táncchagyományja, az 1980-as években különösen nagy divatja volt ezeknek a színpadra állítása. A népi táncsoportok több tagja is megfordult Erdély archaikus népzene és népi táncokat őrző vidékein, elsősorban a Mezőségeken, s különösen Székelyre mentek sokan, de kedvenc úti cél volt a Székelyföld is. Az erdélyi táncok egyre nagyobb hányadát tették ki egy-egy táncsoport repertoárjának, műsorának, ezért azok, akik a hazai, azaz a szlovákiai

magyar tájak népitánc-anyagának kutatását és előadását tartották fontosabbnak, gyakran nemtetszésüknek adtak hangot az erdélyi táncok nagy térhódítása miatt az együttesek műsorában a hazai rovására.

Fontos dátumnak számít a szlovákiai és az erdélyi magyarok kapcsolatát illetően 1989 decembere, a csehszlovákiai bársonyos forradalom utáni közvetlen időszak. A romániai forradalom kitörését követően Magyarországhoz hasonlóan a szlovákiai magyarok is gyűjtést szerveztek (élelmiszert, ruhát, pénzt stb.), s rövid időn belül segélyszállítmányok indultak útnak Romániába. Ennek az aktivitásnak bizonyos fokig a későbbiekben hatása volt az alább még részletesebben tárgyalandó kopjafaállítások alkalmaira is. Megjegyzendő, hogy a szlovákiai magyarokkal ellentétben a többi „határon túli magyar” vidékeken nem szerveztek segélygyűjtő akciókat az erdélyi magyarok részére. A Mura-vidéken a karitás szervezett gyűjtést a romániaiaknak, a magyarok csupán adakoztak, de nem ők voltak a kezdeményezők.

A (cseh)szlovákiai magyarok Erdélyhez, s a székelyekhez való viszonyulásának ennyire részletekbe menő bemutatását azért tartottam fontosnak, hogy ennek segítségével részben alátámaszthassam azt a feltételezésemet, hogy ez a viszonyulás jelentős mértékben járult hozzá a kopjafaállítás meghonosodásához és elterjedéséhez, s választ kaphassunk arra a kérdésre, hogy miért éppen egy egykori székely eredetűnek tartott sírjel vált a szlovákiai magyarok egyik fontos nemzeti szimbólumává. A fenti tények jól szemléltetik az Erdély iránti nagy érdeklődést, s hogy az ottaniakat (főleg a székelyeket) egy réteg igazibb magyaroknak tartotta, magyarázatul szolgál számunkra arra vonatkozóan, hogy miért állított a szlovákiai magyar értelmiség már korán, 1977-ben éppen kopjafát magyar nemzeti szimbólumként egy rendezvény emlékére. Ezt egyfajta ellenzéki megnyilvánulásnak, valamint a szimbolikus térfoglalás kezdetének is tekinthetjük egyben. A kopjafaállítással a magyarok Kárpát-medencei összetartozását is ki akarták fejezni, mivel azt etnikus specifikumként, a magyar tárgykultúra máig fennmaradt egyik legősibb elemének tekintették. Olyan emléket kívántak tehát hagyni a táborozás helyén, ami megkülönbözteti a magyarokat a Szlovákiában élő többségi nemzettől és egyben az „ősi magyar” hagyományokhoz való kötődést is kifejezi.

Az 1989-es csehszlovákiai rendszerváltást követően az Erdély iránti vonzalom újabb dimenziókat kapott, több szlovákiai magyar település létesített baráti kapcsolatot erdélyi, elsősorban székely falvakkal, s az erdélyi magyarokat egy réteg

továbbra is – vagy talán még hatványozottabban – a „romlatlan ősi magyar” kultúra, a „tisztá forrás” őrzőinek, a „legigazibb” magyaroknak tartja. Én magam is számtalanszor voltam fültanúja ilyen tartalmú kijelentésnek. A szlovákiai és a romániai magyarok közti kapcsolat 1989 után új kifejezést kap: székely települések ajándékoznak kopjafákat magyar testvérközségeknek Szlovákiában, elterjed a székelykapu állításának szokása, s megfigyelhetjük az ún. „székely” vagy „erdélyi” motívumok még hangsúlyozottabb megjelenését a Dél-Szlovákiában állított kopjafákon.

Arra a kérdésre, hogy honnan ered a (cseh)szlovákiai magyarok egy részének ilyen nagy érdeklődése és szimpátiája az erdélyi magyarok iránt, s hogy más határon túli vidékeken ez miért nem öltött ilyen méreteket, eddigi kutatásaim során nem találtam választ.

2.2. Az első állítási alkalomtól az 1989-es bársonyos forradalomig

2.2.1. Nyári művelődési táborok. Tudomásom szerint a Komárom melletti Őrsújfalú autókempingjében 1977-ben felállított kopjafa volt a legelső, amelyet egy rendezvény kapcsán, mint nemzeti szimbólumként értelmezett emlékművet állítottak fel a tábor fiatal értelmiségi résztvevői. A vágsellyei székhelyű Vörösmarty Klub vezetőjének, Tóth Lajosnak a kezdeményezésére, a komáromi Klapka György Művelődési Klub közreműködésével szervezett I. Nyári Művelődési Tábor befejezésekként került sor erre az aktusra. Eddigi ismereteink alapján joggal feltételezhetjük, hogy a Magyarországgal szomszédos kommunista országokban élő magyarok⁴, valamint a nyugati magyarság körében⁵ ez volt az első temetőn kívül, nemzeti szimbólumként

⁴ A kopjafa nemzeti szimbólumként való megjelenését a volt szocialista blokkhoz tartozó országok magyarul a vidékeken – Erdély kivételével – eddig nem dolgozta fel senki. Erdélyben elsőként a Bali–Sütő szerzőpáros kutatta és publikálta ezt a témát (Bali–Sütő 2002). Eddigi gyűjtéseim azt támasztják alá, hogy a volt Jugoszlávia területén nem állítottak kopjafákat, csupán Csehszlovákiában és Romániában jelent meg ez a szokás a rendszerváltás előtt, valamint Kárpátalján állítottak eddigi tudomásunk szerint néhányat már 1989-ben. Az információkért Dalmay Árpádnak (Kárpátalja), Göncz Lászlónak és Halász Albertnek, valamint Klamár Zoltánnak, Silling Istvánnak és Raffai Juditnak (volt Jugoszlávia) tartozom köszönettel.

⁵ Tudomásom szerint ezt a témát az ő körükben eddig még senki nem kutatta. A csehszlovákiai magyarokat követően eddigi ismereteink szerint a Magyarország határain túl kisebbségként élő magyarok a németországi Kastlban működő Magyar Gimnázium kertjében 1981-ben állítottak másodikként kopjafát, mégpedig az 1956-os magyarországi forradalom emlékére. Az eddigi kutatások szerint ez az első olyan kopjafa, amelyet a határon túli magyarok állítottak az 1956-os forradalom emlékére (Boros 1997, 83). Megjegyzem, hogy a Burg Kastlban működő Magyar Gimnázium kertjében álló kopjafák száma később megszorodott, ma már több különféle típusú fejfák stílusában faragott „emlékmű” áll itt, s ezek állításának szokása ebben az iskolában – kisebb-nagyobb megszakításokkal, kimaradásokkal máig is tart. A gimnáziumnak helyet adó várhoz vezető út mentén egy faragott kereszt is áll, amelynek részeit „kopjafa stílusban” faragták és a fejfákról jól ismert motívumok díszítik. A keresztet a magyar gimnázium készítette köszönetként Kastlnak 1983-ban német nyelvű felirattal: „Unser Dank an Kastl. Ungarisches Gymnasium 1983”.

emelt kopjafa. Arról van szó tehát, hogy a kopjafa már nem egy halott valódi vagy jelképes sírját jelölte, hanem a nemzeti hovatartozás kifejezéseként a szimbolikus tér megjelölésére amolyan emlékműként szolgált, a hatalomnak szánt egyfajta politikai állásfoglalás, üzenet funkcióját is betöltve. Az Őrsújfaluban felállított kopjafa/emlékoszlop formai szempontból az oszlopos fejfák csoportjába sorolható, tehát a néprajztudomány által meghatározott tipológia szerint ugyanabba a csoportba tartozik, mint a temetői kopjafa. A farnadi fejfák motívumkincséből kialakított oszlopra/kopjafára⁶ az állítás éve mellett székely rovásírással a 'vagyunk' szót is felvésték, amivel tulajdonképpen a hatalomnak üzentek, kifejezve, hogy a magyarellenes politikai megnyilvánulások, asszimilálási törekvések ellenére a szlovákiai magyarság mégis létezik (vö. Liszka 2000, 153). A rovásírással felvett 'vagyunk', és más rovásírással feliratok (amelyek a magyar nemzeti kötődéseket hangsúlyozzák!) a mai napig gyakran előfordulnak a szlovákiai kopjafákon. (A rimaszombati művész tanár, Nagyferenc Katalin valamennyi alkotásán megtalálhatók például mind a mai napig.)

Mivel a kopjafák nemzeti szimbólumként való elterjedésében/elterjesztésében meghatározó szerepe volt a nyári művelődési táborok résztvevőinek, valamint a klubmozgalom keretében tevékenykedő értelmiségieknek és diákoknak, nézzük meg közelebbről, milyen szerepet tölthettek be ezek a csehszlovákiai magyarok kulturális és társadalmi életében!

Előzményei az egyetemisták által szervezett Nyári Ifjúsági Táborok voltak, de az 1971-ben megvalósult táborozás után már betiltották ezt a rendezvénysorozatot.⁷ Az egy hétig tartó nyári táborozások ideje alatt a résztvevők különféle előadásokat hallgattak, és egyben szórakoztak, nyaraltak is. A tábor azonban egy további fontos funkciót is betöltött: lehetőséget nyújtott a szlovákiai magyar fiatalok és értelmiségiek találkozására. Itt kölcsönösen tájékoztatták egymást a szlovákiai magyarság aktuális problémáiról, az ellene irányuló burkolt vagy nyílt diszkriminatív politikai lépésekről stb. Az itt szövődött ismeretségek, barátságok után könnyebb volt az országos kapcsolattartás. A művelődési tábor tehát egy kulturális rendezvény által legalizált olyan értelmiségi- és diáktalálkozó volt, amely politikai küldetést is betöltött, egyfajta

⁶ Az emlékoszlopot visszaemlékezésére és naplójegyzetei alapján Liszka József (aki akkor egyetemi hallgatóként éppen a Vág és Garam közti terület temetőinek néprajzát vizsgálta) farnadi fejfák motívumkincsét felhasználva tervezte meg. „Kopjafa (fejfa!) a Művelődési Tábor emlékoszlopaként?! Nem tudom. Mutató, de pesszimizmust sugall” – írja 1977. július 12-i naplójegyzetében.

⁷ A nyári ifjúsági táborokra a Honismereti kerékpártúrák c. alfejezetben még kitérek.

legális keretet biztosított a szlovákiai magyar ellenzék találkozásának is. Mivel a kommunista időszakban a klubmozgalom civil szerveződésként nem működhetett, a Csemadok kereteiben volt kénytelen legalizálni tevékenységét. Progresszív (és sokszor alig burkoltan ellenzéki) jellege miatt nem volt mindig felhőtlen a kapcsolat az említett szervezet vezetői és a klubmozgalom terén tevékenykedő szervezők között. A kommunista rezsim megkülönböztetett figyelemmel kísérte a művelődésnek ezt a formáját, az aktív személyeket megfigyelték, és gyakran volt példa arra, hogy kihallgatásra hívták őket.

Az őrűfalui tábor szervezői és résztvevői között nagy számban voltak olyanok, akik a Csemadok keretében aktívan bekapcsolódtak a szlovákiai magyarok kulturális életébe. Hivatalosan a Csemadok égisze alatt tevékenykedő művelődési klubok lényegében bizonyos fokig ellenzékiek és progresszívebbek voltak, mint a Csemadok-alapszervezetek, vagy azok keretében működő más csoportosulások, csoportok. Elsősorban előadásokat, irodalmi esteket szerveztek, s általában igyekeztek olyan magyarországi előadókat meghívni, akik bizonyos ellenzékiességet is képviseltek Magyarországon, s mindenekeelőtt: szívükön viselték a határon túli magyarok sorsát. A műsorban általában szerepeltek olyan „hivatalos” előadók is, akiket csak kényszerből hívtak meg a szervezők, és akik az aktuális politikai elvárásoknak megfelelő szellemben tartottak előadást a legkülönfélébb témákról.

Az első őrűfalui tábor mintájára rövid időn belül az ország más magyarlakta vidékein is szerveződtek új nyári táborok. Amint már fentebb is említettem, a nemzetiségi művelődésnek azt a formáját éppen a klubmozgalom képviselői honosították meg az adott területen. Az új helyszínek közül a legjelentősebbek a nyitrai főiskola diákjai által a Nyitrához közeli Gímesen, a keleti régióban pedig a kassai Csemadok által szervezett, Kassához közeli Somodiban megvalósult művelődési táborok voltak. Aránylag rövid időn belül más magyarlakta régiókban is hagyománnyá vált a művelődési táborok szervezése, mint például a Losonc melletti Abroncsoson, a Galántához közeli Nagyfödémesen, a Rimaszombati járásban található Gömöralmágyon, de a legkeletibb régióban, az Ung-vidéken és a Bodrogközben is, tehát a táborok rövid időn belül behálózták az egész szlovákiai magyar nyelvterületet. E táborok befejezésekor, néhány ritka kivételtől eltekintve szinte minden alkalommal állítottak kopjafákat/emlékoszlopokat, vagy pedig ritkább esetben a már ott lévőre vésték fel az adott aktuális tábor évszámát. Több kopjafára

rákerült rovásírással a 'vagyunk' felirat is. A kopjafaállítással tehát a művelődési táborok befejezésének egy sajátos rítusa alakult ki.

Mivel a kommunista időszakban elképzelhetetlen volt bármilyen ún. civil szerveződés, ezért a művelődési klubok is csupán a Csemadok égisze alatt működhettek legálisan, és a nyári művelődési táborok⁸ szervezésére is csak így kaphattak engedélyt. A belügyi állami szervek mind a művelődési klubok, mind a nyári művelődési táborok megfigyelésére fokozott figyelmet fordított.⁹ Valószínűleg ez lehetett a fő oka annak is, hogy a második országos tábor szervezését a Csemadok Központi Bizottsága vállalta fel, s a későbbiekben már nem csak Órsújfalun, hanem évenként váltakozó színhellyel ún. központi művelődési tábort szervezett Szlovákia magyarlakta vidékein az adott régióban működő klubok, illetve értelmiségiek segítségével. Amikor 1981-ben első alkalommal változott meg a helyszín, s az úgynevezett Központi Nyári Művelődési Tábor¹⁰ a Kassa közelében fekvő Somodiba került, a komáromi szervezők úgy döntöttek, hogy továbbra is lesz Órsújfalun tábor, s ők ugyanabban az évben ezen a helyszínen járási tábort szerveztek. A folyamatosság később sem szakadt meg, s az órsújfalui táborozás szinte fogalommá vált. Állandó szervezői a magyar főiskolai és egyetemi klubok¹¹, valamint a Csemadok Komáromi helyi szervezete mellett működő Klapka György Művelődési Klub lettek. Ide és Somodiba érkezett a legtöbb résztvevő az ország szinte valamennyi vidékéről (nagyon sokan családotól). A kopjafaállítás szokása továbbra is a táborozás elmaradhatatlan részét képezte.

⁸ A klubmozgalom és a művelődési táborok történetét eddig még nem dolgozták fel tudományos igényvel, bár a szlovákiai magyarság közelmúltjának művelődésében betöltött szerepe miatt sürgős lenne ennek a feladatnak az elvégzése. A rendszerváltást követően a táborok küldetése, funkciója is megváltozott, átalakult, éppen ezért kívánatos lenne még időben megragadni a változásokat, s azokat a társadalmi-politikai folyamatokat, amelyek hatással voltak, illetve vannak ezekre az egykor kulturált szórakozást és művelődést szolgáló, a nemzetiségi összetartozást erősítő rendezvényekre.

⁹ Tudni kell, hogy tulajdonképpen szinte minden rendezvényt megfigyeltek (vagy eleve volt olyan besúgójuk, aki részletes jelentésben számolt be). A nagyobb tömegeket mozgósító rendezvényektől különösen tartottak. Ilyenek voltak az említett nyári művelődési táborok, de más, Csemadok által szervezett országos rendezvények is, elsősorban a gombaszögi Országos Kulturális Ünnepe. Ilyenkor a civil ruhás rendőröknek szinte egész hada vonult ki. A nyári művelődési táborok szervezői általában már ismerték a belügy embereit, 1989-ben le is itatták az egyiket, majd amikor elaludt, fényképen meg is örökítették.

¹⁰ A Csemadok Központi Bizottsága volt hivatalosan a főszervezője a somodi tábornak, ezért országos, vagy központi táborként került be a köztudatba. Az elsőt követően a Csemadok KB ezután váltakozó helyszínnel rendezte meg a többi „központi tábort”, azt az elvet követve, hogy Dél-Szlovákia valamennyi, magyarok lakta vidékére eljusson. Somodiban tovább folytatódott a hagyomány, s elsősorban a keleti régió számára nagyon fontos találkozási helyé vált, de a nyugatabbra fekvő régiókból is sokan rendszeresen eljártak ide. Megjegyzem azonban, hogy szervezési munka nagy része a Csemadok Járási Bizottságaira, illetve az ott működő művelődési klubok szervezőire hárult.

¹¹ A Prágában tanuló magyar egyetemistákat tömörítő Ady Endre Diákkör (AED), a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub (JAİK), a brünni Kazinczy Ferenc Diákkör (KAFEDIK), a nyitrai Juhász Gyula Ifjúsági Klub (JUGYIK).

Az utolsó őrűfalui nyári művelődési tábort 1992-ben rendezték, s ezután megszakadt a több mint két évtizedes hagyomány. A rendezvénynek helyet adó autókempinget privatizálták, s az új tulajdonos nem törődött a területtel, hagyta lepusztulni. Az épületeket lerombolták, minden mozdíthatót elloptak. Majdnem erre a sorsa jutottak az itt álló, időközben megszorodott emlékoszlopok is. Az egyik állandó résztvevő szerint ezek száma összesen 15 volt¹². A művelődési táborok egykori aktív résztvevőjének, Katona Istvánnak sikerült négyet megmentenie. Ezeket az általa létrehozott Feszty Árpád Emlékparkban állította fel a Komáromhoz közeli Martoson.¹³ A parkban elhelyezett kopjafák között van egy olyan, amelyikre rávésték a legelső és a második táborozás évszámát, ez azonban minden valószínűség szerint nem az eredeti.¹⁴ A maradék három emlékoszlopon az 1983-as, az 1984-es és az 1987-es évszám olvasható. A többi, egykor Őrsűfalu autókempingjében álló kopjafa sorsa ismeretlen, adatközlőim állítása szerint néhányat egyrészt a helyi őrűfalui lakosok, másrészt az egykori táborozók vittek el (pl. Somorjára is került belőle egy egykori táborozóhoz). A többről nincsenek adataim, így nem tudni, hogy hányat loptak vagy tüzeltek el.

2.2.2. Honismereti kerékpártúrák. A művelődési táborokhoz hasonló szerepet töltöttek be az 1975-től szervezett honismereti kerékpártúrák, amelyek lényegében az 1971 után betiltott nyári ifjúsági táboroknak köszönhetőek létrejöttük¹⁵. A túra szervezői és résztvevői tulajdonképpen ugyanazok a személyek, akik a diák- és közművelődési klubokat irányították, s később a nyári művelődési táborokat szervezték, esetleg résztvevői voltak ezeknek. A kerékpártúrákra rendszeresen jártak magyarországi fiatalok, köztük néhány ellenzéki is, akik közül többen a nyári művelődési táborokat is rendszeresen látogatták. Ez az egy hétig tartó kerékpártúra „civil” szerveződésnek számított, előfordult azonban, hogy néhányszor legalizálni kellett, mint a Csemadok Központi Bizottságának egyik rendezvényét. Az önállóságát

¹² Az információért Katona Istvánnak tartozom köszönettel.

¹³ Ebben a parkban rendezik meg 1995 óta a Pünkösdi Népművészeti Fesztivált, és számos más kulturális rendezvénynek (tanfolyamnak, táborozásoknak) is helyet biztosít az év folyamán.

¹⁴ Az egykori táborokról készült fotódokumentáció alapján azt kell feltételeznünk, hogy mindkét kopjafa tönkremehetett, vagy pedig ellopták őket, ezért készült emlékükre egy harmadik.

¹⁵ 1971 után a pártszervek már betiltották az egyetemisták által szervezett nyári ifjúsági táborokat (NYIT). Amikor 1975-ben az utolsó pillanatban különféle álokokra hivatkozva nem engedélyezték a prágai Ady Endre Diákkör által kezdeményezett, és a csallóközi Nyárasdra tervezett tábort sem (ezen a hivatalos indoklás szerint az amatőr színjátszó mozgalom időszerű kérdéseivel, problémáival foglalkoztak volna), a szervezők elhatározták, hogy mégis összejönnek Pozsonyepérsen, de kerékpárt is hoznak magukkal a résztvevők, hogy aztán annak segítségével váltogatni tudják a tábor helyszínét. Tulajdonképpen ez a rendezvény számít az első kerékpártúrának, s ettől az évtől mind a mai napig megszervezik ezeket.

azonban mindig megőrizte, a valóságban soha egyetlen szervezethez vagy intézményhez nem kötődött. A résztvevők minden évben Szlovákia más-más vidékén kerekeztek be egy-egy útszakaszt. Elsősorban a magyarlakta tájak kulturális hagyományaival, történelmi emlékeivel, természeti szépségeivel, érdekességeivel ismerkedtek. A túrák alkalmával – bár aránylag ritkán – kopjafát is állítottak. Az első kopjafaállítás helyszíne a XII. Bodrogközi Kerékpártúra egyik táborhelyén, a borsi Rákóczi-kastély előtti park volt 1986-ban. Külön érdekességnek számít, hogy a túra résztvevői ekkor az Ung-vidéki Mátyócon egy önkéntes néprajzi gyűjtő, Bodnár Lajos¹⁶ portáján, az általa létrehozott néprajzi-honismereti gyűjteménynek helyet adó épület előtt is állítottak egy második kopjafát. Fontos megjegyezni, hogy a kopjafaállítás általában nem a rendezvény végén, hanem közben történt (pl. valamelyik táborhelyen – így 1989 nyarán a szlovák--magyar nyelvhatáron fekvő Kuntapolcán).

2.2.3. Kulturális és honismereti napok. A Csemadok szervezésében Szlovákia magyarlakta vidékein az 1980-as években terjedt el a „kulturális napok” szervezése. A rendezvényeket mindig az adott település vagy a szűkebb régió valamelyik nevezetes személyiségéről nevezték el¹⁷, Tornalján pedig Gömöri Honismereti Napok címmel szervezték. E rendezvénysorozatok részeként csupán két helyen: Szepsiben és Tornalján állítottak kopjafát, mindkettőt 1989 tavaszán, azaz éppen a rendszerváltás évében, s mindkettőt zárt helyen. Az egyiket a Szepsi Csombor Márton Napok emlékére a Helytörténeti Múzeum udvarán helyezték el, a másikat pedig Tornalján, az I. Gömöri Honismereti Napok alkalmával avatták fel a Tornallyai család kúriájának kertjében. Az 1989-es rendszerváltást követően Szepsiben az említett rendezvényen később nem avattak többé kopjafát. Tornalján a következő évben még folytatódott ez a hagyomány, aztán itt is elmaradt.¹⁸ Komáromban később, 1991-ben kezdték szervezni a Selye János Napokat, s itt is kialakult a kopjafaállítás máig tartó hagyománya.

¹⁶ Bodnár Lajos (1922–2000) arról volt közismert, hogy saját telkén tájházat hozott létre, ahová nagy mennyiségű tárgyi anyagot gyűjtött össze a környékről, s közben néprajzi gyűjtéseket is végzett. A Magyar Néprajzi Társaság a legeredményesebb társadalmi gyűjtőknek járó Sebestyén Gyula-emlékéremmel tüntette ki. A kerékpártúra résztvevői munkája elismeréseként, s az iránta érzett tiszteletből állítottak kopjafát éppen a tájház mellett (vö. Liszka 1994, 113).

¹⁷ Érsekújvárott Czuczor Gergelyről, Losoncon Kármán Józsefről, Nagykaposon Erdélyi Jánosról, Nagykürtösön Mikszáth Kálmánról, Rimaszombatban Tompa Mihályról, Rozsnyón Czabán Samuról, Szencen Szenczi Molnár Alberttről, Szepsiben Szepsi Csombor Mártonról stb.

¹⁸ Gömöri Honismereti Napokat később már nem szerveztek.

A fentebb említett tornaljai kopjafa abból a szempontból egyedinek számít, hogy a Gömöri Honismereti Napok szervezői eredetileg az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc emlékére szándékoztak felállítani, s az esemény dátumát is rá kívánták vésni. Mivel az akkori városi nemzeti bizottság¹⁹ vezetősége ezt nem engedélyezte²⁰, a dátum nem került fel a kopjafára, viszont rovásírással a 'vagyunk' szót belevésték. Ezen kívül más, az egyetemes magyar történelmi eseményhez kötődő kopjafa felállításáról az 1989-es rendszerváltást megelőző időszakban nincs tudomásom.

2.2.4. Egységes földműves szövetkezet által állított, szlovák feliratú kopjafa. A Kelet-szlovákiai Jánok településen néhány nappal közvetlenül az 1989-es bársonyos forradalom előtt a köznyelvben „jéerdé”-ként emlegetett²¹ egységes földműves szövetkezet megalakításának 40. évfordulója alkalmából avattak kopjafát. Ebben az esetben tehát nem kimondottan szlovákiai magyar, azaz etnikai jellegű, s még csak nem is kulturális eseményről volt szó, bár „kódoltan” nyilván azt az üzenetet hordozta az emlékmű, hogy egy *magyar* szövetkezetéről van szó. A kopjafára nem véstek feliratot, csupán egy fémből készült plakett került rá, amelyen a szövetkezet emblémája látható, körülötte pedig a következő szlovák szöveg olvasható: JEDNOTNÉ ROĽNÍCKE DRUŽSTVO BUDULOV NOSITEL' RADU PRÁCE [magyar fordítása: A MUNKAÉRDEMRENDELLEL KITÜNTETETT BODOLLÓI EGYSÉGES FÖLDMŰVES SZÖVETKEZET].²² A gabonakalászban végződő kopjafa készítője a Szepsiben lakó Pekár József, aki a Szepsi Csombor Márton Napok emlékére 1989 tavaszán állított kopjafát is faragta. A jánoki kopjafa állításának kezdeményezője a bodollói szövetkezet elnöke volt.

2.2.5. Képzőművészeti tábor. Királyhelmeceen 1986-ban a TICCE néven megrendezett képzőművészeti alkotótábor alkalmával a Városi Nemzeti Bizottság épülete előtt állították fel a nagykaposi Ferencz György alkotását, az akár köztéri szobornak is tekinthető emlékoszlopot, a Zempléni Tündért, amelyet azonban a hivatalos szervek rövidesen eltávolítottak.²³

¹⁹ Mai elnevezése Városi Hivatal.

²⁰ Az információért Pusko Gábornak tartozom köszönettel.

²¹ Az egységes földműves szövetkezet szlovák megfelelőjének (Jednotné roľnícke družstvo) rövidítése.

²² A szövetkezetek összevonását követően a jánoki is a bodollói szövetkezet része lett.

²³ Kutatásaim során már senki sem tudott felvilágosítást adni az oszlop további sorsát illetően.

2.3. 1989-től napjainkig

Az 1989-es politikai rendszerváltást követően rohamosan megnőtt a különböző helyeken felállított kopjafák száma. Az állítási alkalmak skálája is bővült, valamint az állítatók társadalmi összetétele is kiszélesedett, hiszen a kopjafaállítók sorában megjelent például az egyház is. Az állításoknak új helyszínei alakultak ki, s maga az avatási rítus is megváltozott, a kopjafáknak újabb formái, új motívumok, szimbólumok és feliratok jelentek meg.

A kopjafák és a különféle jellegű emlékművek számának ugrásszerű növekedése a rendszerváltásból adódik; a magyar nyelvterületen ez általános jelenségnek számít (Bodó 2001, 56–63). Az 1989 előtti kopjafaállítások (a már említett egyetlen jánoki példa kivételével) bizonyos értelemben ellenzéki tettnek számítottak, a rendezvényeket a belbiztonsági szervek mindig nagy figyelemmel kísérték, különösen azokat vigyázták, amelyek nagyobb tömeget mozgattak meg.²⁴ Különféle engedélyek odaítélése kapcsán gyakran igyekeztek akadályt gördíteni a rendezvény elé. Magyar történelmi események alkalmából 1989-ig nem állíthattak kopjafát.²⁵ Bár a rendszerváltást megelőző állítási alkalmak nem voltak hivatalosan politikai jellegűek, részben mégis annak tekinthetjük őket, hiszen a kopjafa **a** nemzeti kisebbség önmeghatározásának egyik konkrét eszközeként szimbolikusan jelölte meg a teret, vagy ha úgy tetszik: a szlovákiai magyarok által lakott földterületet, ezáltal fejezve ki a szlovákiai magyar kisebbség szülőföldjéhez való elvitathatatlan jogát. A burkolt politikai üzenet 1989-et követően már egy nyílt politikai üzenetté vált, mivel ekkor már rákerülhettek a kopjafákra a konkrét magyar nemzeti szimbólumok és magyar nyelvű feliratok is. A következőkben először a köztéren, a közösségi emlékezet jeleként 1989 után állított kopjafákat/emlékoszlopokat veszem számba, igyekezve hozzávetőleges időrendiséget betartani, majd néhány, a kopjafákkal kapcsolatba hozható egyedi jelenséget mutatok be.

2.3.1. A kopjafa mint a közösségi emlékezet jele. A rendszerváltás utáni legelső, konkrét történelmi eseményhez – az 1956-os magyar forradalomhoz – kötődő kopjafát közvetlen az ún. „bársonyos forradalom” után, 1989 decembere végén avatták fel az Érsekújvári járás területén fekvő Kisújfalu temetőjében. A kopjafa a

²⁴ A rendezvényeken mindig jelen voltak a „belügyesek”, vagy pedig azok a magyar nemzetiségű spiclik, akik közül többen a szlovákiai magyar ellenzékiek soraiba is beépültek. Ezáltal a hatalom aránylag pontos információkat kapott egy-egy rendezvényről, a legtöbbször arról is, hogy az ellenzékiek körében miről esett szó.

²⁵ Lásd az előző fejezetben tárgyalt 1989-ben Tornalján állított kopjafa feliratával kapcsolatos problémát.

faluból származó, de nem a temetőben nyugvó halálraitélt és mártírhaltalt halt református lelkész, Gulyás Lajos emlékét őrzi. Az eseményről a sajtóban is megjelent egy tudósítás:

„Az utóbbi időben gyakrabban jelennek meg írások mind a magyarországi, mind a szlovákiai magyar lapokban az 1956-os eseményekről, s ennek kapcsán a mosonmagyaróvári véres sortúzról. A hazai közvélemény ennek ellenére szinte semmit sem tud arról, hogy a forradalom vérbe fojtása utáni perek egyik áldozata Gulyás Lajos kisújfalusi származású református lelkész volt. 1957. december 31-én a kora reggeli órákban húzta őt bitóra a hóhér (...) Gulyás Lajos emléke szülőfalujában, Kisújfalun tovább él. Halálának 32. évfordulóján, 1989-ben a falu lakossága és református egyházközsége a helyi temetőben kopjafát állíttatott emlékére. Csaknem 200 gyermek és felnőtt, rokonok, ismerősök és Gulyás Lajos két leánya jött el megemlékezni az igazságtalanul meggyilkolt lelkészről...“²⁶

Ez a kopjafa/emlékoszlop szlovákiai magyar viszonylatban két szempontból is a legelsőnek számít: az 1989-es rendszerváltás után ezt állították legkorábban, s tudomásom szerint a mai napig ez az egyetlen olyan kopjafa, amely az 1956-os magyarországi forradalom emlékét is őrzi. Bár évekkel később más településeken is megemlézték az 1956-os eseményeket, s a különféle alkalmakból megvalósult kopjafaállítások során néhány esetben az évszám is helyet kapott a magyar történelem jelentős eseményeinek dátumai között, de kimondottan ennek az eseménynek az emlékére nem készült külön emlékoszlop. A kisújfalui 'kopjafát' lényegében ugyanolyan formájúra faragták, mint a helyi temetőben található református fejfákat (tehát nem klasszikus 'kopjafa'-forma!), s a ráfaragott motívumok is a helyi díszítőtradíciót követik. Csupán a mérete tér el a szokásostól, ezt nagyobbra faragták. Ennek ellenére a helyiek egy része, és az eseményről hírt adó tudósító is a 'kopjafa' kifejezést használja a fejfa helyett.

Figyelemre méltó, hogy a rendszerváltás után elsőként egy nem „egyetemes” magyar, s nem is szlovákiai magyar vonatkozású politikai eseményhez kötődő kopjafa felállítását nem egy „tősgyökeres” szlovákiai magyar kezdeményezte, hanem egy házasság révén Szlovákiába költözött erdélyi férfi, a galántai gimnázium tanára. A romániai forradalom kitörése után, 1989 novemberében Galántán szimpátiatüntetést szerveztek. Ennek emlékére 1990-ben a galántai gimnázium belső udvarán felállított kopjafával az erdélyi származású Fazekas Pál a köszönetét szerette volna kifejezni a romániai forradalommal való szolidaritásvállalásért. A kopjafa faragója így emlékezett az állítás körülményeire:

²⁶ Rigó Tímea: Igazul vállalta sorsát. Gulyás Lajos lelkész emlékére. *Új Szó* 1992. október 23., 5. p.

„...Annak idején ugyanis a magyar és szlovák gimnázium közösen tüntetett a galántai főtéren a romániai forradalom mellett, és ezeknek az eseményeknek szeretett volna emléket állítani a gimnáziumban dolgozó Fazekas Pál, aki Erdélyből nősült hazánkba. Ő erre a célra Romániából, Tőkés László egykori működési helyéről gépkocsival hozott egy háromméteres tölgyfaoszlopot és a diószegi Szamák István ajánlatára fordult Kollárik Dezsőhöz. Azt tervezték, hogy a kopjafát Tőkés László avatja fel, de erre az emlékezetes balesete miatt nem kerülhetett sor, így Csíkszeredából érkezett pedagógusvendégek vettek részt az ünnepségen.”²⁷

Az 1989-es romániai forradalomhoz másik kopjafa is kapcsolódik. Ezt az esemény tizenötödik évfordulója alkalmából maga Tőkés László református püspök szentelte fel a Kassához közeli Szepsi református temploma mellett. Ebből a városból a romániai forradalom idején egy hét teherautóból álló segélyszállítmányt indítottak Erdélybe, pontosabban Kolozsvárra²⁸. Németországban, a Burg Kastlban működő magyar tanítási nyelvű gimnázium kertjében ugyancsak állítottak kopjafát a romániai forradalom emlékére.²⁹

A fentiekben már szó esett arról, hogy Komáromban 1991-ben kezdték el szervezni a Selye János Napokat. A stresszelmélet komáromi születésű megalkotójának emlékére megvalósított rendezvény befejezéseként a komáromi erődrendszer VI. számú, akkoriban felújított bástyája mellett állítottak kopjafát. Az első Selye János Napok tulajdonképpen egy nyári egyetem volt. Az első rendezvény sikerén felbuzdulva – formailag és tartalmilag részben változtatva a struktúráján – a mai napig évente megszervezi a Csemadok komáromi alapszervezete. A Selye-napok befejezéseként a kopjafákat 1997-től már nem a fent említett bástya mellett, hanem a Csemadok komáromi alapszervezete székházának udvarán helyezik el. A bástya mellett jelenleg négy³⁰, a Csemadok-udvarban pedig nyolc kopjafa áll.

²⁷ Tuba Lajos: Jelenlétünk hirdetői. Székelykapuk Királyrévről. *Vasárnap* 1995. január 15., 9. p.

²⁸ Itt Tőkés László püspök édesapja. Tőkés István professzor irányította a Szepsiből érkezett segélyszállítmányt a református és a katolikus templomba (3–3 teherautót), valamint a gyermekotthonba (1 teherautót). Az élelmiszersegély átadásakor a Református Teológián egy „öreg székely” megjegyezte: „Nem tudták, hogy kukoricamálén is megéltünk volna, de Biblia nélkül nem?”. Ezután Gábor Lajos szepsi református lelkész (a segélyakció főszervezője) megígérte, hogy legközelebb azt is visznek. Ezután összesen 120 000 csehszlovák koronát gyűjtöttek össze (ebből 40 ezret Mikó Jenő, az akkori szlovákiai református püspök adományozott), amelyből egyrészt bibliákat vásároltak, másrészt Tőkés László (közben kiköltöztették Temesvárról) ellátására fordították. (*Reformátusok Lapja* 2005. január 23., 5. p., valamint Pekár József szepsi fadaragó szíves közlése, 2005)

²⁹ A kopjafán a következő felirat olvasható: „Temesvár, Arad 1989”. Saját gyűjtés, 2003.

³⁰ Eredetileg öt emlékoszlop volt ott, ám időközben egyet, 2004 telén elloptak.

Az 1989-es rendszerváltást követően a Független Magyar Kezdeményezés³¹ a mátyusföldi Zsigárdon állított első alkalommal köztéren egyetemes magyar történelmi esemény emlékére kopjafát, mégpedig az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulójára, konkrétan a 2500 áldozatot követelő, 1849. június 16-án a település határában zajlott zsigárdi csata emlékére. Faragója a művelődési táborkok egyik állandó résztvevője, és az ott készült kopjafák nagy részének faragója, Katona László volt.

Az említett történelmi esemény kapcsán emelt második kopjafát 1991-ben a mára már erősen elszlovákosodott kelet-szlovákiai település, Magyarböd³² temetőjében avatták fel, s az 1848 decemberében zajlott budaméri csatában elesett több mint 200 magyar honvédek állít emléket. A császári sereg altábornagya nem engedélyezte, hogy Kassán temessék el őket, így kerültek a magyarbödödi temetőbe:

„A Kassától keletre eső Magyarböd rég láthatott ilyen összejövetelet, s talán 143 év óta először hajtottak fejet a szabadságharcban elesett közel kétszáz honvéd sírja fölé. 1848 decemberében a budaméri csatában hősi halált halt katonákat ugyanis Kassán nem akarták eltemetni, ezért a magyarbödödi református lelkész vállalta, hogy méltóképpen búcsúztassa őket. Sírjuk azóta is jeltelen volt, a község közben fokozatosan átalakult, magyar iskolája megszűnt (...) A feledékeny utókor lelkiismerete talán épp e maradandó jel révén támadhat fel újra, s lesz hová elzarándokolniuk az elkövetkező március 15-én a környékbelieknek.”³³

A magyar forradalom és szabadságharc emlékére állított későbbi kopjafák egy részét az eseményhez valamilyen módon kötődő helyi személyiségek (általában honvédek) emlékének szentelték, de olyan településeken is állítottak, ahol a forradalmi eseményekben részt vevő, konkrét személy nem élt. Számos helyen, ahol nem volt 1848/49-es emlékmű vagy kopjafa, az első vagy második világháborús emlékműveknél, vagy más emlékhelyeken koszorúztak e történelmi esemény alkalmából. Így volt ez a csallóközi Felbáron is, ezért határozták el 2004-ben, hogy kopjafát állítsanak az 1848–49-es események emlékére:

³¹ Közvetlenül 1989. november 17-e előtt létrejött szlovákiai magyar politikai csoportosulás, amely magyar részről elsőként csatlakozott a bársonyos forradalomhoz. Alapítói között ott találhatjuk azokat az értelmiségieket is, akik szlovákiai magyarok Jogvédő Bizottságának is tagjai voltak. E bizottság – melynek élén az ebben az időben az Egyesült Államokban tartózkodó Duray Miklós állt – szervezte meg és irányította többek között azokat a tiltakozásokat, amelyek döntően hozzájárultak a magyar iskolák megszüntetését szorgalmazó hatalmi törekvések megakadályozásához.

³² A település már szinte teljesen elszlovákosodott, magyar óvoda és iskola már évtizedek óta nem működik a faluban. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint az 1150 főnyi összlakosságból mindössze 43 személy vallotta magát magyarnak.

³³ Mihályi Molnár László: „Hol sírjaink domborulnak...” *Hét* 1991/16, 15. p.

„Van itt a községben egy fiatalokból alakult társaság, amely a tavalyi megemlékezésen is részt vett. Csakhogy eddig nem volt olyan méltó hely, ahol erről megemlékezhattünk, az I. és II. világháborúban elesettek emlékművénél koszorúztunk. Akkor elhatároztuk, hogy az idej megemlékezésre készítünk valamilyen méltó emlékművet. Azért döntöttünk a kopjafa mellett, mert anyagi szempontból ez a legelérhetőbb számunkra...”³⁴

A legtöbb kopjafát ennek a történelmi eseménynek a 150. évfordulója kapcsán, mégpedig 1998-ban és 1999-ben emelték, de ahogyan azt a fentiekben láthattuk, később is volt példa az ebből az alkalomból történt kopjafaállításra.

Tornalján 2002-ben egy Kossuth Lajos emlékének szentelt kopjafát állítottak, mivel ekkor volt a nevezett születésének kétszázadik évfordulója. Láthattuk: a szlovákiai magyarok számos helyen megemlékeztek az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc alkalmából rendezett ünnepeken Kossuth Lajosról is, nincs azonban tudomásom róla, hogy másutt ebből az alkalomból kopjafa készült volna.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeihez kapcsolódva az aradi vértanúk emlékére a csallóközi Csicsón 2003-ban egy olyan emlékművet állítottak öt kopjafából, amely római XIII-as számot alkot, s a 13 kivégzett aradi vértanút idézi. Várhosszúréten ennek az eseménynek az emlékére kopjafát állítottak és 13 facsometét ültettek el a római katolikus templom kertjében.

2003-ban a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára emlékeztek. Az esemény tiszteletére a csallóközi Ekelén, valamint a néprajzilag a Bódva-völgyhöz sorolható Jabloncán külön kopjafát is állítottak. A Gömörpanyiton több esemény kapcsán emelt kopjafát a Rákóczi-szabadságharc emlékének is szentelték, Sajógömörben és Tornalján ugyancsak, mint ahogy az eredetileg Diószegre tervezett, de Kismácsédon felállítottat is. Kolonban a 2003-ban, Karván a 2005-ben rendezett falunap kapcsán emlékeztek meg erről az eseményről.

A rendszerváltást követően néhány településen szobrot állítottak a magyar történelem és irodalom jeles képviselőinek, illetve az adott régióhoz, településhez kötődő személyeknek³⁵. Arra is van azonban példa, hogy emléktáblát kaptak³⁶, vagy pedig kopjafaállítással emlékeztek meg róluk.

³⁴ Gaál László: Már készítik a kopjafát. *Új Szó* 2004. március 9., 5. p.

³⁵ Búcsón például Bulcsú vezér kapott bronzból készült hatalmas lovas szobrot, de a Szent István királyt ábrázoló mellszobrok és teljes alakját ábrázoló alkotások fordulnak elő a leggyakrabban. Szímón pedig az onnan származó Jedlik Ányos mellszobrát leplezték le, Garamkövesden Gyurcsó István szlovákiai magyar költő kapott mellszobrot, s még tovább folytathatnám a sort.

³⁶ A csallóközi Gútán például II. Rákóczi Ferenc nevét vette fel a helyi alapiskola, ezt az eseményt a fejedelmet ábrázoló emléktáblával örökítették meg.

1990-ben ünnepelték meg a magyar nyelvterületen Mátyás király születésének 500. évfordulóját. Ebből az alkalomból csupán egy esetben avattak olyan kopjafát, amely konkrétan igazságos királyunkhoz kapcsolódott, mégpedig a gömöri Tornalján 1990-ben a II. Gömöri Honismereti Napok alkalmával. E város szomszédságában fekszik Sajógömör³⁷, ahol a helyi hagyomány szerint Mátyás az urakkal vöröshagymán kapáltatta meg a szőlőt.

A komáromi járásbeli Virt³⁸ szomszédságában fekvő Dunaradványon a Baróti Szabó Dávid születésének és halálának évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségen annak a kopjafának a felnagyított másolatát állították fel 1999-ben, amelyet az erdélyi Barót község küldöttségétől kaptak ajándékba:

„...ebben a községben [Dunaradvány. L.J.I. megj.] állították fel június 27-én a kettős Baróti Szabó Dávid-évforduló alkalmából azt a kopjafát is, amelynek jóval kisebb »elődjét« másfél évvel ezelőtt hozta el Radványba az erdélyi Barót község küldöttsége (...) Ezt követően hullott le a fehér lepel a kopjafáról, amely egyébként – jóval nagyobb méretétől eltekintve – pontos mása annak, amely a költő szülőfalujából származik. A búcsi Sidó Szilveszter faragta...³⁹

Maga a kopjafa készítője, Sidó Szilveszter a következőképpen emlékszik az állítás körülményeire 2004-ben:

„Erdélyből hoztak ajándékba Virtre egy kopjafát a barótiak, amikor a Baróti-ünnepségek voltak. Ez egy kisebb talapzaton álló kopjafa, és a községházán van. A polgármester jött az ötlettel, hogy a kopjafát a falu kapta ajándékba, de mivel a községházán van, nem szolgálja a falut. Akkor kérdezett meg engem, hogy meg tudnám-e csinálni ugyanazt nagyban. Úgyhogy megfaragtam, s az a megtiszteltetés ért, hogy Darázs Rozália szobrászművész elkészítette azt a plakettet, ami az eredeti kopjafán agyagból van és Baróti Szabó Dávidot ábrázolja. Tulajdonképpen így azon a kopjafán három név szerepel. Rajta van az eredeti kis kopjafa faragójának a neve, az enyém és a Darázs Rozáliáé is, aki a plakettet készítette.”

Figyelemre méltó, hogy bár Baróti Szabó Dávid sírja a szomszédos Virt temetőjében található, Dunaradványon is állítottak neki emléket.

Hasonló, emlékmű jellegű kopjafa áll a Légi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola bejáratánál az egykor ott tanító pedagógus, Üрге Mária emlékére. Az oszlopra felvésték a fejfákon és más síremlékeken szereplő záróformulát („Béke poraira”) is. A

³⁷ Ezen a településen áll Holló Barnabás Mátyás királyt ábrázoló bronzszobra.

³⁸ Ennek a településnek a temetőjében található Baróti Szabó Dávid síremlékkal is megjelölt sírja.

³⁹ Vass Gyula: Ünnepélyes megemlékezés. A kettős Baróti Szabó-évforduló alkalmából kopjafát állítottak a költő nyughelyén. *Új Szó* 1999. június 30., 3. p.

nevezett pedagógus a népzenei és a táncművelés egyik ismert személyisége volt.⁴⁰

Más kulturális rendezvényeken is megjelent a kopjafaállítás szokása, elsősorban a gyerekek számára szervezett nyári kézműves táborokban. A legtöbbet (összesen hat darabot) a gútai tájház udvarán, valamint az Abroncsoson rendezett tábor alkalmával avattak fel, de ilyen jellegű oszlop áll, például a gömöri Tornalján és Sajógömörön, illetve a Párkányhoz közeli Nánán⁴¹ is. Emeltek kopjafát a mátyusföldi Nagyfödemesen szervezett zenész- és táncművészeti tábor befejezésekként, valamint kopjafaállítással végeztek a Fiala Reformátusok Szövetsége (FIRESZ) által szervezett egyházi táborok is.

A rendszerváltás után az egykori „hagyományos” nyári művelődési táborok szervezése rövidesen megszakadt (Őrsújaluban például 1992-ben); később néhány helyen rendszertelenül rendeztek ilyen (pl. a Nyitrahoz közeli Gímesen a nyitrai diákok), de ezek a megváltozott, új politikai rendszerben már elvesztették egykori funkciójukat, küldetésüket.

Elsősorban a dunaszerdahelyi Hodossy Gyula kezdeményezésének és szervezőmunkájának köszönhetően 1989 után a szlovákiai magyarok körében is újjászerveződött a cserkészmozgalom, megalakult a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség. Hozzá kötődik az egykori Hont megyében található Paláston létrehozott, Beszédes Lajosról elnevezett cserkészpark megvalósítása, ahol a felújított kastély is a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség tulajdonába került. A kastély udvarán, valamint a parkban is kopjafák őrzik a cserkészrendezvények és -események emlékét, de országszerte megtalálhatjuk az általuk emelt kopjafákat. A kassai Rákóczi Ferenc cserkészcsapat például a Kelet-szlovákiai Szalánc református temploma mellett 1998-ban a reformáció emlékünnepe alkalmából, valamint a szalánchutai cserkészszövetség emlékére, Nagymegyeren a 23. sz. Arany János cserkészcsapat újjáalakulásának 12. évfordulója alkalmából 2002-ben, az Érsekújvár melletti Udvardon a községben működő 28. számú Kaszap István Cserkészcsapat megalakulásának 10. évfordulójára avattak kopjafát 2003-ban, Ipolyságon 2002-ben ugyancsak az ottani cserkészcsapat 10 éves fennállásának emlékére, s még tovább folytathatnánk a sort. A cserkészek által állított kopjafák zömét Szatmár Tibor,

⁴⁰ A katolikus vallású és Hugiként közismert Üрге Mária a somorjai temetőben nyugszik, sírját szintén egy kopjafa jelöli.

⁴¹ 2005-ben kopjafa helyett egy padot faragtak, amelyet a 2003-ban és 2004-ben állított kopjafák mellett helyeztek el.

Vágkirályfán élő fafaragó készítette, sokszor a gyerekekkel közösen. Ő maga is aktív tagja a cserkészszövetségnek. Munkásságáról a későbbiekben részletesebben szólok majd.

A Királyhelmeceken még a rendszerváltás előtti szervezett képzőművészeti táborhoz hasonlóan a rendszerváltást követően Szlovákia nyugatibb részében, a Duna mentén fekvő Pat fürdőjében megvalósult képzőművészeti tábor emlékére is állítottak egy alkalommal kopjafát.⁴² Borsiban pedig, a Rákóczi-kastély bejárata előtt egy 1994-ben rendezett Nemzetközi építőtábor, a Komárom melletti Gadóc két Ökomenikus Képzőművészeti Tábor emlékét őrzi kopjafa.

Számos olyan községben, ahol nem volt még emlékműve az első és a második világháború áldozatainak, gyakran kopjafát is állítottak. Több esetben ún. „kombinált”, emlékművek készültek:

„...a csicsói temető kertben járva megcsodáltuk az új emlékművet, amelyet a község állíttatott az első és a második világháborúban elesettek tiszteletére. A műemlék Nagy János szobrász műve, előtte két kopjafa, női és férfi alakot ábrázol. Sidó Szilveszter és Nagy Géza munkája...”⁴³

A két csicsói, emlékműként funkcionáló temetői kopjafa állításának körülményeire az egyik készítője, Sidó Szilveszter 2004-ben a következőképpen emlékezett vissza:

„Csicsón emlékművet állított a falu a második világháború áldozatainak emlékére, de valami probléma volt körülötte. Nagy János szobrászművész készített egy siratóasszonyt ábrázoló domborművet, ami a faluban nagy visszhangot keltett, nem mindenkinek tetszett, és ellentéteket szült a katolikusok és a reformátusok közt. A reformátusok kifogásolták, hogy miért szobor lett az emlékmű, amikor a reformátusoknál a bálványok faragását tiltja a vallás. Nem voltak hajlandók beleegyezni, hogy ezt az emlékművet felállítsák. Ki akartak vonulni az egészből, ha ez így marad. Így üresen maradt az emlékmű. Ekkor felhívtam engem a Nagy Géza, hogy doktor úr, azonnal el kell jönnöd – ez hétfőn vagy kedden lehetett –, mert pénteken készen kell lenni a kopjafának. Akkor hozzáfogtam kopjafát faragni. A másikat Géza faragta. Így került a csicsói temetőbe a két kopjafa. Akkor már egyre jobban kezdett érdekelni a faragás, ha valahol láttam, mindenhol megnéztem a kopjafákat.”

Dunaradványon, a község bombázásának 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen felavatott emlékműnél a tervezők a csicsóitól eltérő megoldást választottak:

„Megemlíteném még, hogy maga az emlékmű-kompozíció nagyon érdekes. Középen egy kopjafa áll, a kopjafa jobbán és balján pedig a gránitkőből készült két emléktábla,

⁴² Ez ma már nem található meg, mivel azon a területen, ahol állt, építkezés folyik.

⁴³ Mészáros Károly: Csicsó és a Lion kocsmá. *Csallóköz* 1993/3, 3. p.

amelyen az elhunytak névsora olvasható. Nagyon kevés precedens van ebben a régióban ilyen kombinációra...”⁴⁴

Hozzátehetjük: de van, hiszen ugyanilyen kompozíciót készítették a gömöri Hosszúszón. Azután döntöttek emellett a változat mellett, miután megnézték a Rozsnyó melletti Csucsomban álló, hasonló emlékművet. A Kassához közeli Komarócon szintén ezt a megoldást választották, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben középső részt három egymáshoz illesztett kopjafa alkotja. E három, a dunaradványihoz képest kb. 300 kilométerrel távolabb álló emlékmű formailag erősen emlékeztet a Duna mentire. Ez jó példa annak szemléltetésére, hogy bizonyos kulturális jelenségek, tárgyasult formák akár egymástól függetlenül is kialakulhatnak.

A gömöri Várhosszúréten a második világháborúban elesett katonák emlékére több kopjafából álló kompozíciót (középen egy magasabb kopjafa, kétoldalt pedig három-három faragott kereszt és kisebb oszlop, „kopjafa”) készítettek, amellyel lényegében nem csupán a helyiek emlékének adóztak, hanem a község határában elesett, és a templom kertjében eltemetett magyar katonák emlékének is. A templomkert tulajdonképpen a környék legnagyobb katonatemetőjének számít.

A kopjafák nagy részét (ahogy arra fentebb már utaltam) a jeles magyar történelmi évfordulók emlékére avatták fel. Témánk szempontjából fontos évnek számít 1996, a millecentenárium, azaz a magyar honfoglalás 1100. évfordulója. Ebben az évben jelentősen megnőtt a kopjafa-, valamint a több kopjafából álló kompozíciók állításának száma. Ekkor volt hatalmon az a Vladimír Mečiar által vezetett nacionalista kormány, amely nem nézte jó szemmel a millecentenáriummal kapcsolatos emlékmű-, szobor- és kopjafaállításokat s az ezzel kapcsolatos ünnepeket sem. Több emlékművet és kopjafát el akart távolíttatni helyéről.⁴⁵

A szlovákiai magyarok közelmúltjának eddigi legnehezebb időszakát a második világháborút követő jogfosztottság évei jelentették. Az 1947–1949-es ún. magyar--szlovák lakosságcsere és deportálás 50. évfordulójára több településen is kopjafaállítással emlékeztek meg (pl. Andód, Búcs, Fél, Marcelháza, Csallóköznádasd stb.).

⁴⁴ Tarics Péter: Értelmetlen tömeggyilkosság. Emlékműavatás Dunaradványon a háború áldozatainak emlékére. *Komáromi Lapok* 1994/27, 1. p., 1 kép

⁴⁵ Erre a témára részletesen a „Kopjafaháború” c. fejezetben térek ki.

A kopjafaállítások és kopjafás emlékművek állításának eddig nem tapasztalt legnagyobb hulláma a szlovákiai magyar településeken a millennium kapcsán 2000-ben volt. Különösen figyelemre méltó, hogy a millennium emlékére még 2001-ben, sőt 2002-ben (Tany) is állítottak kopjafát.

Az 1989-es rendszerváltást követően terjedt el a szlovákiai magyarok körében a falunapok szervezése. Néhány ilyen rendezvényen kopjafaavatásra is sor került. Ilyenkor valamelyik történelmi évfordulóról is megemlékeztek egyben. Ebben a kategóriában különlegességnek számít az a Rimaszombathoz közeli Rakottyás településen megvalósított rendezvény, amely alkalmával a faluból elszármazott, még most is élő személyek emlékére avattak kopjafát:

„Június 19-én megkétszereződik a Rimaszombati járásban lévő kisközség lakossága. Falunapot tartanak, amelyre visszavárják azokat, akik elköltöztek a településről. Az ötletet a szülőfalujuktól távol élők adták, az »ürügyet« a föld szolgáltatta. A tulajdonviszonyok rendezése közben találkozgattak az ország különböző pontjain élő rakottyásiak, s mondogatták egymásnak: »jó lenne valamikor elbeszélgetni (...) Arra gondoltam, szervezhetnénk falunapot, s meghívhatnánk azokat, akik elköltöztek a községből«. Az önkormányzat támogatta a javaslatot. Rakottyáson jelenleg 250-en élnek, a falunapra mintegy 280-an jelezték érkezésüket az elszármazottak közül. Mindenki készül: rendezik a portákat, pezseg az élet, szinte megújul a falu. Az ünnepség 9.30-kor kezdődik istentisztelettel, amelyen Erdélyi Géza református püspök és Miklós László esperes hirdet igét, majd kopjafát állítanak a Rakottyásról elköltözöttek tiszteletére...”⁴⁶

Néhány helyen a falunapokat az adott település első írásos említésének évfordulójához kapcsolták, de több más rendezvény is kötődött hozzá. Sok helyen például ilyenkor avatták, szentelték fel a település címerét, zászlaját. A szalathyai rendezvényről a sajtóban a következőképpen tudósítottak:

„Nevezetes eseményre készülődnek a közkedvelt ásványvizéről (Slatina) ismert községben. Méltóképpen kívánnak megemlékezni a hét végén a település első írásos említésének 755. évfordulójáról, amely jó alkalom arra, hogy ünnepi külsőségek között kopjafát (Nagyferenc Katalin alkotása) állítsanak a helyi temetőben, majd az azt követő ünnepi istentisztelet keretében megáldásra kerüljenek a község történelmi jelképei, a pecsét, a címer és a zászló.”⁴⁷

1999-ben számos szlovákiai magyar településen emlékeztek meg a Csemadok megalakulásának 50. évfordulójáról. Ebből az alkalomból sok helyen emléktáblákat helyeztek el, vagy kopjafát avattak (pl. Csicsó). Ugyancsak állítottak kopjafát a szervezet megalakulásának 55. évfordulója kapcsán 2004-ben is (Nagymegyér). Figyelmet érdemel, hogy bár Csicsón 1999-ben már állítottak egyet az 50. évforduló

⁴⁶ fo: Falunap, kopjafaavatás. *Új Szó* 1999. június 14., 3. p.

⁴⁷ bégyé: *Új Szó* 2000. október 12., 3. p.

tiszteletére, 2004-ben, az 55. évfordulóra is lelepleztek egy újabbat, azt azonban már a település egy másik pontján.

Ugyancsak 1999-ben ünnepelték a magyar nyelvű iskolai oktatás csehszlovákiai újraindításának évfordulóját. Az 50. évforduló alkalmából néhány településen kopjafát avattak (pl. Csicsó, Gömörhorka, Gúta, Szógyén stb.). A gömörhorkait kettős évfordulóra, 2000-ben emelték: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 152. és a magyar iskola újraindításának évfordulójára. Az egyik oldalon a Kossuth címer és Petőfi Nemzeti dalának ismert sora: „Hol sírjaink domborulnak”, a másikon pedig az 1950-től a gömörhorkai iskolában oktató tanítóknak a névsora. Több helyen kopjafaállítással is emlékeztek az adott iskolák megalapításának évfordulójára. Nagyszarván 2002-ben a falunap alkalmából az első iskola alapításának (1892) emlékére, Bögellőn ugyancsak az ottani iskola alapításának 100. évfordulójára avattak kopjafát. Csicsón kopjafa-kompozíció készült, s az alkotó a fából készült táblára véste fel valamennyi, az iskolában a kezdetektől tanító pedagógus nevét.

A rendszerváltás után több szlovákiai magyar településen alakultak magyar magán- és egyházi iskolák. Az elsők között hozták létre a mátyusföldi Hidaskürtön a Középfokú Magán Szakmunkásképző Intézetet, ahol 36 diák kezdte el tanulmányait. Annak emlékére, hogy a legelső évfolyam diákjai 1993-ban befejezték tanulmányaikat, az iskola bejáratánál egy kopjafa őrzi.

A harmadik Mečiar-kormány idején (1995–1998) ismét felvetették az úgynevezett alternatív oktatás bevezetésének kérdését a magyar tanítási nyelvű oktatási intézményekben. A tervezett lépés ellen a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége és a Magyar Polgári Párt⁴⁸ tüntetést szervezett, többek közt Tornalján is. Ennek emlékére kopjafa is készült, amelyet a helyi magyar tanítási nyelvű alapiskola bejáratánál állítottak fel.⁴⁹

Az utóbbi bő egy évtizedben Dél-Szlovákia-szerte számos magyar tanítási nyelvű oktatási intézmény vette fel valamelyik neves magyar történelmi, politikai, irodalmi stb. személyiség nevét. Az esemény kapcsán általában emléktáblát helyeztek el az intézmény falán, vagy ritkább esetben mellszobrot lelepleztek le. Eddig egyetlen alkalommal állítottak a névadási ünnepségen kopjafát. A helyszín a csallóközi

⁴⁸ A Magyar Polgári Párt elődje a rendszerváltáskor megalakult első magyar politikai csoportosulás, a Független Magyar Kezdeményezés volt.

⁴⁹ Az idén novemberben már nem találtam a helyén.

Nemesócsa, ahol a helyi alapiskolát Móra Ferencről nevezték el, ebből az alkalomból avatták fel a kopjafát, melynek tetejére nyitott könyvet faragott az alkotó.

A Rákóczi Szövetség tizenkettő, komáromi járásbeli településsel (Bátorkeszi, Búcs, Csallóközarányos, Dunamocs, Dunaradvány, Hetény, Izsá, Karva, Madar, Pat, Vágfüzes, Virt), valamint a Duna túlsó, magyarországi oldalán fekvő Neszméllyel közösen alakította meg a Hídverő Szervezetet. E szervezet rendezésében (amelyhez később Marcelháza is csatlakozott) vált hagyománnyá a Hídverő Napok szervezése. Az első ilyen rendezvény záróünnepségén 2000-ben Bátorkeszin *Hídverő Kopjafát* is avattak. Ez a hagyomány azóta is folytatódik, s ehhez a rendezvényhez kapcsolódik a Bátorkeszin, Csallóközarányoson, Hetényben, Izsán, Karván stb. álló kopjafa is.

Az 1989-et követő időszakban vallási évfordulók kapcsán is sor került kopjafaavatásokra. Csicsón 2002-ben a reformáció (a 485. évforduló alkalmából), Gömörpanyiton pedig 2003-ban az evangélikus templom építésének 200. évfordulójának emlékére. Zselizen a református templom mellett 2002-ben szentelték fel a Huszár Gál református prédikátor emlékének is adózó, a zselízi templom alapkövetelésének évfordulójára faragott kopjafát.

Az ímelyi református egyházközség kopjafaállítással emlékezett a reformációra, valamint a szlovákiai magyarok második világháború utáni kitelepítésére is.

Vágkirályfán a helyi fafaragó – Szatmár Tibor – egy kopjafát faragott annak emlékére, hogy felújították a római katolikus templomot. 2005-ben a következőképpen emlékezett az eseményre:

„Én nagyon becsültem azoknak az embereknek a munkáját, akik rendbe tették a templomot, mert már majdnem összedőlt. Azt gondoltam, hogy lehet, hogy elfutunk emellett, pár évtized múlva ez egy természetes dolognak tűnik majd, de azt is meg kell mondani, hogy ez egy kiöregedett falucska, és én ezeknek az embereknek emléket szerettem volna állítani azért, hogy így össze tudtak fogni, és rendbe tudták hozni a templomot.”

Szlovákiai magyar viszonylatban máig egyedi esetnek számít, hogy 2003-ban Komáromszentpéteren a kommunizmus áldozataira emlékeztek egy emlékoszlop állításával.⁵⁰

Szintén egyetlen példa van arra, hogy kopjafaállítással emlékeztek meg egy szlovákiai magyar településen, Csicsón egy politikai csoportosulás, a Független Magyar Kezdeményezés megalakulásának 15. évfordulójáról.⁵¹

⁵⁰ Konkrét, helyi áldozatokról nincs tudomásom, s az adatközlők sem tudnak olyan személyről, aki a településen áldozatául esett volna a kommunista üldözésnek. Valószínűsíthető, hogy az állítatók általánosságban emlékeztek meg az említett ideológia áldozatairól.

Ugyancsak a csallóközi Csicsón emelték 2005-ben azt a kopjafát, amely az 1965-ös árvíz 40. évfordulójára készült, s az egykori gátszakadás helyén áll.⁵²

Szintén egyedinek számít a 2005. október 30-án felavatott emlékoszlop Kőbölkút temetőjében, amelyet az ún. őszirózsás forradalomban, 1919-ben elesett magyar vörös katonák emlékének szenteltek, s a sírhelyüknél állítottak fel. A sajtóban megjelent tudósításból pontos információkat kaphatunk az akkori eseményekről:

„...Kovács Ferenc helytörténész, a Csemadok helyi alapszervezetének elnöke ünnepi beszédében felidézte az akkori eseményeket, amikor a 7. cseh légió harmadik zászlóalja 1919. januárjában Érsekújvár és Párkány területére érkezett, és mindkét várost elfoglalta. »A vörös hadsereg magyar katonái májusban, Párkányban éjjel átkeltek a Dunán, sikeres támadást indítottak a cseh légió ellen, és június elsején visszafoglalták Érsekújvárt. Támadásuk itt elakadt, Érsekújvárt újra elfoglalták a csehek, június 19. és 22. között súlyos harcok folytak e vidéken. Az akkori kőbölkúti vásártér területén felállított ágyúkkal lőtte a magyar sereg a légió Kültre érkezett páncélvonatát. Ezekben a súlyos harcokban halt hősi halált az a nyolc magyar katona, akiket a kőbölkúti temetőben helyeztek végső nyugalomra« – emlékezett Kovács Ferenc az akkori történésekre...⁵³

A Romániában működő Székelyföldi Társaság kezdeményezésére szervezték meg a Mátyusföldön a *Lármafa*⁵⁴ találkozó c. rendezvényt, amelynek kapcsán kopjafát is állítottak Jókán. Egy második elhelyezését is tervezték egy zoboralji településen, Zsérén. Az utóbbi helyen azonban a kopjafaállítás számomra eddig ismeretlen okokból elmaradt.⁵⁵

A Kassához közeli Hím településen Bubenko György vállalkozó állíttatott kopjafát 2002-ben abból az alkalomból, hogy erdőt telepített a falu határában. A

⁵¹ Az 1989 novemberében, közvetlenül az 1989-es bársonyos forradalom kitörése előtt alakult meg Vágsellyén a magyar ellenzék egy csoportját tömörítő Független Magyar Kezdeményezés, majd ennek hatására rövid időn belül létrejöttek Szlovákia magyar lakta településein a helyi csoportok is. Később Magyar Polgári Párt néven folytatta tovább tevékenységét, majd 1998-ban a három szlovákiai magyar párt – az Együttélés, a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és a Magyar Polgári Párt – Magyar Koalíció Pártja néven folytatta tovább tevékenységét, így önállóságuk megszűnt.

⁵² Öt évvel ezelőtt már elhelyeztek itt egy emléktáblát a 35. évforduló alkalmából.

⁵³ Száz lldikó: A magyar életfa gyökerei nem szenvedtek kárt. Kőbölkúton a jeltelen sírban fekvő, 1919-ben hősi halált halt magyar katonákra emlékeztek. *Új Szó* 2005. november 9. Szülőföldünk melléklet, 31. p.

⁵⁴ A Lármafa találkozó küldetését a Székelyföldi társaság elnöke, Beder Tibor a következőképpen fogalmazta meg a rendezvény tudósítójának: „Erdélynek van egy társa, úgy hívják, hogy Székelyföld. Akkora, mint Szlovénia, lakosainak száma 700 000. Ott még a fű is magyar, sőt még a lélegzet és a levegő is az, mivel őseink leheletét érezhetjük benne. Mi egy olyan »huzatos« helyen élünk, amelyet évszázadokon keresztül veszélyeztettek a tatárok. A székelyek már akkor kitalálták az »sms«-t, mert a hegytetőkön összerakták a fát, majd meggyújtották. Ez volt a lármafa. A lobogó tüzet este 50 kilométerrel alább a hegytetőn állomásozó őr azonnal meglátta, majd ő is tüzet gyújtott és így tovább. Egy fél órán belül az egész Székelyföld tudott a hírről: jönnek keletről a krími tatárok. Mondhatni, összelármázták az embereket, innen a lármafa elnevezés.

Pontosan ezt példázza a mi Lármafa találkozóknak is: értesíteni, összefogni az embereket nyelvünk megvédése érdekében. Nyelvünket csak úgy védhetjük meg, ha Szent László erejével állunk ki ennek védelméért. Így most én is sereget toboroztam a 3 székely megyét egyesítő társaságba. Meghirdetem a »hadiállapotot« az 1068-ban lezajlott Cserhalmi ütközet színhelyén, Cegőtelkén. Akkor 47 helységről gyűltek össze az emberek. Ezzel a nyelvvédő sereggel jöttünk most ide, a Felvidékre, ahol folytatódik a lármázás. Ez a lényege a mi találkozóknak.” Farkas Zoltán: Lármafa találkozó a jókai vízimalomnál. (*Jókai Szó* 2004/2, 10. p.)

⁵⁵ Annak ellenére, hogy a tervekkel ellentétben Zsérén mégsem állítottak kopjafát, a sajtó, egy téves című cikkben mégis úgy tudósított, mintha megvalósult volna a kopjafaállítás (gl, pad: Lármafaállítás Kaván. *Csallóköz* 2004/27, 5. p.)

kopjafaállítással egyben megemlékeztek a millicentenáriumról is, így a magyar honfoglalást jelző évszám és a millicentenárium éve is rákerült. Az eset aránylag gyakori jelenségnek számít, egy kopjafa állítását gyakran kötik több eseményhez is. Így volt ez például a már fentebb említett Gömörhorka esetében, vagy Bátorkeszin is, amikor a Hídverő Napok alkalmából állított kopjafával egyben a falu első írásos említésének évfordulójáról is megemlékeztek. Számos hasonló példát sorolhatnánk még fel.

Eddig egy olyan esetről van tudomásom, amikor egy településen két kopjafát is avattak egyszerre más-más esemény kapcsán. Szécsénykovácsiban a község első írásos említésének 750. és a millicentenárium évfordulóját is ugyanazon a napon ünnepelték meg:

„Szécsénykovácsi. Emlékoszlopokat avattak.

Kis község az Ipolyhoz közel fekvő Szécsénykovácsi, melynek temetőjében nyugszanak Krúdy Gyula dédszülei. A község önkormányzata a településről szóló első írásos emlék 700. évfordulója tiszteletére az elmúlt hétvégén emlékünnepséget rendezett a művelődési házban. Délelőtt ifjúsági vetélkedőt tartottak, délután pedig két emlékoszlopot is avattak: az egyiket a falu első írásos emlékének 700., a másikat a honfoglalás 1100. évfordulója tiszteletére. Ezután került sor a község címerének és zászlajának leleplezésére.”⁵⁶

Fontos mérföldkőnek számít az az esemény, amikor a roma holokauszt áldozatainak emlékére 2005-ben kopjafát állítottak a Garam menti Csatán. A kezdeményező Babindák István elmondása szerint azért döntöttek a kopjafa mellett, mivel az a magyarokhoz kötődik, s ők is magyaroknak vallják magukat. Ez a kopjafa a maga nemében egyedülálló, eddig ugyanis Szlovákiában egyetlen emlékműről sincs tudomásom, amelyet a koncentrációs táborokban elpusztított cigány áldozatoknak emeltek volna. Tudomásom szerint Magyarországon is csupán egy található: Babocsánban.⁵⁷

Különleges alkalomból állítottak kopjafát 2005-ben Ipolyszakálloson. Június 4-én ez a község adott otthont az *Ipoly Eurorégió Szabadegyetem* c. rendezvénynek, ahol az előadások zöme az Ipoly-hidakkal volt kapcsolatos.⁵⁸ A kopjafát az egyik Ipoly-híd közelében avatták fel.

⁵⁶ (r): *Új Szó* 1995. szeptember 27., 6. p.

⁵⁷ <http://www.romacentrum.hu/aktualis/hirek/baratsag/2002aprilis2.html>

⁵⁸ A részletes programot az *Új Szó* is közölte, azonban arról, hogy a rendezvény kapcsán kopjafát is avatnak, a tudósításban nem esett szó (*Új Szó* 2005. május 25. **?. p.**)

2.3.2. Kopjafák magántulajdonban. A kopjafákkal mint emlékművekkel kezdetben kizárólag köztereken, nyilvános helyeken vagy pedig a temetőben találkoztunk. Az 1989-es rendszerváltást követően szlovákiai magyar viszonylatban egy új jelenséget figyelhetünk meg: a kopjafák állítását a magánszférában, magánemberek telkein. Bár eddig még nem beszélhetünk a szokás széles elterjedéséről, s tulajdonképpen egy kopjafa kivételével egyetlen fafaragó, a Csicsón élő Nagy Géza alkotásairól van szó, mindenképpen figyelemre méltó azonban ez a jelenség.

Az 1989-es rendszerváltást követően a lakosság visszaigényelhette a szövetkezetesítés során államosított, eltulajdonított földjét. Nagy Géza fafaragó ennek az eseménynek az öröme a családjától elkobzott s 1990-ben visszakapott földjén egy saját készítésű kopjafát állított. A Pozsonyban lakó nővérenek és a Csicsón lakó húgának, valamint sógorának telkén, Kulcsodon szintén áll egy-egy általa faragott kopjafa. Egy komáromi ismerőse is rendelt tőle, amely annak háza mellé került. Részben ide kapcsolódik az az eset, amikor Kosár Dezső alistáli fiatalember húgának faragott egy temetői kopjafát. Amikor a szülők állandó, tehát kőből faragott síremléket készítettek számára, már nem szándékozták meghagyni a síron a kopjafát. Ekkor döntött úgy a fiuk, hogy elviszi lakhelyére, Győrbe. A kopjafa tehát átkerült Magyarországra, s Kosár Dezső telkén állították fel.

Szlovákia más magyarlakta vidékein nem találkoztam ezzel a jelenséggel, így nem lehet tudni, hogy vajon továbbra is csak Nagy Gézához kötődnek majd a magántelkeken állított kopjafák, vagy más régiókban is rendelnek maguknak az emberek. Vajon szükségesnek fogják-e tartani a szlovákiai magyarok nemzeti hovatartozásukat családi viszonyaikban is hangsúlyozni, nem csupán a köztereken és a temetőben?

2.3.2.1. Kopjafa szlovák vidéken. Egy Zsolna mellett élő tehetős szlovák vállalkozó kopjafa faragására és tervezésére kérte fel Pekár József szepsi fafaragót. A terv elkészült, magát a kopjafát azonban már nem a tervező, hanem Zsolna környéki fafaragó készítette el. A fent említett vállalkozónak magyar gyökerei vannak, Szepsiből és környékéről több személyt is alkalmazott a kastélyába szánt bútorok elkészítésére. Járt Szepsiben is, ahol két kopjafa is áll, s a környékbeli falvakban is láthatott ilyeneket.

2.3.2.2. Kopjafa mint cégtáblát tartó oszlop. Elsősorban Erdélyben találkozhatunk számos olyan esettel, amikor a „kopjafastílusban” faragott oszlop vagy oszlopok valamilyen konkrét funkciót töltenek be. Ide sorolhatjuk például a különböző táblákat tartó oszlopokat. Magyarországon is találunk példát (a Komáromból Győrbe vezető országút jobb oldalán ilyen kopjafaszerű oszlop tartja „Az erdő területén szemét, törmelék lerakása tilos!” feliratot tartalmazó táblát).

Nánán a falu elején álló üdvözlőtáblát kétoldalt ilyen csúcsban végződő, kopjafára emlékeztető oszlop tartja. A csallóközi Csicsón a helyi gyógyszertár bejáratának bal oldalán egy olyan kopjafa áll, amelynek felső részén a gyógyszertár nevét tartalmazó, szintén fából készült kör alakú tábla található. Készítője Nagy Géza helybeli fafaragó. A cégtáblatartóként szolgáló kopjafa egyedülálló a maga nemében, s kíváncsian várjuk, hogy a jövőben kap-e máshol is ilyen jellegű funkciót, vagy pedig egyedi eset marad-e⁵⁹ az ilyen használat.

2.3.3. Kopjafából szobor. Kopjafa mint szakrális kisemlék. Magyarországot járva számos olyan példával találkozhatunk, ahol a kopjafa antropomorf alakot ölt. A leggyakoribbak azok a kopjafák/emlékfák, amelyek felső fele valamelyik honfoglalás kori harcost, vagy valamelyik vezért ábrázolja. Ilyen például Tiszacsegén a Csege vezért ábrázoló oszlop, vagy pedig Szekszárdon a millecentenáriumra állított három kopjafa egyike. Szintén ebbe a kategóriába sorolható a Mucsiban, Szakályon vagy pedig Újszentmargitán a Szent István királyt ábrázoló „emlékfa” (Törő, 2001).

Dél-Szlovákiában az ipolybalogi temetőben állítottak először honfoglalás kori harcost ábrázoló oszlopot 1996-ban a millecentenárium emlékére. Sajógyömöben, 2004-ben pedig a nyári kézműves tábor befejezéseként avattak fel olyan faragott oszlopot, amelybe egymás fölé két alakot faragtak. Bár az alkotás az ősapa nevet kapta, mégis inkább 'kopjafá'-nak nevezik.

A bodrogközi Leleszen a premontrei rend képviselői 2004-ben állítottak 'kopjafá'-t, amelyet a premontrei rend megalapítójának és patrónusának, Szent Norbert (1080–1134) emlékének szenteltek. Az oszlopba az alkotó belefárgatta Szent Norbert képmását. Ezt a kopjafát szakrális kisemléknek⁶⁰ is tekinthetjük egyben, lényegében

⁵⁹ A gyógyszertár alkalmazottjától 2005-ben azt az információt kaptam, hogy a bejáratnál álló kopjafával/oszloppal szemben egy másik is kerül, egy kaput kíván ugyanis a gyógyszertár tulajdonosa kialakítani.

⁶⁰ A szakrális kisemlékek kategóriájába a szabadban álló vallási tárgyú objektumokat, mint például a fákra erősített Mária-házakat, út menti, temetői stb. keresztek, képoszlopokat, szentek szobrai, mezei oltárokat, kápolnákat és a kálváriákat stb. soroljuk. Bővebben lásd: Liszka József: *Állított keresztényi buzgóságból c. kötetében* (Liszka 2000c)

ez az első eset, amikor nem magyar eseményhez, hanem egy egyházi személyhez köthető az állíttatás alkalmá. Párhuzamként említhetjük a szekszárdi Szent Rita katolikus óvoda kertjében álló Szent Rita-emlékoszlopot is, itt az említett szentet deréktól felfelé mintázta meg a faragó (Törő 2001, 73).

Szintén a szakrális kisemlékek kategóriájába sorolhatjuk azt a kopjafát, amelyet a ma már a csallóközi Alistál részét képező, egykor különálló Tőnye nevű település temetőjébe faragott egy helyi ácsmester az itt zajlott utolsó temetés (1968) emlékére. A kopjafán a kehely mellett kereszt is szerepel szimbólumként, és tetejére két imára kulcsolt kezet faragott a készítő, valamint szerepel rajta „Az elfelejtett lelkekért” felirat is. Ez a kopjafa tulajdonképpen a temetői nagykeresztekhez hasonló funkciót tölt be, tehát joggal sorolhatjuk a szakrális kisemlékek kategóriájába.

2.3.3.1. Kopjafák mint balesetek színhelyét jelölő haláljelek. A szakrális kisemlékek kategóriájába is sorolhatjuk az út menti haláljeleket is. Azokat a különféle formájú és anyagú emlékjeleket, koszorúkat, virágcsokrokat stb. soroljuk ide, amelyekkel a halálos kimenetelű közúti balesetek színhelyét jelölik meg a hozzátartozók, vagy pedig a barátok, ismerősök (L. Juhász 2001). Ezek között újabban a kopjafamotívum is föltűnik. Magyarországon már a rendszerváltás előtt megjelentek út menti haláljelként a kopjafák (Hoppál é.n. 24--26.), amelyek száma mára jelentősen megnőtt, s az utak mentén egyre gyakrabban tűnnek fel a kisebbek mellett a nagyobb méretűek is. A magyarországi Velence belterületén egymástól néhány méterre, a megszokott ilyen jellegű haláljelektől jóval magasabb két kopjafa, kettő, egymástól független baleset áldozatainak állít emléket. Romániából szintén vannak magyar vonatkozású adataim a kopjafa formájú út menti haláljelekre vonatkozóan. Talán a legközismertebb az a kopjafa, amelyet annak a magyarországi – hódmezővásárhelyi – Tóth Sándornak az emlékére állítottak Aradon, aki teherautójával 1989. december 22-én, a romániai forradalom idején élelmiszert és gyógyszert szállított, miközben máig ismeretlen okokból valaki agyonlőtte.⁶¹ A tragikus haláleset színhelyén székelyföldi ácsok kopjafát helyeztek el, s egy ugyanilyen jelöli az elhunyt fuvarozó sírját Hódmezővásárhelyen is. A kopjafát 2002-ben restaurálták.⁶²

⁶¹ A gyilkosság elkövetésével a román titkosrendőrség, a securitate embereit gyanúsítják (Saját gyűjtés, 2004).

⁶² <http://www.nyugatijelen.com/archiv/2002>

Dél-Szlovákiában az első ilyen típust a Losonci járásban található Abroncsoson megrendezett művelődési tábor ideje alatt egy motorkerékpár-szerencsétlenség következtében a táborozás helyén 1988-ban elhunyt magyarországi résztvevő, Horváth Mihály emlékére állították. A kopjafa lényegében hagyományos, a tábor befejezésekor szokásos kopjafaavatásra készült. A halálos baleset után döntöttek úgy a szervezők, hogy nem a tervezett helyen, hanem a baleset helyszínén állítják fel, s az elhunyt nevének kezdőbetűit, valamint a haláleset dátumát vésik rá. A táborról szóló tudósításában az egyik szervező a következőket írta a tragikus eseményről:

„...sokan segédkeztek a kopjafa faragásánál is. A fő faragó Nagyferenc Katalin volt Rimaszombatból. A jó, vidám hangulatot mindenkit megdöbbenítő, tragikus esemény zárta le a tábor utolsó napján. Táborunk állandó vendége Horváth Mihály reggel motorkerékpárján elindulva nem vette észre a tábor éjszakára lezáró sorompót. Nekiütközött és a helyszínen meghalt. Nagyon sokan ismerték, tisztelték. Gyakran járt Dél-Szlovákia magyar rendezvényeire, művelődési táboraiba, szinte elmaradhatatlan résztvevője volt a Honismereti Kerékpártúráknak is. Józan humora, barátsága, nagy tudása, segítőkészsége példakép volt. Személye pótolhatatlan veszteség. A budapesti Szépirodalmi Kiadó szerkesztőjeként dolgozott. A kopjafa, amelyet alig pár órával azelőtt még ő is faragott, már csak az emléket őrzi. Felállításánál a résztvevők kegyelettel emlékeztek meg róla, leróva tiszteletüket emlékének.⁶³

Az abroncsosi autókempingben a Horváth Mihály emlékére állított kopjafánál az ott megrendezett művelődési táborok befejeztével később is megemlékeztek az elhunytól. A baleset után két évvel a következőket írta a tudósító:

„...emlékét a szerencsétlenség színhelyén egy kopjafa őrzi a táborban. A kifaragásnál ő is segédkezett. Ennél a kopjafánál zárult az idei abroncsosi művelődési tábor, a résztvevők egyperces néma csennel emlékeztek Horváth Misire, a szlovákiai magyar fiatalok barátjára.”⁶⁴

Amikor a kopjafa később a tábornak helyet adó kemping privatizálása miatt a közeli Ragyolc község temetőjébe került, ott is folytatódtak a megemlékezések, s a honismereti kerékpártúra résztvevői is megálltak itt, hogy megemlékezzenek róla. A szóban forgó honismereti kerékpártúra 1992-ben, a haláleset évfordulóján a Horváth Mihály Emléktúra nevet kapta, mivel az elhunyt elmaradhatatlan résztvevője volt ennek a rendezvénynek.⁶⁵

A haláljel kopjafák kategóriába sorolhatjuk a fentebb már említett, a ma Alistálhoz tartozó Tőnye 1968-tól nem üzemelő temetőjében elhelyezett kopjafát is. A készítő a

⁶³ Puntigán József: Járási művelődési tábor. *Hét* 1988/34, 7. p., 2 ill.

⁶⁴ (farkas): Horváth Misi kopjafája, *Szabad Újság* 1990. június 18., 9. p.

⁶⁵ Az információkért A. Kis Bélának és Kisné Demeter Luciának tartozom köszönettel.

közsegből elszármazott, Pozsonyban és Somorján eltemetett testvérei emlékére faragta, azzal a céllal, hogy a szülőfalu temetőjében is emlékeztessen valami az elszármazottakra.

Az utóbbi években a szlovákiai magyarok által lakott régiókban a Rimaszombatot érintő 75-ös számú főút mentén (2004), majd a Komáromból Párkányba vezető főút bal oldalán, a vasúti feljáró előtt állítottak kopjafa formájú haláljelet (2005). Mindkét kopjafa kisméretű, s a díszítő faragásokon kívül egyikén sincs felirat.

2.3.2. A kopjafák hatása a temetői sírjelekre és elterjedésük a katolikusok körében. A szlovákiai magyarok által lakott települések temetőinek zömében a fából faragott fejfákat – elsősorban a 20. század második felétől kezdve – fokozatosan kiszorították a betonból, műkőből, márványból, gránitból stb. készített síremlékek. Néhány helyen elvétve még találkozhatunk olyan, a közelmúltban állított fejfákkal, amelyek többé-kevésbé az adott település fejfakultúráját követik. Hogyha nem kereszt formájú síremlék készül, a kőből készült síremléken csupán a rákerülő vallási szimbólum jelzi, hogy az elhunyt melyik felekezethez tartozott. Az 1989-es rendszerváltás után szlovákiai magyar települések temetőiben egy új jelenségnek lehetünk tanúi: fokozatosan egyre több fából faragott, kopjafaszerű sírjel tűnik fel, s ezek az elmúlt 15 év folyamán fokozatosan elterjedtek egész Dél-Szlovákiában. A jelenséget egyértelműen a kopjafa nemzeti szimbólumként való elterjedésével magyarázhatjuk. Ezek a kopjafaszerű sírjelek olyan katolikus településeken is megjelentek, ahol korábban nem voltak ennek hagyományai. Több református és evangélikus lakosságú településen, ha szokás is volt a fejfaállítás, azok formája, szimbólumai és méretei is nagyban különböztek a közelmúltban feltűnt sírjelektől. Az utóbbi jó egy évtizedben készült újabb faragott sírjelek a különféle rendezvényeken felavatott kopjafák/emlékoszlopok mintáját követik, s csak ritka esetben térnek vissza az adott közösségre hagyományosan jellemző fejfák formavilágához. A kopjafák nemzeti szimbólumként való elterjedése hatást gyakorolt a faragott sírjelekre is, tehát ismét betölti eredeti funkcióját, és sírjelként (is) szolgál. Mivel a 'kopjafát' ma már egyértelműen magyarságszimbólumnak tartják, az elhunyt nemzetiségi hovatartozása kifejezésének egyik legideálisabb eszköze lett a sírkertekben is. Ha manapság a temetőket járva 'kopjafákat' látunk, anélkül hogy elolvassánk a rajta szereplő feliratot, már tudjuk, hogy magyar nemzetiségű személy sírjével van dolgunk. Egy olyan elhunyttról van tehát szó, akinek nemzetiségi

hovatartozását fontosnak tartották a kihangsúlyozni a hozzátartozók vagy barátok. A kopjafaszerű síremlékek száma egyre növekvő tendenciát mutat, mindenekelőtt az értelmiségiek körében. Elterjedésükben/elterjesztésükben elsősorban a nyári művelődési táborok és a klubmozgalom szervezői, s természetesen főleg a nyári táborozások kopjafafaragói játszották a legnagyobb szerepet.

Tudomásom szerint az első ilyen jellegű sírjeleket⁶⁶ a nyári művelődési táborokban is alkotó nagykaposi képzőművész, Ferencz György készítette elhunyt családtagjainak és ismerősei elhunyt hozzátartozóinak. Bár egy újszerű síremléket alkotott, felhasználta a környező régió fejfáinak díszítőmotívumait is. Az első „kopjafastílusban” faragott fejfái közé tartozik a nagykaposi temetőben álló Jakubcsík Lajos fejfája, amelyet az említett faragó barátja az apósának készíttetett⁶⁷. Az állíttató aktív szereplője volt a szlovákiai magyarok kulturális életének. Meg kell jegyezni, hogy mindhárom esetben katolikusokról lévén szó, a kopjafaszerűen faragott oszlop tetejére keresztet faragott az alkotó.

Ferencz György alkotásait leszámítva a szlovákiai magyarok körében más vidékeken a kopjafával először a nevesebb személyek sírjait jelölték. Ezeket természetesen szintén a művelődési táborokban is alkotó faragók készítették.

Az utóbbi években már egyre több, nem csupán a nevesebb személyek vagy azok hozzátartozóinak sírjain látunk kopjafákat, hanem más magyar nemzetiségű elhunytak sírjain is. A párkányi városi újtemetőben például a 2000 és 2003 közötti időszakban három ilyen magas, közel 3 méteres sírjelet állítottak.

A 'kopjafa' nemzeti szimbólumként való elterjedéséhez az is hozzájárult, hogy az utóbbi szűk két évtizedben egyre nagyobb teret hódít a természetes anyagok felhasználása. A fának, mint építészeti alapanyagnak a reneszánsza az élet más területeire is pozitívan hatott. Ennek a hatásnak tulajdonítható, hogy megszorodott a fából faragott sírjelek száma is. Egyre többen választják a kőből készületek helyett a különféle faragók által mesterien megfaragott fejfákat. Ezt a gyakorlatot az állíttatók egy része a „gyökerekhez való visszatérés”-ként értelmezi, ami a népi a nemzeti díszítőművészet tradíciójához való visszatérést is jelenti egyben. A „népi” és a „nemzeti” fogalmat a köztudatban, ahogy az a népi kultúra felfedezése kezdeti időszakában, a 18. század végén, 19. század elején volt, ismét egyre gyakrabban

⁶⁶ A fentebb már említett, a rozsnói temetőben, a Tichy család sírján látható kopjafás síremlék-kompozíció elszigetelt jelenségként kezelendő, s mivel különösebb publicitást sem kapott, nem hinném, hogy közvetlen befolyással lett volna a most tárgyalandó folyamatra.

⁶⁷ Az elhunytak márványból készült síremléke is van, a fából készült feje a sír lábánál azzal szemben áll.

egymás szinonimájaként értelmezik. A 'kopjafa' stílusútól eltérő faragott sírjelek méreteikben általában szerényebbek, s nem is négyzetes átmérőjűek. Ilyeneket láthatunk például a Kassához közeli Szepsi és Buzita temetőiben, de a rozsnyói köztemetőben is.

Amint az már a fentebb leírtakból is kitűnik, a szlovákiai magyarok egy bizonyos rétegénél a vallási felekezethez való tartozás megjelölése mellett a nemzeti hovatartozás kihangsúlyozása ugyanolyan vagy még nagyobb szerepet kapott a sírjelek készítésekor. Általában olyan elhunytak sírját jelöli 'kopjafa', akik aktívan kapcsolódtak be valamilyen módon a szlovákiai magyarok társadalmi és kulturális életébe, tehát a nemzetiségi kultúra ápolásában vettek részt, vagy pedig részesei voltak valamelyik jelentős történelmi eseménynek. Somorján a táncház- és népzenei mozgalom egyik közismert és kedvelt alakjának, a tragikus közúti balesetben elhunyt Üрге Máriának is kopjafa formájú sírjelet állítottak, holott az elhunyt katolikus vallású volt. A vallási hovatartozást ebben az esetben is az emlékoszlopra vésett kereszt jelöli. Arra is van példa, hogy a hozzátartozók tartoznak a fent említett csoportba, s ezért döntenek a kopjafa állítása mellett. Különleges példája ennek a somorjai temetőben álló, kopjafaszerűen kifaragott elemekből készült kereszt alakú sírjel, amely egy tragikusan elhunyt fiatalember sírhelyét jelöli. A szülők szinte állandó résztvevői voltak a művelődési táboroknak, valamint a honismereti kerékpártúrának, tehát azoknak a rendezvényeknek, ahol szokás volt kopjafákat/emlékoszlopokat állítani. Fiuk kereszt alakú sírjelét is a művelődési táborokból ismert képzőművész, a rimaszombati Nagyferenc Katalin faragta, aki egyben a család baráti köréhez tartozik. A szlovákiai magyarság körében a művelődési táborokból jól ismert, időközben elhunyt hangszerkészítő és fafaragó, Katona László sírját is egy magas kopjafa jelöli szülőfalujában, Zsigárdon. Ez szintén a képzőművész Nagyferenc Katalin munkája, aki nagyon jó barátságban volt az elhunyttal. A szintén katolikus vallású Katona László már a rendszerváltás előtt nagyon sok kopjafát faragott a művelődési táborokban, vagy pedig irányította a faragást. A neves publicista, Dusza István sírját is kopjafával jelölték a gömörhorkai temetőben.

Kopjafa jelzi a katolikus vallású pedagógus, Agócs Béla sírját is a gömöri Baracán. A nevezett a mátyusföldi Nádszegen tanított és énekkart is vezetett. A harmadik Mečiar-kormány idején nagy vehemenciával tiltakozott a betiltott kétnyelvű bizonyítványok miatt, ezért a munkaadója állásából elbocsátotta. Az őt ért sérelmek miatt a Mečiar-kormány bukása után elégtételt követelt, nem járt azonban sikerrel.

Rövid időn belül öngyilkos lett. Agócs Bélát szülőfaluja, Baraca temetőjében helyezték örök nyugalomra. Halálának első évfordulóján az általa vezetett énekkarok tagjai elhatározták, hogy kopjafa állításával emlékeznek meg karnagyukról. A sajtó a következőképpen tudósított az eseményről:

„...Agócs Béla, a tragikusan elhunyt pedagógus halálának első évfordulóján rendezett kopjafaavatáson és gyászmisén közel háromezren vettek részt szombaton Baracán. Agócs Béla nádszegi pedagógusként szegült szembe a kétnyelvű bizonyítványokat megszüntető mečari hatalommal, elveszítette állását, és az 1998-as kormányváltás után Bugár Bélával, az MKP elnökével és a párttal is pereskedett. Egy éve önkézzel vetett véget életének. A volt karnagyra is emlékeztek a régi dalostársak, kollégák, a környék civil szervezeteinek képviselői. A rendezvényt Agócs Béla testvérei és barátai szervezték a nádszegi, vásárúti és pozsonyeperjesi kórusokkal, a Csemadok szervezetei és a pozsonyeperjesi községi hivatal, valamint az SOS – a bajbajutott Pedagógusokat Segítő Alapítvány támogatásával. A gyászmise után sírjánál leleplezték a monumentális kopjafát, melyet Mórocz Zsigmond [a faragót Csabának hívják – L.J.I. megj.] pozsonyeperjesi fafaragó készített. Emlékbeszédében dr. Kovács István javasolta, hogy ezek után évente találkozzanak a civil szerveződések a »Polgári Helytállás Emléknapján« Baracán, ahol is átadhatják a civil szerveződések által alapított és azok javaslatára kiadható »Polgári Helytállásért« kitüntetést.”⁶⁸

A római katolikus Agócs Béla kb. 3 méter magas kopjafáján a felvésett kereszt jelöli az elhunyt vallási hovatartozását.

Arra, hogy már meglévő síremlék mellé még egy kopjafát is állítanak, a baracai eseten kívül szerte Dél-Szlovákiában máshol is találunk példát. A Zemplénben nyugvó Horkay Andor síremléke mellé később a család szintén egy hatalmas kopjafát emeltetett. Királyhelmeccen Szamák Mihály somorjai fafaragó anyósának szintén kopjafát faragott, de később kőből készült síremléket is állítottak. A nyárasdi temetőbe Nagy Géza fafaragó készített egy kopjafát unokaöccsének. Kis idővel azután, hogy a fehérmárvány-síremlék is elkészült, egy fatoldalékkal összekötötte a kopjafával.

Mindenképpen figyelemre méltó jelenségnek tekinthetjük, hogy az egykor csupán protestáns sírokat jelölő fejfa vagy kopjafa mára a katolikusok körében is megjelent ott, ahol a hozzátartozók vagy barátok fontosnak tartják a nemzeti hovatartozás látványos megjelölését is. Hogy milyen teret nyernek a jövőben, mennyire terjed majd el a katolikus magyarok körében a kopjafaállítás szokása, nehéz előre megjósolni, mindenesetre bizonyos tendencia tapasztalható, s nem csupán nálunk, hanem másutt is. Erdélyben is számos példa van arra, hogy katolikusok számára kopjafát állítanak. Szentegyházán például egy katolikus házaspárnak is kopjafát

⁶⁸ (szasz): Emlékezés Agócs Bélára. *Új Szó* 2002. május 13., 3. p.

állítottak (külön a férjnek és külön a feleségnek, s vallási hovatartozását jelképező keresztet pedig a két kopjafa között elhelyezett, szintén fából készült táblára vésték fel (Szacsvey 1988). Számtalan, katolikusok részére állított kopjafát láthatunk Hajdúböszörményben, mégpedig a védett temető részben. Itt egy temetői előírás szerint csupán a Hajdúböszörményben hagyományos csónakos fejfák állítását engedélyezik, ezt az előírást azonban nagyon sok esetben megszegik. Útmutatóul az a temető gondnokánál fénymásolat formájában hozzáférhető füzet szolgál, amelyben a helyi múzeum szakembere részletesen feldolgozta a hajdúböszörményi hagyományos csónakos fejfás temetkezést, s bemutatja az ott előforduló fejfák díszítését, méreteit stb. (Szekeres 1998). Ennek ellenére a közelmúltban állított fejfák nagy részét nem ezek alkotják, hanem a „kopjafa formájúak”, vagy az ebben a stílusban faragott keresztet. A hagyományos csónak alakú fejfák nagy része katolikus elhunytak sírját jelöli (ezekre keresztet vagy Mária-fejet faragnak bele dombormű formájában). Az sem ritkaság, hogy a feliratot egy márványtáblára vésetik fel s azt erősítik a fejfára, sőt néhányon az elhunyt porcelán fényképe is megjelenik. Fényképet azonban a 20. század elején állított csónak alakú fejfán is láthatunk, úgyhogy ez nem számít ilyen szempontból különlegességnek.⁶⁹ A fentebb említett kettős sírmegjelölésre Magyarországon is találtam párhuzamokat.⁷⁰

Több olyan szlovákiai településen, ahol a reformátusok sírját a 20. század első felében (vagy akár később is) fejfákkal jelölték még, ma már nem a hagyományos formát követik, és nem az ezeken található hagyományos díszítőelemeket használják, hanem 'kopjafákra' jellemző formát szimbólumokat. Kivételt a Pekár József és az Ulman István köréhez tartozó faragók jelentik, akik nem négyszögletes keresztmetszetű és nem is hatalmas méretű fejfákat faragnak, hanem inkább a táblás fejfák csoportjába tartozó kisebb, viráginda-motívumokkal díszítetteket. Megjegyzem, hogy ez a fejfátípus sem követi az elhunyt lakhelyének hagyományos díszítőtradícióját, s formai szempontból is eltér, de a Szlovákia más területein síremlékként állított 'kopjafákhoz' viszonyítva az egykori valódi fejfákkal sokkal nagyobb hasonlóságot mutat méreteiben is.

Témánkkal kapcsolatban meg kell említenünk a várhosszúréti temetőben állított kopjafákat, s fejfaként funkcionáló kopjafákat is. A település lakosságának zöme a

⁶⁹ Saját gyűjtés, 2004

⁷⁰ A magyarországi Dél-Komárom temetőjében 2003-ban megfigyelt márványból készült síremlék mindkét oldalán egy-egy faragott oszlop is tartalmazza például az elhunytak adatait.

katolikus felekezethez tartozik, s a környék egyik frekventált búcsújáró helyének számít. A falu egyetlen, katolikus templomának kertjében található a környék legnagyobb második világháborús katonai temetője, ahol az elesett katonák emlékét több kopjafából álló emlékmű őrzi. Az egyik katona sírját a helyi fafaragó – Ulman István – külön kopjafával is megjelölte. Ehhez a kopjafához kapcsolódó történetet az egyik szlovákiai magyar újság munkatársa meg is örökítette. Néhány részlet az írásból:

„...A várhosszúréti templomkert félreeső szegletében, szemben a mezőn túlról ide fehérítő krasznahorkai Andrassy-mauzóleummal egy frissen faragott kopjafán ez a név olvasható: NAGY FERENC honvéd, 1945. A sírhalom mellett egy ötvenes éveiben járó férfi álldogál (...) ifjabb Nagy Ferencsel, a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár igazgatójával állok szemben, aki meghatóan szép történettel ajándékoz meg (...) Édesapám 1945. február 14-én halt meg (...) Aki a hírt hozta, csak annyit tudott, hogy Rozsnyó mellett, egy kis falu templomkertjében van eltemetve (...) Mintegy tíz évvel ezelőtt, amikor a múzeumhoz kerültem, egy közös kiállításon megismerkedtem a rozsnyói Bányamúzeum dolgozóival, és akkor újra felötlött bennem, hogy meg kellene próbálni a felkutatását. Megkértem a rozsnyói kollégákat, segítsenek nekem ebben, de nem segítettek. Viszont ekkor már erős nyugtalanság vett rajtam erőt és elkezdtem leveleket írni a Vöröskeresztnek, a hadügyminisztériumba, meg a honvédelmi levéltárba. Még a rozsnyói városi tanácsnak is írtam, de válaszra se méltattak (...) Végül is kizárásos alapon megtudtam egy Ibos nevezetű tisztelendő úr leveléből, hogy Rozsnyó környékén egyedül Várhosszúréti templomkertjében találhatók sírok (...) Így erősödött bennem a bizonyosság, amely Várhosszúréti polgármesterének, Soltész Sándornak a segítségével teljesebben be. Felkutatatta azokat, akik annak idején a falu határában elesett magyar katonák elhantolásában segédkeztek, és megtalálta azt az embert, aki emlékezett rá, és meg is tudta mutatni, hol állt édesapám fejfája. Így szereztem tökéletes bizonyosságot arról, hogy pontosan ezen a helyen van eltemetve édesapám. Halottak napján autóba ültünk, aggódván, miként fogja elviselni 72 esztendő szívbeteg édesanyám (...) Amikor pedig megérkeztünk, újabb meglepetés ért bennünket. A sírhalmon, a régi fejfa helyén egy művészien faragott kopjafát találtunk. Alkotóját is megismertük Ulman István helybéli fafaragó személyében, akinek nem tudom eléggé megköszönni az emberségét. Csak annyit tudok mondani, hogy ezt az embert – aki barátaival ugyanebben a templomkertben csodálatos emlékművet állított a többi, a második világháborúban elhunyt közel száz magyar honvéd tiszteletére – nagyon meg kellene becsülni. Nem kértem rá, magától faragta meg édesapám kopjafáját. Azt mondta, kötelességének érezte, hogy legalább ezzel a gesztussal fejezze ki megbecsülését a magyar honvédek iránt...”⁷¹

Szlovákiai magyar viszonylatban eddig egyetlen olyan esettel találkoztam, amikor egy házaspár részére állítottak kopjafát, mégpedig külön a férjnek és külön a feleségnek. Sidó Szilveszter búcsi állatorvos és fafaragó édesapja halála után szülei számára készített két nagyobb méretű kopjafát a bátorkeszi temetőbe. Mivel katolikus vallású, keresztet is faragott rá.

A temetői sírjelek tekintetében egyfajta „fejfa-revival”-ról beszélhetünk tehát, az esetek zömében azonban nem az eredeti forma éled újjá, hanem inkább az új, ún. folklorizmuskopjafa-stílusú sírjelek dominálnak, vagy pedig új típusok jelennek meg,

⁷¹ Korcsmáros László: Magyar tölgy. Balladás történet egy sírhalomról. *Szabad Újság* 1994. december 21., 6. p.

mint ahogyan azt Ulman István munkássága kapcsán is említettem már. Amíg korábban a felekezeti hovatartozás kifejezése volt az elsődleges szempont, a kopjafaállítások esetében ez már másodlagossá vált, a nemzetiségi hovatartozás kifejezése vált elsődlegessé. A katolikus vallásúak számára már nem hat idegennek az egykor protestáns sírokat jelölő fejfa-kopjafa, gyakran részesítik előnyben a hagyományos kereszttel szemben. Számukra elegendő, ha felvésik rá a vallási hovatartozást jelző keresztet.

Sokak számára már magában az a tény is, hogy a kopjafa alapanyaga a fa, egyben visszatérést jelent a „gyökerekhez”, az „ősök” által használt természetes anyaghoz. Anyagi szempontból is valamivel kisebb megterhelést jelent a családnak, ebben az esetben azonban nem az anyagi szempontok játsszák a meghatározó szerepet.⁷² Figyelemre méltó, hogy két temetőben – a kelet-szlovákiai Perbenyíken és a kisalföldi Kőbölkúton – is találtam fából készült, az obeliszk formájára faragott síremléket.

⁷² Dél-Szlovákia magyar lakta településeinek temetőjében különféle típusú fából faragott síremlékekkel találkozhatunk, de ezt a tendenciát a szlovákoknál is megfigyelhetjük.

3. A kopjafák formája, anyaga, tartósítása, talapzata

Az állítási alkalmak sokszínűsége hatással volt a kopjafák formavilágára is, s ma már számos variációval találkozhatunk országszerte. Az emlékoszlopok zöme formailag a mai Magyarország keleti felének temetőiben, valamint az Erdélyben állított oszlopok fejfákkal, kopjafákkal mutatja a legközelebbi hasonlóságot, de számos rokon vonást mutat Szlovákia egyes magyarlakta vidékeinek fejfátípusaival is, miközben az utóbbi években számos új forma is megjelent. Nagyon sokszor visszaköszönnek azok a fejfátípusok, amelyek a különféle, a temetők népművészetét bemutató eddig megjelent kötetekben, elsősorban a 20. század elején kiadott, rajzokkal gazdagon illusztrált munkákban láthatók.

A négyzet keresztmetszetű oszlopok a leggyakoribbak, ezek teteje csillag, gömb, tulipán, láng, lándzsa stb. formában végződik, de gyakran szent koronát, turulmadarat, címert, országalmát stb. faragnak ide, sőt találkozhatunk már hollóval, nyitott könyvvel, papi süveggel is.⁷³ Előfordul néhány, a Szatmárban honos csónakos fejfák formájára faragott emlékoszlop is. Ilyen típusút egyaránt készítettek az 1989-es rendszerváltás előtt és után is. 1989-et követően szinte kizárólag a csicsói Nagy Géza nevéhez fűződik ez a típus. Néhány esetben antropomorf emlékoszlopokat is állítottak: egy alkalommal az őrújfalui nyári művelődési táborban készült ilyen, majd 1996-ban a millecentenárium emlékére Ipolybalogon állítottak hasonlót. Ez utóbbi egy honfoglaló vitézt ábrázol. Tardoskedden lófej alakban végződő emlékoszlop látható a Kalotaszegen, de Udvarhelyszéken is gyakori fejfák mintájára.

A különféle téglalap keresztmetszetű oszlopok elsősorban a szőgyéni Smíd Róbert alkotásai, de a szímői Illés Béla is készített ilyen Kamocsára. Arra is van példa, hogy az emlékoszlopot a helyi temető református fejfájának mintájára faragták (Kisújfalu).

Egyetlen fejfátípushoz sem sorolhatjuk a kör metszetű, kopjafákat-emlékoszlopokat. Ezek lényegében henger alakúak, a felső részük azonban elvékonyodik, és csúcsosan végződnek. Több helyen is előfordulnak ilyenek. Apácaszakállason például Lipcsey Györgynek a millecentenáriumra készült emlékoszlopa⁷⁴ látható, Nánán pedig Nemes László faragott ilyen a

⁷³ Ezt a vághosszúfalui kopjafa tetejére faragták, amelyet Mészáros Dávid mártírhalt plébános emlékére állítottak.

⁷⁴ Megjegyzendő, hogy a művész az apácaszakállasi emlékoszlopnak az Életfa nevet adta, a sajtóhíradásokban mégis kopjafaként emlegetik.

millenniumra és a Dörmögő Kézműves Tábor emlékére. Hasonló típus figyelhető meg Sajógömörön is.

A csicsói kastély mellett egy olyan kopjafa állt, amelybe egy részt faragtak, s egy csengőt helyeztek belé. Az alkotók kolompfának nevezték ezt az alkotást. Gútán, a tájház udvarán álló egyik kopjafa felső részébe is faragtak egy lyukat, kisebb azonban, mint a kolompfán, s ennek funkciója sincs, csupán díszítőelem. A köbölkúti temetőben a közelmúltban egy olyan obeliszkszerű oszlopot avattak elhunyt magyar katonák sírja fölé, amelynek teteje egy derékba tört fát szimbolizál.

Gyakran több kopjafa alkot egy emlékművet. A Rozsnyó melletti Várhosszúréten a templom kertjében egy nagyobb és hat kisebb emlékoszlop és kereszt alkotja a második világháborúban elesettek emlékművét. A középén lévő és a többi közül kimagasló legnagyobb emlékoszlopra vésték a feliratot. A várhosszúrétihez hasonló típusnak tekinthetjük a csallóközi Csicsón az aradi vértanúk emlékének szentelt öt kopjafából álló kompozíciót, amelynek alkotóelemeit úgy helyezték el, hogy egy római XIII-ast alkossanak. Az ipolyvarbói millecentenáriumi emlékmű ugyancsak több, összesen hét díszítés nélküli elemből, oszlopból áll. A 6 kopjafaszerűség formája a csónakos fejfához hasonlít, a középső, magasabb oszlop tetejét egy stilizált turulmadár díszíti.

Kopjafaelemekből álló emlékművekkel találkozhatunk szerte az országban, ilyen avattak például a gömöri Kecsőben, Berzétén, Krasznahorkaváralján és Dernőn, vagy pedig a csallóközi Csicsón is. A legutóbbi állítását az ott élő Nagy Géza fafaragó kezdeményezte a magyar oktatás újraindításának emlékére.

Egyedinek számít a bősi millecentenáriumi emlékmű, amely bár formai szempontból mutat bizonyos rokon vonásokat a csónakos fejfa mintájára faragott „kopjafával”, azonban nem fából, hanem kőből készült, így határesetnek tekinthetjük. A sajtóban megjelent néhány tudósítás kopjafaként említi ezt az emlékművet, s a helyiek egy része is annak nevezi, azért kellett itt is megemlékezni róla.

Smíd Róbert szőgyéni fafaragó *kopjafának* a négyzetes átmérőjű oszlopokat nevezi, ezeket a reformátusok részére faragja. A katolikusok számára, valamint a különböző évfordulókra készített oszlopokat viszont *emlékoszlopoknak* nevezi, ezek átmérője mindig téglalap alakú.

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár – egy-két kivételtől eltekintve – általában kopjafákról, emlékoszlopokról vagy néha emlékfárról beszélnek, a magyar

nyelvterületen előforduló temetői fejfáknak azonban szinte majdnem minden típusával vagy azok variánsaival találkozhatunk emlékmű formájában. Emellett számos „új” típus is feltűnt, amelyeket a fafaragók vagy pedig fafaragó műhelyek alakítottak kis sajátos stílusban és díszítőmotívumokkal. Ilyenek például a várhosszúréti Ulman Istvánra és körére jellemző olyan kopjafák/fejfák, amelyek tulajdonképpen akár a táblás fejfák karcsúsított változatának is tekinthetőek. Egy helyi fafaragó által készített alistáli kopjafa ugyanakkor lényegében egy négyzetes keresztmetszetű oszlop, amelynek oldalain nincsenek mélyebb faragások, csupán a falu történetével kapcsolatos, inkább csak bekarcolt ábrázolások és feliratok díszítik. Az oszlopnak a tetejét faragta ki mindössze a készítő egyértelműen háromdimenziósra, mégpedig a magyar szent korona formájára. Számos hasonló példát sorakoztathatnánk fel annak szemléltetésére és alátámasztására, hogy a köznyelvben – elsősorban az értelmiségiek – ma már szinte minden fából készült oszlopot kopjafának neveznek.

A kopjafák/emlékoszlopok méreteit illetően szintén változatos a kép. A másfél, kétméteresektől kezdve gyakoriak a kettő és fél vagy a három méter magasak is, de sikerült már négymétereset is dokumentálnom. A temetői sírjelként funkcionáló kopjafák között is találunk magasakat, mint például Katona László, Dusza István vagy pedig Szűcs Jenő sírján, de a rimaszombati temetőben nyugvó barlangászok sírját, vagy a zempléni temetőben nyugvó Horkay Andrásét is ilyen magas emlékoszlop jelöli. Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a kopjafák méreteit illetően sem beszélhetünk helyi vagy regionális sajátosságokról. A formát illetően azonban már igen, mivel a fafaragóknak sajátos stílusuk alakult ki. Erről bővebben az egyes fafaragók bemutatásánál szólok majd.

Anyaga. A kopjafákat a fejfákhoz hasonlóan elsősorban tölgyből és akácfából faragják, mégpedig félig száraz, illetve szárított fából. A kopjafafaragók szerint sokkal könnyebb nyers fát faragni, az azonban száradáskor nagyon megrepedezik. Néha más fából is faragnak, de a tölgyet és az akácot tartják a legjobbnak. Készült azonban már bükkfából is, s egy 1992-ben Ipolyságon rendezett nyári kézműves tábor alkalmával szükségből topolyafát használtak, ami mára szinte teljesen szétkorhadt.

Egy csallóközi településen, Felbáron készült kopjafáról még a faragás stádiumában megjelent egy tudósítás a regionális lapban. Ebben részletesen tájékoztatják az olvasót a felhasznált fáról, s annak beszerzéséről is:

„Alapanyagul akácra vagy tölgyfára gondoltak, általában ezekből készül a kopjafa. Az erdőt birtokló helyi földbirtokosság valamint a földműves szövetkezet hajlandó volt a saját erdeiből rendelkezésünkre bocsátani az anyagot, de a fiúk legalább 25x25 centiméter oldalméretű oszlopot akartak, ennek megfelelő fát pedig az itteni erdőkben nem találtak. Végül a szövetkezet elnöke a Galántai járásban lévő Vágáról, az ottani fűrésztelepről szerzett egy megfelelő méretű tölgyet, azt ajándékozták a vállalkozó kedvű fiataloknak...”⁷⁵

A fa tartósítása. Az 1989-es rendszerváltást megelőzően a nyári művelődési táborokban égetéssel tartósították a kopjafa földbe kerülő részét, de mivel a többi részét nem minden esetben kenték be valamilyen tartósító anyaggal, idővel tönkrement, elkorhadt. Ilyen sorsra jutott például az 1983-ban szervezett tábor végén Csicszerben állított kopjafa is.

A rendszerváltás után állított kopjafák tartósítására fokozatosan egyre nagyobb gondot fordítottak, hiszen ekkor már csak a kopjafák kis hányadát készítették tábori körülmények között. Néhány faragó olajjal (általában lenolajat használnak)⁷⁶, vagy esetleg zsírral kente be a fát, majd zömük fokozatosan rátért a különféle vegyi anyagok használatára, hogy az alkotást a lehető leghosszabb időre megvédjék az időjárás viszontagságaitól. Smíd Róbert forró olajat használ, amelybe még bizonyos adalékokat is tesz (pl. terpentint). A kész kopjafát háromszor keni le, majd a felállítás után még egyszer.

Sok esetben az állítatók a felavatás után nem törődnek a kopjafával, így ezek állaga nagyon leromlott. Néhány faragó nagy figyelmet fordít az általa készített emlékoszlop konzerválására a felavatást követő időszakban is: többször átkenik, átfestik, hogy megvédjék a korai enyészettől. Sidó Szilveszter búcsi faragó különös gonddal óvja alkotásait. Ennek egy példáját 2005-ben a következőképpen mesélte el:

„Egy időre hazahozattam a Baróti Szabó Dávid kopjafáját Dunaradványról, mert konzerválni kellett, nagyon megszurkült. Most már vannak újabb anyagok, amelyek jobban konzerválják a fát, időállóbbak és vízállóak. Én kértem, hogy hozzák el, és szépen átkenem. Most már van olyan anyag, amivel ha bekenem, már nem szurkúlnak meg, mint pl. a dunamocsi kapu se, mert azt már ezzel kentem le.”

⁷⁵ Gaál László: Már készítik a kopjafát. *Új Szó* 2004. március 9., 5. p.

⁷⁶ Szatmár Tibor vágkirályfai faragó mindig a lenolajat használja.

A másik dunaradványi kopjafát, amelyet a világháborús emlékmű egyik elemeként állítottak, teljesen ki kellett cserélni, mert tönkrement. A másolatot Sidó Szilveszter készítette el.

Az I. Vízkeleti Falunapon felavatott kopjafát a falu határából nőtt akácból faragta Nagy Géza fafaragó. A rendezvény műsorvezetője ünnepi beszédébe is belefoglalta a kopjafák anyagával kapcsolatos tudnivalókat, s egyben fény derül a tudósításból a faanyag tartósításával kapcsolatos „kulisszatitokra” is:

„...A kultúrház előtti kopjafát a mester a faluhoz tartozó Dunaeve-dűlőben kivágott akácfából faragta, és abba honfoglaló őseink Noé bárkája, a határok nélküli Európa és az örök élet motívumát is belevészte. A kulisszatitkokból az is tudható, hogy a kopjafát olyan zsírral tartósították, amelyben előtte már kétszer sütöttek ki rántott húst...”⁷⁷

Szatmár Tibor vágkirályfai fafaragó lenolajat használ a tartósításhoz és – saját elbeszélése szerint – évente kétszer keni le a fát:

„Az pár éven belül belesül a fába, aztán védőréteget képez. Itt Királyfán is ősszel és tavasszal is konzerválják. Jólesik hallani, amikor mondják, hogy no ezt is megcsináltuk.”

Egyre több kopjafa tetejét fedik le valamilyen fémből készült lemezzel, hogy így védjék meg az esőtől és a hótól. Nagymegyeren télre az összes kopjafát faburkolattal borítják be, amely csak tavasszal kerül le róla.⁷⁸

Sok kopjafa felirata már nem vagy alig olvasható, mivel erősen megrepedezett, megbarnult. A közelmúltban Pekár József szepsi fafaragó restaurálta az általa még 1989-ben faragott, a helytörténeti múzeum udvarán álló kopjafát, amelynek repedéseit is sikerült eltüntetnie.

Arra is volt példa, hogy a karbantartás alkalmával az állítatók az alkotó tudta nélkül kicsit „módosítják” a kopjafát. Leleszen a Ferencz György által faragott millecentenáriumi kopjafán lévő címert piros-fehér-zöld színre festették, hogy a magyar nemzeti színekkel még jobban kihangsúlyozzák magyar jellegét. Ugyancsak

⁷⁷ Gaál László: Az összetartás ünnepe, amelyből hagyományt teremtenek. *Új Szó Régióink* melléklet 2001. július 11.

⁷⁸ Más településen ezzel a módszerrel még nem találkoztam. Korábban ily módon csupán a köztéri szobrokat védték, valamint a gömöri Rudna temetőjében óvnak így néhány drágább síremléket (vö. L. Juhász 2002, 237).

itt színezték ki az 1989 előtti nyári művelődési tábor alkalmával faragott kopjafát, mégpedig úgy, hogy az oszlopokon szereplő arcokat sárgára, a többi részt pedig sötétbarnára festették. Szlovákia más magyarlakta településein ilyen esetről nincs tudomásom, a leleszit mostanáig, úgy látszik, inkább kivételnek tekinthetjük.

Talapzat. Az első kopjafákat a sírjelekhez hasonlóan a magasságtól függően olyan mélyre ásták a földbe, hogy szilárdan állhasson, s egyik oldalra se dőlhessen. A rendszerváltást követően a tartósítás mellett már nagyobb gondot fordítottak a stabilitás kérdésére is. A kopjafák nagy részét ma már nem közvetlenül a kiásott gödörbe, hanem betonba, illetve vasból készült tartópillérbe helyezik. Ez a tartópillér is általában betonból készült alapba kerül. A tartópillér nélküli, földbe ásott kopjafák sokkal előbb mennek tönkre, korhadnak el, ezért volt szükséges például a közelmúltban megerősíteni a még 1990-ben Zsigárdon állított kopjafát, amelynek majdnem a teljes alsó felét betonnal megerősített kövekkel egészítették ki. Sok esetben kisebb-nagyobb kőrakást alakítanak ki a tövében. Bátorkeszin, Vágfüzesen vagy Csatán egy nagyobb földhalom tetejére helyezték a tartópilléres kopjafát amiatt, hogy egyrészt: jobban kiemelkedjék a környezetéből, másrészt pedig: hogy a honfoglaláskor előtti halmos temetkezésre utaljanak. Sok kopjafa körül lebetonoznak egy kisebb területet, vagy pedig kövekkel rakják ki. A tartópilléres kopjafák alsó része gyakran nem érintkezik a talajjal, miáltal élettartama meghosszabbodik. Egy olyan esettel is találkoztam (a gömöri Jólészen), amikor a kopjafa alsó részét kettő, egymás mellett álló faoszlop közé erősítették, így a kopjafa kb. egy fél méterrel a föld felett áll.

Számos kopjafa számára külön teret alakítanak ki, színes kőkockákkal rakják ki a környezetet, s gyakran kis járda vezet hozzá. Olyan környezetben található tehát, mint sok emlékmű vagy köztéri szobor. A kopjafákra gyakran fémből készült kampókat is erősítenek, hogy a koszorúkat legyen mire akasztani. Szatmár Tibor alkotásain ezek a tartók fából készülnek.

4. A kopjafákon szereplő ornamensek, szimbólumok

Az általunk vizsgált jelenséget, a kopjafát egy sor olyan faragvány, plasztikus dekoráció határozza meg. Ezek egy része valóban „csak” díszítő funkcióval bíró ornamentika, másik része pedig konkrét (esetünkben főleg nemzeti és vallási) tartalommal bíró szimbólum. E két kategória egymástól való éles különválasztása általában nem egyszerű feladat (sok egykori szimbólum mára ideológiai háttér nélküli ornamenssé válhatott, illetve egykori díszítőelemek időközben bizonyos fokú szimbólum rangjára is emelkedhettek). A következőkben a különféle, a kutatás során nyert háttérinformációk segítségével is igyekszem e két jelenséget egymástól megkülönböztetni.

Az 1989 előtt készült kopjafák díszítőelemeit a temetői fejfák, 'kopjafák' rajzait közlő különféle néprajzi kiadványokból, népművészeti albumokból kölcsönvett motívumok ötvözete alkotta. A különféle virágmotívumok mellett a nap, a hold, s a különféle mértani formák alkalmazása volt a jellemző. Ezeket általában egyenként és összességükben is ősi magyar jelképeknek tekintették. Mivel az állítók magát a 'kopjafát' is egy ősi, honfoglalás előtti időszakból áthagyományozódott magyarságszimbólumnak tartották, a forma s a rajta szereplő jelképek kiválasztásánál is elsősorban arra törekednek, hogy azok lehetőleg még jobban kihangsúlyozzák annak magyar és ősi jellegét.

Az őrújfalui nyári művelődési táborban 1977-ben felállított legelső kopjafára „hazai”, azaz a farnadi református temető fejfáit díszítő motívumok kerültek:

„Mint magyar jelkép felállításának a gondolata vetődött akkor föl egy »székely kopjafa« formájában. Magam azt a nézetet képviseltem, hogy ha már sírjelet állítunk, egy éppen most megszületett kezdeményezés, a művelődési tábor emlékére, akkor legalább már valamilyen hazai motívumot örökítsünk meg rajta. Így bíztak meg, hogy tervezzem meg a kopjafát, s én a farnadi református temető, csillagos-tulipános fejfáinak mintájára készítettem azt el (se azelőtt, se azóta nem csináltam ilyent, s hát ennek jegyében a végtermék olyan is lett...)”

(Liszka 2000, 153)

Később a nyári művelődési táborok elterjedésével Szlovákia magyarlakta területein a kopjafák szimbólumvilága aszerint variálódott, hogy ki tervezte és ki faragta. A nagykaposi képzőművész, Ferencz György kopjafái inkább a bodrogi és Ungvidéki temetői fejfák motívumait tükrözték vissza, megint más stílust képviseltek a szintén képzőművész rimaszombati Nagyferenc Katalin kopjafái, vagy a zsigárdi

Katona Lászlóéi, esetleg az adott rendezvény résztvevői által tervezett és kivitelezett emlékoszlopok. A nyitrai főiskolások által szervezett gímesi táborban például akad néhány olyan kopjafa, amelyet alig díszítettek, az egyik például az ún. csónakos fejfa mintájára készült, néhány a nők sírját jelölő fejfára hasonlított, de arányaiban is jóval nagyobb méretben.

A kommunista egypártrendszer bukása utáni **kopjafák díszítőelemei és motívumai jelentősen megváltoztak, s megjelentek rajtuk az egyértelmű magyarságszimbólumok. Ez a korábbi időszakban elképzelhetetlen lett volna. A szent korona, a Kossuth-címer és az országalma egyre gyakoribbá vált. Lényegében ezzel a három szimbólummal, de elsősorban a szent korona és a magyar címer segítségével demonstrálhatták a legegységesebben a trianoni döntés következtében Magyarország határain kívülre került magyarok és az „anyaországiak” összetartozását, egységét. A fent említett szimbólumok népszerűségét elsősorban ezzel indokolhatjuk, hiszen Szlovákia valamennyi magyarlakta régiójában elterjedtek.**

A magyar honfoglalás 1100. évfordulójának évében tűnt fel a szent korona háromdimenziós formában, a kopjafa tetejére faragva. Ez az ábrázolási mód megtalálható a Csallóköztől a Bodroghözig, szinte minden régióban. Ott van a csallóközi Alistálon, Gútán és Tanyon, Ógyallán, az Alsó-Ipoly menti Helembán, Ipolyszalkán (II. tábla, 3. kép), Ipolyszakálloson, valamint a Kassához közeli Buzitán és a bodroghözi Nagytárkányban (II. tábla, 4. kép). Ez utóbbi településen és Gútán a szent korona fémből készült elemeket is tartalmaz. A kifaragott koronában végződő emlékoszlopokat nem csupán a millecentenárium, valamint a millennium évében állítottak, hanem a két évforduló közti időszakban és később is. Legutóbb 2005 júliusában Ipolyszakálloson avattak ilyen.

A tanyi szent koronás kopjafa mellett zajlott koszorúzási ünnepség szónoka a faragó kezűességét kissé szokatlan módon magyarságtudata tanúbizonyoságaként ítélte meg:

„A kopjafa alkotója szenvedélyéről, eltántoríthatatlan magyarságtudatáról tesz tanúbizonyoságot, hiszen művi pontossággal faragta ki a tetején található magyar Szent Korona⁷⁹ is...”⁸⁰

⁷⁹ A szövegben így áll a helyes szent koronát ragozott alak helyett... L.J.I. megj.

⁸⁰ *Magyar Hírvivő* 2004. augusztus, 6. p. Jeges aláírással, cím nélkül

Ógyallán 2001-ben avatták fel a millenniumi kopjafát. Az eseményről egy fiatal szervező lelkes tudósítása jelent meg az *Új Szó* c. napilapban. Az írásból is kitűnik, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonít az oszlop tetejére faragott szent koronának, s az emlékoszlop felállításának is:

„Gerendás Norbert emlékoszlopa több mint három méter, tölgyfából készült. Tulipán minta díszíti, mint a székely kopjafákat, de a tetején ott ékeskedik a Szent korona. A magyar millennium, tehát az 1000 éves magyar kereszténység és az 1000 éves keresztény magyar állam tiszteletére avatott emlékoszlop az ógyallai magyarság számára egyetlen méltó helyül szolgál ünnepeik megtartásához. Boldogan, voltak, akik könnyezve érezték át, hogy végre van egy hely, ahol bármikor elhelyezhetnek egy koszorút, vagy elmondhatnak egy imát hálából azért, hogy magyarok.”⁸¹

Az idézett szövegből az is kitűnik, hogy a tulipán motívumot erdélyinek tartja a tudósító. Ezt a fafaragók nagy része is így kezeli, s magyarságszimbólumként emlegeti. Smíd Róbert szőgyéni fafaragó szinte minden kopjafájára, emlékoszlopára ráfaragja. A fentiek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy a Dél-Szlovákiában álló kopjafákon éppen a tulipán a leggyakrabban előforduló szimbólum. Néhány esetben a kopjafa tetejére kifaragott országalma dominál. Ezt a megoldást alkalmazták Karván, a gyermekeknek szervezett kézműves tábor emlékoszlopán, valamint Nánán, a millenniumi emlékoszlopon is.

A magyarság ősi eredetének kihangsúlyozása céljából ábrázolták több kopjafán is a csodaszarvast vagy a tarsolylemezt, mint a honfoglaló magyarok jellegzetes viseletkiegészítőjét⁸². A szkíta–magyar kapcsolatot „bizonyítandó” került az egyik kopjafára az időszámításunk előtti 6. századi Litoj-kurgánból származó szkíta aranysólyom- és a Tápíószentmártonban előkerült aranyszarvas-ábrázolás is. Néhány kopjafán szerepel az ásatások folyamán Rakamazon előkerült 10. századi aranyozott ezüst mellédíszben látható sólyom is. A millecentenárium évében tűnt fel szimbólumként az Árpád-sávós címer is. Itt jegyzem meg, hogy gyakori motívum a Kossuth-címer, de ezen kívül néhány esetben felvésték Erdély címerét, és aránylag korán, egy évvel az önálló

⁸¹ Pastorek Katalin: Millenniumi emlékünnepe Ógyallán. *Új Szó* 2001. május 17. (Régióink melléklet 1. p.)

⁸² A Szatmár Tibor által faragott egyik nagymenyéri kopjafán például a szolvai, egy ugyanott látható másikon pedig a tarcali tarsolylemez hű mása látható. Utóbbi fölbukkan az alkotó egyik, Paláston álló emlékoszlopán is (a régészeti leletek ábrázolásainak beazonosításában nyújtott segítségéért Liszka Józsefnek tartozom köszönettel).

Szlovákia létrejötte után feltűnt a szlovák címer is néhány kopjafán (utóbbi 1994-ben egy mátyusföldi településen, Királyréven ábrázolták első alkalommal). Az említett címereken kívül a legelterjedtebben az adott községek címerei, amelyek nem csupán vésett formában, hanem a kopjafa tetején kifaragva is megtalálhatóak.

A turulmadarat két esetben, a mátyusföldi Vágkirályfán, valamint Leleszen és Nagytárkányban szintén plasztikusan ábrázolták: az oszlop tetejére faragták ki (I. tábla, 4. kép). A csallóközi Felbáron eredetileg ugyancsak turulmadarat akartak faragni a kopjafa tetejére, de később lemondtak erről a tervükről. Elhatározásukat sajátos módon indokolták:

„...Felvetődött olyan ötlet is, hogy turulmadarat faragjunk a kopjafa tetejére, de ezt elvetettük, mert állatalakzatokat hagyományosan egyáltalán nem használtak kopjafákon csak tulipán, vagy más virág, szélforgó vagy szimmetrikus alakzatok díszítik az oszlopokat...”⁸³

A sajógömöri kézműves táborban állított kopjafa tetejére egy hollót faragtak, mégpedig Mátyás királyét, csőrében gyűrűvel (IV. tábla, 2. kép). A szájhagyomány szerint ezen a településen kapáltatta meg Mátyás király vöröshagymán az urakat; a helyiek szerint innen eredne a közismert Mátyás király vöröshagymán kapáltat címen ismert monda is. A szóban forgó kopjafától néhány méterre áll Holló Barnabás híres, Mátyás királyról 1912-ben készült bronzszobra is. A kopjafa tehát ebben az esetben egy konkrét történelmi személyhez – Mátyás királyhoz – is kötődik, segítségével a helyi hagyományokra építve fejezték ki kötődésüket a magyar történelem egyik legközkedveltebb uralkodójához.

Szatmár Tibor vágkirályfai fafaragó is elsődleges szempontnak az úgynevezett ősmotívumok alkalmazását tartja a kopjafákon. Erről 2005-ben e sorok írójának így beszélt:

„A kezdet kezdetén egy koncepciót szerettünk volna felállítani, elsősorban azokat az ősmotívumokat, amelyek általában jellemzők a magyarságra, mert a magyarázatok sokszor elcsúsznak, főleg ami a személyi dolgokat illeti, elsősorban a mintázatokat, ezeket sokszor a faragó egész más szemszögből értelmezte. Volt, aki egy bizonyos tájegységhez kötötte, volt aki személyes tulajdonságokhoz. Tehát még nem volt teljesen letisztázva, és azután később kezdtem az elképzeléseim szerint, az ún. megosztott kopjafát faragni. A megosztott kopjafa az talán annyit jelent, hogy bizonyos részek, motívumok között van egy rész, ahová a dátumot szoktuk faragni, tehát egy történelmi folyamatot, és így az egyes minták sokkal de sokkal hangsúlyosabbak. Tehát az azt jelenti, hogy az eredeti négyszög, illetve négyszögletű kockázást megtartottuk az erdélyiből, az ősi rétegből hagytuk meg, és ezek közé a kockák közé illesztettük ezt a megszakító réteget, hogy már egy bizonyos, hogy úgy

⁸³ Gaál László: Már készítik a kopjafát. *Új Szó* 2004. március 9., 5. p.

mondjam, történelmi rendszerbe be tudjuk fogni egy kopjafa felépítését. Ez főleg akkor fontos, amikor nagyobb méretű kopjafák voltak, amikor az egész magyarság történetét kellett faragni, a honfoglalástól kezdve mondjuk 1848-ig. Ilyenkor már nagyon kellett figyelni. Itt van például a gömb, ami a tudást jelképezi, de a szántást nem előzheti meg semmi, mert egy magot azt mindig el kell vetni. Tehát a koncepciója az egésznek, hogy minden valahol mindig az üldözéssel kezdődik. Több kopjafa is úgy kezdődik, aztán tisztázni kellett még más jelképeket is, például a magyar keresztet, és még sorolhatnám a többi, ami tényleg a rovásvágásból fejlődött ki a honfoglalás idejéből.”

Az ipolybalogi temetőben a millecentenárium alkalmából felavatott antropomorf kopjafa egy honfoglalás kori harcost ábrázol (XVII. tábla, 4. kép). A Sajógömörön álló, kézműves tábor befejezéseként felavatott kopjafa szintén antropomorf, egy másik ember nyakában ülő harcosnak kinéző alakot ábrázol, amelynek az „Ősapa” nevet adta készítője. Leleszen, az 1. művelődési tábor alkalmából felállított kopjafán több női és férfifejet láthatunk, amelyek a helyiek elmondása szerint az ősmagyarokat ábrázolja. A mátyusföldi Nagyfödémesen 1989 nyarán egy táborozás emlékére állított „kopjafa” lényegében egy női és férfifejet ábrázol, a felső fele a női, az alsó pedig a férfifej. Nagymegyeren szintén egy emberfejet faragtak a második világháborús emlékoszlop tetejére. A fentiekén kívül más antropomorf kopjafáról nincs tudomásom. Emberarcokat vésett az alkotó a „málenkij robotra” elhurcoltak emlékére állított nagykaposi oszlopra is.

Négy esetben konkrét történelmi személyiségek domborműszerű arcképeit is ráfaragták a kopjafára: Nagytárkányban Szent István képmását (II. tábla, 2. kép), Leleszen a premontrei rendiek által készített emlékoszlopon pedig a rend megalapítóját, Szent Norbertet ábrázolták ilyen módon (XXIII. tábla, 4. kép). A gömörpanyiti kopjafán Rákóczi Ferenc (IV. tábla, 3. kép), a tornaljain pedig Kossuth Lajos képmása látható.

A kopjafán szereplő szimbólumok jellegét általában az az alkalom (pl. egy adott történelmi esemény évfordulója stb.) határozza meg, amelynek kapcsán készül. A falunapokon felavatott kopjafákon ritka kivételtől eltekintve mindig ott szerepel az adott település címere. Ezt vagy felvésik az oszlopra, vagy pedig a tetejére faragják ki. Az állítatókat gyakran vezérli az a cél is, hogy a kopjafán szereplő szimbólumok lehetőleg a település történelmét, vagy pedig valamilyen helyhez köthető jellegzetességet is ábrázoljanak. A Fülekhez közeli Persén felavatott millecentenáriumi kopjafát a községben ásatások alkalmával előkerült honfoglalás kori ezüstveretek motívumai díszítik. A helyiek számára ez a lelet kitűnő bizonyítékul szolgált éppen a millecentenárium kapcsán annak

alátámasztására, hogy bár a település ma Szlovákiához tartozik, ezt a vidéket 1100 évvel ezelőtt már magyarok lakták, tehát jogot formálhatnak erre a területre.⁸⁴

Ugyancsak ásatások alkalmával feltárt honfoglalás kori sírokból előkerült leletek motívumaival díszítette a Komáromi járásban található Bátorkeszi részére faragott kopjafát Sidó Szilveszter fafaragó. A szimbólumok kiválasztásának körülményeit 2004-ben a következőképpen mesélte el:

„Ebben az esetben azt akartam, hogy ez a kopjafa másféle legyen, mint a többi, mert már meguntam saját magamat. Most megpróbáltam úgy hozzáállni, hogy ne legyen benne semmi olyan, amit eddig csináltam. Általában eddig úgy szokott lenni, hogy amikor felkérnek, nem szólnak bele, milyen legyen. Ha van valami helyi motívum, ami ahhoz a helységhez kötődik, akkor azt beleviszem. A különböző motívumoknak, számoknak itt jelentőségük van. Általában bele szoktam faragni a falu címerét, első írásos említését, az évszámot. Úgy gondolom, hogy ezek olyan adatok, amik értékek egy falu részére. Ez egy alkalom nekem arra, hogy az emberek tudomására hozzam ezeket az adatokat, mert ezek fontosak. Ha van valami egyedi dolog a faluban, akkor én azt szeretném belevinni. Itt van például Bátorkeszin a kopjafa. A hatvanas években ástak itt ki honfoglalás kori sírokat. Ráadásul olyan sírokat, amelyek a kalandozások idejéből valók. Sikerült aztán archívumokból megszerezni e leleteknek a rajzát. Azok a motívumok, amelyek elől és hátul is vannak a kopjafán, azok olyan motívumok, amelyek a régészeti leletekben található ékszereken szerepelnek. Tehát nem olyan, mint a valóságban, hanem megfordítottam: tehát nem lefele, hanem függő helyzetben vittem fel, mert úgy tartottam esztétikusnak. Tehát ez Bátorkeszihez kötődik, és semmi máshoz. Ezeket nem lehet az embereknek elmondani, viszont ez egy jó alkalom volt arra, hogy előszedjem, mert aki a kopjafa mellett elmegy és ránéz, látni fogja.

Most, ahogyan Virtre faragtam a kopjafát, egy kicsit problematikus volt, hogy mit faragjak rá, mert fiatal, 10 éve önálló településről van szó. Eddig közigazgatásilag, Dunaradványhoz tartozott. Ez egy kicsi falu, szinte csak egy utcából áll. Mondtam a polgármesternek, hogy valami sajátos dolog kellene, s akkor ő elhozott nekem mindenféle dokumentumokat, amelyekben benne volt a falu nevének magyarázata, és az avar kori leletek felsorolása is a leletekről készült képekkel. A kopjafa tulajdonképpen avar kori leleteknek a motívumait tartalmazza. Vagyis hogy Virt már 1500 évvel ezelőtt is létezett, ezeröttszáz éves története van. Amikor a fürdőt ásták, akkor találták az avar kori leleteket, de az az igazság, hogy nem is Virten, hanem Zsitvatón folytak ásatások még az ötvenes években, akkor tártak fel avar kori települést. Ott előkerült egy ezüsthűtő, úgyhogy ezen a virti kopjafán annak az egyik függőnek a másolata található, de előkerültek gombok is, azoknak a motívumait is ráfaragtam.”

Bár a virti kopjafa esetében nem honfoglalás kori sírokban talált leletek szimbólumként való felhasználásáról van szó, itt is a gazdag történelmi múlt hangsúlyozása volt azonban az elsődleges cél.

A Szőgyénben tevékenykedő Szent Mihály Cserkészcsapat megalakulásának 10. évfordulójára felavatott kopjafán, még mélyebbre ásva a múltban, a község területén folyó ásatások során előkerült, az újkőkori lengyel kultúrához tartozó, mintegy ötezer éves antropomorf edényt faragta rá az alkotó (I. tábla, 1. kép).

⁸⁴ Böszörményi István: Kopjafaavatás Persén. *Szabad Újság* 1996. október 30., 4. p.

A kopjafa-állítási ünnepekről szóló, a sajtóban megjelent tudósításokban gyakran olvashatunk arról, milyen szimbólumok láthatók a kopjafán. A zselízi millecentenáriumi kopjafa kapcsán a következőket írják:

„A faragvány egy-egy mintája szimbolikusan kifejezésre juttatja a magyar történelem néhány meghatározó mozzanatát. A kopjafa csúcsa Árpád vezér sisakját jelképezi, míg alatta a hétnyílású rostély a hét vezért képviseli. Fönről lefelé haladva a hét törzset jelképező fafaragások közt helyet kap az Árpád-címer, a honfoglalás éve (896), a kereszténység alfája, a Székely csillag, a Millecentenárium (MC), az Erdélyi rózsza, a kereszténység omegája, valamint a millecentenárium éve (1996).”⁸⁵

Az ún. székely vagy pedig annak hitt motívumok közkedveltsége is az állíttatók azon törekvésére utal, hogy lehetőleg minél ősbibb, minél magyarabb jellegű kopjafa készüljön.

A királyrévi, többek között háborús emlékként is funkcionáló kopjafa állításáról szóló tudósítás részletesen tárgyalja a szimbólumok kiválasztásának okát, körülményeit, valamint említést tesz arról is, honnan származnak a kiválasztott motívumok és szimbólumok:

„Az emlékművet díszítő motívumokat katalógusok és egyéb források alapján válogatta. A kopjafán rajta van a magyar, a Kossuth- és a szlovák címer, amelyek az alkotó szerint elsősorban a helybeliek életét alakító történelmet jelképezik. Ezen kívül láthatjuk még a kopjafákon elmaradhatatlan székely címet és a Máltai Szeretetszolgálat jelét. Ez utóbbi a szervező Tóth Lajosnak, a galántai magángimnázium igazgatójának a kívánsága volt. Neki köszönhető az emlékműbizottság megalakítása, amely összegyűjtötte a felállításhoz szükséges pénzt, főleg a helybeli vállalkozóktól. A kopjafa tölgyfából készült, elkészítése öt hétig tartott (...) Érdekességként megemlíthetjük még, hogy tetején egy bezárt tulipán látható. A szimbolika szerint ez arra utal, hogy férfinak állítottak emléket, a kinyílt tulipán ugyanis a nőknek jár. Kollárik Dezső [a kopjafa készítője. L.J.I. megj.] szerint, mivel főként fiatalemberekről volt szó, félig nyitott tulipánt kellett volna kifaragni, de Tóth Lajos kérésére mégis tulipánbimbó került a kopjafa tetejére.”⁸⁶

Külön érdekesség, hogy egy erdélyi, erdővidéki fafaragó által készített kopjafán is szerepel a szlovák címer. Ez a kopjafa szintén a Mátyusföldön, Kajalon áll és 1999-ben állították a szlovákiai magyarok 1948-as erőszakos kitelepítése és deportálása emlékére, valamint a település első írásos említésének évfordulója alkalmából.

Az 1989-es rendszerváltás után az egyre gyakrabban előforduló elsődleges magyar nemzeti jelképek mellett megnőtt azok száma, amelyek már nem csupán a magyarsághoz és az ősiség hangsúlyozásához kötődnek. Ez részben azzal magyarázható, hogy 1989 után a kopjafákat már nem csupán magyar vonatkozású kulturális rendezvények alkalmával állítják, és a helyszín sem

⁸⁵ Valkóné Kabai Ildikó: Felgyűjtötták a zselízi kopjafát. *Garamvölgye* 1996/43, 1. p.

⁸⁶ Tuba Lajos: Kopjafa Királyréven. *Új Szó* 1994. október 4., 5. p.

félreeső vagy zárt terület, hanem a köztéren történik. Mivel több településen már jelentős a szlovák lakosság számaránya, igyekeznek olyan kopjafát állítani, amely a község valamennyi lakosához szól.

A rendszerváltás után megjelentek a kopjafákon a vallási szimbólumok is. A leggyakoribb a kereszt, néhány ritka kivételtől eltekintve a millenniumra állított kopjafákra felvésték, de a cserkésztáborok és más cserkészrendezvények emlékoszlopain is ott szerepel. Természetesen ez utóbbiakon mindig megtalálható a cserkészszimbólum, a lilium, valamint a különféle magyarságszimbólumok is.

A vágkirályfai cserkészcsapat kopjafájának teteje három kifaragott körben végződik. Ennek jelentését készítője, Szatmár Tibor 2005-ben e sorok írójának a következőképpen magyarázta:

„Az első kopjafa itt volt Vágkirályfán, amikor a saját csapatunk 1993-ban megalakult, és ez tulajdonképpen az első táborban készült még 1992-ben. Ez volt az ún. családi kopjafa, mert a tetején három kör van – ami ritkaságnak számít. A legnagyobb kör a dédszülők, a kisebb a szülők és a legkisebb a gyerek. És ez az összefonódás jelképe volt. Akkor a cserkésznek inkább ilyen családi jellege volt, akkor az öreg cserkészek összefogták ezt. A parkban volt felavatva, amikor megalakult a cserkészcsapat.”

A kassai cserkészcsapat által a kelet-szlovákiai Szalánc református temploma mellett, 1999-ben egy nyári táborozás emlékére emelt kopjafa kapcsán a rendezvényről megjelent tudósításból pontos magyarázatot kapunk a motívumok kiválasztásának okára és azok jelentésére is:

„Motívumainak értékes mondanivalója van számunkra. A tölgyfába bele vannak faragva a hitünk alapját képező sziklák, a szőlőtőke a szántófölddel, a kenyér a borral telt kehellyel, amelyek arra utalnak, hogy Isten táplálja testünket. E fölött a Jézus nevét jelentő JHS betűk, Isten igéi, a cserkészliliom és a megváltást jelképező kereszt kapott helyet. Ezek lelkünk táplálékát jelentik. Ezen kívül tipikus székely–magyar minták ékesítik az emlékoszlopot. Ezek közül is a legegyszerűbb és legtöbbet mondóbb a kopjafa csúcsa, amely az irányt mutatja, hogy merre kell törekednie lelkünknek...”⁸⁷

A tudósító valószínűleg azért ilyen jól tájékozott ebben a kérdésben, mert a kopjafa készítője, Szatmár Tibor a kopjafaállítások alkalmával részletesen el szokta magyarázni a résztvevőknek, hogy mi a jelentésük az oszlopra faragott motívumoknak és jelképeknek. Az alkotó magyarázata tulajdonképpen a kopjafa-avatási ünnepség szerves részévé vált. Megjegyzem, hogy az eset nem számít

⁸⁷ CSATA: A szalánci kopjafa története. Cserkész 1999/7, 5. p., 1 ill.

egyedinek, mivel más faragókat is fel szoktak kérni a díszítőelemek bemutatására, értelmezésére. Így történt ez Köbölkúton is, az 1919-ben elesett magyar vöröskatonák emlékére állított emlékoszlop felavatásakor. Smídt Róbert fafaragó is részletesen elmagyarázta a ezek jelentését. A rendezvényről tudósító idézte is szavait:

„...A fejfa felső részét a magyar életfa díszíti, amelyet Smíd Róbert szerint az akkori viharok téptek és csonkoltak ugyan, de gyökereiben nem tudtak kárt tenni, mert azok az igaz hazafiak szívéből és emlékéből táplálkoztak.”⁸⁸

A kereszt gyakori szimbólumnak számít, néhány esetben plasztikus formában is előfordul a kopjafa tetején (például a katolikus többségű Hárskút római katolikus temploma melletti emlékoszlop tetején, amelyet a második világháború áldozatainak emlékére állítottak. XVI. tábla, 2. kép). A protestáns, elsősorban a református egyházhoz kapcsolódó kopjafákon a kehely látható, de a falunapok alkalmával felavatott kopjafák némelyikére a kereszt és a kehely mellé felkerült a Dávid-csillag is, s a görög-keleti vallásra utaló kettős kereszt, s egy-egy alkalommal a ménórát, illetve a szomorúfüzet is rávésték. Ezekkel a jelképekkel a falu lakosságának vallási összetételére utalnak. Általában a cserkészek kopjafáin – de néhány másikon is – szerepel az alfa és az omega is. Egy alkalommal (Vágkirályfán) a keresztre feszített Krisztust is kifaragta a készítő egy milicentenárium kopjafára (V. tábla, 2. kép). Két kopjafán a helyi templomot is ábrázolták. Az Alistál-tőnyei temetőben az utolsó temetés és az elfelejtett lelkek emlékére állított kopjafa tetejére egy imára kulcsolt kezét faragott a készítő (V. tábla, 4. kép).

A Sarló mozgalom emlékére készült kopjafára Gombaszögben falusi házakat faragtak, utalva a mozgalomba tömörült fiatalok falukutató tevékenységére. A rimaszombati temetőben két barlangász emlékére állított kopjafára a barlangászok jelét, a denevért véste fel a készítő. A Csemadoknak szentelt kopjafákon a Csemadok-jelvény⁸⁹ kapott helyett. Érdekességnek számít a Szepsi Csombor Márton Napok emlékére állított kopjafán szereplő jin-jang jel, amire mind ez ideig nem találtam hiteles magyarázatot.

⁸⁸ Száz Ildikó: A magyar életfa gyökerei nem szenvedtek kárt. Köbölkúton a jeltelen sírban fekvő, 1919-ben hősi halált halt magyar katonákra emlékeztek. *Új Szó*, Szülőföldünk melléklet, 2005. november 9., 31. p.

⁸⁹ A Csemadok-jelvény a szervezet (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége) létrejötte óta egy nyitott könyv, a közepén egy lángoló fáklával.

A nagymácsédi magyar iskola fennállásának 222. és a magyar nyelvű oktatás újraindításának 50. évfordulójára 1999-ben állított emlékoszlop faragója, Smídt Róbert a következőképpen magyarázta el az általa faragott szimbólumok jelentését:

„Az iskola parkjában álló emlékoszlop megpróbálja hűen visszaadni az elmúlt 50 év történetét. Az egy rönkből kialakított oszlop tölgyfából készült, amely a maga geometrikus formáival szimbolizálja a múltat és a jövőt. Az alsó részen helyezkedik el az emléktábla, majd követi őt a család és a gyermek jelképe. Az oszlop középső része a maga örvénylő formáival az anyanyelvhez és a szülőföldhöz való kötődést jelképezi. Az oszlop csúcsa az előrehaladás és a felfelé törekvés szimbóluma.”

(Smídt 2002, 56)

Abból az alkalomból, hogy a nemesócsai magyar alapiskola felvette Móra Ferenc nevét, egy olyan kopjafát állítottak, amelynek tetejére egy nyitott könyvet faragott a készítő (VI. tábla, 2. kép). Ebben az esetben a tanulást, az olvasást kívánták kihangsúlyozni, nem a magyarságszimbólumok a dominánsak. Hogy ezek elmaradtak, tulajdonképpen azt bizonyítja, hogy már *magát a kopjafát* mint objektumot magyar nemzeti jelképnek tekintik. Szimbolikus jelentése van a szóban forgó kopjafa köré ültetett virágágyásnak is, amelyben a virágokat úgy helyezték el, hogy a piros, a fehér és a zöld a magyar nemzeti színek sorrendjében kövessék egymást.

A köbölkúti alapiskola kertjében álló, Stampay János néhai helyi kántortanító emlékének szentelt emlékoszlopra a faragó többek közt egy G-kulcsot és egy nyitott könyvet is faragott, amellyel a kántortanító által írt ima- és énekeskönyvre kívánta emlékeztetni az utókort (V. tábla, 3. kép).

Szlovákia 2004. május 1-jén lett az Európai Unió tagja. Ennek a történelmi eseménynek a megörökítése volt a célja azoknak a faragóknak, akik a rozsnyói járásbeli Szádalmáson 2004 novemberében felavatott kopjafára különféle más szimbólumok mellé az Európai Uniót jelképező 12 csillagot is rávésték (VI. tábla, 4. kép). Ez ideig csupán erről az egy kopjafáról van tudomásom, amelyen megörökítették ezt az eseményt.

A holokauszt helyi cigány áldozatainak emlékére állított csatai kopjafán a főoldalon egy hegedű, kétoldalt egy teknő, valamint kocsikerekek, hátul pedig patkók láthatóak, amelyek a jellegzetes cigány foglalkozásokra és életvitelre, a zenélésre, teknővájásra, a nomád életmódra, valamint a szegkovács mesterségre utalnak.

Az 1848/49-es szabadságharchoz kötődő kopjafákon gyakori a huszár és a kard, de ezek néha a háborús emlékműveken is előfordulnak. A vág hosszúfalui kopjafa

tetejére papi fejedőt (birétumot) faragtak az 1848/49-es forradalom és szabadságharc mártír papjára emlékeztetve (VI. tábla, 1. kép).

A szimbólumok és motívumok kiválasztása különféle módon történik. Gyakran a szakirodalomból választják ki, máskor a már más településeken álló kopjafákról kölcsönöznek motívumokat. A megrendelők/állíttatók néha közlik a szimbólumokra vonatkozó elképzelésüket, de sok esetben a faragóra bízzák azok kiválasztását, a kopjafa formájával együtt. Azzal a gyakorlattal is találkozhatunk, hogy a kopjafa készítője elkészíti a kopjafa makettjét is, mielőtt munkához lát. Ezt a gyakorlatot elsősorban az 1995-ben elhunyt fafaragó, Katona László alkalmazta. Az általa készített maketteket az emlékére rendezett kiállításon is bemutatták. A csatai cigány holokauszt emlékére készült kopjafa szimbólumait az állíttató roma szervezet, a Romano Jile Polgári Társulás elnöke, Babindák István tervezte (VII. tábla, 2–4. kép).

Ahogy már említettem, a megrendelők néha közlik elképzeléseiket a megrendelt kopjafát illetően, de leggyakrabban teljes mértékben a kivitelezőre bízzák. Egyetlen olyan esetről van tudomásom, amikor a faragó kategorikusan elutasította a megrendelők óhaját. A komáromszentpéteriek azt szerették volna, ha a kommunizmus áldozatainak emlékére készülő kopjafa tetejére egy *törött ötágú csillag* került volna, ezt az óhaját azonban Nagy Géza csicsói fafaragó – ahogy azt 2004-ben e sorok írójának elmondta – kategorikusan visszautasította:

„Például Szentpéteren is azt akarták, hogy egy csillagot faragjak a kopjafa tetejére, de én mondtam, hogy a vörös csillag nem a kommunizmus áldozataira emlékeztetne, hanem inkább fordítva: a kommunistáknak állítanánk emléket. Mondtam, hogy nem akarom megbecsteleníteni a kopjafát. Törött ötágú csillagot akartak, de nem voltam rá hajlandó.”

Szatmár Tibor 2005-ben elmondta, hogy ő mindig hosszú ideig készül, mielőtt hozzáfog a kopjafa kifaragásához. Áttanulmányozza a település történetét, szakirodalmat olvas, hogy olyan motívumokat találjon, amelyek teljes mértékben kifejezik a község történetét, s azt a szándékot, amiért a kopjafát megrendelték tőle:

„Nincs nekem saját koncepcióm, én igyekszem mindent összegyűjteni a községgel kapcsolatban, az első írásos említéstől kezdve mindent. Tehát nekem ez tovább tart, volt úgy, hogy két hónapig morfondíroztam, hogy milyen is legyen az a kopjafa. Úgy igyekeztem faragni, hogy az emberek megismerjék a közös múltat, a kopjafa egy élő valami legyen, ne csak egyszer évente menjenek ki oda koszorúzni, hanem kötődjön az emberekhez.”

Egyedi szimbólumrendszere van az Alistálon álló, a 10. falunap alkalmából 2001-ben állított kopjafának, amelynek alkotója egy helyi ács, Ilka Alfréd, aki előzőleg nem

foglalkozott kopjafafaragással. Végezetül ezt az emlékoszlopot az alábbiakban részletesebben mutatom be, hiszen témánkat illetően egy különleges típust képvisel. Mivel ebben az esetben a motívumok és jelképek elválaszthatatlanok a feliratoktól, azokkal együtt közlöm (X. tábla, 1–4. kép).

Egy négyzetes metszetű oszlopról van szó, amelynek tetejére a szent koronát faragta ki a készítő. Az oszlopnak mind a négy oldala több részre tagolódik: a főoldal 4, a jobb és a bal oldal 5-5, a hátsó rész pedig 10 részre. Néhány kivételtől eltekintve, mindegyikben látható egy-egy ábrázolás a hozzá kötődő szöveggel. Az egyes részeket valamilyen díszített vonal választja el egymástól. Az ezekben látható ábrázolások a falu történetével kapcsolatos legfontosabb politikai, társadalmi, egyházi és történelmi eseményeket, valamint a község fejlődésének egy-egy fontosabb mozzanatát mutatják be időrendi sorrendben.

Oldalanként fölülről lefelé (egyúttal időrendi sorrendben!) az egyes részek a következőképpen követik egymást:

Főoldal:

1. rész: a település első írásos említésének évszáma (1254), alatta a falu címere és a község szlovák (*DOLNÝ ŠTÁL*) és magyar nyelvű (*ALISTÁL*) elnevezése.

2. rész: római katolikus templom, alatta az erre utaló *RK.T.* rövidítés, s középen templom építésének éve: 1480.

3. rész: fölül a *HITSZAKADÁS* felirat és az 1616-os évszám. Ez alatt egy háromágú fa, mindkét szélső ág kettős keresztben végződik, a jobboldali faág mellett a református vallásra utaló *REF.*, a baloldalon a római katolikus vallásra utaló *R.K.* rövidítés. A fa középső ága félbetört, ennek végén a hatágú Dávid-csillag, mellette az 1945-ös évszám, alatta pedig az „*IZRAEL*” felirat.

4. rész: Legalul annak a három településnek a vázlatos térképe látható, amelyek összevonásával a mai Alistál létrejött. A vázlatos településtérképbe belevésve a *TŐNYE*, *FELISTÁL* és *ALISTÁL* helységnév. Alatta a következő felirat: „1945-IG KÜLÖN /BÍRÓKKAL /1949-IG /KÜLÖN /KÖZBIRTOKOSSÁGGAL /RENDELKEZTEK. /2001.” A legalsó két sor: 2001/ILKA A., amely az állítás évére és a kopjafa készítőjére utal.

Jobb oldal:

1. rész: Fölül egy kisméretű magyar szent koronás címer, alatta pedig a vasútállomás épülete és a *VASÚT/1897* felirat.

2. rész: a malom épülete, alatta a *MALOM/1926* felirat.

3. rész: a kultúrház épülete, fölötte közepén az *RK.* rövidítés, alatta pedig a *KULTÚRA/HÁZA/1943* felirat.

4. rész: Fölül egy teherautó, rajta bútorok, egy emberalak és egy babakocsi. A teherautó alatt a következő felirat: *KITELEPÍTÉS/1946-7/54-18/CSALÁD.* Az 54-es szám fölött kicsi betűvel *CZ*, a 18-as szám fölött pedig ugyanilyen kis *H* betű. Az előbbi a Csehszországba kitelepített, az utóbbi pedig az ún. csehszlovák--magyar lakosságcsere keretében Magyarországra áttelepített családok számára utal (X. tábla, 2. kép).

5. rész: fölül egy épület, alatta pedig a *J.R.D. /E.F.SZ./1949* felirat. A településen 1949-ben alakították meg az egységes földműves-szövetkezetet, a magyar elnevezés rövidítése az *E.F.SZ.* a *J.R.D.* pedig az elnevezés szlovák nyelvű megfelelőjének (*Jednotné roľnícke družstvo*) a rövidítése.

Bal oldal:

1. rész: Fölül a szlovák állami címer kisebb méretű ábrázolása, alatta egy vasoszlop áramelosztóval, villanydrótokkal, ez alatt egy nagyméretű villanykörte. Az ábrázolás alatt a *VILLANY/1951* felirat (X. tábla, 1. kép).

2. rész: Fölül a tűzoltó szertár épülete, alatta: *TŰZOLTÓ/SZERTÁR/1957*

3. rész: A helyi iskola épülete, alatta: *ALAP/ISKOLA/1962* (X. tábla, 3. kép).

4. rész: Egy hidroglóbusz, mellette vízcsap, alatta vödör. Legalul az *UTCAIVÍZ/1967* felirat (X. tábla, 4. kép).

5. rész: a ravatalozó épülete, alatta: *RAVATALOZÓ/1973*

Hátsó oldal:

1. rész: A helyi sportegyesület épülete, alatta: *SPORT/CLUB/1984*

2. rész: a helyi egészségügyi központ épülete, alatta az *EGÉSZSÉGÜGYI/KÖZPONT./1988*

3. rész: fölül egy, a gázvezeték átmérőjét szimbolizáló kör, alatta három hullám és a *FÖLDGÁZ/1988*

4. rész: egy csővezeték, alatta a *SZENNYVÍZ/1992*

5. rész: *100 ÉV ALATT/ALISTÁL ÖT/ORSZÁGHOZ/TARTOZOTT*

6. rész: *1918 IG/MONARCHIA/ALISTÁL*

7. rész: *1918-TÓL 1938-IG/ČESKOSLOVENSKO/DOLNÝ ŠTÁL*

8. rész: *1938-TÓL 1945-IG/MAGYARORSZÁG/TŐNYELISTÁL*

9. rész: *1945-TŐL 1993-IG/ČESKOSLOVENSKO/HROBOŇOVO*

10. rész: 1993-TÓL SLOVENSKO/DOLNÝ ŠTÁL/ALISTÁL

A kopjafa négyzet átmérőjű betontalapatának főoldalára az *ALISTÁL*, bal oldalra a *FELISTÁL*, Jobb oldalra pedig a *TŐNYE* felirat került. A főoldalon az *ALISTÁL* felirat alatt olvasható a kopjafa állításának alkalmá: *10. FALUNAPRA*.

Tudomásom szerint ez az egyetlen ilyen típusú kopjafa/emlékoszlop Szlovákiában (s joggal feltételezhetjük, hogy máshol sem készült ilyen), amely képek segítségével ennyire részletesen mutatná be egy település történetét, fejlődésének egy-egy szakaszát. Lényegében olyan, mint egy nyitott képes helyi történelemkönyv, akár a falu krónikájának is tekinthetjük, másrészt a szegények bibliájához is hasonlíthatjuk. Többek közt az is figyelemre méltó, hogy az egyetemes magyar történelem jelentősebb évszámai nem szerepelnek rajta, csupán az úgynevezett szlovákiai magyar és helyi eseményekre vonatkozó adatok. A Kárpát-medencei magyarság összetartozását a kopjafa tetejére faragott szent korona jelképezi. A talapzati rész megerősítése céljából készült vaspánt egy-egy nagyobb, szintén vasból készült és feketére festett tulipánnal egészül ki, amelyet magyarságszimbólumként tartanak számon.

A Dél-Szlovákiában álló összes kopjafán/emlékoszlopon szereplő díszítőelemek számba vétele után kiderül, hogy a leggyakrabban előforduló motívum a tulipán (77), amelyet a rozetta (54) követ a sorban. A falucímerek 35, a kereszt 26, a magyar (Kossuth-) címer 21, a cserkészliliom 17, a szent korona 17, a kehely 12, a turul 11, a kard 10, a szív 8 (ebből 2 Jézus-szíve ábrázolás), a szkíta szarvas 8, a Csemadok-jelvény, a tarsolylemez, a hold, a búzakaralász, a szőlőfürt 6, csodaszarvas, valamilyen portré, a Csemadok-jelvény és a Máltai Szeretetszolgálat jele 5, egyéb ásatási lelet-ábrázolások, koronás címer, szlovák címer 4, Dávid-csillag, Árpád-címer, Erdély címere, országalma, csillag, hold, nap 3, huszár, lófej, honfoglaló harcos, Rákóczi-portré, templomábrázolás, nyitott könyv, görög-keleti kettős kereszt 2 esetben van jelen. A kopjafa tetejére egy-egy alkalommal véstek honvédsapkát, és imára kulcsolt kezet, valamint nyitott könyvet. Ugyancsak egyedinek számít a teknő, a patkó, a kocsikerék, a jin-jang jel, a G-kulcs, a gyógyszertárak jelzése, a keresztre feszített Krisztus, az ötágú menóra, a szomorúfűz, a holló, a denevér és a falusi házak, a koszorú. Gyakran megtalálhatóak a különféle virágmotívumok, virágindák, valamint a szélforgó és más, a fejfákon és különféle népművészeti tárgyakon is előforduló motívumok.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a magyar történelmi múlt s az „ősi magyar” jelképek az általánosak, amelyek „csupán” hangsúlyozzák a kopjafa magyar jellegét, hiszen a kopjafa mint objektum maga is magyar nemzeti szimbólumnak számít. Befolyásolja a szimbólumok kiválasztását az állítási alkalom is, például a falunapokon felavatott kopjafákon a település címerén kívül még más, a településre jellemző motívumok is rákerülnek, mint pl. a szőlőtermesztésre utaló, vagy pedig vallási szimbólumként alkalmazott szőlőinda és szőlőfürt. A mezőgazdaság domináns szerepét hivatott jelképezni a kalász (pl. Jánokon) stb., de néhány alkalommal vallási szimbólumként vették fel. Amint arról már feljebb szóltam, a cserkészek kopjafáin elmaradhatatlanok a liliomok és a vallási szimbólumok. Megállapíthatjuk tehát, hogy a kopjafák motívumainak, jelképeinek száma egyre bővül, színesedik, s évről évre újabb és merészebb jelképek (mint pl. az alistáli kopjafa esetében villanykörte, teherautó stb.) kerülnek rájuk. Hogy a kopjafán szereplő hagyományos szimbólumok és a nemzeti jelképek mellett a naiv ábrázolások száma jelentős mértékben megnőtt, nem található mindig pozitív megítéléssel. Akadnak olyanok (elsősorban értelmiségiek), akik egyenesen szörnyülködnek a jelenség miatt, s a kopjafa megbecstelenítésének tartják.

5. A kopjafákon szereplő feliratok

A rendszerváltás előtt szervezett művelődési táborokban állított kopjafákra – egyetlen kivételtől eltekintve – rövid feliratokat véstek. Általában az állítás éve, esetleg a rendezvény neve vagy annak rövidítése és a kopjafát állíttató főiskolák mellett működő magyar ifjúsági klubok nevének rövidítése, valamint rovásírással a „vagyunk” felirat került. Csupán a Somodi-fürdőben 1981-ben rendezett nyári művelődési tábor kopjafájára véstek fel egy idézetet, a Honismereti Kerékpártúra indulójának első sorait: „Tudatosítsd a mát, mozgósítsd a holnapért!”⁹⁰ Hosszabb felirat került az 1989 tavaszán szervezett Szepsi Csombor Márton Napok emlékére állított kopjafára, amelyre a rendezvény nevén túl rávésték Szepsi Csombor Márton nevét, valamint születési és elhalálozási dátumát és fő műve, az Europica varietas címét is.

1989 előtt egy olyan esettel is találkozhatunk, amikor csupán szlovák nyelvű szöveg került a kopjafára. Ez azonban nem a fába vésvé, hanem a kopjafára erősített plakettszerű fémlapon található. A Jánokon állított kopjafáról van szó, amelyet – ahogy azt az egyik fejezetben már említettem – a Bodollói Egységes földműves-szövetkezet megalakulásának 40. évfordulója alkalmából 1989-ben avattak fel néhány nappal az ún. „bársonyos forradalom” előtt (XIX. tábla, 3. kép). A plakettet a kopjafa rozetta-szerű díszítésének közepébe erősítették, s a következő felirat áll rajta: „JEDNOTNÉ ROĽNÍCKE DRUŽSTVO BUDULOV NOSITEĽ RADU PRÁCE”⁹¹

Az 1989-es politikai változás után jelentősen megváltozott a feliratok jellege, valamint terjedelme is. A kopjafák különböző motívumai és szimbólumai mellett már nagy hangsúlyt fektetnek a rákerülő szövegekre is. Ezek segítségével még konkrétabb üzenetet tudnak közvetíteni a külvilágnak, többnyire politikai céllal bírnak. Feltűnnek a különféle – elsősorban hazafias jellegű – irodalmi idézetek is.

A kopjafa-állítási alkalmak kiszélesedésének következményeként fokozatosan feltűnnek a szlovák nyelvű feliratok is. Ezek olyan településeken fordulnak elő, ahol a szlovák lakosság jelentős, vagy éppen a többség. A kétnyelvű kopjafák állítási

⁹⁰ Az V. Honismereti Kerékpártúra és a III. Honismereti Tábor indulójának teljes szövege: „Tudatosítsd a mát, / Mozgósítsd a holnapért!” / Tudatosítsd a mát / Mozgósítsd a holnapért / Halld meg a nép szavát, / Gondolkozz, és szépen élj / minden helyen / mindenkinek / add át! / Ezt üzenem.” A szöveg – Liszka József visszaemlékezése alapján – amolyan „kollektív” alkotás, amihez az egyik első őrújfalui tábor alkalmával Dinnyés József ragasztott dallamot.

⁹¹ A Munkaérdemrenddel kitüntetett Bodollói Egységes földműves-szövetkezet.

alkalma általában a falunap. A szlovák nyelvű felirat a magyar fordítása. Eddig öt ilyennel találkoztam: Abafalván, Bátkában, Gömörpanyiton, Paláston, Százdton és Simonyiban. Ez utóbbi esetben a szlovák feliratot, egy Tamási Árontól származó idézet fordítását – „Hľadajte to / čo nás spája / A nie to čo / nás rozdeľuje“⁹² egy üvegtáblára írták, amit a kopjafa tövébe helyeztek el. A palásti csata emlékére állított kopjafa esetében a márványtáblára vésett kétnyelvű felirat („Padlým vojakom. / Az / elesett katonákért / 2002.VIII.10”) szintén a kopjafa mellé került egy betonlapra. Egyedi megoldásnak számít, amelyet eddig csupán Nagymegyeren alkalmaztak. A különféle alkalmakból egyazon helyen felállított kopjafák mellé egy-egy kétnyelvű fémtáblát helyeztek el, amelyekre a legfontosabb adatok: az állítás alkalma, az állító neve, valamint az évszám került fel. A tábla elhelyezésének kettős oka volt: egyrészt a felvésett feliratok egy része már nem nagyon olvasható a kopjafán, másrészt: mivel magát az oszlopot télre faburkolattal borítják be, információképpen szolgál arra vonatkozóan, hogy mi található a faburkolat alatt.

Az Alistál-tőnyei temetői kopjafát az ott nyugvó elhunytak emlékére állították, magyarul „Az utolsó temetés emlékére 1968”, valamint „Az elfelejtett lelkekért” szlovákul pedig a „Posledný pohreb. Spomíname”⁹³ feliratot véste fel az alkotó. A szlovák felirat azért került a kopjafára, mert a temetőben 15 cseh és morva katona is nyugszik, akiknek sírját a hozzátartozók napjainkban is látogatják.

A Lelesz határában található kis ligetben álló emlékoszlopot Szent Norbert tiszteletére szentelték fel a premontrei rend tagjai. Ezen a magyar és szlovák szövegen kívül latin, sőt angol nyelvű is olvasható.

Az 1848/49-es magyar szabadságharc, valamint a Rákóczi-szabadságharc emlékére állított kopjafán néhány esetben a magyar felirat mellett olvasható a *Pro Libertate*, vagy a *Pro Patria* latin felirat.

Általában elmondható, hogy a történelmi események évfordulói alkalmából állított kopjafákra az adott eseményre utaló évszámok, feliratok mellett gyakran vers- vagy pedig prózai idézetek is felkerülnek.

Az 1989 előttiékhöz viszonyítva a szövegek hosszabbak lettek. Ezt a tendenciát figyelhetjük Bátorkeszin, a falunap, valamint a Hídverő Napok alkalmából felavatott kopjafán. A feliratok segítségével az alkotó, Sidó Szilveszter a falu történetét mutatta

⁹² Magyar nyelvű megfelelője: „KERESSÉTEK, / AMI / ÖSSZEKÖT, / ÉS NEM, / AMI / ELVÁLASZT / TAMÁSI / ÁRON”.

⁹³ „Utolsó temetés. Emlékezünk”.

be. A szöveg jól példázza, hogy a szlovákiai magyarság történetében mely évszámok voltak meghatározók (a teljes szöveget lásd a Függlékben, Bátorkeszi alatt).

A közeli Hetényben 2001-ben a millennium és a Hídverő Napok alkalmával állított kopjafa szövege eléggé eltér a Bátorkeszin álló kopjafáétól, ezen ugyanis a magyar történelem fontosabb évszámai, s az egyetemes magyar történelem jeles személyiségeinek névsora kapott helyet, a szlovákiai magyar történelmi eseményekre nem utal, viszont több irodalmi idézet is olvasható rajta, és nyomon követhetjük a falu nevének változásait a történelem során. Ezen a kopjafán még az általános díszítőelemek, szimbólumok (mint például a rozetta, a csillag) láthatóak, de helyet kapott rajta az országalma, a magyar koronás címer, a község címere és a csodaszarvas is.

Az alábbiakban a kopjafa teljes leírását a rajta szereplő szimbólumok bemutatásával együtt közlöm:

Egy négyzetes keresztmetszetű kopjafáról van szó, a főoldal kivételével a többi oldal több kisebb részre tagolódik.

Az 1. oldalra legfelülre egy rozettát vésett a faragó, alatta egy nem teljes rozetta, majd a község neve, a HETÉNY felirat és annak címere látható. Alatta a következő feliratok: „FÁBA RÓVA, / VAGY FÖLD BE / ÜTVE / MINDENÜTT / HAGYTUNK / EGY / JELET... / VÉSTÜNK A / FÁBA- / NEM SZÍVET: / NYILAT! / HAZÁNKRA / SZEGEZETT / VÁGYAT / ZOKOGVA, / HOGY AZ ÚR / MENTENÉ MEG / A NEMZETET.” Ezután egy elválasztójel, alatta pedig: „KÉSZÍTTETTE / A KÖZSÉG / ÖNKORMÁNYZATA / A MILLENNIUM / ALKALMÁBÓL / HETÉNY / 2001.”

Ez alatt ismét egy elválasztójel, majd a település nevének különféle változatai olvashatóak a kezdetektől napjainkig: „VAGETUIN / VAGHETUM / HETEN / HETYN / HETENY / HETIN / HETÉNY- / -CHOTIN.”

Legalul a kopjafa készítőjének neve: „FARAGTA / BRUNCZ / JÁNOS”

2. oldal:

Legföül egy rozetta, alatta a koronázási jelvények egyik eleme, az országalma tátható. Ez alatt a legismertebb magyar uralkodók, fejedelmek nevei és uralkodásuk ideje az alábbi sorrendben: „GÉZA / 970–987, ISTVÁN / 997–1038, IV. BÉLA / 1235–1270, NAGY LAJOS / 1342–1382, ZSIGMOND / 1387–1437, HUNYADI / 1446–1456, MÁTYÁS / 1458–1490, BOCSKAI / 1604–1606, BETHLEN / 1613–1629. Legalul: KOSSUTH / 1848–1849.”

A 3. oldalon legfölül egy rozetta, alatta a csodaszarvas. Ez alatt a meghatározó történelmi események és azok évszámai: „VÉRSZERZŐDÉS / 894, HONFOGLALÁS / 896, ÁLLAMALAPÍTÁS / 1000, TATÁRJÁRÁS / 1241, MOHÁCSI VÉSZ / 1526, KURUC / SZABADSÁGHARC / 1703–1711, SZABADSÁGHARC / 1848–1849, VILÁGHÁBORÚ / 1914–1918, TRIANON / 1920, VILÁGHÁBORÚ / 1938 [sic!] – 1945.”

A 4. oldalon legfölül rozetta, alatta a Kossuth-címer, alatta pedig a hét vezér és Attila neve: „ÁLMOSS, ELŐD, OND, KUND, TASS, HUBA, TÖHÖTÖM, majd ATTILA – Legalul a következő idézet: „MAGYARUL / TANÍTOTT / IMÁTKOZNI [sic!] / ANYÁM / ÉS TÉGED / SZERETNI / ÉDES MAGYAR / HAZÁM!” és egy rozetta.

A hetényi kopjafa készítője egy magyarországi – dél-komáromi (szőnyi) – fafaragó, Bruncz János volt. Valószínűleg ezzel magyarázhatjuk, hogy az általa képviselt „történelemszemlélet” figyelmen kívül hagyja a szlovákiai magyarok történetének egyik nagyon fontos és sorsdöntő eseményét, a második világháború utáni kitelepítést és az ún. szlovák–magyar lakosságcserét. A kopjafa szimbólumai, motívumai, s a rajta szereplő feliratok alapján akár Magyarországon, vagy bármelyik olyan országban is állhatna, ahol magyarok élnek. A fentebb bemutatott batorkeszi, és az előző fejezetben elemzett alistáli a hetényivel szemben specifikus, kisebbségi kopjafának tekinthetjük. Ezt figyelembe véve két csoportot különböztethetünk meg: az ún. kisebbségi jellegű és általános magyar kopjafákat/emlékoszlopokat. A csoportosítás számbeli eredménye figyelemre méltó, mivel a kisebbségi jellegű kopjafák száma alacsonyabb. Ez utóbbiak készítői általában a szlovákiai magyar, míg a másik csoporthoz tartozókat zömében magyarországi faragók készítették. Az erdélyi faragók által készített kopjafák között is vannak ún. kisebbségi kopjafák.

A kopjafákra általában felvésik, milyen alkalomból állítják. Sokszor több évszám is szerepelhet rajta (gyakran vésték fel például a falunapok alkalmával állított kopjafákra az adott történelmi eseményt vagy eseményeket, és azok dátumait).

Néhány esetben felkerül az állítató község vagy szervezet neve is (pl. „ÁLLÍTOTTA / HUBÓ / KÖZSÉG / ÖNKORMÁNYZATA / 2002”, „ÁLLÍTTAT / TÁK / IPOLY / BALOG / LAKOSAI / 1996”, vagy: „KÉSZÍTETTE / A / GARAM- / KÖVESDI / CSEMADOK / ANNO / 2000”, illetve: „ÁLLÍTOTTA / A / CSEMADOK / FÉLI / ALAP / SZERVEZETE”, vagy a palásti kopjafa esetében: „ÁLLÍTOTTA / A 9. sz. / SZ. GYÖRGY / CSERKÉSZ / CSAPAT”).

A kopjafákon irodalmi idézetek is szerepelnek, néha egy kopjafán több is. Ezeket minden esetben valamilyen hazafias, a hazaszeretettel kapcsolatos versből vagy más irodalmi alkotásból vették. Szerzőiket és a mű címét nem minden esetben tüntetik fel. A Hetényben álló millenniumi emlékoszlopon például „*A haza minden előtt*” Kölcsey-idézet alatt csupán Kölcsey neve olvasható, az idézett forrás címe (az *Emléklapra* című disztichon) viszont nem.

A várhosszúréti második világháborús emlékművet alkotó központi kopjafán szereplő versidézet alatt a költő nevét is feltüntették:

„AMERRE / JÁRTUNK, / HOLTAKAT / HULLATTUNK / SZÁZAT / EZREKET. / HADD TUDNÁ, / AKI MEGMARAD, / HOGY HAZA / MELYIK ÚT / VEZET” (Ratkó József).

Szaláncon a kassai cserkészcsapat állított emlékoszlopot az egyik táborozás befejezéseként, amelyen különféle feliratok olvashatóak. Az állítás oka, az állíttatók és az időpont mellett több bibliai idézetet is felvéstek, valamint rovásírással is rávéstek egy rövidebb és egy aránylag hosszabb szöveget (a teljes felirat a Függelékben olvasható, Szalánc alatt).

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc évfordulója tiszteletére állított oszlopokon az évszám mellett gyakori a „Pro libertate” felirat. A magyarbódi temetőben állított oszlopon a következő szöveg olvasható:

„A SZABADSÁGÉRT”. A másik oldalon: „A MAGYARBÓDÓN ELTEMETETT HONVÉDEK EMLÉKÉRE”, harmadik oldalon: „1848 / KIK / ÉRTED / HALTAK / 1949”.

A nagykéri emlékoszlopra a francia forradalom jelszavát vésték az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc emlékére állított kopjafára: „1848 / EMLÉKÉRE / SZABADSÁG / EGYENLŐSÉG / TESTVÉRISÉG / 1998”

Legtöbbször felkerül a faragó vagy faragók neve is. Gyakran vagy a vezeték- és keresztnév rövidítése, vagy csupán a vezetéknevét. A zsigárdi születésű Katona László mindig ez utóbbi módon szignálta alkotásait. Több faragó kiírja a teljes nevét, vagy pedig a vezetéknevét és a keresztnév rövidítését. A fafaragók egy része mára kialakított a szignálásra egy sajátos jelet (a búcsi Sidó Szilveszter jele például egy kör, amelyben vezeték- és keresztnevének rövidítése olvasható – VIII. tábla, 2. kép; Nagyferenc Katalin pedig a „NFK” – VIII. tábla, 4. kép; Nagy Mátyás pedig a „NM” rövidítést alkalmazza. Ferencz György jele egy, a kopjafa alsó részébe faragott háromszög, míg Gerendás Róbert egy kör közepébe faragott „G” betűvel jelöli

alkotásait. A szepsi Pekár József, aki az azonos keresztnévű fiával együtt dolgozik, vagy a PJ–PJ, vagy pedig a „PEKÁR J. – ifj. PEKÁR J.” jelzést alkalmazza). A várhosszúréti Ulman Istvánra és társaira jellemző, hogy a szignálást egy rövidebb szöveg kíséretében vésik fel, mint ahogyan az például a várhosszúréti, több kopjafából készült második világháborús emlékművön olvasható: „Faragtuk / jó szívvel / becsületből / A várhosszúréti / önkormányzat/ segedelmével / 1994 őszén / Ulman István / Pekár József”. Ahogy az a fentiekből is kitűnik, az állítás dátuma szinte mindig megtalálható a kopjafán, a szalánci cserkészkopjafán a faragók neve után tüntették fel: „FARAGTÁK / SZATMÁR / TIBOR / ÉS / BARÁTAI / 2002. aug. 4.”.

Amint már említettem, a művelődési táborokban állított kopjafákra általában rovásírással vésték fel a „*vagyunk*” feliratot (XV. tábla, 2. kép). A rovásírás az 1989-es rendszerváltást követően sem tűnt el, holott ekkor már minden cenzúra nélkül az kerülhetett fel a kopjafára, amit az állíttató csak akart. Sok esetben még ma is fontosnak tartották az olyan rovásírásos feliratokat, amivel úgymond üzenhetnek a hatalomnak és az utókornak is. Mivel a magyarok közül sem tudja gyakorlatilag senki sem olvasni a rovásírást, így tehát ők sem értik, mit véstek az oszlopra az alkotók. Általában rövidebb szövegekről van szó, de Tanyon például a honfoglalás évét és az oszlop állításának időpontját vésték fel rovásírással. Az átlagnál hosszabb rovásírásos szöveg olvasható például a kassai cserkészek által Szaláncon, vagy pedig a rimaszombati temetőben álló, az 1848-as honvédek emlékére emelt kopjafán.⁹⁴ Ugyancsak egy hosszabb rovásírásos felirat került a dunamocsi kopjafára, amely eredetileg a millecentenáriumra készült, az önkormányzat azonban nem 1996-ban, hanem 1997-ben állította fel. A kopjafa készítője azt írta fel rovásírással, hogy milyen alkalomból készült. Sidó Szilveszter fafaragó a következőképpen emlékezett 2004-ben az akkori történésekre:

„Ez volt ez az időszak, amikor Mečiar volt hatalmon, és jött a minisztériumból egy körlevél. Ez akkor volt, amikor Krasznahorkán is volt az a bizonyos probléma az ottani millecentenáriumi emlékművel, amit őriztek akkoriban éjjel-nappal.⁹⁵ Akkor, ahogy megkapta azt a bizonyos levelet a dunamocsi polgármester, ő is megijedt, hogy akkor most mi lesz, nem akart problémát magának. Én majdnem készen voltam a kopjafával. Úgyhogy nem is merte vállalni, hogy fel legyen állítva, nem is lett, úgyhogy megvárta a következő évet, 1997-et. Akkor márciusban, március 15-re lett felállítva. Ráadásul nem közterületen lett felállítva, hanem a református templom kertjében.

Nagy vita volt akörül is a faluban a képviselő testületben, hogy mi legyen az a mondat, amit majd ráfaragok. Nem értem, hogy lehet ennyi időt eltölteni azzal, hogy mi kerüljön

⁹⁴ A rimaszombati kopjafán szereplő rovásírásos felirat jelentése: „A haza mindenekelőtt” (Vörös Attila: Hírek a Felvidékről. *Honismeret* 2001/2, 111. p.

⁹⁵ Erről a témáról „A kopjafaháború” c. fejezetben írok részletesen.

rá. Akkor azt mondtam, hogy ez a kopjafa eredetileg a magyar honfoglalás évfordulójára készült, arra terveztem, olyan motívumokat faragtam rá, ez nem lehet más, mint a magyar honfoglalás emléke. És ha nem merik ráírni, akkor kitaláltam, hogy ráírom szépen rovásírással, igaz, hogy senki se tudja majd elolvasni, de ez a fa akkor is arra készült, ezt kell ráírni. Így készült el a legelső kopjafám, amibe tényleg beleadtam anyait- apait, mivel sok időm volt az elkészítéséhez.

Egy esetben, Csallóköznádasdon a második világháborút követő ún. szlovák–magyar lakosságcsere és kitelepítés emlékére állított kopjafára felvették a kitelepített családok névsorát is. Az első és a második világháború áldozatainak emlékére felavatott kopjafákon néhány alkalommal szintén szerepel az áldozatok névsora, de csupán egy alkalommal vésték fel közvetlenül magára a kopjafára, mégpedig a Losonchoz közeli Bolykon. Néhány esetben a kopjafára erősített fémtáblán szerepel a névsor (pl. a gömöri Hubón és Hárskúton), a leggyakoribb megoldás viszont az, hogy kétoldalt egy-egy márványlapra kerülnek a nevek. Ilyen megoldást alkalmaztak Csucsomban, Hosszúszón, Dunaradványon és Komárocon is.

Egy esetben, Gömörhorkán a magyar oktatás újraindításának évfordulója alkalmából készült kopjafán szintén egy fémtáblán olvasható az iskolában tanító pedagógusok neve. A csallóközi Csicsón a kopjafás emlékművet alkotó fatáblákra véste fel az alkotó a névsort. A többi, magyar oktatással kapcsolatos kopjafára nem került fel a pedagógusok neve.

Néhány kopjafán egy- vagy néhány szavas hazafias felirat szerepel, mint pl. Jókán a „MEGMARADNI”, vagy a párkányi millecentenáriumi kopjafán az „1000 Éve Rendületlenül”.

6. A kopjafák készítői

Az első kopjafát Szlovákiában Őrsújfaluban a nyári művelődési táborban faragták 1977-ben. Ezt a nyári művelődési tábor résztvevőinek egy csoportja faragta, s tervezője egy egyetemista volt, aki akkor régészetet és néprajzot tanult a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A második kopjafa tervezője a komáromi Nagy János szobrászművész volt, a faragásba azonban ekkor is több táborlakó kapcsolódott be. A későbbiekben a művelődési táborokban állított kopjafák tervezése és a faragás irányítása s maga a kivitelezés általában képzőművészek: a rimaszombati Nagyferenc Katalin, a nagykaposi Ferencz György, a vágsellyei Katona László, valamint a dunaszerdahelyi Lipcsey György nevéhez kötődik. Az amatőr fafaragók közül ebből az időszakból meg kell említeni Pekár József nevét, aki Szepsibe és Jánokra faragott a rendszerváltás előtt egy-egy kopjafát, valamint részt vett a somodi művelődési táborban készült kopjafák kivitelezésében is. Szamák Mihály és Katona István szintén besegített a kopjafák faragásába. Az említett fafaragók elsősorban szűkebb vagy tágabb pátriájukban rendezett táborokban, vagy más rendezvényekre készítettek kopjafákat. A rendszerváltás előtt az említetteken kívül csupán Sidó Szilveszter és Nagy Géza készített közösen egy kopjafát Csicsón.

A legelső Őrsújfalui nyári művelődési táborról nem tudósított a szlovákiai magyar sajtó, a másodikról azonban már aránylag terjedelmes írás jelent meg a Csemadok Központi Bizottsága képes hetilapjában, a *Hétben*. A cikk írója kitér a kopjafafaragásra is, de nem a kopjafa, hanem az emlékoszlop kifejezést használja:

„Tavaly, az első táborozás alkalmával egy karcsú emlékoszlopot állítottak a táborozók a kemping bejáratánál. Az idén oda került a párja. Nagy János szobrászművész tervezte s az ő irányításával faragták napokon keresztül az öles akácfát a buzgó fiatalok. Az emlékoszlop nemcsak nagyobb, de szebb is lett a tavalyinál. Jószándékkal az ember azt remélje: nőjön belőlük erdő az idők folyamán.”⁹⁶

A faragáshoz általában már a táborozás megkezdése után hozzáfogtak. A munkába mindenki bekapcsolódhatott, akinek kedve volt hozzá, rajta hagyhatta vésője nyomát. Fontos volt, hogy a faragás közös munka, tehát amolyan rítus jellegű legyen. Ezt

⁹⁶ Keszei Ferenc: Tíz nap a Dunánál. *Hét* 1978/38, 6. p., 3 ill.

támasztották alá adatközlőim és a nyári táborozásokról szóló újságcikkek is. A következő tudósításból részben az is kiderül, miért tartották fontosnak a közös faragást:

„...az egyik sátor alatt szorgalmasan faragták a kopjafát. Nagyferenc Katalin szobrász irányította a munkát és a »kisinasok«, Sebő Árpád, Bredár Zsolt, Brúder Ilona és később jómagam, szóval a szimpatizáns amatőrök, mindenki, akinek belső indíttatása van a faragáshoz, hagyott maga után vésőnyomot.

A kopjafa az elmúlást juttatja eszünkbe – elmélkedünk hangosan Katalinnal. – Valami, ami volt, ami szép volt. Mint most ez a táborozás. Amíg alkotjuk a kopjafát, addig kellemes az élmény. Jó elbeszélgetni a fa mellett. Ha vége a tábornak Orosz Jenő, a kopjafaégetés nagymestere majd megszervezi a kopjafaállítás szertartását. Hegedűs Márton, a Csámborgó zenekar elhúzza a nótánkat, s azzal a tudattal megyünk tovább, hogy nem múlt el nyomtalanul ez a hét.”⁹⁷

Az I. Nagyfödemesi Járási Művelődési Táborról tudósító résztvevő éppen a közös faragást hiányolta:

„Vasárnap kopjafaállítással zárult a tábor. Igen, a kopjafa. Lipcsey György munkáját, kezűgyességét dicséri, hogy abból a száradó farönkből milyen ügyesen bontakoztatta ki figuráját. De hadd említsek még meg valamit e kopjafáról. Kár, hogy Lipcsey György csak egyedül faragta azt, sokan lettek volna ugyanis, akik szívesen vették volna kezükbe a vésőt, kalapácsot egy-egy könnyebb motívum elkészítésére. A táborban a faragás, tehát a kopjafa faragása is élmény, kiegészítő műsorszám lehetett volna.”⁹⁸

Közös alkotásról – a faragásról számolt be az újságíró az őrújfalui XI. Nyári Művelődési Táborból:

„Készül a kopjafa. Ennek a faragásával akkor még csak Kiss Mihály foglalkozott, némileg hiányos szerszámkészlettel, mert egynek-kettőnek az est folyamán lába kelt. A kopjafa vasárnap délre azért elkészült, a végső simításokat három István, a Bajnok, a Katona és a Keszezh, valamint Kopócs Tibor végezték...”⁹⁹

Az 1989-es rendszerváltást követően a különféle táborokban folytatódik a közös faragás hagyománya. A karvai kézműves táborról szóló tudósításból azt is megtudhatjuk, hogy a résztvevő gyerekek, és a kopjafa készítője négyzetes átmérőjű kopjafának csupán az egyik oldalát faragták ki, a munkát a következő táborozás alkalmával folytatják:

„Az első héten Nemes László fafaragó irányítása alatt kopjafát is faragtak a gyerekek, amelyet a tábor helyszínén, a helyi alapiskola udvarában állítottak fel. Most csupán a kopjafa egyik oldala készült el, a többit a következő táborok lakói díszítik majd ki.”¹⁰⁰

⁹⁷ Fister Magda: Megtalálták a formát. *Hét* 1985/37, 7. p., 1 ill.

⁹⁸ Varga Béla: Életképes tábor. *Hét* 1988/34, 7. p. 1 ill.

⁹⁹ Fister Magda: Ha nyár, akkor tábor! *Hét* 1987/39, 7. p.

¹⁰⁰ V. Krasznica Melitta: Alkotótábor – örömmel, gonddal. *Új Szó* 2004. szeptember 2., Szülőföldünk melléklet.

Az 1989-es rendszerváltást követően a korábban is tevékenykedő fafaragók (képzőművészek) mellett Szlovákia-szerte számos újabb fafaragó kezd kopjafákat készíteni. Az 1989 előttiak között akadnak olyan képzőművészek (**Nagy János** és **Lipcsey György**), akik már nem foglalkoznak ezzel a tevékenységgel, a rendszerváltás után csupán egy-egy kopjafát faragtak: Nagy János Izsára, Lipcsey György pedig Apácaszakállásra.

A rendszerváltás óta eltelt bő másfél évtizedben annyira megnőtt a kopjafák/emlékoszlopok faragóinak száma, hogy mára a kopjafakészítők aránylag sűrű hálózata „fedi le” Dél-Szlovákia magyarlakta vidékeit. A rendszerváltás előtti időszzakkal ellentétben ma már szinte minden esetben fizetségért készülnek a kopjafák, tehát készítése bizonyos mértékben üzleti vállalkozás (is) lett.¹⁰¹

Egy-egy fafaragónak kialakult a saját „vonzáskörzete”. Természetesen a különféle baráti és egyéb kapcsolatok révén néha megesik, hogy egy-egy faragó átlépi ennek a vonzáskörzetnek a határát. Az érsekújvári járásbeli Szőgyénben dolgozó fafaragó, Smídt Róbert emlékoszlopai általában az Érsekújvári járásban állnak, ő faragta azonban a Mátyusföldön található Nagymácséd alapiskolája számára is a kopjafát. Ennek az a magyarázata, hogy nagybácsija ezen a településen élt, így ő is gyakran tartózkodott itt. Néhány faragó (pl. a rimaszombati Nagyferenc Katalin, a nagykaposi Ferencz György, a vágsellyei Katona László, a somorjai Szamák Mihály) emlékoszlopai – elsősorban azoké, akik az 1989-es rendszerváltás előtt is dolgoztak – lakhelyüktől sokszor nagyon távolra kerültek.

Az alábbiakban keletről nyugati irányban haladva mutatom be a napjainkban egy-egy régióban tevékenykedő fafaragókat, a köztéren álló kopjafáik felsorolásával együtt. A kötet végén található Függelékben pedig a Dél-Szlovákiában állított eddig dokumentált összes kopjafa/emlékoszlop listáját közlöm. Ebből községek szerint visszakereshetők a kopjafák, s ezekről további, minden fontosabb információ megtalálható.

Ferencz György (Lelesz, 1953). Nagykaposon él. A Kassai Középfokú Gépipari Szakközépiskolában érettségizett. Nagy hatással volt rá Löffler Béla szobrászművész, akinek műtermét diákkorában gyakran látogatta. Szabadúszó szobrászként 1998-tól tevékenykedik. Kopjafákat a nyári művelődési táborokban kezdett faragni, de a honismereti kerékpártúrákon is készített néhányat. Ezeken

¹⁰¹ Arra is van példa természetesen, hogy a fafaragók ingyenesen, ajándékba faragtak kopjafákat. Erre részletesen *A kopjafák állítói, állíttatói, ajándékozói* c. fejezetben térek ki.

szűkebb pátriája faragott tárgyainak motívumkincse tükröződik vissza. Az 1989-es rendszerváltás után számos megrendelést kapott kopjafák készítésére, de több kaput, haranglábat is faragott (ezek egy részét a szepsi Pekár Józseffel közösen), és köztéri szobrokat is készített. A környékbeli temetőkből, Leleszen, Kaposkelecsényben, Nagykaposon, Perbenyíken faragott fejfáival/kopjafáival is találkozhatunk. Imregen az aradi vértanúk gyóntató papjának, Sulyánszky Eustachusnak a síremléke mellé faragott egy emlékkopjafát. Köztéri kopjafáinak egy része ma már nem áll vagy pedig áthelyezték. Így egyik Jászóra faragott emlékoszlopa ma már Szepsiben áll a helytörténeti múzeum mellett, az egyik királyhelmeci, valamint a mátyóci és csicséri kopjafái ma már nincsenek meg (1. térkép). Magyarországon több helyen is állnak emlékoszlopai, legutóbb Helvéciának faragott egyet.

Kassa környékén, valamint nyugati irányban a történelmi Gömör megye területével bezárólag egy olyan – akár műhelynek is nevezhető – csoportosulás, közösség működött, amelynek tagjai bár nem ugyanazon a helyen laknak, de több kopjafát is faragtak együtt és egyéneként külön is. A Szepsiben lakó Pekár József, valamint a várhosszúréti Ulman István, Nagy György és a krasznahorkaváraljai Baffy Lajos alkotta ezt a műhelyt, közösséget. Pár alkalommal a várhosszúréti Pálbalázs Ottó is velük dolgozott. A továbbiakban e műhely kettő, illetve három jelentős alkotóját mutatom be részletesebben:

Ulman István (1951). Jelenleg szülőfalujában és Rozsnyón él. Mezőgazdasági középiskolában érettségizett. Kedvtelésből foglalkozott fafaragással, elsősorban bútorokat készített. Kopjafákat és emlékműveket csupán a rendszerváltás utáni években kezdett faragni. A legelső 1991-ben a szepsi Pekár Józseffel faragta közösen Magyarbódre. Ugyancsak a rendszerváltás után lett főállású fafaragó. Műhelye szülőfalujában található, amelyben Nagy Györggyel és Baffy Lajossal dolgozik együtt. A várhosszúréti műhelyből a kopjafákon és emlékműveken kívül a fából készített tárgyak nagyon széles skálája kerül ki: bútorok, kapuk, oltárképek stb. Egyedi, a vidék népművészeti motívumait is felhasználó stílust alakítottak ki.

Mint számos szlovákiai fafaragó, ő is az erdélyi élmény hatására fordult a fa felé, s ő is a székely kaput tekintette mintának a vidéken előforduló egykori fakapuk helyett:

„Rendhagyó módon, csak felnőtt fejjel lettem fafaragóvá... Vagy húsz esztendővel ezelőtt eljutottam Sepsiszentgyörgy környékére, a vargyasi és a baróti kézművesek műhelyeibe. Ott értettem, éreztem meg először a népművészet lényegét. Az ott átélt élmények hatására vettem kezembe a vésőt. Számomra tehát Erdély volt a gyújtópont, hiszen itt Gömörben, a művészet szinte teljesen kihalt az építészetből. Erdélyi utazásom után megszállottként fúrtam-faragtam, ismerkedtem a fa tulajdonságaival. Első munkám között volt egy székelő kapu, egy nagyméretű plasztikus dombormű. Aztán én készítettem el újra és újra a gombaszögi szabadtéri színpad háttérdíszleteit is...”¹⁰²

Stílusának jellemzői a karcsú, általában négyzetes és téglalap keresztmetszetű oszlopok, valamint a virágindás díszítés. Figyelemre méltó, hogy amikor egy újságíró megkérdezi tőle, *„milyen fafaragói hagyományokra támaszkodhatsz Gömörben?”*, a következőt válaszolja:

„A magyarlakta vidéken – a szilicei és borzovai kopjafás temetőkön kívül – nem maradt olyan hely, falu, ahol megőrződött volna a nép tárgyi művészete...”¹⁰³

A válasz azért érdemel figyelmet, mert alátámasztja azt a kötet elején tett megállapítást, hogy a faragott fejfákat kopjafának nevezik olyan vidéken is, ahol sohasem hívta így a köznép.

Ulman István és társainak kopjafái/emlékoszlopai elsősorban Gömörben: a rozsnyói és a rimaszombati járásban állnak, de megtalálhatók bodroghözi Zemplén temetőjében, valamint Magyarországon is. Több, ún. kombinált emlékművet készített az első és a második világháború áldozatainak. Ilyen áll Csucsomban, Hosszúszón, valamint Komáromon és Hubón is. Faragott faoszlopok és egy kőből készült oszlop alkotja a nagyidai háborús emlékművet is. Ő tervezte és a műhelyéhez tartozó faragókkal együtt készítette el a krasznahorkaváraljai millecentenáriumi emlékművet, a Berzétén álló háborús emlékművet, valamint a várhosszúrési, több faoszlopból és keresztből álló emlékművet is. A kopjafákon kívül címereket, templombelsőket, képkereteket, kapukat, emléktáblákat, keresztet, játszótereket és bútorokat farag. Ő készítette el a Rozsnyói Bányamúzeum részére a svedléri bányászoltár másolatát is. Ulman István 2000 decemberében fafaragó tevékenységéért Budapesten a Magyar Művészetért Díjban részesült. Munkáinak egy részét a szepsi Pekár

¹⁰² Korcsmáros László: Az emlékművektől – faragott bútorokig. Ulman István stílus-teremtő alkotásai. *Szabad Újság* 1998. február 25., 8. p.

¹⁰³ Uo.

Józseffel és Baffy Lajossal, valamint Nagy Györggyel közösen faragta. Köztéri alkotásai Magyarországon (Ibrányban és Ragályban) is megtalálhatók (2. térkép).

Az említett „várhosszúréti alkotóműhelyből” néhány évvel ezelőtt Pekár József önállósodott, és fiával, ifjabb Pekár Józseffel dolgozik együtt Szepsiben, házukban saját műhelyt rendezve be. **Idősebb Pekár József** (1951). Eredetileg gépészmérnökségen dolgozott, néhány éve azonban csak fadaragással foglalkozik. Első kopjafáját Szepsibe faragta, még 1989-ben, s ugyancsak ekkor, néhány nappal az ún. bársonyos forradalom előtt állították fel a másikat Jánokon. Kezdetben a várhosszúréti Ulman Istvánnal dolgozott együtt. Közös kopjafáik/emlékműveik állnak Bodollón, Magyarbődön, Csucsomban, Hosszúszón és Berzétén. Ipolyságon egy nyári kézműves táborban Katona Istvánnal faragtak közösen kopjafát. Néhány éve fiával közösen, **ifj. Pekár Józseffel** (1977) dolgozik együtt, aki bár építészeti főiskolára járt, művészi adottságokkal rendelkezik, amit az édesapjával közös munkában sikerrel kamatoztat. A kopjafák és emlékművek mellett kapukat, haranglábakat (ezeket a nagykaposi Ferencz Györggyel közösen készítették), címereket, templombelsőket, oltárképeket, kereszteket, valamint temetői fejfákat is készítenek. Magyarországon Jósvafőn, Varbócon is állnak kopjafáik, valamint 2005-ben ők készítették-faragták Hídvégardónak a trianoni emlékművet is (3. térkép).

A várhosszúréti Ulman Istvánhoz kötődő műhelynek megfelelő alkotó csoport nem működik Szlovákia magyar lakta vidékein. Kivételt csupán a már említett Pekár József és fia képez. Természetesen a művelődési táborokban születtek közös alkotások, de ma már erről sem nagyon beszélhetünk. Rövid ideig működött együtt a csallóközi Csicsón Sidó Szilveszter és Nagy Géza, akik két kopjafát faragtak közösen.

A gömöri Tornalján két faragó is tevékenykedik: Pusko Gábor etnográfus és Cselényi Árpád művésztanár. Pusko Gábor a rendszerváltás után, 1990-ben kezdett faragni, kopjafái – egy kivételével – Tornalján (6) állnak. A legelső a II. Gömöri Honismereti Napok emlékére készítette. Később fia, Pusko Márton is besegített neki. A közeli Bejébe egy temetői kopjafát/fejfát is faragott. Cselényi Árpád művésztanár alkotásai Tornalján (2), valamint Sajógömörben, Abafalván és Gömörpanyiton állnak. Legelső kopjafáját 2002-ben faragta Tornaljára.

A hanvai Igó Aladár fadaragó képzőművésznek, a helyi temetőben fejfaként funkcionáló, a kopjafák kategóriájába sorolható alkotása ismeretes.

Rimaszombatban él és alkot a szobrászművész **Nagyferenc Katalin** Nyitrai főiskolásként társaival megalakította a Forrás Képzőművészeti Csoportot. Első kopjafáit a nyári művelődési táborokba faragta, neve szinte összeforrott ezekkel, s az abroncsosi kézműves táborokkal. Nem csoda, ha egy vele készült beszélgetést kopjafákra utaló sorokkal kezdett az újságíró: „Kopjafák sorakoznak a gömöri tájban. Kopjafák erdejét hozta létre a teremítő fantázia. Egy életút, amit faragott oszlopok sora jelez...”¹⁰⁴ Egy másik újságíró ugyancsak fontosnak tartotta, hogy a vele készült riportban egy külön Kopjafaerdő fejezetben kitérjen munkásságának erre a részére:

„Kopjafaerdő. Igen, abból a rengeteg kopjafából, amelyet Nagyferenc Katalin a soha vissza nem térő hangulatú ifjúsági táborok – Gímes, Őrsújfalu, Abroncsos stb. – idejében készített, erdőt lehetne állítani. Emlékszem, ha a farönköt arrébb kellett fordítani, mindig előkerültek a markosabb fiatalok, és szívesen megemelték. Majd hosszú órákon át csodálták-csodáltuk, hogyan lesz a göcsörtös törzsből gazdagon díszített, karcsú, függőleges tagolással formált faragott jelkép. Nagyferenc Katalin kopjafái természetesen sok más helyen is megtalálhatók...”¹⁰⁵

Szinte kivétel nélkül valamennyi kopjafájára rávéste székely rovásírással a „vagyunk” szót. Napjainkban is számos felkérést kap kopjafák készítésére.

Alkotásai Dél-Szlovákia szerte számos helyen találhatóak meg, de Magyarországon is áll négy kopjafája: Gömörszőlősön három, Újszászon pedig egy darab (4. térkép).

A történeti Hont megyében egy Oroszkán élő nyugdíjas pedagógus, Orosházi Lajos, valamint Nagy János szobrászművész fia, Nagy Mátyás tevékenykedik. **Orosházi Lajos (1917)** a rendszerváltás után, csak nyugdíjas korában kezdett kopjafákat faragni. A legelső Zselizre, a millecentenáriumra, a másikat pedig a református templom alapkövetételének évfordulójára készítette szintén Zselizre. Magyarországon, Dél-Komáromban a Monostori erőd mellett 6 kopjafája áll, amelyeket a második világháborúban elhunyt bajtársai emlékére faragott. Az avatási ünnepségről a *Komáromi Lapok* is tudósított:

„Az elmúlt években már hagyománnyá vált, hogy a volt Magyar Királyi 6. hadosztály, a 22. és 52. gyalogezred egykori katonái, tisztjei találkozót tartanak a dél-komáromi Monostori Erődben. Az idei június 15-i találkozó

¹⁰⁴ Korcsmáros László: Külső és belső száműzetésben. Portrévázlat Nagyferenc Katalin faragó képzőművészről. *Szabad Újság* 1996. augusztus 7., 11. p.

¹⁰⁵ M. Csepécz Szilvia: Beszélő szobrok. *Vasárnap* 2002/38, 36–37. p.

eltért az eddigiektől (...) az egykori bajtársak és az esemény résztvevői kopjafákat állítottak a hősi halált halt és a második világháború utáni időszakban elhunyt parancsnokaik, katonatársaik emlékére.

Az ünnepélyes avatón megjelenteket Markó Arisztid, a 22/I. zászlóezred egykori főhadnagya, a Rákóczi Szövetség küldöttségének vezetője köszöntötte. Az egykori bajtársaknak emléket állító kopjafákat Orosházy Lajos faragta, aki a gyalogezred egykori katonájaként megjárta a háború minden poklát – harcolt a Don-kanyarban, és 13 évig volt orosz fogságban. Bajtársai iránti tiszteletként ingyen vállalta a kopjafák elkészítését. A köszöntő elhangzása után dr. Beer Miklós segédpüspök szentelte fel az egykori főtisztek – Farkas Zoltán ezredes, Lipták Aurél ezredes, Romhányi Ferenc ezredes, Hermányi B. György százados, Csathó Ernő alezredes, Lévai Sándor hadnagy – emlékére állított kopjafákat.”¹⁰⁶

A Felsőpélen élő **Nagy Mátyás**, Nagy János szobrászművész fia a fiatalabb korosztályhoz tartozik. Eddig 3 kopjafát faragott, amelyek Helembán, Százdón, valamint Ipolyszakálloson állnak. Az elsőt Helembára készítette. Ezen kívül faragott keresztet, kapukat stb. is.

A Kisalföld szlovákiai részén napjainkban számos kopjafafaragó tevékenykedik. Ők – Szamák Mihály és Katona László kivételével – 1989 előtt nem foglalkoztak ezzel a tevékenységgel. **Szamák Mihály (1949)** első köztéri kopjafája Ipolypásztón (1998) áll, amely az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékére készült. Az Ipoly mentén négy alkotása található még. A Bodrogközben a királyhelmecei temetőben anyósa sírjára faragott kopjafát. Egy-egy kopjafája áll még a Mátyusföldön Nemeskajalon (ezt a diószegi Sidó János tervezte, de mivel nem volt ideje az elkészítésre, Szamák Mihály faragta ki helyette), valamint a csallóközi Félben. Magyarországon Sárospatakon található az ún. Tábortűz – Pro Patria-kopjafa (5. térkép).

Katona László (Zsigárd, 1949 – Komárom, 1995) alkotásai Dél-Szlovákia-szerte megtalálhatók, de elsősorban Komárom környékén, a Mátyusföldön és a Felső-Csallóközben állnak. Azok közé a fafaragók közé tartozott, akik a nyári művelődési táborok rendszeres résztvevője volt már a kezdetektől, s már az 1989-es rendszerváltás előtt számos kopjafát faragott. Készített még népi hangszereket, és bútorokat, amelyeket a magyarlakta régiók népművészeti motívumaival díszített. Ezeket felhasználta kopjafáin is. A nyári művelődési táborok és kerékpártúrák

¹⁰⁶ -c-: Kopjafaavatás a Monostori Erődben. Az egykori bajtársakra emlékeztek. *Komáromi Lapok* 2002/25, 2. p.

résztevőinek különböző rézérmeget készített, amelyeken gyakran szerepelnek kopjafa-ábrázolások.

Kopjafái Dél-Szlovákia szerte többek között a különböző művelődési táborok helyszínein állnak. A Felsőszelibe faragott kopjafáját már egy másik, újabbra cserélték, mert időközben tönkrement. A mezőgazdasági szakközépiskola kertjében, Ipolyságon álló kopjafája, amelyet a szepsi Pekár Józseffel készített közösen, sajnos már nagyon rossz, elkorhadt állapotban van (6. térkép). Magyarországon Lakitelken is található kopjafája. Elkészítette emlékoszlopi kicsinyített mását is. Ezeket (2 kivételével) 1999-ben, a meg nem ért 50. születésnapja alkalmából rendezett, munkásságát bemutató emlékkiállításon is láthatták az érdeklődők.

A Búcsón élő fafaragó, **Sidó Szilveszter** (1960) állatorvos. A fafaragványokkal Erdélyben ismerkedett meg, ahová a néptánc- és a tánccházmozgalom kapcsán jutott el.¹⁰⁷ Ottani benyomásait 2004-ben a következőképpen mesélte el:

„Az erdélyi dolgokat nem is ismertem, de az Új Nemzedékben erdélyi dolgokkal kezdetünk foglalkozni, erdélyi táncokat kezdtünk tanulni. Ilyen módon 1983-ban nyakunkba vettük úgymond a világot, és elmentünk néhányan Erdélybe: Székre, Mezőségre, Kalotaszegre. Ez egy olyan elementáris élmény volt, amit mindig magammal hordok. Elsősorban a faragott dolgok fogtak meg, tehát amikor első alkalommal Bánffyahunyadon álltunk meg, ott mindjárt a temetőbe mentünk. Nem tudom, miért, de kopjafát akartam látni a maga valóságában. Bánffyahunyadon, a temetőben találkoztam először ezekkel a kopjafákkal. Aztán ahogy mentünk más helyekre, én mindenhol mentem a temetőbe is. Rettenetesen lenyűgöztek a fafaragások, végigfényképeztem mindent...”

Az Erdélyben látottak nagy hatást gyakoroltak rá, az élmények nyomán faragott ki három miniatűr kopjafát a katonai szolgálat idején:

„Ami a faragást illeti: ezek az erdélyi élmények mély nyomokat hagytak bennem. De arra nem gondoltam, hogy én is csináljam. Soha nem láttam faragókat dolgozni, nem ismertem a szerszámokat. Aztán annyi történt, hogy amikor katona lettem, unatkoztam, s akkor volt időm arra, hogy ezeket a felgyülemllett élményeket feldolgozzam, s akkor azt mondtam, hogy kopjafa, de nem gondolkodtam ilyen nagy méretekben, mint most. Akkor faragtam ezt a három kis kopjafát, amit most is őrzök...”

Amikor a katonai szolgálat letöltése után a csallóközi Csicsón kapott állást, megismerkedett a Nagy Gézával, akivel 1986-ban közösen faragták meg legelső nagy méretű kopjafájukat:

„Amikor hazajöttem a katonaságtól, Csicsón kaptam állást, én Búcsón laktam. Búcsótól ez a járás legtávolabbi pontja, ebből adódott, hogy albérletben laktam, így rengeteg időm volt. Csicsón van egy Nagy Géza nevű fafaragó, akinek »művész« volt a beceneve. Kapcsolatba kerültem vele, egyszer elvittem neki a három kopjafát, amit a katonaságnál faragtam. Ez

¹⁰⁷ Diákkorában tagja volt a kassai Új Nemzedék néptáncgyűttesnek.

1986-ban volt. Ott volt az a bizonyos kastély, ami most már ismét magántulajdonban van. A Nagy Géza odahozott egy hatalmas fatörzset, diófa volt, ami nem nagyon alkalmas fafaragásra. Valahonnan voltak a Gézának a fafaragáshoz alkalmas alapszerszámok: bunkó, véső, és azt mondta, hogy ha csináltál kicsit, akkor most faragj nagyot is. Én azt gondolom, hogy magamtól el nem kezdtem volna kopjafákat faragni, nem gondoltam volna, hogy én valaha egy nagyméretű kopjafát faragjak. Nagy Géza Erdélyben sem volt azelőtt, én vittem el, és akkor még nem faragott. A diófából megfaragtuk a kopjafát, Géza faragta tulajdonképpen a lyukat. Kolompfának neveztük el, mert volt benne egy kolomp.”

Első közös megbízatásuk egy-egy kopjafa elkészítése volt a második világháborús emlékmű részeként. A második köztéri kopjafát Dunamocsra faragta ajándékba. Elkészítését a Kossuth rádióban elhangzott felhívás inspirálta:

„1995-ben a magyar rádióban, a Kossuth adón hallottam egy riportot, már nem tudom ki beszélt, de arról volt szó, hogy közeledik a honfoglalás 1100. évfordulója. Egy prominens személyiség, már nem emlékszem, hogy ki volt, azt mondta, hogy minden magyar ember, aki csak teheti, s van rá valamilyen lehetősége, képessége, az tegyen le egy jelet, valamilyen módon járuljon hozzá az 1100. évforduló megünnepléséhez. Én ugye akkor már faragtam kopjafát, így azt gondoltam, hogy én faragok egy kopjafát. Ugye én nem várhattam azt, hogy engem valaki megkeressen és felkérjen, hogy faragjak egyet, mert akkor még nem ismertek. De mindenképpen megvolt bennem az akarat. Akkor én felajánlottam a falunak, hogy csináljak egy ilyen emléket. Azonban ezt nem fogadták el, nekik ez kevés volt, egy nagyobb lélegzetű dolgot akartak. Így lett a több mint 400 ezer korona értékű lovas szobor. Én ingyen gondoltam, felajánlasként, mert úgy gondoltam, hogy ha felajánlottam, akkor nem kérek érte pénzt. Szerettem volna egy emléket, mert annyira megfogott az a gondolat, amit a rádióban hallottam, hogy mindenképpen szerettem volna valamit faragni. Ez volt az egyetlen, amit el tudtam volna képzelni részemről, de hát nem fogadták el. Akkor aztán felajánlottam Dunamocsnak, ahol elfogadták, s akkor nekiálltam faragni, akkor az első olyan kopjafát, amibe beleadtam anyait, apait. Erre sok időm volt, még 1995 őszén fogtam hozzá, több hónapom volt rá, szépen megterveztem. Hónapokon keresztül jártam Dunamocsra faragni. A községi hivatalnak volt egy esketőterme, ott volt a fa, ott faragtam egyedül. Volt ott egy lemezjátszó, hallgattam a népzenei lemezeket, mert én mindig népzene-t hallgatok, ha faragok, az inspirál, az ad erőt, hogy ne fáradjak el.”¹⁰⁸

Érdeemes idézni Sidó Szilveszter gondolatait a kopjafa elnevezéssel kapcsolatban, valamint a kopjafáról s annak motívumairól alkotott véleményét is:

„Én a különféle évfordulókra és más alkalmakra állított dolgokat emlékoszlopnak nevezem, én a síremléket nevezem kopjafának, mert ezek az emlékoszlopok részben azzal a motívumokkal készülnek, mint a kopjafa, de más célt szolgálnak. Az a lényege, hogy magyar jellegű legyen. Én úgy gondolom, én nem vagyok székely, mi nem vagyunk Erdélyben, de ha az ősszmagyar kultúrát nézzük, akkor a kopjafák ennek a kulturális örökségnek a részei, mint a magyar népmese. Például a bukovinai székely népmesét el lehet mesélni a Mátyusföldön is, mert a gyerek megérti, így az erdélyi eredetű motívumokat is jogunk van felhasználni. Ugyanakkor nem lemásolni akarom egy az egyben a faragásokat, a motívumokat, hanem meríteni akarok belőle.”

Smídt Róbert (1966). A Szőgyénben élő fafaragó képzőművészeti alapiskolát végzett Párkányban. Komáromban az építészeti szakközépiskolában érettségizett.

¹⁰⁸ Ahogyan azt már a feliratokról szóló fejezetben is említettem, a dunamocsi millecentenáriumi kopjafát csak 1997-ben állították fel.

Kezdetben grafikákat és festményeket készített, legelső fából készült munkája Szőgyén címere volt, majd székely kaput faragott a mátyusföldi Nagymácsédra (egy másik általa készített székely kapu Deákiban áll). Első kopjafáját szintén Nagymácsédon állították fel. Először kedvtelésként kezdett faragni, 1996-tól azonban már fő foglalkozásként űzi. A fafaragás fortélyainak elsajátításában egy erdélyi származású fafaragó, Cs. Kiss Ernő iparművész segített neki, akivel Tatán ismerkedett meg. A kopjafákon, emlékoszlopokon és székely kapun kívül címereket, oltárokat, feszületeket, szobrokat, ajtókat, kapukat, kerítéseket farag. Alkotásai a fent említett mátyusföldiek kivételével az Érsekújvári járás területén találhatóak (8. térkép). Tatára egy oszlopcsoportot készített.

A fiatal ógyallai **Gerendás Norbert** művészi fafaragóként dolgozik komáromszentpéteri műhelyében. Kopjafái elsősorban az érsekújvári és a komáromi járásban találhatóak. A Lévai járásba Farnadra faragott egyet (9. térkép).

Az Érsekújvárhoz közeli Szímőn élő **Illés Béla** (1943) fafaragó két környékbeli faluba: Andódra és Kamocsára készített kopjafát. A szülőfalujába Szímőre a millecentenáriumra faragott egyet.

Az egyik legtermékenyebb kopjafakészítő, **Nagy Géza** (1949) Csicsón él. Mezőgazdasági szakiskolát végzett, fafaragással hobbiszinten kezdett el foglalkozni. A kopjafákra mint sírjelekre Erdélyben figyelt fel, az ottani élmények hatására döntött úgy, hogy ő is farag majd ilyeneket:

„Sokat jártam Erdélybe a barátaimmal. Elsősorban a Kalotaszegen és Székelyföldön jártunk, itt nagyon megragadtak a temetőben a kopjafák. Ott még mindig nagyon sok faragott sírjel van, sokkal több, mint nálunk, és annak a hangulata egészen más. Itthon áttanulmányoztam Csete Balázs kötetét, meg Huszka József rajztanár könyvét, elsősorban az a rész érdekelt, amiben a kopjafákkal foglalkozik, és annak eredetét elemzi. Először fénymásolatban jutottam csak hozzá Huszka József írásaihoz, amelyek a kopjafákról szóltak. Nem nagyon lehetett beszerezni másképp.”

A legelső kopjafája a Sidó Szilveszterrel közösen faragott *kolompfa* volt, amit a csicsói kastély mellett állítottak fel, de már nem emlékszik, milyen alkalomból. Jelenleg az ő telkén áll, mert a kastély tulajdonosa elvitette. Első, saját készítésű kopjafáját a cserkészek számára faragta 1993-ban, Palástra. A Nemzetközi Dunai Alkotókör minden évben váltakozó helyszínnel nemzetközi alkotótábort rendez a magyar nyelvterület fafaragóinak. Ezekben a táborokban ő is részt szokott venni, ahol általában kopjafákat is faragnak. Elmondása szerint a millennium alkalmából

több mint 200 településre vittek kopjafát Magyarországra. Ezeket a Falvak Kultúrájának Alapítvány felhívására készítették, és különféle események alkalmával állították fel Magyarországon, valamint a határon túli magyar lakta régiókban. Szobrokat is faragott, az egyik Székesfehérvárott, a másik, Frech Ottó magyarországi fafaragóval és Pusztai Istvánnal közösen készített Attila-szobra pedig Csicsón áll. Magánszemélyeknek a saját telkükre négy kopjafát készített, ebből hármat családtagoknak, rokonnak, egyet pedig egy ismerősének. Kopjafát faragott egy gyógyszertár elé is, amelyre egy kör alakú tábla került annak nevével. Kopjafái főleg a Csallóköz és a szomszédos Mátyusföld településein állnak. A temetői kopjafái Dunaszerdahelyen, Nyárasdon és Paton találhatóak (10. térkép). Ezenkívül állnak kopjafái Magyarországon több településen (Bujákon két alkotása is található), de Szerbia-Montenegróban – a Vajdaságban, valamint Csehországban Lanškrovínban is. Faragott még haranglábat Patra, kaput Kulcsodra és sok egyebet.

A csallóközi Tanyon élő **Zsapka Károly**, aki rendőr, első kopjafáját 2003-ban falujába faragta, ahová 2005-ben is készített egyet. Egy-egy kopjafája áll még a szomszédos Ekelen, valamint Nemesócsán.

Szintén a Csallóközben, Alistálon él **Ilka Alfréd** nyugdíjas, ácsmester volt. Eddig szülőfalujába és a szomszédos Bögellőre készített kopjafákat. Alistálon 3 műve áll, kettő az alistál-tőnyei temetőben, egy pedig a községháza mellett. A helyi alapiskola részére a magyar oktatás újraindításának emlékére fából egy emlékművet készített, ez azonban formailag nem sorolható az általam vizsgált kategóriába.

A Mátyusföldön, a királyrévi **Kollárik Dezső**, a diószegi **Sidó János**, valamint a vágkirályfai **Szatmár Tibor** tevékenykedik. Ez utóbbi a legaktívabb, kopjafái szerte Dél-Szlovákiában megtalálhatók. Kedvtelésből foglalkozik fafaragással. Első kopjafáját 1993-ban, a vágkirályfai cserkészcsapat megalakulása alkalmából faragta, s az ezt követő első alkotásai is Vágkirályfán, valamint Paláston állnak. Elmondása szerint nagy hatással volt rá a millecentenárium, ebben az időben alakította ki saját stílusát, amelyet a karcsú, minden oldalon gazdagon tagolt és díszített, sajátos szimbólumrendszerű kopjafák jellemzik. E stílusjegyek alapján alkotásai könnyen felismerhetőek. Többször járt Erdélyben is, stílusa kialakulásában nagy szerepet játszottak a székelyföldi fafaragók, különösen Barabás Lajos volt rá nagy hatással. A kezdetekre a következőképpen emlékszik:

„Engem borzasztóan lekötött a honfoglalás, tehát még a régi kor. Sokat foglalkoztam a honfoglalás korával és tulajdonképpen az egésznek a beérése 1996-ban történt. Az 1996-os ópusztaszeri táborban megismerkedtem nagyon sok népi fafaragóval és ott kezdett bennem már kialakulni az a mélyebb koncepció, amit aztán kezdtem képviselni. Ott kezdtem már a saját elképzeléseimet is belevinni, természetesen azt meg kell mondani, hogy nagyon sokszor voltam Erdélyben is, és itt is voltak nagyon sokszor erdélyi fafaragók. Főleg székely fafaragók, mint Barabás Lajos bácsi, aki sajnos már nincs közöttünk.”

Barabás Lajossal Vágkirályfára közösen is faragtak kopjafát. Lakóhelyén cserkészcsapatot alakított, és Szlovákia-szerte számos cserkész táborban vett részt, ahol gyerekekkel közösen is többször készített kopjafát. Gyakran faragtak kis méretű, hordozható kopjafákat is. Alkotásaival Dél-Szlovákia-szerte találkozhatunk, ezek egy része a cserkészülethez kapcsolódik. Mivel ezekről nem vezet nyilvántartást, így az általam dokumentált anyag alapján állítottam össze az alábbi térképet:

A fafaragással hobbiszinten foglalkozó **Kollárik Dezső**, 1990-ben faragott először kopjafát, mégpedig Galántára a romániai forradalom emlékére. A többi is a Mátyusföldön áll: egy a lakhelyén, Királyréven, valamint Nemeskajalon és Vághosszúfalun. Udvarába egy hatalmas székely kapun keresztül lehet bejutni, amely legelső készült munkája, feleségével közösen tervezte. Vághosszúfalura egy vállalkozónak szintén hasonló kaput faragott.

Sidó János diószegi fafaragó kopjafái Felsőszeliben, a diószegi temetőben állnak, s ő tervezte a fentebb már említett nemeskajalit is, amelyet végül barátja, a somorjai Szamák Mihály készített el.

A felsorolt személyeken kívül alkalmasszerűen mások is faragtak kopjafát, például a Komáromban 1999-ben megrendezett Selye János Napok emlékére maga a szervező, a Csemadok helyi szervezetének elnöke, Stubendek István készített egyet. Nagyon sok helyen olyan személyek kopjafái állnak, akik eddig nem foglalkoztak ezzel a tevékenységgel. Néhányuk valamilyen helyi mesterember vagy pedig olyan személy, akit érdekel a fafaragás. A felbári emlékoszlopot helyi fiatalok (Zsigrei Zsolt, Nagy Tibor, Pék Dezső és Pék Endre) faragták közösen, ugyanúgy mint például Kolonban is két helyi fiatal – ifj. Balkó Péter és Peter Fiala – volt a kivitelező. Az utóbbi szlovák nemzetiségű. A pozsonyeperjesi Mórocz Csaba a gömöri Baracára, az alistáli Horváth Róbert pedig Királyfiakarcsára faragott kopjafát. A gömöri Dernőn egy alkalommal készített kopjafaelemekből álló emlékművet az ott lakó Kristóf Tibor. Garamkövesden Keszegh Pál, Félben Pörsök László, Gútán pedig Vermes István készített egy-egy kopjafát. Bajtán Benkó László és Benkó Gyula, Csatán Oravecz

János, Nagyfödémesen Mancza Ferenc asztalosmester, Nagykéren Szabó Dénes, Kálosán Szabó Zoltán, Kisújfalun Udvardi Géza, Kőkeszin pedig Tóth József nevéhez fűződik egy-egy emlékoszlop elkészítése. Szintén helyiek kiviteleztek az egyik komáromszentpéteri, valamint az ipolyszakállosi temetőben álló kopjafát is. Illésházán a dióspatonyi Bernáth Barnabás által készített kopjafa áll. A füleki temetőben Lóska Lajos gimnáziumi tanár emlékére állított kopjafa készítője egykori barátja, Somogyi Frigyes nyugalmazott tanár volt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a rendszerváltást követően a legtöbb fafaragó a Kisalföldön tűnt fel. Képzőművészeket, amatőr faragókat, helyi mesterembereket, diákokat, pedagógusokat és más értelmiségieket egyaránt találunk köztük. Ez ideig csupán egyetlen nő – a rimaszombati Nagyferenc Katalin – foglalkozik ezzel a tevékenységgel. Figyelmet érdemel, hogy sem a Bodroghözben, sem az Ungvidéken a rendszerváltás után senki nem kezdett el kopjafafaragással foglalkozni, így továbbra is a nagykaposi Ferencz György az egyetlen ilyen tevékenységet is folytató személy ezen a vidéken.

Az utóbbi jó másfél évtizedben a kopjafák – néhány kivételtől eltekintve – már ritkábban születnek közös alkotás eredményeként. Kivételt csupán néhány ifjúsági, elsősorban a cserkész táborok alkalmával készült emlékoszlop képez.

A megrendelők anyagi ellenszolgáltatás fejében készítetik el a kopjafát valamelyik, a környéken tevékenykedő fafaragóval. A kopjafafaragásból tehát vállalkozás lett.

Előfordul, hogy képzőművészeti, vagy más jellegű táborok alkalmával készülnek kopjafák/emlékoszlopok. A bodroghözi Nagykövesden 2005-ben a helyi Ilona Alkotóház adott otthont a fafaragók találkozójának, a XI. Béke–Barátság Nemzetközi Alkotótáborának, amelyet a magyarországi Kovácsvágásért és a Falvak Kultúrájáért Alapítvány szervezett. Az eseménnyel kapcsolatos sajtóbeli tudósításból azt is megtudhatjuk, hogy „A mostani összejövetele a fafaragók Károli Gáspár szobrát készítik el, melyet várhatóan a helyi Európa parkban állítanak fel, valamint emlékoszlopokat is faragnak, melyeket a magyarországi Aranyosapátiban kialakítandó Kultúra Lovagja Emlékparkba szánnak. Ez a 27 oszlop a már elhunyt lovagoknak állít emléket.”¹⁰⁹

¹⁰⁹ Új Szó 2005. július 8., 1. p. (Régió melléklet)

Hasonló jellegű táborokban vett részt több alkalommal a csicsói Nagy Géza Magyarországon és a Vajdaságban, a szőgyéni Smídt Róbert pedig a tatai fafaragókkal működik együtt, s vett részt az általuk szervezett alkotó táborokban.

Magyarországi, valamint Magyarországon élő erdélyi fafaragók munkái Dél-Szlovákiában. A rendszerváltás után – elsősorban a magyar–szlovák határ mentén – egyre több magyarországi faragó kopjafája tűnt fel. Ez a tendencia nem érvényes az Ung-vidéktől az Ipoly-vidékig terjedő területre. Az Ipoly mentén is csupán Ipolybalogon készítettek egy kopjafát magyarországi képzőművészek a millecentenárium alkalmából. A kopjafakészítés körülményeit az állításról szóló tudósítás szerzője részletesen megörökítette:

„Balogh Gábor (...) a nyolcszázegynéhány lelket számláló község polgármestere (...) megtudta, hogy a Baloghoz közeli Ipolyfödemesen Molnár László... a nyár folyamán kézművestábort szervez. S szinte kapóra jött neki, hogy a táborban fafaragók is lesznek. Megkérte hát Molnár Lászlót: – Ha majd készítitek a »nyersanyagot« a faragómesterek részére, egy fát számomra is vágjatok. Ugyanis szeretné(n)k kopjafát faragtatni belőle. A tábornytás után a balogi bíró felkereste a fafaragókat, és előadta nekik kérését. A művészeknek tetszett az ötlet, s rá is álltak azonnal. Sőt egyikük mindjárt meg is jegyezte: – Örülünk, hogy minket tiszteltek meg ezzel a felkéréssel. S társaim nevében is mondhatom, a munkáért, amit természetesen vállalunk, nem kérünk egy fillért sem! Balogh Gábor viszont megígérte, hogy hálából faluja egy szerény összeggel hozzájárul a tábor költségeinek fedezéséhez. Az üzlet tehát megkötött! A kopjafa pedig a tábor ideje alatt el is készült... A kopjafát – az Ipoly innenső oldalán, új, más hazába rekedt magyaroknak – négy balassagyarmati fafaragó készítette...”¹¹⁰

Az ettől nyugatra fekvő területen már gyakoriak a magyarországi faragók kopjafái, elsősorban az esztergomi Néma László, valamint a Komárom-szőnyi Bruncz János alkotásai. Néma László Párkányba három, Karvára pedig egy kopjafát készített, Bruncz János Heténybe faragott egyet, valamint egy „kopjafa-stílusú” haranglábát készített a komáromi Európa-udvarba. Ugyancsak magyarországi fafaragó, a dömösi Smutz Zoltán faragta a párkányi millenniumi kopjafát, a deáki temetőben álló háborús emlékműként funkcionáló kopjafát pedig Finta Zoltán készítette Sopronból. A Marcelházán (a kurtakeszi temetőben) álló kopjafa a szőnyi Vizur László munkája.

Számos erdélyi fafaragó települt át Magyarországra, akik közül szinte valamennyien foglalkoznak kopjafakészítéssel is. Dél-Szlovákiában elsősorban a határhoz közel élő erdélyi mesterek kopjafái találhatók. Molnár Albert és Orbán Albert Almásfüzitőn élő erdélyi fafaragók készítettek több kopjafát a komáromi Selye János Napok emlékére, valamint Molnár Albert faragta a Csemadok komáromi

¹¹⁰ (zalczer): Kopjafa a temető kertben. *Szabad Újság* 1996. augusztus 28., 10. p.

alapszervezete székházának udvarán felállított millecentenáriumi, valamint a dunaradványi háborús emlékmű részét képező kopjafát is.¹¹¹

A keletebbre fekvő Sajógömörben a szintén Erdélyből áttelepült fafaragó, Angi István volt a készítője két kézműves tábor emlékét őrző kopjafának is.

Erdélyi fafaragók kopjafái Dél-Szlovákiában. Ajándékkopjafák Erdélyből.

Szólnunk kell azokról az emlékoszlopokról/kopjafákról is, amelyeket erdélyi mesterek készítettek. Ilyeneket elsősorban a Galántai, a Dunaszerdahelyi és a Komáromi járásban találhatunk. Ezek közül néhányat már megfaragva hoztak magukkal az ajándékozók, de arra is van példa, hogy az erdélyi (elsősorban székely) fafaragók az adott településen készítették el. Több kopjafa származik Szentegyházasfaluból (pl. Lég, Nemeskajal, Nagymegyer). A Légen álló két kopjafát ajándékba faragták a székely fafaragók, mégpedig hálájuk kifejezéseként az 1989-ben kitört romániai forradalom idején nyújtott segítségért. A légiek tudniillik szintén csatlakoztak ahhoz a kezdeményezéshez, amelynek keretében élelmiszert, pénzt és ruhát gyűjtöttek a romániai magyarok megsegítésére. Ekkor kerültek kapcsolatba a szentegyházasfaluiakkal, akik hálájuk kifejezéseként emlékül 1991-ben egy kopjafát állítottak a falu központjában. Ugyancsak ők készítették azt a kopjafát, amelyet Üрге Mária népzene gyűjtő, népzeneész és pedagógus emlékére állítottak fel a helyi magyar tanítási nyelvű iskola bejáratánál.

Szintén Szentegyházasfaluból hoztak egy ajándékkopjafát Nagymegyerre, amelyet ugyanabból az alkalomból ajándékoztak a nagymegyerieknek, mint a légieknek is. A Galántai járásban s magán Galántán is állnak erdélyi faragók által készített kopjafák. Vágkirályfán a helyi fafaragóval, Szatmár Tiborral közösen faragott kopjafát a székelyföldi Barabás Lajos. Ugyancsak ő volt a készítője a gömöri Barkán 1997-ben állított a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetségi Nagytábor emlékét őrző kopjafának is.

A legtöbb esetben azért kértek fel erdélyi fafaragókat a kopjafa elkészítésére, mert úgy vélték, ők tudnak eredeti kopjafát faragni, tehát előnyben részesítették a hazaiakkal szemben. Magyarországon viszont a többi határon túli alkotóval egyetemben a szlovákiai magyar fafaragók alkotásait tartják eredetibbnek.

¹¹¹ Az említett kopjafa a helytelen konzerválás miatt tönkrement, így Sidó Szilveszter búcsi fafaragó újrafaragta az eredeti alapján.

7. A kopjafaállítás

7.1. Az állítás színhelye

A kopjafák elhelyezkedésének színhelye, attól függően, hogy kik és milyen alkalomból állítják, változatos. Az állítók elsősorban arra törekednek, hogy méltó helyre kerüljön az emlékfa, s lehetőleg a vandálok pusztításának se legyen kitéve. A leggyakoribb, hogy a település központja – sok esetben a községháza előtti tér, az iskola, a művelődési ház melletti térség, a templomkert, a falu temetője vagy egy park a színhely.

Az első, rendszerváltás előtti kopjafák állításának színhelye a művelődési tábor területe volt, ennek keretében is egy központi hely. Az őrsújfalui táborok alkalmával a kemping vendéglője előtt állították fel (XXV. tábla, 1. kép), Gímesen ugyancsak a tábornak helyet adó kemping egyik tágas központi részében helyezték el (XV. tábla, 1. kép), de így volt ez szinte minden nyári művelődési tábor esetében.

A Kassa melletti Somodi-fürdőn megrendezett művelődési táborok kopjafáinak egy része más színhelyre került abból a megfontolásból, nehogy a vandálok kezébe kerüljön. Egyet 1988-ban Somodi település helyi nemzeti bizottságának épülete előtt, az azt körülvevő kerítésen belül, a másik, 1980-ban itt készült kopjafát pedig a Bódva-völgyi Stószra vitték, ahol a közismert szlovákiai magyar köztársasági író és publicista, Fábry Zoltán (1897–1970) szülőházának udvarán állították fel (XXVII. tábla, 3. kép). Meg kell említeni azonban, hogy a fő ok, ami miatt éppen ide hozták, az író halálának 10. évfordulója volt:

„A sátrak mögött álló diófák alatt a faragók dolgoztak, készítették a kopjafát, amelyet Stószon, a Fábry-ház udvarán állítottak fel. Késő este, villanyfénynél, kora hajnalban, és délben, tűző napon, esőben, szinte pihenés nélkül készült-szépült az emlékoszlop: szombattól csütörtökig.”¹¹²

Néhány esetben olyan zárt helyen állnak a kopjafák, ahová csak kulccsal lehet bejutni, s kívülről egyáltalán, vagy csak alig láthatók. Ez vonatkozik a fentebb említett Stószon elhelyezett, valamint a Szepsi Csombor Mártok Napok alkalmából a helyi honismereti ház udvarán felavatottra is (XXVIII. tábla, 1. kép). A több éven át megrendezett gútai kézműves táborokban faragott kopjafák a rendezvénynek helyet adó tájház udvarán lettek felállítva. Farnadon ugyancsak a tájház udvarán kapott helyet egy ott szervezett kézműves tábor emlékoszlopa

¹¹² Gál Sándor: Tábori jegyzetek. *Hét* 1980/39, 7. p., 1 ill.

(XIV. tábla, 2. kép). Tornalján a Rákóczi-szabadságharc emlékének szentelt kopjafát az ún. „magyar ház” udvarán helyezték el, ahová csak nagyon ritkán lehet bejutni, és kintről sem lehet belátni. Valószínűleg ez lehet az oka annak, hogy csak nagyon kevés tornaljai tud erről az emlékoszlopról. Ugyancsak zárt helyen állnak 1996-tól az 1990-től rendszeresen megszervezett Selye János Napok kopjafái, ma már összesen 8. Előzőleg a komáromi erődrendszer hatos számú bástyájánál (XXII. tábla, 3. kép) állítottak fel ötöt.¹¹³ A kopjafaállítás helyszínének megváltozását a szervezők azzal indokolták, hogy az idősebb Csemadok-tagok és érdeklődők számára nagyon messze volt az eredeti, sokat kellett gyalogolni. Tornalján a Tornallyay-kúria kertjében állították fel az évek során a kopjafákat, ezek azonban a kerítés túloldaláról jól láthatók. A millenniumra készült szent koronás kopjafa kissé szokatlan helyre került a Kassához közeli Buzitán: a helyi ravatalozóban állították fel, ahol csak temetések, esetleg koszorúzások alkalmával láthatják helyiek¹¹⁴.

Több településen a kopjafák más köztéri objektumokkal: szobrokkal, keresztekkel vagy emlékművekkel együtt egy *szakrális teret* alkotnak, mivel ezeket gyakran egymáshoz közel, egy szűkebb területen állítják fel (XVI. tábla, 3. kép). Sok esetben kerül a kopjafa templomok mellé. Arra is akad példa, hogy éppen a kopjafa a domináló objektum: a környékét kikövezik, virágágyásokat hoznak létre, gyakran külön járda vezet hozzá. Nemeskajalon a falu központjában egy parkban három kopjafa áll, ezt a helyet az utóbbi időben *kopjafakert* néven említik néhányan, és a sajtó is ezt az elnevezést használta a hely megjelölésére, amikor a falunapok alkalmából itt zajló koszorúzásra invitálta a résztvevőket.¹¹⁵

Néhány esetben a kopjafákat el kellett szállítani az eredeti helyükről. Így volt ez Őrsújfalun is, amikor a kemping privatizálása miatt és később más okokból teljesen lepusztult a terület¹¹⁶. A Losonchoz közeli Abroncsoson ugyancsak hasonló okokból szállítottak át több kopjafát a közeli Ragyolcra, ahol – egy kivételével – az óvodának helyet adó kúria kertjében állították fel őket (XXV.

¹¹³ Ebben a bástyában a Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma római kori kőtárat (lapidáriumot) rendezett be, valamint vendéglő is üzemel benne, és szabadtéri előadásokat is szoktak szervezni az udvarán.

¹¹⁴ Az erdélyi Siménfalván a millecentenárium évfordulóján a cinteremben állították fel a kopjafát (<http://www.unitarius.ro/simenfalva/tortenet.html/-7k->)

¹¹⁵ *Új Szó* 2000. augusztus 4., 3. p.

¹¹⁶ Amint arról már az egyik fejezetben szóltam, az ott álló kopjafák közül négy a martosi Feszty parkban, egy pedig Somorján, az egyik szervezőnél található.

tábla, 2. kép). Az egyik táborban a helyszínen halálos balesetet szenvedett Horváth Mihály emlékére készült emlékkopjafát a ragyolci temető bejáratánál helyezték el. Madaron a kopjafa eredeti helyén tornacsarnokot építettek, azért átmenetileg a helyi tűzoltó szertár épületében vitték, amíg új helyét ki nem alakítják a falu központjában. A Csemadok XI. Központi Nyári Művelődési Táborában a jászói kempingben 1987-ben felavatott kopjafa a közelmúltban kidőlt, így Szepsibe szállították, ahol a honismereti ház mellett kapott új helyet. Megállapíthatjuk tehát, hogy a kopjafák sorsa iránt – néhány kivételtől eltekintve – nem közömbösek később sem az emberek, fontosnak tartják, hogy megmaradjanak.

7.2. Az állítási ünnepség

A kopjafák állítása a kezdetektől fogva meghatározott rendet követ, amely idővel részben módosult, de a mai ünnepségektől több mozzanatában is eltért. A rendszerváltás előtti alkalmakkor a kopjafát a táborlakók – általában a szervezők – szállították a helyszínre. Ők mentek legelől a rudakra helyezett kopjafával, a táborlakók pedig utánuk haladtak (22. kép). A szervezők készítették elő égetéssel a kopjafa földbe kerülő végét is, s természetesen a gödröt is ők ásták ki. A kopjafánál valamelyik táborvezető mondta el gondolatait a lezajlott táborral kapcsolatban, néha egy-egy vers is elhangzott (XV. tábla, 1. kép). A Csemadok-funkcionáriusok csak nagyon ritkán mondtak itt beszédet. Politikusok egyáltalán nem vettek részt az avatáson, így ez a szokás sokkal bensőségesebb volt. A művelődési táborokban sohasem koszorúzták meg a kopjafát, de arra volt példa, hogy virágcsokor került a tövébe.

A Latorca-parti nyári művelődési tábor befejezéseken „A csicseri művelődési ház előtt énekszó és szavalat kíséretében állították fel a tájegység népművészeti hagyományaiból merített motívumok alapján kifaragott emlékoszlopot” – tudósított az újságíró.¹¹⁷

A rendszerváltás után jelentősen megváltozott az avatási ünnepség forgatókönyve, ma már szinte elképzelhetetlen egy községi kopjafaavatás közéleti

¹¹⁷ Molnár Sarolta: Három nap a Latorca partján. *Hét* 1983/42, 7. p.

szereplők nélkül, s a ritka kivételtől eltekintve gyakran mond beszédet egy-egy parlamenti képviselő vagy vezető politikus is. A kopjafaállítás ünnepi alkalomnak számít, ebből következik, hogy a rövidebb-hosszabb kultúrműsor elmaradhatatlan részévé vált a felavatási szertartásnak. A kopjafák jóval az ünnepség megkezdése előtt a helyükön állnak (néha már egy nappal előtte is), s általában ugyanúgy fehér lepellet takarják le a felavatás előtt, mint ahogyan az emlékművek, a szobrok esetében is gyakorlat (XVIII. tábla, 3. kép). A temetői kopjafákra az elhunyt fényképe is rá szokott kerülni. Így volt ez például Baracán, Agócs Béla pedagógus kopjafájának avatási szertartásán/ünnepségén (11. kép).

Az ünnepi beszédet általában maga a polgármester, esetleg az önkormányzat valamelyik képviselője tartja, de egyre gyakoribb, hogy erre a feladatra a politikai vagy társadalmi élet valamelyik nevesebb képviselőjét kéri fel. Komárom környékén nagyon sok kopjafánál mondott beszédet Gáspár Tibor nyugalmazott gimnáziumi tanár. Gyakori résztvevői a kopjafaavatásoknak a magyarországi közéleti személyiségek, politikusok is, s a pozsonyi magyar nagykövetség és a Magyar Kulturális Intézet vezető tisztségviselői ugyancsak sokszor megfordultak már ezeken a rendezvényeken.

Bátorkeszin Boross Péter volt magyarországi miniszterelnök beszédet is mondott:

„...majd a Hídverő Napok rendezvénysorozatának utolsó eseménye a Hídverő Kopjafa felavatása volt. Sidó Szilveszter alkotása előtt az 1999 tavaszán alakult Karátsony Imre kamarakórus az ünnepélyhez méltó kórusműveket adott elő, majd Boross Péter ünnepi beszéde következett: »Az élő magyarság leginkább azzal járulhat hozzá az egyenrangúságához, ha alkudozások nélkül ragaszkodik eredetéhez, történelméhez, stílusához, és szülőföldjére úgy tekint, úgy vigyáz, mint más a hazájára. Sorsunkért igazából csak magunk felelünk. S mert templomaink, temetőink arról adnak bizonyítást, hogy itt Európa közepén mi itthon vagyunk, nincs mitől félnünk« – fejezte be beszédét a volt miniszterelnök.”¹¹⁸

Csáky Pál, a szlovák kormány miniszterelnök-helyettese gyakran szónokol, mint ahogy Bugár Béla, a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) elnöke és a Szlovák Parlament alelnöke, s Duray Miklós is, az MKP tiszteletbeli elnöke és parlamenti képviselő. Jelenlétükről nem mindegyik adatközlő nyilatkozott pozitívan. Néhányan annak a véleményüknek adtak hangot, hogy a politikusok inkább fontosabb helyekre mehethének el, ahol a szlovákiai magyarok érdekében szólalhatnak fel! A többség viszont az előző véleményekkel ellentétben megtiszteltetésnek érzi, ha neves

¹¹⁸ Miriák Ferenc: Otthona legyen jósnak és szeretetnek. Együtt a gazdaság, a kultúra és az idegenforgalom fejlesztéséért. A Hídverő Napok a régió számára nem egyszerűen csak ünnep, hanem új népszokás, eszme is jellemezte. *Új Szó* 2000. november 9. Régióink melléklet 1. p.

politikusok, parlamenti képviselők és ismert személyiségek vesznek részt a kopjafaavatásokon községükben. Olyanok is akadnak, akik éppen ezek miatt a politikusok miatt mennek el az ilyen ünnepekre. Volt rá példa, hogy amikor a kopjafáról érdeklődtem, az adatközlők azzal kezdték mondandójukat, hogy melyik vezető politikus vett részt az avatáson, s mondott beszédet. Néhányuk még azt is elmondta röviden, hogy miről szólt az ünnepi beszéd. Az adott település lakóit külön büszkeséggel tölti el, ha magyarországi politikusok vagy neves közéleti személyiségek is eljönnek, ezek közül is a konzervatív jobboldal képviselőinek örülnek jobban.

Gyakori résztvevők a történelmi egyházak képviselői is. Általában jelen van a település valamennyi felekezetének papja, s fokozatosan az is általános gyakorlattá vált, hogy az egyház képviselői megáldják, felszentelik a kopjafát. Mivel katolikus községekben is állítanak kopjafát, ilyenkor a katolikus pap végzi el a szertartást. Ez már csak azért is figyelemre méltó, mert úgymond egykori református sírjelről van szó. A református püspökök – a 2003-ban elhunyt Mikó Jenő, majd a tisztségében őt követő Erdélyi Géza is több alkalommal vett részt az ünnepeken, s egy alkalommal – 2004-ben Szepsiben – Tőkés László Királyhágó-melléki református püspök avatta fel a kopjafát.

A kopjafaavatásokról tudósító újságírók általában megemlítik a fontosabb tisztséget betöltő személyek nevét, s röviden kiemelik az elhangzott beszédek fő mondanivalóját, esetleg szó szerint idéznek belőle egy hosszabb-rövidebb részt. Az alábbi tudósításrészből azon túl, hogy Bugár Béla beszédének egy részletét is olvashatjuk, a kopjafaavatás minden fontos mozzanatára fény derül:

„...Az istentisztelet után a templomkertben felavatták a Nagy János és Nagy Mátyás alkotta emlékoszlopot a mintegy 50, 1945--48-ban elhurcolt és kitelepített százdi emlékére. Százdi Sztakó Zsolt *Konok hittel* című versének elhangzása után (...) Bugár Béla szlovák és magyar nyelven emlékező szavakkal idézte fel a 2. világháború utáni magyarellenes hangulatot, a deportálások és kitelepítések embertelenségeit. Hangsúlyozta: »Csendben, nyugodtan, de azzal a határozott meggyőződéssel állítunk emléket, hogy a történelemből tanulni kell... Ez az emlékoszlop nemcsak egy egyszerű történelmi mementó, hanem arra is figyelmeztet, hogy egymásra is figyeljünk, s hogy ne engedjük újra megtörténni azt, ami már itt egyszer megtörtént.« Beszéde végén leleplezte az emlékoszlopot, majd következett a koszorúzás. Közben a hívek a százdi citerazenekar kíséretében az 502. éneket énekelték, melynek első versszaka így hangzik:

Népeknek Istene! / Ki e hős nemzetet / Sok századéve már, / Hogy híven
vezeted, / Aki a hontalan / Népeknek hont mutattál, / Hozzád szívünk, ajkunk
/ Buzgó imája száll!...¹¹⁹

A nyelvszigetnek számító Magyarbödön az 1848–49-es szabadságharcban a branyiszkói csatában elesett honvédek emlékére állított kopjafa avatásán¹²⁰ jeles közéleti, politikai és egyházi személyiségek is részt vettek, de jelen volt a Magyar Köztársaság konzulja is:

„A Kassától keletre eső Magyarböd rég láthatott ilyen összejövetelet (...) Március 17-én zsúfolásig megtelt a református templom, ahová sok környékbeli, a kassai Csengettyű kórus, az Együttélés p. m. [politikai mozgalom – a szerző L.J.I. meg.] központi képviselője is eljöttek. Mikó Jenő püspök úr magyar és szlovák nyelven tartott méltó megemlékezést, majd a temetőben felavatták azt az impozáns emlékoszlopot, melyet Pekár József szepesi és Ulman István rozsnói faragók készítettek el erre az alkalomra. A Magyar Köztársaság nevében Taba Lajos konzul, valamint Kun Ferencz, a Rákóczi Szövetség képviselője mondott beszédet.

Az oszlop feliratának szövegei »Pro patria – a szabadságért. Kik érted haltak« mellé jól illeszkedett a Csengettyű kórus által előadott Szózat valamint Pólos Árpás és Kövesdi Szabó Mária összeállítása Petőfi verseiből. A feledékeny utókor lelkiismerete talán épp e maradandó jel révén támadhat fel újra, s lesz hová elzarándokolniuk az elkövetkező március 15-én a környékbelieknek.¹²¹

A fenti tudósításrészletből az is kiderült, hogy a református püspök szlovák nyelven is elmondta beszédét. Ezt a gesztust valószínűleg azért tartotta fontosnak, mivel a település jelentős hányadát ma már szlovákok alkotják.

Az 1848-as honvédek, Szentmiklóssy Antal és Demeter András emlékére Uzapanyiton, az aradi vértanúk napján állított kopjafa avatási ünnepségének műsorszámait szintén az alkalomhoz kötődtek:

„...A bensőséges ünnepségen többen felszólaltak. Az aradi vértanúkról Babucs Zoltán, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Budapest) munkatársa emlékezett meg. Kun Ferenc történész méltatta a szabadságharc ismert és ismeretlen hőseit, Vörös Attila pedig ismertette Szentmiklóssy Antal honvédőrnagy és Demeter András közhonvéd életét (...) Az avatáson elhangzott Petőfi Sándor Tiszteljétek a közkatonákat című verse Hacsik Kláudia előadásában, valamint Tóbisz Titusz dalnok saját szerzeménye, a Felvidéki kopjafák...¹²²

A kopjafaavatás elmaradhatatlan mozzanata a koszorúzás. Általában magyar nemzeti színű szalaggal átkötött koszorút helyeznek el, hogy ezzel is kihangsúlyozzák a rendezvény és a kopjafa magyar jellegét. Arra is van példa, maga a koszorú is piros és fehér virágból, valamint zöld fenyőgallyból készül. A koszorúkon

¹¹⁹ Korpás Pál: Felavatták az elszármazottak-kitelepítettek emlékoszlopát. *Honti Lapok* 2003/11, 9. p.

¹²⁰ Az okokkal a Kopjafaállítások 1989 után c. fejezetben részletesebben is foglalkoztam.

¹²¹ Mihályi Molnár László: „Hol sírjaink domborulnak...” *Hét* 1991/16, 15. p.

¹²² Vörös Attila: Emlékoszlopot állítottak Uzapanyiton 1848/1849 hőseinek. *Gömörország* 2001/3, 37. p.

kívül az oszlop tövébe gyakran virágcsokrok is kerülnek. Többször találkozhatunk nemzetiszínű szalaggal átkötött emlékoszlopokkal is, néhányon kokárda is látható. Több kopjafán már eleve van fémből vagy fából készült akasztó a koszorúk részére (l. tábla, 2. kép).

A kopjaavatási ünnepek hasonló módon zajlanak, mint más emlékművek esetében. Természetesen mindig aszerint módosul a forgatókönyv, hogy milyen alkalomból állítják a kopjafát. Gyakori, hogy az avatási rítusok alkalmával a nemzeti hovartartozás kifejezéseként eléneklik a magyar himnusz, vagy pedig a Szózatot, de már arra is volt példa, hogy a székely himnusz is elhangzott.

A kopjafaavatás tehát az adott község életében egy jelentős ünnepnapnak számít, ezért méltó keretek között igyekeznek megünnepelni. Az ünnepek műsorszámaira, valamint az ünnepi beszédekre is jellemző, hogy a nemzeti érzéstől fűtöttek, gyakran utalnak a nemzet gyökereire, a magyarság több mint ezeréves történelmére. A szónokok gyakran hivatkoznak a magyarokat ért történelmi igazságtalanságokra, sérelmekre. Az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán óvnak a globalizáció veszélyeitől, hangsúlyozzák a nemzeti hagyományok megtartásának és ápolásának fontosságát. Évről évre gyakoribb jelenség, hogy kopjafaavatáson népviseletben vagy pedig annak tartott öltözetben vesznek részt gyerekek vagy nagyobb lányok, esetleg asszonyok, férfiak is. Egyre sűrűbben jelennek meg huszár ruhába öltöztetett kisfiúk, vagy felnőttek is¹²³. A nők és a kisgyerekek újonnan kreált „népviseletét” általában úgy varrják meg, hogy azokon a piros-fehér-zöld nemzetiszín valamiképpen jelen legyen. Arra is volt példa, hogy néhányan a honfoglaló magyarok rekonstruált (vagy annak hitt) öltözetében jelentek meg a kopjafaavatáson. Az utóbbi időben egyre gyakrabban tűnik fel a magyar nemzeti lobogó is ezeken a rendezvényeken.

A kopjafaavatásoknak gyakran vallásos jellegük van. Így volt ez például a galántai járásbeli Vízkeleten is:

„A rendezvény a résztvevők hitének és magyarságának megvallásával kezdődött. Szlávik atya szerint ezt jelképezte az ünnepi szentmise keretében tartott zászlószentelés, majd az ezt követő kopjafaavatás. A szentmisén két templomi zászlót avattak, Jézus szívének, valamint Szent Annának, a templom védőszentjének szentelt zászlókat, amelyeket azután a körmenetben vittek a kultúrház előtt felállított kopjafa avatási ceremóniájára.

¹²³ Selmeczi Kovács Attila a huszár alakját a magyar nemzeti szimbólumok közé sorolja (Selmeczi Kovács 2001, 22–24. p.)

(...) A kopjafát, Nagy Géza csicsói fafaragó alkotását – miután Szlávik esperes felszentelte – Halag György polgármester koszorúzta meg.¹²⁴

„Szlávik Antal esperes elmondta, a zászlószenteléssel Istenbe vetett hitük, a kopjafaavatással magyarságuk mellett álltak ki a vízkeletiek.”¹²⁵

A köbölkúti kopjafaavatást gyászmise előzte meg:

„Gyászmisét tartottak az 1919-ben hősi halált halt magyar katonák emlékére a római katolikus templomban. A tiszteletükre állított emlékoszlopot, Smíd Róbert szőgyéni iparművész alkotását Lakner Ede ezredes, a Magyar Köztársaság főkonzulátusának katonai attaséja leplezte le a helyi temetőben és Szabó Miklós római katolikus plébános áldotta meg. Az emlékezésen jelen volt Szigeti László oktatásügyi államtitkár, Farkas Iván parlamenti képviselő és Farkas Tibor, Nyitra megye önkormányzati képviselője (...).”¹²⁶

Egy losonci járásbeli településen, Persén ez emlékoszlop-állítás ünnepségeihez szükséges anyagiakat úgy teremtették elő, hogy ún. kopjafajegyeket árusítottak (25. kép), amelyek egyben belépőjegyként is szolgáltak az avatási ünnepségre:

„Évekkel ezelőtt honfoglalás kori leletekre bukkantak Perse határában, éppen ez adta az ötletet, hogy a losonci járásban a Magyar Koalíció ebben a községben állítson millecentenáriumi emlékművet. A kopjafát, amelyet Nagyferenc Katalin készít, október 6-án avatják fel ünnepélyes keretek között. A műsor megszervezésére és egyéb kiadások megtérítésére a Magyar Koalíció támogatókat keres. Ennek érdekében kopjafajegyeket bocsátott ki, amelyek egyben meghívóként is szolgálnak a rendezvényre. A kopjafajegyeket az Együttélés, a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és a Magyar Polgári Párt irodáiban árusítják.”¹²⁷

Vágkirályfán a római katolikus templom felújításának emlékére készült kopjafa avatása figyelemre méltó külsőségek közepette zajlott: a templom bejáratától kis kopjafák szegélyezték a nagy kopjafához vezető útszakaszt. Mindegyikre egy kis nemzetiszín szalagot is kötöttek, hogy még ezzel is kihangsúlyozzák a rendezvény magyar jellegét.

Mivel a kopjafa-avatási és koszorúzási ünnepségekről ritka kivételtől eltekintve a szlovákiai magyar sajtóban rövidebb vagy hosszabb tudósítás is megjelenik, gyakran a rendezvényre felhívó előzetes hír is, és általában fényképeket is közölnek. A település előljáráinak tehát már presztízskérdéssé vált, hogy lehetőleg minél magasabb tisztséget betöltő politikus, vagy pedig a társadalmi és kulturális élet fontos képviselői jelen legyenek az ünnepségen, s ott lehetőleg beszédet is mondjanak. Az állíttatók úgy vélik, növeli tekintélyüket, ha ilyen emberek is részt

¹²⁴ Gaál László: Az összetartás ünnepe, amelyből hagyományt teremtenek. *Új Szó* 2001. július 11., 1. p., Régióink melléklet.

¹²⁵ (gl): Vízkelet. Dudvág menti falvak találkozója. *Új Szó* 2001. július 2., 3. p.

¹²⁶ Száz Ildikó: A magyar életfa gyökerei nem szenvedtek kárt. Köbölkúton a jeltelen sírban fekvő, 1919-ben hősi halált halt magyar katonákra emlékeztek. *Új Szó* 2005. november 9., 31. p., Szülőföldünk melléklet.

¹²⁷ (-kas): Perse. Kopjafajegyek. *Új Szó* 1996. szeptember 10., 6. p.

vesznek ezen a rendezvényen. Hogy a kopjafa-állítási, majd később a koszorúzási ünnepeknek milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak az állítatók és a szervezők, visszatükröződik az ünnepi műsor szerkezetében, tartalmában is. Szerényebb keretek közt és bensőségesebb hangulatban valósul meg az avatás a különféle művelődési, kézműves vagy cserkészklubok alkalmával, nem követ olyan merev formát, mint a települések nyilvános rendezvényein.

Azokat a kopjafákat, amelyeket ismert személyiség barátai állítanak, szintén egy kisebb avatási szertartás kíséretében avatják fel. Így volt ez például a pati temetőben nyugvó Szűcs Jenő fotóművész sírjánál is, ahol a kopjafa készítője is a baráti körhöz tartozott. A felavatáskor a barátokon kívül természetesen a családtagok is jelen voltak. Verset is felolvastak és közreműködött a magyarországi Kaláka együttes egyik tagja is.¹²⁸

7.2.1. A kopjafa mint többfunkciós emlékmű

A kopjafákat egy vagy több esemény, évforduló kapcsán állítják. A történelmi évfordulókra, valamint a háborús emlékként állított kopjafáknál évente, vagy pedig kerek évfordulókon koszorúznak, de aránylag gyakori jelenségnek számít, hogy az avatást követő időszakban egészen más jellegű rendezvényt is tartanak mellette. Ahol például még nincs 1848-as kopjafa vagy emlékmű, a már meglévő, más alkalomból/alkalmakból állított emlékoszlopnál tartják a megemlékezést. A nemesócsai kopjafát például annak emlékére avatták, hogy a helyi alapiskola Móra Ferenc nevét vette fel, de később már itt emlékeztek meg az 1848-as forradalomról és szabadságharcról is.

Apácaszakállason, Dunamocson, Gútán, Ógyallán, Párkányban, Perbetén stb. például a millenniumi kopjafánál tartják a március 15-i megemlékezést, Komáromszentpéteren pedig a kommunizmus áldozatainak emlékére állított kopjafánál. A gömöri Hosszúszón a háborús emlékműnél, Vágfüzesen pedig a község létrejöttének 30. évfordulójára és a Hídverő Napokra állított kopjafánál koszorúztak március 15-én.

Ógyallán pedig a millenniumra állított kopjafánál koszorúztak az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából is.

¹²⁸ Nagy Géza szíves szóbeli közlése.

A 1848-as forradalom és szabadságharc emlékére állított kopjafák egy részénél évente két alkalommal is koszorúznak, gyakran október 6-án is.

A várhosszúréti kopjafából álló háborús emlékművet a helyi búcsú alkalmával is megkoszorúzták, sőt emlékbeszéd is elhangzott:

„Várhosszúréti. A búcsújárók ezután a templomkertben emlékeztek meg az ott eltemetett, II. világháborúban elesett magyar katonákról, megkoszorúzták közös sírjuk felett elhelyezett kopjafákat. Itt Mács József író mondott emlékbeszédet...”¹²⁹

A csallóközi Felbáron a világháborús emlékműnél tartották a március 15-i ünnepeket, amíg el nem készült az 1848--49-es forradalom és szabadságharc emlékére faragott kopjafa. A mátyusföldi Királyréven ez éppen fordítva történik, itt az 1848--49-es események emlékére állított kopjafához helyezik el a megemlékezés virágait az első és a második világháborúban elesettek hozzátartozói:

„A mátyusföldi Királyrév lakosai idén is megemlékeztek az 1848/49-es szabadságharc dicső eseményeiről. Falunk számára azért is jelentős a megemlékezés, mert 1949. június 20-21-én nagy veszteséggel járó csata zajlott le a Pered-Zsigárd-Királyrév háromszögben (...) a templomkert udvarában felállított kopjafa emlékeztet a letűnt idők eseményeire.

Azt hiszem, emeltetése óta még sosem fordult elő, hogy virág, illetve koszorú nélkül árválkodott volna. Itt róják le kegyeletüket azok a múltra emlékező emberek is, akiknek hozzátartozói, ismerősei a lassan elfogyó huszadik század háborúiban veszítették életüket, és valahol idegen földben, hősi halottként, jeltelen sírban alusszák örök álmukat Isonzótól a Don-kanyarig¹³⁰

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kopjafa néhány esetben többfunkciós emlékműnek számít, amely az állítás alkalmától függetlenül gyakran más, a magyar történelmi eseményekhez kötődő évfordulókkal kapcsolatos megemlékezéseknek is színhelyeül szolgál.

7.2.2. A kopjafához kötődő új szokások

Az utóbbi években új szokás térhódítását figyelhetjük meg Magyarországon, amely Szlovákiában ez ideig még nem jelent meg.

¹²⁹ (kmt): Andrassy emléktábla. Közadakozásból Krasznahorka utolsó urának. *Új Szó* 1999. augusztus 16., 5. p.

¹³⁰ Szabó Sándor: Emlékezés a kopjafánál. *Új Szó* 1999. március 18., 2. p.

A szentendrei Ferences Gimnáziumban a végzős diákok az érettségi után az iskola udvarán álló kopjafába vernek be egy, a monogramjukkal ellátott szöveget. A rítushoz kapcsolódó rövid hírt megtalálhatjuk az iskola honlapján a világhálón is:

„A második misztériumot, a Hivatást jelentő két kopjafa mintára faragott emlék. De itt az életbe indulás és hivatás vállalásának szimbóluma. Az érettségi befejezésekor, az eredményhirdetés után, még a belső feszültség összeszedettségre készítető pillanatában jönnek ide a diákok kezükben a monogramjukkal ellátott rézszöggel, és beütik a körbe, az emlékfába, az előző osztály szögkoszorúja alá jelképnek. Ahogy ez a szög megkapaszkodik ebben a fában, úgy akarják ők is élethivatásukat az iskola szellemével összenőve teljesíteni. A ballagók emlékfáját 1986-ban egy székely fiú, Betze Zoltán faragta.”¹³¹

Ugyanerre a szokásra vonatkozó következő adatom 1999-ből a Miskolci Egyetemről származik, ahol 1999 óta gyakorolják ugyanezt a szokást a végzős egyetemisták:

„Az Általános Informatikai Tanszék létrejötte új korszakot nyitott meg a Miskolci Egyetem történetében. 1999 óta hagyomány, hogy a végzős műszaki informatika szakos évfolyam kopjafát állít az Informatikai Intézet előkertjében, az itt töltött évek emlékére. Felvésik az évfolyam névsorát és ki-ki a neve mellé szöveget ütve hitelesíti a kopjafa avatását.”¹³²

A harmadik adatunk valamivel későbbi, de ugyancsak Szentendréről származik. A Református Gimnáziumban 2003-ban a fentebb leírt rítussal fejezték be a tanévet az 1999/2003-as ciklus végzős diákjai.¹³³

Szlovákiai magyar viszonylatban hasonló szokásról nincs tudomásom, arra azonban már van példa, hogy egy kopjafához egy másik olyan rítus kötődik, amelyet a kopjafa állításának alkalma alapján nem feltételeznénk. A marcelházai temetőben álló kopjafánál, melyet a második világháború és a községből kitelepített magyarok emlékére állítottak, cserkészavatás zajlott:

„A marcelházi temetőben lévő kopjafánál (mert a találkozó, hogy el ne feledjem, Marcelházán volt...) pedig letette fogadalmát a 35. számú cserkészcsapat – ők természetesen marcelháziak. Hivatalos nevük Baranyay János Cserkészcsapat. Ezt megelőzően hosszú sorban kígyóztak a »tett« színhelyére az egyenruhás fiatalok (...). Itt azután fogadalomtétel, zászlóáldás, zászlószentelés (Pap és lelkes által), nemzeti imádság és himnusz-töredék, meg számomra kissé édeskés (cserkész?)dal....”¹³⁴

A marcelházai kopjafához egy másik szokás is kötődik. A helyiek a kopjafánál rendszeresen mécseseket és gyertyákat gyűjtenek és virágokat helyeznek el, elsősorban mindenszentek és halottak napján, ezért a kopjafa körül vasból hegesztett állványszerűséget készítettek a gyertyák és a mécsesek részére. A

¹³¹ www.ferences-sze.sulinet.hu

¹³² <http://gepesz.uni-miskolc.hu/felveteli/index.php3?54>

¹³³ http://www.szrg.hu/esemenyek/2002_2003/kopjafa/

¹³⁴ -g-: Cserkészbuli. *Hét* 1993/43, 10. p.

kopjafa tehát ebben az esetben is ugyanolyan funkciót tölt be, mint a temetői nagykereszt. A vágkirályfai cserkészház udvarán álló egyik kopjafa mellett a helyi cserkészek tartják a sorakozót. A Galántai Gimnáziumban minden évben annál kopjafánál tartják a tanévnyitót és a tanévzárót, amelyet az iskola belső udvarán a romániai forradalom emlékére állítottak 1990-ben. Tornalján és környékén is gyűjtöttek tiltakozó aláírásokat a romániai falurombolás ellen. 1989-ben az I. Gömői Honismereti Napok alkalmából abban az évben állított kopjafa mellett olvasták fel a romániai falurombolás elleni nyilatkozatot, s ezután továbbították az aláírt íveket. Egy olyan esetről van tudomásom, amikor az ifjú pár az esküvői szertartás után a községben álló kopjafa mellett fényképezkedett. A fénykép felkerült a község történetét bemutató kötetbe is, s a könyv hátsó borítóján ugyancsak látható a kopjafa. (Somogyi 2003)

A budapesti Falvak Kultúrájáért Alapítvány elnökétől, Nick Ferenc ezredestől, a Magyar Kultúra Lovagja cím megalapítójától származik az *Emlékfutás a magyar hősökért* című rendezvénysorozat ötlete. 1998-tól (az 1848-as forradalom és szabadságharc 150. évfordulója óta) évente két alkalommal (májusban a magyar hősök napján és október 6-án) a magyar honvédség hivatásos és szerződéses állományának arra vállalkozó tagjai több megyén keresztül futnak le előre kijelölt emlékutakat. 2003-ban a Rákóczi-szabadságharc tiszteletére indultak a sárospataki várból, és a Széphalom–Borsi–Nagykövesd–Nagykapos–Ungvár–Munkács–Beregszász–Aranyosapáti útvonalon futottak végig. A futók elszállásolását és a szervezési feladatokat a Bodrogló Kultúrájáért Polgári Társulás vállalta magára, és kultúrműsort is szervezett ebből az alkalomból. 2000-ben ez a település is azon 112 település közé tartozott, amelyek a Magyar Falvak Kultúrájáért Alapítványtól emlékoszlopot kaptak. Ennél az emlékoszlopnál fogadták az emlékfutás résztvevőit nagyszabású ünnepség keretében:

„A meghirdetett műsor szerint a futók pontosan érkeztek a nagykövesdi emlékoszlophoz, ahol a helyiek népes csoportja nagy tapssal fogadta őket. Nagy Attila polgármester köszöntő beszéde után Dr. Szanati József nyugállományú ezredes hadtörténész tartott előadást II. Rákóczi Ferencről, majd – nemzetközi elismerésként – szalagot kötöttek a »XXI. századi béke« emlékoszlopára (...) Az országfutók csapata másnap reggel, szombaton már Ungvár felé tartott, hogy eredeti terve szerint végrehajtsa küldetését.”¹³⁵

¹³⁵ Hogy György: Emlékfutás a magyar hősökért. A nagykövesdiek komoly kulturális programmal várták a több országot érintő emlékfutás résztvevőit. *Új Szó* 2003. június 2., 3. p., *Régióink melléklet*

Udvardon, a Kaszap István Cserkészcsapat megalakulásának 10. évfordulójára állított kopjafa avatási ünnepségről szóló tudósítás alapján ismertté válik számunkra a rendezvény részletes forgatókönyve. Ebben akadt néhány új elem is, ezért terjedelmesebb részletet közlök belőle, hogy képet nyerhessünk a cserkészünnepségekről is:

„A Pápai himnuszt követően átvonultunk a templomkertbe, ahol már állt a még leleplezetlen kopjafa. U alakban köré sorakoztunk, és jelentést adtunk. A Cserkészinduló eléneklése után kezdetét vette az avató ünnepség. Salgó Gabriella elszavalta Cserkészvezető imáját c. verset, majd Hodek Anita csapatparancsnok üdvözölte a vendégeket, és visszaemlékezett az elmúlt 10 évre. Ezután Massányi Lajos az SZCST elnöke az SZMCS nevében köszöntötte a csapatot és kívánt további jó munkát. Ezt követően Kálazi József polgármester és Tóth László esperes-plébános leleplezte a csodaszép kopjafát. Szatmár Tibor, az emlékoszlop alkotója ismertette művét, megmagyarázta szimbólumok jelentését, értelmét. Csapatunk minden tagja egy-egy sziklát helyezett el a kopjafa tövébe, ezzel is azt jelképezve, hogy jövőjét, hitét, sziklaalapokra építi. Ezalatt Zsapka Attila elénekelt az Ungnak és Tiszának c. verset gitár kíséretében. Dékány Andrea elszavalta Farkas Jenő: Szeretem ezt a földet c. versét. A püspök atya megáldotta a kopjafát, majd Száraz József Nyitra megyei képviselő, volt polgármester szólt az egybegyűltekhez, és gratulált a csapatnak. Némethné Balaskó Blanka volt csapatparancsnok felolvasta Andrea nővér levelét, aki sajnos nem lehetett ott az ünnepségen, de sok éves udvardi szolgálata arra készítette, hogy legalább levélben szóljon hozzánk. Ezek után ünnepélyesen megkoszorúztuk az emlékoszlopot, az alapiskola és a csapat nevében Cifra Katalin, valamint Nagy Ivett. A koszorúzás alatt a Kormorán együttes Ki szívét osztja szét c. dala szólt Salgó Viktória és Lengyel Judit előadásában, akiket Hodek Zoltán kísért gitáron. Ezt követően átadtuk az emlékérmeket (...) Száraz József nyilvánosan átadta Csáky Pál üzenetét, amit főleg a csapattagok kitörő tapsal fogadtak. A magyar himnusz eléneklése után átvonultunk a kultúrházba, ahol a kiállítást nyitottuk meg...”¹³⁶

Egy-két éve figyelhetjük meg, hogy október 6-án, az aradi vértanúk napján, vagy pedig március 15-én a megemlékezésre és a koszorúzásra a résztvevők fáklyás menetben vonulnak a kopjafához. Így volt ez Jólészen, Várhosszúréten, Naszvadon és másutt is.

Kárpátalján egy új rítusról adott hírt a *Szabad Újság*. A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége 2001-ben Ungváron urnába helyezett okiratot¹³⁷ tett az akkor felállított (?) kopjafa talapzatába abból az alkalomból, hogy az egykori Babuskin tér az Ukrán–magyar barátság tér nevet kapta.

¹³⁶ <http://www.udvardicserkesz.sk/kronika/2003/pages/07.htm>

¹³⁷ „A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége kezdeményezésére, Ungvár város önkormányzata képviselői testületének határozata értelmében e tér a magyar állam alapításának 1000. és Ukrajna függetlenségének 10. évfordulója tiszteletére és emlékére az Ukrán–magyar barátság nevet kapta. E kopjafa és emléktábla legyen mindörökké jele és bizonyossága nemzetünkhöz való hűségünknek, múltunk tiszteletének, annak, hogy történelmünk vállalásával, jelenünk építésével, a jövő hitével és reményével megőrizzük nemzeti hagyományainkat, anyanyelvünket, megtartjuk hitünket. Segéljen ebben mindannyiunkat Isten, és vezessen a hazaszeretet. Ungvár, 2001. augusztus 24. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.” *Szabad Újság* 2001/37. sz. 11. p.

7.2.2.1 Vándorkopjafa

Az legelső, vagyis az 1977-ben történt kopjafaállítás óta eltelt időszakban, 2005-ben első alkalommal ez az új nemzeti szimbólum más összefüggésben jelent meg, egy staféta funkcióját töltötte be. Az új funkcióból adódóan egy eddig ismeretlen új rítus is kötődött hozzá. A stafétaszerű kopjafa megjelenése a Magyarországon 2004 decemberében megvalósult, a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló népszavazáshoz¹³⁸ kötődik. A szlovákiai magyar katolikusok *Remény* c. hetilapjában a következőképpen számoltak be erről az új jelenségről:

„Jó Pásztor vasárnapján érkezett Kőbölkútra az a katolikus és protestáns szimbolikával díszített vándor kopjafa, melyet a nemzeti megújulás jegyében indítottak útnak a zamárdi római katolikus egyházközség képviselői és az ottani polgári kör tagjai. Megfogalmazásuk szerint a 2004. december 5-i népszavazás feketén-fehéren megmutatta, hogy a nemzeti újjászületésre lélekben egyelőre csak néhány millió ember képes. E szomorú nemzeti láttelel sarkallta őket a magyarság egészét érintő feltámadási menet megszervezésére. A körülbelül kétezer kilométeres út áthalad minden Kárpát-medencei utódállamon és a tervek szerint pünkösdi ünnepén érkezik Csíksomlyóra, a világ magyarságának legismertebb búcsújáró helyére. A menet gyalogosan, esetleg lóháton viszi a faragott kopjafát az egymástól 40 kilométeres távolságra lévő települések között. Így lehetőség nyílik arra is, hogy az útvonal környéki települések nemzeti megújulásban bízó közösségei ráköthessenek egy településükre jellemző díszszalagot. Kőbölkúton szentmise keretében vették át a Komáromból érkezett kopjafát (...)”¹³⁹

Kőbölkútról Visegrádra vándorolt tovább a kopjafa már a Kőbölkút község címerével díszített szalaggal együtt. Kutatásaim során eddig még nem sikerült kiderítenem, hogy Csíksomlyóra érve mi lett a kopjafa további sorsa.

A fenti példák alapján leszögezhetjük, hogy egyre több új szokás, ritualizált cselekvéssor kötődik a kopjafához, ami egyrészt az állítási alkalmak sokszínűségéből következik. Joggal feltételezhetjük, hogy az elkövetkező években ezek száma csak növekedni fog.

¹³⁸ A népszavazást a Magyarok Világszövetsége kezdeményezte, mégpedig azzal a céllal, hogy a határon túli magyarokat automatikusan illesse meg a magyar állampolgárság. A kezdeményezést az ellenzéki Fidesz Magyar Polgári Párt is támogatta. A 2004 decemberében megvalósult népszavazás sikertelen lett. A magyarországi szavazók közömbössége, valamint a „nem”-mel szavazók miatt a szervezők és a határon túli magyarok zöme a hatalmon lévő Magyar Szocialista Párt „negatív kampányát” okolták.

¹³⁹ Bokor Klára: Nemzeti újjászületés a feltámadás hitében. *Remény* 2005. május 8., 12. p.

7.3. A kopjafák állítói, állíttatói és ajándékozó

A művelődési táborok alkalmával készült kopjafák állítói a szervezők, azaz a művelődési, valamint egyetemi és főiskolás klubok, továbbá a Csemadok volt. Azáltal, hogy az 1989-es rendszerváltást követően az állítási alkalmak skálája is kiszélesedett, nagy mértékben kiszélesedett és megszorodott az állíttatók tábora is. Önkormányzatok, a különféle politikai és kulturális szervezetek, valamint az egyházak és az iskolák, polgári társulások stb. váltak kezdeményezővé.

Arra is volt példa, hogy az állíttatók magánszemélyek voltak. A Kassa közelében fekvő Magyarbődön Pazderák Bertalan református gyülekezeti tag készítette el a község temetőjében nyugvó 1848-as honvédek emlékére a kopjafát:

„Kopjafát állítottunk az itt eltemetett honvédek emlékére a régi református temetőben. A díszes faragású hatalmas kopjafát Pazderák Bertalan gyülekezeti tag ajándékozta, Pekár József és Ulman István szepesi és rozsnyói mesterek készítették.”¹⁴⁰

Ipolypásztó községnek az onnan elszármazott, Somorján élő Zalabai Zsigmond (1948–2003) irodalomtörténész és főiskolai tanár adományozta az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára a templom mellett álló kopjafát (26. kép; XVIII. tábla, 1. kép).

A szlovákiai magyar kopjafafaragók között is akadnak olyanok, akik alkotásaikat ajándékba adták egy-egy településnek, illetve ingyen faragták ki őket. Sidó Szilveszter egy kopjafát szülőfalujába, Bátorkeszire faragott ingyenesen a Hídverő Napokra (XI. tábla, 2. kép), valamint Dunamocsra a millecentenáriumi emlékére, kettőt pedig jelenlegi lakhelyére Búcsra készített.

Smídt Róbert Szőgyénből ajándékba faragta az egykori iskolája, a köbölkúti alapiskola részére azt a kopjafát, amelyet egy helyi kántortanító, Stampay János emlékére avattak fel (V. tábla, 3. kép). A másik ajándékkopjafája szintén Köbölkúton áll, az Ardea üdülőközpontban. Ezt a millennium emlékére faragta.

Az Oroszkán élő nyugdíjas pedagógus és amatőr faragó, Orosházy Lajos szintén több kopjafát faragott ajándékba. Ilyen a Zselízen felállított millecentenáriumi, valamint a lakhelyén, Oroszkán álló kopjafa is. Dél-Komáromban a Monostori erőd fala mellett sorakozik az a hat kopjafa, amelyeket a második világháborúban elesett hat bajtársa emlékére készített.

¹⁴⁰ Pazderák Bertalan: Csemadok-híradó Magyarbődől. *Új Szó*, 1999. február 17., 2. p., Régióink melléklet

Ulman István szülőfalujában a gömői Várhosszúréten egy, a második világháborúban elesett magyar katona emlékére, annak sírjára készített ingyenesen egyet. Legutóbb Csatán, a cigány holokauszt emlékére avatott kopjafát faragta ilyen módon Oravec János helyi lakos.

A tragikusan elhunyt Agócs Béla pedagógus temetői kopjafáját a gömői Baracán az egykor általa vezetett pozsonyeperjesi énekkar tagjai állították, s az anyagi fedezetét is ők gyűjtötték össze.

A Zemplén település temetőjében nyugvó Horkay Andor (1894–1963) református lelkész emlékére a családtagok állítottak kopjafát az elhunyt sírja mellett. Ez az eset azért is figyelemre méltó, mivel a már régóta meglévő síremlék mellé még egy haláljelet állítottak, kétszeresen megjelölve így a lelkész nyughelyét. A Horkay-család hatvan tagja 1972 óta találkozik rendszeresen szülőföldjén.

„...Az 1963-ban elhunyt apa életfilozófiája volt a népe iránti elkötelezettség, s erre nevelte gyermekeit is... Mindnyájan jelen vannak nemzetiségünk kulturális életében, hagyományaink ápolásában, egyszóval kisebbségi életünkben. Annak ellenére, hogy az idő mindnyájukat elvitte a szélrózsa minden irányába Nagykapostól Komáromig, ma is aktív résztvevői a kulturális-társadalmi életünknek. Akár mintapéldájául szolgálhatnak az összetartozásnak, a közösségi életnek, identitástudatunk megőrzésének. Ezt hangsúlyozta Koncsol László, a Fábry Emlékbizottság elnöke emlékezésében, miután felavatták a Horkayak emlékoszlopát az alábbi mottóval: Őseidnek szent hitéhez, nemzetséged gyökeréhez, testvér, ne légy hűtlen soha“.¹⁴¹

A fenti eset persze nem egyedülálló. Számos olyan példával találkozhatunk a temetőinkben, amikor már meglévő, állandó síremlék mellé később a barátok a család jóváhagyásával ajándékként kopjafát is állítanak a nevezetesebb elhunyt emlékére, kihangsúlyozva ezzel az illető személy magyar nemzethez való tartozását. Kopjafa áll például Paton Szűcs Jenő fotóművész (XXXI. tábla, 3. kép), vagy Katona László sírján Zsigárdon (XXXII. tábla, 2. kép), valamint Üрге Mária önkéntes néprajzi gyűjtő és pedagógus nyughelyén a somorjai köztemetőben (XXXI. tábla, 4. kép). Külön érdekesség, hogy a nevezett egykori munkahelyén, a légi iskola bejáratánál erdélyiek is állítottak emlékére egy kopjafát, amelyre még a „Nyugodjon békében” feliratot is rávésték.

Ahogy arról már a fentiekben volt szó, több kopjafát is ajándékoztak dél-szlovákiai településeknek Erdélyből, a Székelyföldről. Virtre, Baróti Szabó Dávid emlékére egy kisméretű szuvenir kopjafát hoztak a barótiak.¹⁴²

¹⁴¹ (déma): Nemzetiségi kultúránk lelkes ápolói. *Új Szó* 2002. augusztus 5., 3. p.

¹⁴² Ahogy erről már az 1989 után állított kopjafákról szóló fejezetben szóltam, ennek a szuvenir kopjafának a felnagyított köztéri mását Sidó Szilveszter búcsi fafaragó készítette el.

A fentebb említett, féli alapiskola bejáratánál álló, Üрге Mária pedagógusnak állított emlékkopjafát a Fél községgel a rendszerváltás óta baráti kapcsolatokat ápoló székelyföldi község, Szentegyháza ajándékozta. Az 1989-es romániai forradalom idején a községből segélyszállítmányt vittek a nevezett településre, s azóta élénk baráti kapcsolat alakult ki közöttük. Ugyancsak szentegyháziak ajándékozták 1991-ben Légnek a falu központjában álló, szentbányai faragók által készített kopjafát, valamint a sekrestye templomi bejáratának faragott kapuját és egy székely kaput is.

Nagymegyeren szintén áll egy Erdélyből származó kopjafa, amelyet ugyancsak a szentegyháziak ajándékoztak.

A budapesti székhelyű Falvak Kultúrájáért Alapítvány 2000-ben egy alkotótábort szervezett magyarországi és határon túli magyar fafaragók részére, amelynek keretében kopjafákat/emlékoszlopokat faragtak a résztvevők. Ezeket később a kuratórium döntése alapján a Kárpát-medence különböző magyar településeinek ajándékozták.¹⁴³ A szlovákiai magyar falvak közül a Falvak Kultúrájáért Alapítvány a bodrogi Nagykövesdnek juttatott 2001-ben egy emlékoszlopot (27. kép), a „XX. századi béke emlékoszlopát, amelyet a vár alatt állítottak fel”.¹⁴⁴

¹⁴³ Az információért Nagy Géza fafaragónak tartozom köszönettel.

¹⁴⁴ Ugyancsak Nagykövesdnek ajándékozott a Falvak Kultúrájáért Alapítvány egy fából faragott „A Katona” c. szobrot, amely egy honfoglalás kori katonát ábrázol, és a település központjában létrehozott Európa Parkban állítottak fel 2004-ben. Az információért Pallér Veronikának, a Bodrogköz Kultúrájáért Polgári Társulás képviselőjének tartozom köszönettel.

8. A kopjafák funkció szerinti csoportosítása, tipológiája

Boros Géza az 1956-os kopjafákat három fő kategóriába sorolja: 1.) haláljel-kopjafák; 2.) temetői kopjafák; 3.) emlékmű funkciójú kopjafák. Az első csoportba csupán néhányat tud besorolni. Ilyenek például a mosonmagyaróvári sortűz helyén álló, vagy a 301-es parcellát jelölő kopjafák is. A temetői kopjafákat egy átmeneti típusnak tartja a haláljel-kopjafák és az emlékmű-kopjafák között: „Többségében emlékműként funkcionálnak, jelentésük azonban a temetői környezet határozza meg, ami által a kegyeleti jelleg, a mártíromságra való utalás dominál, szemben a köztéri kopjafák általánosabb jelentéstartalmával. Lehetőleg a temető megkülönböztetett pontján (a bejáratnál, a ravatalozó mellett) helyezik el őket.” A legnagyobb számú csoportot az emlékmű funkciójú kopjafák képezik. Ezeket általában magának a történelmi eseménynek vagy elvont személyeknek („áldozatoknak”) és konkrét személyeknek állítják (Boros 1997, 88–91).

A Sütő–Bali szerzőpáros az Erdélyben állított kopjafákat tipológiailag 6 fő csoportba sorolja: 1.) konkrét személyek emlékére állított kopjafák; 2.) valamilyen tragikus esemény helyszínén felállított kopjafa, haláljel; 3.) különböző, nem a származás szerint szerveződő csoportok hagyományteremtése során emelt kopjafák; 4.) történelmi emlékhelyeken, hivatalos szervezetek által állított emlékmű kopjafák; 5.) a kopjafa-revival suvenir megnyilvánulásai; 6.) a kopjafa-revival egyéb tárgyiasult formái (Sütő–Bali 2002, 282–284).

Ezt a tipológiát nem alkalmazhatjuk egyértelműen a szlovákiai magyar tájakon állított folklórkopjafákra, hiszen azoknak egészen más a történelmi-néprajzi háttere, esetükben nem beszélhetünk revivalról. Nem a mi tájainkon elterjedt faragott református vagy evangélikus sírjelek változatai terjedtek el nemzeti szimbólumként, hanem az Erdélyben, különösen a Székelyföldön használatos fejfák/kopjafák sírjelek „felfedezésének” hatására jelentek meg, majd terjedtek el fokozatosan.

Az állítási alkalmak alapján a szlovákiai magyar tájakon állított kopjafákat/emlékoszlopokat a következő kategóriákba sorolhatjuk:

1. Konkrét személyek emlékére állított kopjafák

2. Olyan általános magyar történelmi eseményekre állított kopjafák/emlékoszlopok, amelyekről az egész magyar nyelvterületen megemlékeztek
3. „Szlovákiai magyar” történelmi események emlékére állított kopjafák
4. Lokális és regionális rendezvények emlékére állított kopjafák
5. Magánemberek telkén szoborként vagy valamilyen jelként funkcionáló kopjafák

Ezeket a csoportokat a következőképpen tagolhatjuk:

1. Konkrét személyek emlékére állított kopjafák

1.1. Sírjelölő kopjafák – temetőben

- 1.1.1. Az elhunyt emlékére a család által sírjelként állított kopjafa, vagy pedig a már meglévő, más anyagból készült síremlék mellé állított kopjafa
- 1.1.2. Elhunyt nevesebb személyiség emlékére valamilyen közösség által állított kopjafa (sírjelként, vagy gyakran a már meglévő síremlék mellé) – Szűcs Jenő, Agócs Béla, Ürge Mária, Katona László – Imregen a gyóntatópapnak
- 1.2. Emlékkopjafa elhunyt emlékére (nem sírjelként) – Baróti Szabó Dávid, Gulyás Lajos, honvédek, katonák sírján (Várhosszúrét, Magyarböd)
- 1.2.1 Baleset színhelyét jelölő haláljel-kopjafa – Rimaszombat mellett, Párkány előtt, s egy ideig Horváth Mihály kopjafája is az volt.

2. Magyar történelmi események emlékére állított kopjafák/emlékoszlopok

1/ különféle évfordulók alkalmából. – Ilyen volt a magyar honfoglalás 1100. évfordulója (MC), az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója, a magyar államalapítás – millennium – 2000-ben, a Rákóczi-szabadságharc 2004-ben.

2/ valaminek az emlékére - Több településen, ahol még nem volt emlékműve a második világháború áldozatainak, kopjafát állítottak. Komáromszentpéteren 2004-ben első alkalommal szenteltek fel olyan kopjafát/emlékoszlopot, amely a kommunizmus áldozatainak emlékére készült. Csatán 2005-ben szintén először

állítottak Dél-Szlovákiában kopjafát a holokausztt helyi cigány áldozatainak emlékére.

3. „Szlovákiai magyar” történelmi eseményekre állított kopjafák

- a csehszlovák--magyar lakosságcsere és a magyarok deportálásának évfordulója (1995–1998);
- a magyar nyelvű oktatás újraindításának 50., a szlovákiai magyarok országos kulturális szervezete (Csemadok) megalakulásának 50. és 55. évfordulója (1999, 2004) alkalmából.

4. Lokális és regionális rendezvények emlékére állított kopjafák

- Különböző nyári táborok alkalmával (művelődési, kézműves, és tánctábor, cserkész táborok);
- az adott település első írásos említésének kerek évfordulója kapcsán, továbbá az egyre közkedveltebbé vált falunapokon, vagy más helyi, regionális esemény – pl. a Hídverő Napok -- vagy évforduló kapcsán;
- névadási ünnepség alkalmából (pl. amikor a nemesócsai alapiskola felvette Móra Ferenc nevét);
- egyházi jellegű rendezvények: A reformáció emlékünnep alkalmából Zselízen, a leleszi premontrei szerzetesrend által Szent Norbert emlékére állított kopjafa/emlékoszlop stb.

5. Magánemberek telkén

5.1. szoborként

- Komáromban, Kulcsodon, Pozsonyban és Csicsón;

5.2. jelként

- Nagy Géza családjának a rendszerváltás után visszakapott szántóföldjén a csicsói határban, szintén Csicsón a Rélia Patika feliratát tartó oszlop.

Bár a kopjafák/emlékoszlopok az állítás alkalmai, a forma és funkció szerint külön- külön tipizálhatók, azonban ezek a különbségek csak felszíni, jelentésük ugyanaz marad. Az állítókat minden esetben egy alapvető cél vezérli: a magyarság kifejezésének láthatóvá tétele. A fő kérdés nem az, hogy milyen alkalomból állítsák, hanem hogy az objektum kopjafa legyen, amely szerintük

ősi magyar eredetű és már első látásra megkülönböztethető legyen a szlovákok emlékműveitől.

9. Kopjafajelenség más dimenziókban

Azon túl, hogy a kopjafák száma az első állítás óta eltelt 28 esztendőben jelentősen megnövekedett, maga a kopjafa-forma, mint jelenség a szlovákiai magyarok mindennapjaiban más „műfajokban” is megjelent. Nemzeti szimbólumként különféle helyeken találkozunk a kopjafa motívummal, mint „ősiséget”, „mítikus” mélységeket sejtető kifejezési formával.

Nemcsak maguk a tárgyak terjednek el a hozzájuk csatolt értelmezéssel, hanem a hozzájuk rendelt ideológia a közvélemény formálásában is szerepet kap. Maga az állítási ünnepség, az ünnepi beszéd, s a kopjafák ősi eredetéről elhangzó mondatok, majd az elkövetkező években a koszorúzások, s az itt elhangzott egyre hazafiasabb, néha irredenta kicsengésű beszédek mind hatást gyakorolnak a hallgatókra, eddigi tapasztalataim szerint elsősorban a fiatalokra.

A különféle emlékműveken és sírjelként állított kopjafákon túl a nyári művelődési táborokra emlékérmek is készültek, amelyeken kopjafák is szerepelnek. Ezek lényegében az előző táborokban készült kopjafák ábrázolásai. Az emlékérmeket Katona László fafaragó készítette, nem kis mértékben hozzájárulva ezzel is kopjafamítosz terjedéséhez (VIII. tábla: 1–4. kép).

A rendszerváltás előtt Iródia¹⁴⁵ néven létrejött irodalmi szerveződés kiadványának, az *Iródia Füzetek* néprajzi jellegű írásokat tartalmazó 8. számának borítólapján is fejfákról/kopjafákról készült rajzok láthatók.¹⁴⁶

A Csemadok mellett 1990-ben létrehozott vállalat, a Csemart megbízásából 1991-ben *Népművészet ma Csallóköztől a Bodroghöz* címmel megjelentetett kiadvány hátsó borítólapján is szerepel egy kopjafát ábrázoló fénykép (Kocsis 1991).¹⁴⁷ A különféle kopjafa-ábrázolások megtalálhatók a *Cserkész* c. folyóirat több számában is.¹⁴⁸ A rajzok egy része átvétel a 20. század elején, az 1929-ben útjára indított cserkészlapból, a *Tábortűzből*, azonban más forrásokat is használtak.

¹⁴⁵ A pályakezdő irodalmárok önszerveződési mozgalma, az *Iródia* 1983-ban jött létre, és betiltásáig, 1986-ig működött. Kezdeményezője Hodossy Gyula volt.

¹⁴⁶ *Iródia* 8. A Csemadok Helyi Szervezet és az Érsekújvári Járási Könyvtár közös kiadványa. Nové Zámky 1985. március 8–10.

¹⁴⁷ A helymegjelölés nélkül közölt kopjafa Felsőszeliben állt egykor, és Katona László faragta. Mivel időközben tönkrement, ma egy diószegi fafaragó – Sidó János – által készített kopjafa áll a helyén.

¹⁴⁸ Lásd pl. *Cserkész* 1994/október, 7. p., vagy pedig *Cserkész* 2001/szeptember, 15. p.

A fejfákról készült rajzok feltűntek a szlovákiai magyarok katolikus hetilapjában, a *Remény*ben is. Az egyik számban például a Gyerek-kuckó c. rovatban egy regösének illusztrációjaként jelenik meg a csodaszarvasról készült másik kép kíséretében.¹⁴⁹

Az 1989-es rendszerváltást követően nagyon sok szlovákiai magyar település készített képeslapokat, bemutatva jellegzetes épületeit, emlékműveit. Számos ilyen képeslapon helyet kapott a kopjafa is, de szerepelnek felvételek a kopjafaelemekből álló kapukról, emlékművekről is. Ugyancsak feltűntek egyes települések honlapjain is.

Liszka József *Ágas-bogas fa* c. gyermekeknek készült ismeretterjesztő kötete negyedik kiadásának címlapjára a tervező – a szerzőtől függetlenül – egy kopjafákat/fejfákat ábrázoló illusztrációt készített (Liszka 2002c).

Az érsekújvári Vándor együttes 2001-ben megjelent CD-lemezének borítóján a garamkövesdi kopjafáról készült felvétel szerepel.¹⁵⁰ Az együttes repertoárjában megzenésített hazafias jellegű verseket is találunk, melyek a magyarságról, a megmaradásról, a szülőföld szeretetéről szólnak.

A dunaszerdahelyi Liliium Aurum Kiadó rendszeresen megjelenő Vámbéry Antológia 2001-ben megjelent kötetében színes illusztrációként 2 kopjafáról készült fénykép is szerepel. Mindkettőt Dr. Sidó Szilveszter búcsi fafaragó készítette, az egyik Muzslán, a másik pedig Búcsón áll.¹⁵¹

Az ógyallai Építőipari Szakközépiskola 2000/2001-es tanévről kiadott Évkönyvének színes címlapján egy olyan felvétel szerepel, amelyen az iskola közelében álló, a millenniumi kopjafa is látható. A csallóközi Királyfiakarcsa településről készült helytörténeti kiadvány hátsó borítójára ugyancsak rákerült a községben állított kopjafa (Somogyi 2003).

A tornaljai gimnázium végzős diákjainak szalagavatói ünnepségén a színpadi héttér díszítéseként készített transzparenson a hazafias idézet és az erős gyökérezetű fa mellett egy kopjaábrázolás is szerepelt.¹⁵²

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc tiszteletére rendezett kultúrműsorhoz 2005. március 15-én Somorján egy polisztirolból készült nagyobb méretű kopjafa szolgált színpadi háttérnek. Készítője s Somorján élő

¹⁴⁹ *Remény* 2005/22, 8. p.

¹⁵⁰ A Vándor együttes egyik tagja ezen a településen lakik, s az együttes postacíme is Garamkövesden van.

¹⁵¹ *Vámbéry Antológia 2001*. Liliium Aurum Dunaszerdahely 2001.

¹⁵² Az információért az egyik szülőnek, Sipkai Erzsébetnek tartozom köszönettel.

Szamák Mihály volt, aki már több kopjafát is faragott. Színpadi háttérként kapott funkciót a buzitai szabadtéri színpadon is, ahol több egymás mellett álló kisebb-nagyobb kopjafa képezi a díszítést. Készítője Pekár József volt Szepsiből.

A zágoniak a borsi Rákóczi-kastélyba egy talapzaton álló két kisméretű ajándékkopjafát hoztak: a nagyobbat II. Rákóczi Ferenc, a kisebbet Mikes Kelemen emlékére.

Eddig két olyan versről van tudomásom, amelyek kopjafákról szólnak. Az egyik Vörös Péternek alább még részletesebben tárgyalandó Jelfák c. verse, a másik pedig Pál Dénes Rimaszombat mellett élő fiatalember verse.¹⁵³ Ez utóbbit a rimaszombati Tóbisz Titusz, a kassai konzervatórium opera szakos hallgatója megzenésítette, és több alkalommal elő is adta különféle rendezvényeken.¹⁵⁴

Megtalálhatjuk a kopjafát egy gömöri település, Várhosszúrét emblémáján is, mégpedig a helyi templomkertben emelt háborús emlékműként felavatott 7 kopjafából és kopjafa stílusú elemből álló emlékmű kissé stilizált ábrázolásaként, héttérben a római katolikus templommal.

Az Érsekújvár mellett található Udvard településen megjelenő helyi lapban a szomszédos Nagylót község szülöttének, Korpás Bélának *Elementem meghalni* címmel megjelent verseskötetét ajánló írás a Kopjafa helyett alcímet kapta, s így kezdődik: „*Legyen e könyv kopjafa helyett Korpás Béla emlékműve...*”¹⁵⁵

A 1848/49-es forradalom és szabadságharchoz kapcsolódó emlékhelyek és emlékműveket is bemutató *Hol sírjaink domborulnak* c. kötetben a kopjafák is helyet kaptak, azonban a lista hiányos, több mint húsz, témánkhoz kapcsolódó objektum kimaradt belőle (Görföl–Kovács, 2003).

Egy alkalommal a kopjafa már kiállítási tárgyként is szerepelt. A pozsonyi székhelyű Magyar Kultúra Múzeumának székházában, a 2005-ben rendezett *Fából faragott csoda. Népi fafaragók Dél-Szlovákiában* c. kiállításán a szögyéni Smídt Róbert egyik „életnagyságú” kopjafáját is megtekinthették az érdeklődők.

¹⁵³ Mindkettőt a Függelékben közlöm.

¹⁵⁴ Juhász Dósa János: Ha a dallam megtalálja a verset. *Új Szó* 2004. október 27., 1. p. *Szülőföldünk melléklet*

¹⁵⁵ *Udvardi Újság* 2000. 11–12. sz., 8. p.

A bemutatott példák jól szemléltetik, hogy a kopjafa ma már egyértelműen magyar nemzeti szimbólumként van jelen a köztudatban. Ábrázolásaival, s más megjelenítési formáival lényegében az „alkotók” ugyanúgy a magyar nemzethez való tartozásukat fejezik ki, mint például a magyar nemzeti színekkel. A kopjafák „ősi”, honfoglalás előtti eredetére vonatkozó hamis mítosz ezáltal még jobban erősödik.

10. A kopjafák „származékai”

Az 1989-es rendszerváltás után számos olyan fából faragott emlékművet állítottak, amelyek több vonatkozásban is kötődnek a kopjafához. Ez elsősorban formai szempontból értendő, mivel ezek számtalan olyan elemből állnak, amelyeket külön-külön kopjafáknak tekinthetünk, s általában a díszítmények is nagy hasonlóságot mutat. Több ilyen jellegű emlékművet a helyiek kopjafának is neveznek annak ellenére, hogy nem egyetlen oszlopról van szó.

10.1. Székely kapuk

A székely kapuk szorosan kötődnek a kopjafakultusz elterjedéséhez. A közvélemény ezeket ugyanúgy erdélyinek/székelynek, s ugyancsak ősi népművészeti alkotásnak tekinti. Mivel nagyon sok párhuzamos jelenség mutatható ki a kopjafák és a székely kapuk elterjedését, szimbólumvilágát és megítélését illetően, fontosnak tartom, hogy részletesebben kitérjek erre a magyar nemzeti szimbólumnak számító objektumra is¹⁵⁶.

Az első székely kaput a mátyusföldi Királyréven Kollárik Dezső faragta háza kapujaként még 1988-ban. Hogy miért éppen székely kapu mellett döntött, a következőket mesélte az újságírónak:

„...A székely kapuhoz úgy jutottunk el, hogy már itt volt a kapunak szánt konstrukció és éppen a vasoszlopok beásására készülődtünk, amikor láttuk a televízióban, hogy miként rombolják a falusi házakat és a székely kapukat Erdélyben. Ekkor a feleségemnek támadt az az ötlete, hogy mi is készítsünk egy ilyet (...) Ismerősöktől szereztem tölgyfát, amelyet ezután egy évig szárítottam...”¹⁵⁷

Érdeemes idézni az újságcikk további részét is, mert értékes információkhoz juthatunk általa, és pontos képet nyerhetünk arról, milyen célok vezérelték a faragót a szimbólumok kiválasztásakor:

„...Mivel nem szerettem volna giccset készíteni, a feleségemmel igyekeztünk utánanézni az eredeti mintáknak. Elsőként egy külön fadarabon tulipánnal próbálkoztam (...)” Eredetileg nem voltak címerek a kapun, de később, amikor már elegendő forrásanyaguk volt, rájöttek, hogy ez az egyik leggyakoribb díszítőelem, így az akkor még csak készülő kerékdobókra öt is felkerült belőlük. A magyar, a Kossuth- és

¹⁵⁶ Magának a székely kapunak az eredetére vonatkozóan lásd: Viski 1929.

¹⁵⁷ Tuba Lajos: Jelenlétünk hirdetői. Székely kapuk Királyrévről. Vasárnap 1995. január 15. 9. p.

a székely címer az Élet és Tudomány egyik (címerekkel) foglalkozó számából származik, amelyet Tóth Lajostól, a galántai magángimnázium igazgatójától kapott Kollárik Dezső. A negyedik oszlopon egymás alatt látható a szlovák és a cseh címer, ezeket az Új Szó hozta le annak idején, amikor már megindult a vita Csehszlovákia kettéosztásáról. Hasonló története van az oszlopok díszítésének. Ezek általában hagyományosan tölgyfaleveleket ábrázolnak, egy kivételével. Erzsébet asszony ugyanis nagy rajongója a kalocsai hímzésnek, így ide kalocsai rózsza került paprikával, és mindez modrai köcsögből ered. Még ennél is feltűnőbb a kisajtó feletti rész aprólékos munkával elkészült rácsozata. Ennek páváit a Vass Lajos által szervezett Röpülj páva mozgalom ihlette, a madarakat pedig matyóminták veszik körül, szintén a ház asszonyának ajánlva...¹⁵⁸

A szóban forgó fafaragó egy vághosszúfalui megrendelőnek készítette második székely kapuját. A rajta szereplő motívumokat az *Erdélyi utakon* c. könyvsorozatból választotta ki, de a megrendelő kérésére a csodaszarvast is kifaragta, s erre a kapura is rákerült a magyar, a szlovák, valamint Erdély címere is.¹⁵⁹ Amint az a fentiekből is kitűnik, a székelykapuk motívumai és szimbólumai ugyancsak változatosak, igazán különleges variációkkal találkozhatunk. Ez utóbbi kapu szintén egy porta bejáratát díszíti, tehát mindkét székely kapu *eredeti funkcióját* tölti be, kapuként szolgál. Kapuként funkcionál a Garam-menti település, Bart temetőjének bejáratánál álló székely kapu is, amelyet a község első írásos említésének évfordulóján avattak fel.¹⁶⁰ Egy feledi (v. Gömör-Kishont megye) magánvállalkozó egy hatalmas kaput állíttatott birtoka bejáratánál Tetresen, amelynek kifaragására egy erdélyi fafaragót kért fel. Az *Új Szó* kétszer is foglalkozott ezzel a kapuval. Először egy néhány soros hír jelent meg:

„Tetres. Hatalmas székely kapu áll Csomai László feledi magánvállalkozó tetresi farmján. Az 5,8 méter magas és 6,9 méter széles alkotás két oldalát a szlovák és a magyar címer, közepét pedig a turulmadár díszíti. Miklós Gábor Tibor székelyföldi fafaragó mester szerint a kapu méreteiben és díszítésében egyedülálló a világon.”¹⁶¹

Egy hónap múlva már egy hosszú írást közöltek, részletesen ecsetelve a fafaragó életútját, és fényképeket is mellékelve a még készülő és már elkészült székely kapuról (amely a cikkíró állítása szerint a „Kárpát-medence legnagyobb székely

¹⁵⁸ uo.

¹⁵⁹ Kollárik Dezső házában sok turista megáll, hogy lefényképezze a székely kaput. A tulajdonos egy krónikát is vezet a látogatókról, amit alá is írat velük.

¹⁶⁰ M. Csepécz Szilvia: Nagyon erős gyökerek. *Új Szó* 1998. szeptember 5., 3. p.

¹⁶¹ [(kas): Az egyik legnagyobb székely kapu. *Új Szó* 2001. augusztus 27., 3. p.]

kapuja”).¹⁶² Az *Új Szó*-beli tudósításból azt is megtudhatjuk, hogy a petresi kaput székely szokás szerint avatták fel:

„Az ünnepélyes kapuavatáson csak a farm dolgozói vettek részt. Székely szokás szerint Csomai László borral kínálta a kapu alatt álló mestert. „Amíg az üvegből a bor el nem fogy, a kapu alatt állok. Ha addig nem szakad rám, örökké állni fog” – ismételte Miklós Gábor Tibor (a kapu faragója – a szerző megj.), ugyancsak székely szokás szerint.”¹⁶³

Az 1989-es rendszerváltás óta viszont számos szlovákiai magyar településen tűntek fel, emlékműként funkcionáló székely kapuk. Ilyen szerepben jelenik meg az Érsekújvári járásban fekvő Udvard községben álló székely kapu, amelyet a millennium alkalmából avattak. Nagymácsédon a szabadtéri színpad háttérének dekorációjaként szolgál a székely kapu, s Deákiban szintén emlékműfunkciót tölt be.

2003 októberében egy hatalmas félbevágott székely kaput állítottak az egykor összenőtt Kis- és Nagyszelmenc települést kettészelő ukrán határon. A két Ung-vidéki települést a második világháború után vágta el egymástól az államhatár. A kapu egyik fele az ukrán, a másik a szlovákiai oldalon áll. A székely kapu felállítása rendkívül nagy publicitást kapott, s még napjainkban is gyakran viszontlátni a sajtóban a róla készült felvételeket. Egy mementónak szánt kapu felállításának ötletét eredetileg a Szepsiben élő Pekár József vetette fel, akit – anyai nagyszülők révén – rokoni kapcsolatok is fűznek a határ túloldalán lakókhöz. A terv el is készült, pályázatot is benyújtott rá a Nagyszelmenci Községi Hivatal. Az volt az elképzelés, hogy egy százéves tölgyfából készül el a kapu, valamilyen okból azonban mégsem az eredeti terv valósult meg, hanem Fuksz Sándor nagykaposi vállalkozó készítette el erdélyi fafaragókkal.

A kopjafákéhoz hasonlóan a székely kapuk esetében is találhatóak tehát a faragók között erdélyi mesterek, akik munkáját bizonyos körökben értékesebbnek, eredetibbnek tartják a helyi faragókénál. Ugyancsak erdélyi fafaragók készítették a csallóközi Bacsfa–Szentantal kegytemplomhoz vezető bejáratnál álló székely kaput. A kapu elkészítését a helyi plébános rendelte meg a torockói fafaragóktól. Szintén egy Erdélyből származó, ma Tatán élő fafaragó Cs. Kis Ernő készítette el a már fentebb említett barti székely kaput is.

¹⁶² Farkas Ottó: Világba nyíló kapuk. *Új Szó* 2001. szeptember 24., 9. p.

¹⁶³ Uo.

A szőgyéni Smídt Róbert fafaragó három székely kaput faragott eddig, egy a már fentebb említett Deákiban, a másik pedig Nagymácsédon áll. Ő nem székely, hanem magyar kapunak nevezi ezeket. A nagymácsédi székely kapu látható a település többi jelképe között az önkormányzat által reklámcélból készített ajándékbögrén is. Feliratként itt sem a székely kapu, hanem a *magyar kapu*, szlovák nyelven pedig a *staromad'arská brána* kifejezést olvashatjuk, ami tükörfordításban annyit jelent, hogy „ősmagyar kapu”. Smídt Róbert egy helyi honismereti kiadványba *Magyar kapu* címmel a következőket írta az általa faragott székely kapuról:

„A park udvarán álló magyar kapu az államalapítás 1000 éves évfordulója tiszteletére készült, de egyben díszítményéül szolgál a szabadtéri színpad háttérének. Ez a kapu egy kétlábas, galambbúgós nagykapu, amely tölgyfából készült. És faszindellyel van lefedve. A kapulábakon kifaragott formák, indák és virágok szimbolizálják az életet és az előrehaladást. A szemöldökgerendára a megemlékezés szövege van kifaragva, és az egésznek a középpontjában helyezkedik el az államalapítás, a magyarság szimbóluma, a Szent korona. Századunkban a galambbúgós nagykapu a magyarság identitásának megtartása a külvilág felé közvetítő jelképe lett. Fennmaradásukkal a nemzet továbbélésében és harmonikusabb fejlődésében lehet nagy szerepük, hiszen ezek a kapuk az élet díszei.”

(Smídt 2002, 57)

Az Udvardon 2000-ben felavatott millenniumi székely kaput is ő faragta, amely egyelőre emlékműfunkciót tölt be. A következő hazafias felirat olvasható rajta: „ÓH, UDVARDI EMBER, / SORSOD BÁRHOVÁ HAJT / LÉGY TE MINDENÜTT / EGY ÚRANGYALA HARANG! / MIKOR TÉRDRE HULLSZ / AZ ÚRANGYALÁRA, / ÓH UDVARDI EMBER /GONDOLJ A HAZÁDRA!”

A székely kapuk megrendelői nagyon büszkék ezekre az alkotásokra, Bart község polgármestere például azzal a feltétellel támogatta anyagilag egy, a Kárpát-medence magyarságát bemutató kötet megjelentetését, ha a falu temetőjének bejáratánál álló székely kaput ábrázoló fénykép is szerepel a szlovákiai magyarságról szóló fejezetben. A kaput ábrázoló felvétel a szlovákiai magyarság néprajzát bemutató alfejezetbe került, mégpedig úgy, hogy a fejezet szerzőjével nem is közölték, csak a kötet megjelenésekor szerzett tudomást a felvétel közléséről (Liszka 2000, 104).

Adatgyűjtésem során Szlovákia különböző magyarlakta vidékein arra is igyekeztem választ kapni, hogy a megkérdezetteknek mi a véleményük a székely kapuk állításának egyre terjedő szokásáról. Kutatásaim eredményei reprezentatívnak természetesen nem tekinthetőek, de valamit talán mégis kifejeznek. Az adatközlők több mint a felének egyáltalán nem tetszik ez a szokás, s azt is kifogásolták, hogy

miért kell erdélyi fafaragókat hívni, amikor a mi vidékünkön is kitűnő mesteremberek vannak. Véleményük szerint inkább a vidékre jellemző kapukat kellene faragni a székely kapuk helyett. A petresi kapu kapcsán néhányan azt mondták, hogy az tulajdonképpen nem is hasonlít a székely kapura. Lényegében ugyanolyan vélemények hangzottak el, amelyet a Felvidék visszacsatolása alkalmával, 1938-ban állított díszkapu kapcsán megjelent írásban fogalmazott meg az egyik szerző a *Sajó Vidék* c. rozsnyói regionális hetilapban. Tehát ma sem mindenki lelkesedik az erdélyi motívumokért, sokkal szívesebben látná viszont a helyieket. Az általam megkérdezettek szűkebb felének viszont tetszenek a székely kapuk, és örülnek annak, hogy nálunk egyre több van belőlük. Két idősebb adatközlő azt is megfogalmazta, hogy az erdélyi magyarok az igazi magyarok.

Székely kapuk állításával kapcsolatban számos magyarországi adatról van tudomásunk. Különleges jelenségnek számít a rudolftlepi, itt „1999. október 21-én került átadásra a helyi bányász népművészek által elkészített székely kapu, a Magyar Bányászhimnusz kapuja. A kapu két oldalán emléktábla található.”¹⁶⁴ Állítottak székelykaput Új-Zélandon is¹⁶⁵, s egy Németország-beli, délkelet-bajorországi¹⁶⁶ információval is rendelkezem.

A székely kapukon kívül számos helyen állítottak más jellegű kapukat is: néhányuk emlékműként funkcionál, a zöme azonban eredeti szerepét tölti be. Egy részüket „kopjafajellegű” elemekből készítették, néhányat azonban helyi, vagy pedig a faragók által kialakított sajátos stílusban készítették el.

Emlékműként funkcionál az 1991-ben Ipolyságon, a helyi köztemetőben felavatott kapu, amely az első világháborúban elesett 40 katona emlékműve is egyben, s a Megbékélés Kapuja nevet kapta. Ennek ellenére a kapu készítésének körülményeiről beszámoló újságíró inkább a *kopjafa* kifejezést használja a Megbékélés Kapuja című írásában. Mivel több szempontból is tanulságos a problematika megközelítésének a módja, több részletét is idézem a szóban forgó cikknek. „Évről évre eljönnek azok az ünnepnapok, évfordulók, melyekről méltóképpen illik megemlékeznünk, s nincs e határ menti városkában olyan hely, ahol ezt megtehetnénk, ahol elhelyezhetnénk koszorúinkat nagyjainkra emlékezve...” – írja, majd később így folytatja, a kopjafa kifejezést használva a kapu helyett: „Horváth Attila fafaragó Danis Ferencnek¹⁶⁷ írott

¹⁶⁴ <http://www.menet.hu/rudolftelep/turizmus.html>.

¹⁶⁵ http://hungarianconsulate.co.nz/kapu_en.html

¹⁶⁶ Az információért a Münchenben élő Vajda László professzornak tartozom köszönettel.

¹⁶⁷ A kapu állításának egyik ipolysági kezdeményezője.

levelében így magyarázza a kopjafa jelentését: »A kapu több jelentést magába foglaló jel. Átmenetet képez a térbeli és időbeli állapot között, két világ között. Keleti, honfoglalás előtti, magunkkal hozott örökség. Összeköt, átenged, a megtisztulás és a próbatétel mítikus eszköze. Lehet státusszimbólum (pl. a székelyeknél). Keresztyén tartalmában a mennybejutás helye... A miáltalunk épített kapu a Megbékélés Kapuja. A többi köszönő kaputól eltérően kopjafákból áll össze. A kopjafa is a legősibb tárgyi emlékeink közé tartozik, az elhunyt hasonmását jelöli...»¹⁶⁸ Mindenképpen figyelmet érdemel az idézett cikk kapcsán az, hogy a kapu készítője¹⁶⁹ nem csupán a kopjafát, hanem a kaput is honfoglalás előtti magyar örökségnek tartja. A kapu előtt fémből készült olyan állványok vannak, amelyre a különféle megemlékezések alkalmával a koszorúkat helyezik.

A Dunamocson 2003-ban a 9. Hídverő Napok keretében felavatott kapu szintén kopjafaszerű két oszlopból áll. Az avatásán részt vett Erik van der Linden, az Európai Unió szlovákiai nagykövete is, ezért feltételezhetjük, hogy emiatt kapta az Európa-kapu elnevezést, holott az alkotó nem ennek szánta. Ez a kapu is emlékműfunkciót tölt be, ezt azonban nem koszorúzzák, mint az ipolyságit. A készítő a két oszlopot összekötő ívvel a Duna két partjának összetartozását kívánta szimbolizálni. Ezért választottak feliratként a Dunamocsról Amerikába kivándorolt és Clevelandben letelepedett Nehéz Ferenc egyik könyvéből származó idézetet: „A Duna nem lehet határ, csak a két partot egybeölelő kar.”¹⁷⁰

Ugyancsak emlékműként funkcionál a Béke központjában álló kisebb méretű kapu, amelyet 2002-ben egy falunap alkalmából állítottak, valamint a Szepsi főutcáján a millecentenárium évében állított kapu is (utóbbi a településen honos régi fakapuk mintájára készült). Tardoskedden ugyancsak egy köztéri kaput avattak 2005-ben a település központjában.

A nagykaposi Ferencz György, a szepsi idősebb és ifjabb Pekár József, valamint a várhosszúréti Ulman István és Baffy Lajos számos kaput faragott a környékbeli településekre. Ezek egy része temetői kapu, azonban több magánember házához is faragtak ilyeneket. Ferencz György saját családi háza kapujának oszlopai hasonló stílusban készültek, mint némely környékbeli kopjafája, Pekár József parasztházának

¹⁶⁸ Kabai Ildikó: A Megbékélés Kapuja. *Garamvölgye* 1991. szeptember 12., 4. p.

¹⁶⁹ A kaput egy magyarországi fafaragó, a tassi Horváth Attila tervezte és ő is készítette el Ipolyságon 6 társával együtt.

¹⁷⁰ Nehéz Ferenc több kötetben is megírta szülőföldjével kapcsolatos visszaemlékezéseit. Az információért Dr. Sidó Szilveszternek tartozom köszönettel.

kapuja, valamint a fiával közösen készült többi is a kopjafáikhoz hasonló stílusú. Az egyedi stílusú kopjafaelemek ugyanígy felismerhetők Ulman István és Baffy Lajos kapuin is.

Haranglábak, kereszttek. A kopjafafaragók több haranglábát és keresztet is faragtak Dél-Szlovákia-szerte. Ezek túlnyomó része hasonló stíluselemekből áll, mint a kopjafáik. Idősebb és ifjabb Pekár József Ferencz Györggyel közösen is készített haranglábakat. Az utóbbi két fafaragó több keresztet is faragott együtt, a várhosszúréti Ulman István és társai, valamint a somorjai Szamák Mihály ugyancsak, s még folytathatnánk a sort. Az Érsekújvárhoz közeli Szímón élő Illés Béla a millenniumra készített egy haranglábát, a komáromi Európa Udvarban pedig a szőnyi fafaragó, Bruncz János faragott egy harangtoronyt, amelyen a kopjafákra jellemző elemeket láthatjuk viszont.

11. A szlovákok és a hivatalos politika viszonyulása a kopjafához

Kézenfekvő megvizsgálni, miként viszonyul a központi és helyi hatalom, illetve a helyi szlovák lakosság a magyarok részéről egyértelműen magyar nemzeti szimbólumként felfogott és kezelt kopjafák/emlékoszlopok jelenségéhez.

11.1. A „kopjafaháború”. A hivatalos politika viszonyulása a magyar nemzeti szimbólumokhoz (különös tekintettel a kopjafára)

Eddigi kutatásaim során nem talákoztam olyan esettel, hogy a hivatalos politika az 1989-es rendszerváltást megelőző időszakban nyíltan lépett volna fel a művelődési táborokban felállított kopjafák ellen. Az nyilvánvaló volt, hogy a táborok szervezését nem nézték jó szemmel, és különös figyelmet szenteltek ezeknek a rendezvényeknek. Csupán egy olyan esetről van tudomásom, amikor Tornalján a városi nemzeti bizottság¹⁷¹ akkori magyar nemzetiségű titkára (a rendszerváltás után ő lett a város polgármestere az egyik szlovákiai magyar párt színeiben) nem engedélyezte a Csemadok helyi szervezete mellett működő Palóc Klub szervezőinek, hogy az 1989 márciusában a magyar forradalom és szabadságharc emlékére állított kopjafára rákerüljön az eseményre utaló évszám. Ezért a kopjafafaragó rovásírással a „Vagyunk” feliratot véste fel rá.

A Királyhelmeci Városi Nemzeti Bizottság épülete előtt a szintén még az 1989 előtti időszakban egy képzőművészeti alkotótábor alkalmából felállított kopjafa -- amelynek az alkotója, Ferencz György faragó a „Zempléni tündér” nevet adta – szintén szúrta a helyi politikai vezetés néhány tagjának szemét, így az alkotást eredeti helyéről eltávolították.

1989 után a harmadik Mečiar-kormány (1995--1998) hivatalba kerüléséig nem tudok olyan esetről, hogy a szlovákok tiltakoztak volna a szórványosan abban az időszakban is felállított kopjafák ellen. A magyarok által állított emlékművek, köztük a kopjafák elleni első országos méretűnek mondható és nyíltan ellenséges fellépésre 1995-öt követően került sor. Ekkor a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom és a magyarellenességéről hírhedt Szlovák Nemzeti Párt alakított kormánykoalíciót. Hatalomra jutásukat követően rövid időn belül napirenden voltak a nyílt vagy burkolt magyarellenes megnyilvánulások, hivatalos magyarellenes intézkedések. Veszélybe került a magyar anyanyelvi oktatás, és számos munkahelyről – foglalkozásra való

¹⁷¹ Mai elnevezése városi hivatal.

tekintet nélkül – több embert bocsátottak el magyar nemzetiségük vagy más, a kormánytól eltérő politikai nézeteik miatt, s ismét komolyan felvetették az ún. alternatív oktatás bevezetésének ötletét a magyar tanítási nyelvű alapiskolákban¹⁷².

E kormányzati időszakra esett 1996-ban a magyar honfoglalás 1100. évfordulója. Ekkor a Kárpát-medencében élő magyarság számos helyen különféle emlékművek, ezen belül kopjafák/emlékoszlopok állításával emlékezett meg az eseményről. Így volt ez a szlovákiai magyarok körében is. Országszerte avattak fel különféle emlékműveket és rendeztek ünnepségeket az évforduló kapcsán. A kopjafák és emlékművek állításának célja nem csupán a történelmi évfordulóról való megemlékezés, hanem egyben a szülőföldhöz való jog, valamint a Kárpát-medencei magyarsághoz való tartozás demonstrálása is volt. A honfoglalás 1100. jubileumát nem csupán a mai Magyarország ünnepének, hanem az egységes, a határokon kívül, a Kárpát-medencében élő valamennyi magyar közös ünnepének tekintették. Az emlékműállítások elődleges célja a szülőföld szimbolikus megjelölése volt annak demonstrálására, hogy a szlovákiai magyaroknak joguk van őseik földjéhez. Az emlékművek – kopjafák/emlékoszlopok egy részén hangsúlyosan megjelentek az elsődleges magyarságszimbólumok, mint a turul, a szent korona, és a Kossuth-címer stb. A magyar szent koronát egy esetben a kopjafa tetejére faragták ki a készítőik.

Az egyre gyarapodó emlékműveket, kopjafákat a nacionalista hatalom néhány helyi és állami képviselője nem nézte jó szemmel, s különféle ürügyekkel próbálta megakadályozni ezt az aktivitást, sőt a már felavatott emlékműveket próbálta különféle mondvacsínált indokokkal (pl. a hivatalos engedélyezés hiánya stb.) lebontatni, eltávolíttatni. Elsősorban az olyan emlékművek ellen volt kifogásuk, amelyen a magyar államiság jelképei is szerepeltek, de arra is volt példa, hogy az azokat a szimbólumokat nem tartalmazó fából készült emlékoszlopokat is el akarták távolíttatni.

Az emlékművek elleni támadást a helyi nacionalisták indították elsősorban ott, ahol a magyar lakosok mellett az adott településeken általában nagyobb számú szlovák ajkú lakosság is él. Mindamellett kimutatható, hogy kivétel nélkül nem „alulról jövő” kezdeményezésről van szó, hanem a nacionalista politika (és sajtó) által mesterségesen gerjesztett aktivitásról. Országos visszhangúvá elsősorban amiatt

¹⁷² Az elgondolás lényege, hogy az iskolákban csupán a magyar nyelvet és irodalmat oktathák magyar nyelven, a többi tantárgy tanítása szlovák nyelven folya. Amint arról már az egyik előző fejezetben szoltam, az 1995-ben éppen az alternatív oktatás tervezett bevezetése ellen Tornaúján szervezett tiltakozó nagygyűlés emlékére is kopjafát állítottak.

vált az ügy, mert a kormánypártok nyilvánosan is állást foglaltak, valamint az ellenzéki pártok több képviselője is – többek között a Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom meghatározó vezetője, az egykori közismert ellenzéki, Ján Čarnogurský is csatlakozott az emlékművek lebontását szorgalmazók táborához. A szlovák médiumok, elsősorban a szlovák állami televízió is napirenden tartotta az ügyet.

Mindennek következményeként a szlovákiai magyar sajtónak is egyik központi témája lett az emlékművek kérdése, hiszen a hatalom különféle szankciókat is kilátásba helyezett, ha nem bontják le az állítatók a szóban forgó objektumokat. A bodrogi Lelesz településen állított turulmadaras kopjafa is a lebontásra ítélt emlékművek közé került. E határozatra Dobos László szlovákiai magyar író a következőképpen reagált a *Szabad Újság* c. hetilapban:

„Néhány nappal ezelőtt Leleszre mentem (Felső-Bodrogi), hogy megnézzem a honfoglalás emlékére állított kopjafát. Egyszerű szálfatartású oszlop, aminek hadat üzent a hatalom. Nem kívánatos személyiség. A falu polgármesterével és a Csemadok felelősével szedjük darabjaira a törekvést. Mintha nem is e világi lenne a helyzet. Olvasom a hivatal fenyegetéseit. Érthetetlen. Ellenség lett egy kopjafa, 1100 esztendő és annak jelentése. Egy kopjafa ellen felvonultak a hatalom hivatalnokai... Ki kell törölni az emlékezetet (...) Augusztus 20-ai keltezéssel a Terebesi járási hivatal környezetvédelmi osztályától végzést kapott Lelesz községe, amely kétszáz ezer korona bírsággal sújtja a települést. Mert hogy érvényes építkezési engedély nélkül emlékoszlopot állított saját területén. S persze törvények és paragrafusok sorával igazolják a döntés jogát. Tehát semmi érzelmesség, semmi magyarzkodás. A törvény nevében!! S ezt kíséri egy másik végzés, mely arra kötelezi Lelesz községét, hogy a rendelkezés jogerősségétől számított 18 napon belül távolítsa el a kopjafa-emlékművet. Ezt is a törvény nevében! Nyilván. Lelesz község él fellebbezési jogával. S elindul egy küzdelem a kopjafaért, a jogos közös emlékezetünkért. De ez már nemcsak Lelesz község ügye, ez nagy terjedelmű közügy (...).”¹⁷³

A szlovákiai magyar társadalomban közügyggyé vált a kopjafák és emlékművek ügye, a szlovákiai magyarok az ellenük való támadásként értelmezték, s minden kopjafával kapcsolatos megnyilvánulásra érzékenyen reagáltak. Annak érdekében, hogy a krasznahorkaváraljai millecentenáriumi emlékművet ne távolíthassák el helyéről, a helyiek egy része, valamint a magyar politikai pártok és társadalmi szervezetek képviselői megszervezték annak éjjel-nappali őrzését is. Az emlékmű egyik készítője a következőképpen nyilatkozott az Új Szó szlovákiai magyar napilap helyszínt felkereső újságírójának:

„Ulman István, a millecentenáriumi emlékmű egyik készítője, a Csemadok Rozsnyói Területi Választmányának elnöke kérdésünkre elmondja, hogy a járás déli településeinek

¹⁷³ Dobos László: Ellenség lett a kopjafa. *Szabad Újság* 1996. augusztus 28. 1. és 2. p.

lakossága is nagy érdeklődéssel figyeli a fejleményeket, és készek megakadályozni az emlékmű lebontását.

– A közelebb, de a távolabb fekvő településekről is sokan biztatják, támogatják Krasznahorkaváralja lakosait. Ha belefáradnak az őrzésbe, készek felváltani őket. Az emberek elszántak, és hiszem, hisszük, hogy ha rákerülne a sor, százak jönnének örködni is – teszi hozzá Ulman István.¹⁷⁴

A csallóközi Bősön szintén lebontásra ítélték a millicentenárium emlékére állított kopjafa formájú emlékművet. A járási hivatal az emlékmű lebontását azzal indokolta, hogy az építmény állítólag „közösségi érdekeket sért, irredentizmust szít és gátlón hat a szlovák–magyar együttélésre”.

„Bősön a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya kezdeményezésére 1996-ban felállították Ferdics Gábor dunaszerdahelyi szobrász millicentenáriumi emlékművét. Az alig másfél méternyi kopjafa szerényen húzódik meg a falu egyik közterén. A kopjafa felállításához a község beleegyezését adta. Alig telt el néhány hónap, a Dunaszerdahelyi Járási Hivatal Környezetvédelmi Szakosztálya 100 ezer koronás pénzbírsággal sújtotta a Csemadok TV-t, mert, idézzük: »az emlékmű felállításához a járási hivatal nem adott engedélyt«. Továbbá: »mivel nincs építkezési engedély, az emlékművet el kell távolítani« – áll az indoklásban.”¹⁷⁵

Az újságíró megkérdezte a Csemadok Dunaszerdahelyi TV jogi szakértőjét, dr. Világi Oszkár jogászt is arról, hogy vajon az állami szervek lebontathatják-e az emlékoszlopot:

„Semmi esetre sem, hiszen a község beleegyezésével készült, s vitatható, hogy egy ilyen kisméretű létesítményhez szükséges-e építkezési engedély. Ha igen, akkor is létezik egy utólagosan kiadott építkezési engedély intézménye. A járási hivatal az emlékmű lebontását azzal indokolta, hogy az építmény állítólag »közösségi érdekeket sért, irredentizmust szít és gátlón hat a szlovák–magyar együttélésre«. Ezért építkezési engedélyről szó sem lehet. Ezek a vádak nem állják meg a helyüket. Hogy sértheti a közösségi érdekeket az emlékmű, ha a falu kilencven százaléka akarja? S megfordítva a kérdést: Vajon le szabad-e bontani egy olyan emlékművet, melyet a falu a szívébe zárt? Vitatható az is, hogy egy kétszáz-háromszáz kilométerre eső község érdekeit miképp sérti az emlékmű. Vagyis: közösségi érdek csupán egyetlen létezik: a bősieké! Az ő érdekeiket pedig nem sérti. Ebben az országban vannak emlékművek, melyek valóban sérthetnének közösségi érdekeket, de például a Tiso-emléktábla sem került eltávolításra. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye – melyet Szlovákia is aláírt – garantálja a kisebbségek kulturális értékeinek és emlékeinek megőrzését támogató

¹⁷⁴ Farkas Ottó: Éjjel-nappal több polgár vigyáz rá. Krasznahorkaváraljai millicentenáriumi emlékmű: a községben sokan nem értik, hogy miért kellene lebontani. *Új Szó* 1997. január 16., 3. p.

¹⁷⁵ Mészáros Károly: Lebontják a bőszi emlékművet? *Csallóköz* 1997/8, 1. p.

kezdeményezéseket. Ha lehet ma utcákat elnevezni Szvätöplukról vagy Cirillről és Metódról, nekünk is jogunk van ápolni hagyományainkat – akár emlékművek felállításával is. Az ügyet tehát bírósági felülvizsgálatra adtuk. A pénzbírság miatt már az ősszel elindítottuk az eljárást, a lebontással kapcsolatban pedig a napokban fordulunk bírósághoz. A bírósági eljárásról és a döntésekről természetesen tájékoztatjuk a sajtót.”¹⁷⁶

A hivatalos szervek által az emlékművek lebontására hozott határozatot a gömöri Kecső településen a következőképpen játszották ki:

„...A kecsői polgárok fifikusan oldották meg a problémát. A millecentenáriumi ünnepséget összekötötték a falu 725. évfordulójával. Az ebből az alkalomból felavatott emlékművön is ez a szám dominál, viszont jól kivehetőek a 996--1996-os évszámok is. Az önkormányzat kiadta saját részére az építkezési engedélyt, amit a pelsőci körzeti hivatal jóváhagyott, viszont a kirótt büntetést meg kellett fizetniük, de ezáltal a lebontási parancsot megsúzták...”¹⁷⁷

Egyetlen olyan esetről van tudomásom, amikor fizikailag rongáltak meg egy olyan kopjafát, amelyet a millecentenárium alkalmából állítottak. Zselízen 1996. október 20-án ismeretlen vandálok felgyújtották a kopjafán lévő koszorúkat:

„Ismeretlen tettesek október 31-ére virradó éjszaka megrongálták a honfoglalás 1100., illetve a kereszténység felvételének 1000. évfordulója alkalmából október 20-án felavatott kopjafát. Meggyújtották a tövében elhelyezett koszorúkat, a lángok kárt tettek a kopjafában is. A rendőrség folytatja a nyomozást az ügyben.”¹⁷⁸

A gyújtogatás nagy felháborodást keltett a város magyarjainak körében, a tettet egyértelműen a szlovákiai magyarok elleni nacionalista támadásnak tekintették. A Csemadok alapszervezete és a magyar politikai pártok helyi szervezetei, valamint Zselíz Város Környéke Alapítvány egy állásfoglalást is közzétett, amelyben elítélték a gyújtogatást, s a dokumentumot elküldték a szlovákiai magyar politikai pártoknak és mozgalmaknak, a járási és országos magyar nyelven megjelenő sajtóorgánumoknak, a magyarországi hírközlő szervezeteknek, valamint a Hágai Nemzetközi Bíróságnak, az Európai Uniónak is. Arról nincs tudomásom, hogy a szlovák pártoknak, az állami és kormánysszerveknek is eljuttatták volna:

„A Csemadok alapszervezete, az Együttélés, az MKDM, az MPP, az MNP helyi alapszervezetei, Zselíz Város és Környéke Alapítvány szervezésében 1996. október 20-án Zselízen, a hősök emlékparkjában körzeti millecentenáriumi ünnepségen kopjafaavatásra került sor. A jelenlévők méltóképpen emlékeztek meg a Kárpát-medencébe való beköltözésünk 1100 és a kereszténység felvételének 1000 éves évfordulójáról. Minden nép erkölcsi kötelessége a történelem ápolása, ezt tartották szem előtt a rendezvény szervezői is. Hiszen alapvető jogunk a szülőföldünkhöz való ragaszkodás, nemzeti kultúránk és öntudatunk elmélyítése (...) Mindannyiunkat

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ S. Forgon Szilvia: Döntések és ledöntések... *Vasárnap* 1997. február 5., 9. p.

¹⁷⁸ kamoncza: Zseliz. Felgyújtották a kopjafát. *Új Szó* 1996. november 16., 3. p.

elszomorít az a tény, hogy október 30-ról 31-re virradó éjszaka ismeretlen tettes(ek) megrongálták és felgyújtották a kopjafát. A tövében elhelyezett koszorúk, csokrok porig égtek. Az anyagi kár nem nagy, az erkölcsi viszont óriási (...)”¹⁷⁹

A szervezőknek a gyújtogatás magyarelles indíttatásával kapcsolatban nem voltak kétségeik, hiszen a Lévai járás *Pohronie* c. hetilapjának 1996/41. számában Alojz Hančin, a hatalmon lévő kormánypart, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom helyi képviselője tiltakozott az ünnepség megtartása, valamint a kopjafa felállítása ellen. A gyanúra másik okot az adta, hogy a felgyújtás előtt egy nappal a kopjafa tövébe elhelyezett két koszorút valaki feldobta a közeli fenyőfára, a nagyobb koszorút pedig megfordította. A kopjafa a koszorúk felgyújtása után nem károsodott különösebben, ma már szinte alig lehet felfedezni rajta a gyújtogatás nyomait.

A Csallóköz című regionális lap arról tudósított 2002-ben, hogy Galántán „...ismeretlen tettesek a Csemadok-ház kertjében lévő kopjafa elől lopták el a koszorúkat és tették azokat a *Matica slovenská*¹⁸⁰ helyi épületének falához.”¹⁸¹

A közelmúltban első alkalommal volt precedens arra vonatkozóan, hogy egy kopjafa felállítását egy település önkormányzata nem szavazta meg. Az eset a mátyusföldi Diószegen történt, a képviselő testület tagjai a kopjafa felállítása ellen szavaztak, így azt a szervezők a közeli Kismácsédon voltak kénytelenek felállítani:

„Kismácséd – A település éppen egy évvel ezelőtt, 2003. január 1-jén vált külön Diószegtől és kezdett önálló életet. December 20-a óta önálló helyi Csemadok-szervezet is működik itt, és ugyanazon a napon kopjafát is avattak a faluban (...) Zsille Béla, a Csemadok Galántai Területi Választmányának elnöke, a diószegi Pro Urbe Polgári Társulás elnöke elmondta, hogy ez utóbbi társulás kezdeményezésére a kopjafát eredetileg Diószegen szeretnék volna felállítani, ám azt a szlovák többségű városi képviselő-testület elutasította. Azzal érveltek, hogy a kopjafaavatás szlovákellenes provokáció lenne. Így került az erdélyi fafaragómester által készített kopjafa Kismácsédra, amely a hatvanas évektől tavalyig volt Diószeg része, egyébként azonban komoly önálló múlttal rendelkezik, hiszen a besenyők már több mint ezer évvel ezelőtt letelepedtek a kisközség területén”¹⁸²

A fenti eset valószínűleg kapcsolatba hozható azzal a harmadik Mečiar-kormány idején 1995-1998-ban keltett hisztériával, amelynek néhány megnyilvánulását a fentiekben már bemutatam.

11.2. A szlovák lakosság viszonyulása a kopjafához

¹⁷⁹ Állásfoglalás – részlet. *Garamvölgye* 1996/43., 1. p.

¹⁸⁰ Szlovák kulturális szervezet, amelyet azonban magyarelles megnyilvánulásai miatt sokan nacionalistának tartanak. Szó szerinti magyar fordítása „szlovák anyácska”.

¹⁸¹ (gl): Vandálok jártak a galántai parkban. *Csallóköz* 2002. május 7., 5. p.

¹⁸² gaál: A kopjafa Kismácsédra került. *Csallóköz* 2004. január 7., 5. p.

Kutatásaim során igyekeztem képet kapni arról, vajon milyen a helyi szlovák lakosság viszonyulása a kopjafához, mi a véleményük erről az aránylag új keletű, egyértelműen a magyarokhoz kötődő emlékműtípusról. Noha a témát célratörően, külön nem kutattam, a terepmunkám során, amolyan „melléktermékként” mégis egy csomó vonatkozó adatot sikerült rögzítenem, így bizonyos képet a kérdésről, ha óvatosan is, de meg lehet rajzolni.

A szlovák lakosság kopjafához való hozzáállásának, véleményének vizsgálata aránylag nehéz és nagy körültekintést igénylő feladat. Mivel az adatközlők a kopjafa kérdését általában politikai jellegű kezdeményezésnek tartják, nem szívesen nyilatkoznak. Én természetesen szlovák nyelven próbáltam vizsgálni ezt a kérdést, nem árultam el magyar kilétemet, de ennek ellenére is azt tapasztaltam, hogy az adatközlők nagyon óvatosak, bizalmatlanok voltak. Néhányan azzal utasítottak el, hogy inkább nem nyilatkoznak, mert nacionalistának fogják őket tartani, ha elmondják véleményüket. Akadtak azonban olyanok is, akik nyilatkoztak a kérdésb, személyes adataikat azonban nem akarták elárulni. Általában azzal érveltek, hogy nem akarnak semmiféle újságba bekerülni. Találkoztam olyan adatközlőkkel is (szlovákkal, magyarral egyaránt!), akik nem is tudtak róla, hogy a településen kopjafa áll.

A települések többsége, ahol kopjafaállításra került sor, zömében magyarok lakta, de akadnak köztük olyanok is, ahol a magát szlováknak valló lakosság számaránya magasabb a magyarokénál, mint például Gömörpanyit¹⁸³. A kopjafát a szlovák lakosság zöme kizárólag magyar jelképnek tartja, s mivel ezek állítása az egyetemes magyar történelem vagy a szlovákiai magyarok történelmének eseményeihez, vagy magyar, szlovákiai magyar személyiséghez kötődik, nem érzik magukénak. A kezdeti szakaszban csupán a királyrévi kopjafa állítása esetében tettek gesztust a szlovák lakosság felé a szervezők, mégpedig azzal, hogy az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc emlékére állított kopjafára a magyar koronás címeren kívül a szlovák címert is rávésették. Valószínűsíthetjük, hogy ezt a gesztust konfliktuselkerülő szándékkal tették meg az állíttatók. Ugyanez vezérelte a gömörpanyitiakat is, amikor az evangélikus templom építésének 200. évfordulója kapcsán szervezett falunap alkalmával állított kopjafára szlovák nyelven is rávésték a falunappal kapcsolatos feliratot, valamint szintén Gömörben, az abafalvai falunapon

¹⁸³ Itt a szlovákok számaránya 52,0, a magyaroké pedig 46,8 százalékos (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Bratislava 2001)

felavatott kétnyelvű kopjafa készítőit is. Az ugyancsak gömöri Simonyiban nem a kopjafára vésték a szlovák feliratot, hanem egy külön a kopjafa mellé támasztott üvegtáblára került. Tudomásom van arról is, hogy a kopjafaavatás szónokai szlovákul is szóltak a résztvevőkhöz a szlovák többségű településeken. Így tett például Hont megyei Százdon¹⁸⁴ a Magyar Koalíció Pártja, valamint a Szlovák Parlament elnöke, Bugár Béla, és a Kassához közeli Magyarbödön¹⁸⁵ Mikó Jenő református püspök is.

A harmadik Mečiar-kormány által kirobbantott kopjafa- és honfoglalási emlékmű-ellenes hisztériáig adatközlőimnek nincs tudomása olyan helyi konfliktusokról, amelyeket a kopjafa állítása indukált volna. A szlovákiai magyar sajtóban sem találtam ennek nyomát. Amint arról a fentiekben már szóltam, a millicentenáriumi évében állított emlékművek/kopjafák elleni, a helyi szlovák nacionalista vezetők által, valamint az államilag is gerjesztett hisztéria hatással volt a helyi szlovákság egy részének a viszonyulására a kopjafához – a mai napig érzékelhető az akkori szlovák nacionalista sajtón és más médiumokon keresztül is súlykolt nézet. A szlovákság egy része most már az azóta állított kopjafák mögött is irredenta, szlovákellenes szándékot sejt. Kutatásaim során olyan esettel is találkoztam, amikor a kopjafát a turullal azonosították. Amikor 2004-ben kolléganőmmel Galántán az egykori Csemadok épületét kerestük, hogy lefényképezhessük az előtte álló két kopjafát, érdeklődésemre készségesen válaszolt a szlovák adatközlő (egy kb. 45 éves férfi), válaszából azonban kissejt az ironia, s egyben az is világossá vált, hogy nem tekinti sajátjának a kopjafát. Miután részletesen elmagyarázta, hogy jutok el a keresett épületig, így fejezte be mondandóját: „...a potom tam, pred tou budovou majú Maďari tie svoje turuly” (aztán ott, az előtt az épület előtt vannak a magyaroknak azok a turuljai). Megjegyzem, egyik kopjafán sem található turulmadár, sem kifaragva, sem rávésve.

A szlovák adatközlők egy része azért kifogásolja a kopjafák állítását, mert azokat csupán a magyarokénak tartják, szerintük a szlovákokhoz semmi közük, tehát nem valamennyi lakosnak készül, csupán a magyaroknak. Néhányan azt a megjegyzést is hozzáfűzték, hogy a szlovákok is ugyanúgy fizetik az adót, mint a magyarok, és nekik

¹⁸⁴ Ezen a településen a magyarok vannak többségben, a 439 lakosból 270 vallja magát magyarnak, szlováknak pedig 160. (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Bratislava 2001)

¹⁸⁵ Itt a szlovákok vannak túlsúlyban, az 1150 lakosból csupán 43 személy vallja magát magyarnak. (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Bratislava 2001)

nem állítanak semmit, annak ellenére, hogy „Szlovákiában vagyunk”. Egy középkorú gútai nő így fogalmazott: *„Tu všetko robia len pre Maďarov, akoby tu nežili žiadni Slováci! Tá kopjafa, či ako sa ten volá, aj na ten drevený stĺp tam, v starom cintoríne dali maďarskú korunu, a slovenské nič! Slováci tu žiadne pomníky nemajú, len Maďari, a ešte oni sa sťažujú! Akoby sme nežili na Slovensku, ale niekde v Maďarsku!* („Itt [Gútán. L.J.I. megj.] mindent csak a magyarokért tesznek, mintha itt nem is laknának szlovákok. Az a kopjafa is, vagy hogy hívják, arra a faoszlopra is a régi temetőben magyar koronát tettek, de semmi szlovákot nem. A szlovákoknak itt semmilyen emlékműük nincs, csak a magyaroknak és még ők panaszkodnak! Mintha nem is Szlovákiában élnénk, hanem valahol Magyarországon!”). Néhány adatközlő azon a véleményen volt, hogy nem ilyen fölösleges dolgokra kellene a pénzt pazarolni, hanem inkább a községet kellene fejleszteni, nagyon sok más célra el lehetne költeni a kopjafára kiadott pénzt.

A szlovákok körében végzett eddigi vizsgálódásaim során megállapítottam, hogy néhány nagyon ritka kivételtől eltekintve nem tartják magukénak, az egész falu emlékművének a kopjafát, csupán a magyarokénak, vagy pedig közömbösek a kérdéssel kapcsolatban. Többen nem is tudtak róla, hogy az adott településen kopjafa áll. Ez azonban a magyar lakosság egy részére is érvényes, mint ahogy a közömbösség és az ellenszenv is. Közülük sem tudják sokan, hol áll a kopjafa, vagy hogy egyáltalán van kopjafa a községben.

Egy alaposabb és átfogóbb, egész Dél-Szlovákiára kiterjedő vizsgálat valószínűleg sokkal árnyaltabb eredményeket hozna. A közeljövőben érdemes lenne alaposabban megvizsgálni, hogyan értelmezte a helyi szlovák lakosság azt, hogy a kopjafára rákerült a szlovák címer is, sőt a szlovák nyelvű feliratok is.

Összegzésként – eddigi ismereteim alapján -- elmondhatjuk, hogy a szlovák lakosság zöme közömbös a kopjafa iránt, az ellenséges hozzáállás inkább a politikai tisztségviselők, képviselők és néhány elfogult nacionalista részéről tapasztalható. Amióta a központi hatalom nem lép fel nyilvánosan ellenséges módon a kopjafaállítások ellen, helyi szinten már ritkaságnak számít a nyílt, ellenséges megnyilvánulás.

12. A szlovákiai magyarok és a kopjafa a sajtó tükrében

Amint azt már többször is említettem, a szlovákiai magyar sajtóban rendszeresen jelentek és jelennek meg a kopjafaállításról szóló tudósítások. Ezek szerzői általában hivatásos újságírók voltak, néhány alkalommal azonban valamelyik szervező vagy résztvevő tudósított ezekről, de arra is volt példa, hogy a Csemadok valamelyik funkcionáriusa vagy alkalmazottja foglalkozott a témával. A legelső ősújfalu nyári művelődési táborról még egy sort sem olvashatunk egyetlen lapban sem, azonban a másodikról a Csemadok KB kulturális hetilapjában, a Hétben az egyik munkatársa tollából már részletes beszámolót találunk.¹⁸⁶ A tárgyilagos, minden ideológiai felhangot nélkülöző tudósításokon kívül azonban néhány olyan is megjelent, amelynek szerzője mondanivalóját az aktuális pártideológia elvárásainak eleget téve fogalmazta meg. Ilyen szellemben írt egy előzetest a Csemadok KB akkori titkára a gombaszögi VIII. Nyári Művelődési Táborról:

„Azt akarjuk, ez a tábor is tükrözze: művelődve haladunk előre a jövő országútján. Az emlékoszlop, amelyet felavatnak majd a tábor résztvevői, hirdesse, hogy fiataljaink a tegnapiak harcos szellemében, az irántunk érzett tisztelettel és felelőséggel vállalják szocialista jövőnkért a ma gondjait, s nagyobb tudással vértetik fel magukat a küzdelemre, a feladatok megvalósítására...”¹⁸⁷

A szlovákiai magyar társadalom egy része, akik a néprajzkutatást a 19. század végi és 20. század eleji romantikus felfogásban értelmezik, a faragott fejfák kutatásával foglalkozó személyek (hivatásos néprajzkutatók és amatőr néprajzgyűjtők egyaránt) gyűjtőmunkáját nagyra értékelték, mivel úgy vélték, hogy olyan pusztuló, pótolhatatlan tárgyi emlékeket dokumentálnak az utolsó pillanatban, amelyek a magyarság legősibb kultúrájának bizonyítékai. Azt nem tudatosították (legtöbb esetben maguk a néprajzi gyűjtők sem), hogy a fejfa állításának szokása nem csupán magyar hagyomány, hiszen a szlovák evangélikus temetőkben is állnak fából készült fejfák, amelyek sok esetben nagy hasonlóságot mutatnak a magyar református temetők fejfáival (lásd az 1. fejezetet!).

¹⁸⁶ Lásd a Keszeli Ferenc írásából vett idézetet a A kopjafák készítői c. fejezetben! (Keszeli Ferenc: Tíz nap a Dunánál. *Hét* 1978/38, 6. p., 3 ill.)

¹⁸⁷ Petrik József: A VIII. Nyári Művelődési Tábor. *Hét* 1984/32, 6–7. p.

A nyári művelődési táborokban meghonosodott kopjafa-állítási szokást néhányan nem nézték jó szemmel, elsősorban azt kifogásolták, hogy miért éppen sírjelet állítanak egy rendezvény emlékére. Az 1989-es rendszerváltást követő években az emlékműként megszorodó kopjafákat negatívan megítélők tábora megnőtt. Nyilvánosan azonban csak nagyon kevesen adnak hangot véleményüknek, mivel – elmondásuk szerint – általában kellemetlenségük származott belőle: a „nemzetáruló magyarok” kategóriájába sorolták őket. A kopjafakészítés bizonyos körökben hazafias, illetve – pontosabban fogalmazva – nemzeti tettnek számít.

A Komáromban *Dunatáj* cím alatt megjelenő regionális lap egyik szerkesztője a gútai augusztus 20-i Szent István-napi ünnepekről tudósító cikkében az ez alkalomból állított kopjafával kapcsolatos negatív, elítélő véleményének adott hangot. Szerinte ennek a történelmi eseménynek az évfordulójára a kopjafa helyett inkább keresztet kellett volna állítani.

„...Kopjafa szentelésére is sor került, ami azért érdekes, mivel köztudomású, hogy a kopjafa eredete szláv [sic!] és csak Erdélyben, illetve a református hívőknél hagyomány. Véleményünk szerint István számunkra a kereszténységet hozta el, így a katolikusoknál a millenniumi kereszt felállítása lett volna időszerű.“¹⁸⁸

A „kopjafaháború” idején jelent meg Vörös Péter tollából a Jelfák c. vers az egyik szlovákiai magyar lap hasábjain.¹⁸⁹ Nem véletlen, hogy éppen annak a két személynek – Liszka József néprajzkutatónak és Mihályi Molnár László néprajzi gyűjtőnek – ajánlotta, akik nagyjából abban az időben foglalkoztak a fejfák kutatásával, és publikáltak is a témával kapcsolatban¹⁹⁰. A vers szerzője a faragott sírjeleket nem fejfának, hanem kopjafának nevezi. A vers az egyik olyan cikk kíséretében jelent meg, amely éppen a kopjafaháborúval foglalkozott. Az olvasók nagy része a verset a kopjafák védelmében írt alkotásként értelmezhetette.

Hogy mennyire érzékeny a szlovákiai magyarok egy része a kopjafákkal kapcsolatos, esetleg a kopjafák állítása helyett más jellegű „emlékmű” állítását célzó javaslatokra, megjegyzésekre, arra álljon itt egy példa, amely sok tanulsággal szolgálhat.

¹⁸⁸ -ml-: Első magyar szentünk ünnepe. *Dunatáj* 2000. augusztus 25., 1. p.

¹⁸⁹ *Szabad Újság* 1996. október 16., 8. p.

¹⁹⁰ Liszka József néprajzkutatónak és Mihályi Molnár László tanárnak, önkéntes néprajzgyűjtőnek. A vers teljes szövegét lásd a Függelékben.

Liszka József az éppen dúló kopjafa és millecentenáriumi emlékmű körüli háború idején, 1996-ban született Kopjafa helyett tanulmánykötet címmel az *Új Szó* hasábjain megjelent írásában azt javasolja, hogy a kopjafaállítás helyett mennyivel maradandóbb emlék lehet az utókor számára egy, az adott településről szóló publikáció, amely még maradandóbb az utókor számára, mint maga a kopjafa¹⁹¹, s a társadalmi haszna is nagyobb. A fenti vers írója a cikkekre egy másik, a *Szabad Újság* c. lapban reagált¹⁹² egy szokatlanul arrogáns *Saját farkába harap a magyar?! (avagy a kopjafák az oltókés alatt)* c. írásában¹⁹³, amelyben többek között megemlíti a fentiekben már tárgyalt Kopjafák c. versét is: „...az olvasók legtöbbször a millecentenáriumi kopjafaállítás védőbeszédeként értelmezte. Pedig én csupán a református temetőkertjeinkben még fellelhető fej- és kopjafáink megóvásáért kongattam meg a vészharangot...”¹⁹⁴, majd a becsületsértés határait sokszor legalábbis súroló kijelentéseket téve kioktatja a cikk megjelenésekor kutatói ösztöndíjjal Németországban tartózkodó néprajzkutatót, a „süllyedő hajó” elhagyásával vádolja, majd így fejezi be: „...azért talán Németország sincs oly messze, éppen ezért egy néprajzkutatónak rá kellene éreznie, hogy »A temetőből látni a legmesszebbre!« Talán még most sincs későn?!”

Vörös Péter írására Liszka József A véleménynyilvánítás szabadságáért c. cikkében reagált¹⁹⁵, ezzel azonban a kopjafák körüli vita nem ért véget. A *Szabad Újság* az újságírási gyakorlattól eléggé eltérő, szokatlan módon helyet adott Vörös Péter következő A kopjafák állva halnak meg? című, meghatározhatatlan műfajú írásának, amely lényegében 7 idézetet tartalmazó gyűjtemény különböző neves íróktól és költőktől.¹⁹⁶

A fentieket azért tartottam fontosnak részletesen bemutatni, hogy lássuk, a kopjafa mint nemzeti szimbólum, mennyire meghatározó szerepet kapott a szlovákiai magyarság életében, sőt ennek kapcsán már a „ki az igazi magyar” kérdése is felmerül, a kopjafaállítást, illetve a kopjafákkal kapcsolatos bármilyen kritikus megjegyzést a magyar nemzet elleni véteknek tekintik. A vitából egyben az is kiderül, hogy (az egyébként reformtus lelkeszcsládból

¹⁹¹ *Új Szó* 1996. november 11., 6. p.

¹⁹² Az *Új Szó* szerkesztősége nem volt hajlandó megjelentetni a személyeskedő írást.

¹⁹³ *Szabad Újság* 1997/1, 10. p.

¹⁹⁴ U.o.

¹⁹⁵ *Szabad Újság* 1997/6, 4. p.

¹⁹⁶ *Szabad Újság* 1997/10, 4. p.

származó) V. P. a kopjafát a faragott református síremlékekkel azonosítja. Az általa képviselt nézet korántsem egyedi.

Az ismertetett „vitát” követően szintén a *Szabad Újság* lapjain jelent meg az az írás, amely alátámasztja, hogy a szlovákiai magyarok bizonyos rétegét milyen érzékenyen érinti a kopjafával kapcsolatos legcsekélyebb mértékű, bárminemű kritikai megjegyzés. Az Ipolybalogon felállított kopjafát egy, a községbe betelepült szlovák asszony beszélgetés közben az autóbuszban fadarabnak nevezte. Ennek az egyik szlovákiai magyar újság munkatársa is fültanúja volt. A „fadarab” minősítés annyira felháborította őt, hogy terjedelmes írásban reagált rá. A cikk által ismertetett körülmények alapján úgy tűnik, hogy nem magyarellenes kijelentésről volt szó, az újságíró mégis magyarellenes megnyilvánulásként értelmezte a megjegyzést.¹⁹⁷

Ugyancsak tanulságos a Félben álló kopjafa kapcsán megjelent két írás. Az *Új Szó* Olvasói levelek rovatában A kopjafa című rövid cikk szerzője azt kifogásolja és sérelmezi, hogy a kopjafaállítás kezdeményezője, s az ünnepség szervezője Magyarországról áttelepült szlovák nemzetiségű lakos volt. A település polgármestere „*Milyen jogon? – kopjafa*” címmel közreadott nyílt levelében reagált a fenti írásra.¹⁹⁸

Azok között, akik nem értenek egyet a kopjafa állításának gyakorlatával, s annak hangot is adtak, ott találunk két szlovákiai magyar képzőművészt is. Nagy János szobrászművész, aki egyébként – ahogy arról már volt szó – a kezdeti időszakban az Őrsújfalui művelődési táborban maga is tervezett a szervezők felkérésére kopjafát, a következőket nyilatkozta:

„Ne kopjafákat állítsunk az 1100. évforduló, az ezerszáz évünk tiszteletére, mert nem temetünk, hanem olyan maradandó emlékeket, amelyek múltunkra, de a jövőnkre és kötelességeinkre is emlékeztetnek.”¹⁹⁹

A közelmúltban, 2005-ben egy *Új Szó*-beli interjúban a Dunaszerdahelyen élő Lipcsey György szobrászművész (ő szintén faragott emlékoszlopokat) is kifejtette véleményét a szlovákiai kopjafaállítások elterjedésével kapcsolatban:

„...rengeteg kopjafát állítottak, amelyeket sokszor Magyarországról ajándékoztak. Ez gesztusnak nagyon szép, csupán azon kellene elgondolkodni, hogy mi köze van a Felvidéknek a kopjafához? Nem beszélve a székely kapukról, mert néhol azok is megjelentek. Nem mintha nem tetszene a kopjafa vagy a székely kapu, de

¹⁹⁷ Az újságcikk majdnem teljes szövegét lásd a Függelékben!

¹⁹⁸ Mindkét írás teljes terjedelmében olvasható a Függelékben!

¹⁹⁹ Motesíky Árpád: Emlékműveink, szobraink gyarapodnak. *Hét* 1996/ 50, 5. p.

nem biztos, hogy nekünk ilyet kellene csinálnunk. Minden régiónak megvannak a maga sajátosságai, s azért ha itt, a Felvidéken körülnézünk, nincs mit szégyenkeznünk: szép építészeti emlékekben nincs hiány, és több jelentős szobrászművész származott innen. Erre kellene építenünk.”²⁰⁰

A fent idézett újságcikkek alapján láthatjuk, hogy a kopjafák állításának gyakorlatáról megoszlik a szlovákiai magyarok véleménye. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a kopjafa eredetének kérdését illetően a témával foglalkozó első, romantikus szemléletben fogant, valamint az ebben a szellemben született későbbi írások jelentik sokak számára a kiindulási alapot. Az újabb kutatási eredményekről vagy nincs tudomásuk, vagy egyszerűen nem is akarják figyelembe venni őket.

²⁰⁰ Részlet Vojtek Katalin Lipcsey György szobrászművésszel készített interjújából. *Új Szó* 2005. január 15., 9. p.

13. Kitekintés. Kopjafák Európában és a nagyvilágban

Az alábbi fejezetben, amolyan „kitekintésként” a gyűjtőterületemen (tehát a mai Dél-Szlovákián) kívül eső területek kopjafakultuszát tekintem át. Szemlémet a viszonylag jól feldolgozott Magyarországgal és Romániával kezdem, majd a többi, Kárpát-medencei „utódállamot” veszem sorra. Ezeket követően Nyugat-Európa és a tengerentúl (Amerika, Új-Zéland stb.) zárja a sort.

13.1. Magyarország

A kopjafakultusz általános kialakulásával – a megfelelő szakirodalomra is hivatkozva – a Bevezetőben már viszonylag részletesen foglalkoztam. Most mai megnyilvánulási formáihoz mutatok be néhány adalékot. Mára a kopjafa Magyarországon is szervesen beépült a mindennapok kultúrájába; a politikai, társadalmi és kulturális szféra különböző területein jelent meg számtalan formában. A világhálón létezik egy kopjafa weboldal is, amelyen a kopjafa egy sajátos, mindenféle szakmaiságot nélkülöző, eklektikus értelmezése olvasható:

„A kopjafa formájúra alakított fejfák az ősi temetőkultúrából fennmaradt tárgyi anyagot képezik. Sírjelek az ember halandóságának hírnökei. (Régen a harcban elesett katona kopjafáját-- fegyverét – sírhantjára, feje fölé szúrták.) A kultúránkba török hatásra bekerült kopjafákat sokáig tiltotta a kereszténység, éppen ezért főleg református és unitárius temetőkben találjuk a legrégiebbeket, ma már viszont katolikus temetőkben is elterjedtek.”²⁰¹

Ha bármelyik kereső programba beírjuk a kopjafa vagy pedig a kopjafák szót, több száz találatot kapunk a világ minden tájáról, így ezek segítségével számos értékes és figyelemre méltó információhoz juthatunk.

Boros Géza kötetében többek között az 1956-os forradalom emlékére állított kopjafákat dokumentálta és dolgozta fel. Összesen 154 ilyen kopjafaállításról volt tudomása (Boros 1997), kötetének lezárása óta azonban ezek száma jelentősen megnőtt. Nem csupán az 56-os kopjafák száma gyarapodott, hanem az állítási alkalmak skálája is kibővült. A világhálón található adatok alapján arra következtethetünk, hogy az 1956-os forradalomhoz kapcsolódókon kívül a legtöbb kopjafát a millecentenáriumra, valamint a millenniumra és 1848 emlékére állították,

²⁰¹ <http://www.kopjafa.hu/kopjafak.htm>

de számos más alkalma is volt ennek az eseménynek. Néhány kiragadott példa a sokszínűség szemléltetésére:

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hídvégardón 2005 októberében Trianon-emlékműként kopjafát állítottak, amelynek alkotói szlovákiai magyar faragók, mégpedig a Szepsiben élő id. és ifj. Pekár József.²⁰²

Talán az egyik legfigyelemreméltóbb adat a Mátra északi oldalán fekvő Szuha községgel kapcsolatos. Itt a templom mellett egy kopjafából álló kálvária található. A stációkat egy-egy kopjafa jelöli, ezekre erősítették a Krisztus kínszenvedéseivel kapcsolatos színes festett képeket. Ezek fölött különféle kopjafába vésett jelképek láthatók, mint pl. a nap, a hold stb.²⁰³ Ez utóbbiak a keresztény szimbolikában is helyet kaptak ugyan, ebben az esetben az állítatók szándéka egyértelműen valamiféle „ősire” való hivatkozás volt.

Ugyancsak említésre méltó az a kopjafa, amelyet egy ablakból gyanús körülmények között kiesett prostituált emlékére állítottak Budapesten a türelmi zónában, a lány egykori állandó helyén.²⁰⁴

Törtelen az Aradi vértanúk kivégzésének 156. évfordulójára²⁰⁵, Rudolffelepen az ottani bányákban „bányaszerencsétlenségben elhunyt hős bányászok emlékére” állítottak kopjafát²⁰⁶. A Soproni Erdélyi Kör és a Nyugat Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kara Brennbergbánya Kovácsvágás nevű erdőrészen „az 1944. március 30-án a visszavonuló SS-katonák által itt ártatlanul kivégzett 4 erdélyi mártír” emlékére,²⁰⁷ a „Rétság 31. Hunyadi János Harckocsidandár Baráti Kör” Halottak napján a helyi temetőben avatta fel a „Rétsági Laktanyában szolgálatot teljesített és elhunyt katonák emlékére” állított kopjafát.²⁰⁸ Az ózdi 22. számú „Vas” Cserkészcsapat 2003-ban az elhunyt ózdi és az Ózd környéki cserkészek emlékére,²⁰⁹ Budapesten a 9. kerületben az unitárius egyházközség templomában Bartók Béla emlékére²¹⁰, a balatonfüredi Széchényi Ferenc Kertészeti Szakképző Iskola a 2005-ben szervezett szakmai napok keretében állította fel az iskola elhunyt dolgozóinak és tanulóinak emlékét őrző kopjafát.²¹¹ A Gödöllői Premontrei Szent

²⁰² Saját gyűjtés 2005

²⁰³ <http://tarjanikepek.uw.hu/nolblog2/1073.jpg>

²⁰⁴ <http://.online.rtlklub.hu/hirek/hatter/?id=0512213100>

²⁰⁵ <http://www.hetihirek.hu/tortel/05101lim/>

²⁰⁶ <http://www.menet.hu/rudolffelep/turizmus.html>

²⁰⁷ Unitárius Élet 2005. május-június, 18--19. p.

²⁰⁸ <http://www.retsag.hu/hangado/c041209.htm>

²⁰⁹ <http://www.lutheran.hu/z/ujzagok/evelet/archivum/2003/48/55>

²¹⁰ <http://www.unitarius.hu/magyar/emlektablak.htm>

²¹¹ <http://.szfkszi.sulinet.hu/sznep2`5.html>

Norbert Gimnázium 2000-ben a magyar millennium alkalmából kopjafát és emléktáblát állított a rend egykori támogatója, Kálmán herceg emlékére, aki a muhi csatában a tatárok ellen vívott harcban kapott halálos sebet. A kopjafát és az emléktáblát is a Premontrei Gimnázium aulájában egy nagyszabású ünnepség keretében szentelték fel. Érdekességnek számít az is, hogy a kopjafát egy egyetemi magántanár, tiszteletbeli premontrei öregdiák faragta.²¹² Karcagon – Magyarországon elsőként – 2002-ben kopjafát állítottak a kommunizmus parasztáldozatainak emlékére.²¹³ Drégelypalánkon még 1992-ben „Szondy György és hős katonái emlékének” szenteltek kopjafát és haranglábat.²¹⁴ A Magyar Vadászok Érdekvédelmi Egyesületének honlapjáról értesülhetünk arról, hogy a Duna–Dráva Nemzeti Park Igazgatóság területén, Matty község mellett létrehozott madárparkban, a Pantheum Aviumban kopjafákat állítottak a Magyarországon már nem fészkelő, vagy időközben visszatelepült 13 madárfaj emlékére.²¹⁵ Makó-Földeákon 2005. novemberében a vadászok védőszentje, Szent Hubertus napján a Dózsa Vadásztársaság 36 elhunyt tagja emlékére állított kopjafát.²¹⁶

A TV2 kereskedelmi csatornán futó Multimilliomos c. vetélkedő művészet témakörének egyik 25 ezer forintot érő kérdése a következő volt: „Hogy nevezzük a fából díszesre faragott síremléket?” Az egyik lehetséges válasz az obeliszk, a másik pedig a kopjafa volt.²¹⁷

Budapesten a XVIII. kerületben *Kopjafa* név alatt működik egy Polgári Kör.²¹⁸

A Miskolci Egyetem Bolyai János Kollégiuma és az Északkelet-magyarországi Regionális Versmondó Egyesület 1999-től *Virágzó kopjafák* címmel rendezi meg a Kaleidoszkóp versnapokat, valamint *Virágzó kopjafák* címmel kiadták a Miskolci Egyetem hallgatóinak verseiből és novelláiból összeállított antológiát.²¹⁹

Az 1984-ben megrendezett Zalai Kamaratánc Fesztiválon a Zalai Táncegyüttes a *Kopjafa* c. tánc előadásáért első díjat nyert.²²⁰ Gyula város honlapján a

²¹² <http://www.prem.hu/adatok/kalmanherceg/html>

²¹³ Polgári Körök Szövetség 2002. szeptember 19., 15. p.

²¹⁴ http://www.nograd.net/termesyet/term_ertek/dpalank.html

²¹⁵ <http://mvee.freeweb.hu/dunadravanemz.html>

²¹⁶ <http://www.mako.hu/node/446>

²¹⁷ <http://www.tv2.hu/cikk.php?cikk=100000101448>

²¹⁸ http://www.torzsasztal.hu/Search/showArticleResult?topic_id=9107359&aq_ext=1&...

²¹⁹ <http://www.uni.miskolc.hu/uni/news/mertarchivum/1999/1999.11.10./cam1.shtml>

²²⁰ <http://www.zalakamara.hu/dijak11.php>

Rendezvénynaptárban szintén arról olvashatunk, hogy 2005. április 23-án a Végvár Táncegyüttes *Kopjafák* c. műsorát adja elő.²²¹

A világhálón böngészve számos olyan irodalmi alkotásra bukkanhatunk, amelynek címében valamilyen formában szerepel a kopjafa is. Néhány példa ennek szemléltetésére: az Irodalmi Rádió honlapján Kovács I. József költő bemutatkozásában többek közt megemlíti, hogy *Porszemek és kopjafák* címmel verseskötete jelent meg²²². Gyöngyösi Imre tollából származik az *Óda a szabadság kopjafához* c. hazafias vers.²²³ Nyírő József *Kopjafák* c. kötetének 2001-ben megjelent újabb kiadásának címlapját kopjafával illusztrálták. A Zrínyi Nyomda 1989-ben *Magyar hunmondák* címmel kiadott kötetében a címlapon kopjafák lókoponyával és a *Hadak útja* c. képen kopjafás temetőrészlet is látható: két varjú a kopjafák tetején ül, s a kiadványban szereplő szinte valamennyi képen szerepelnek kopjafák/fejfák²²⁴.

Az ún. könnyűzenében is megjelent a kopjafamotívum, az Edda együttes 1993-ban megjelent 13. nagylemezén a *Sír a kopjafa sír* címet viseli a hatodik szám.²²⁵ A H599 rockzenekar honlapján *Mohács után* c. daluk végén kopjafával kapcsolatos sor: „*Állnak majd kopjafa erdők, emlékezni kell a névtelen hősokról.*”²²⁶

Egy Győr mellett létrehozott állattemető weboldalának hirdetéséből kiderül, hogy biztosítják a temetéssel kapcsolatos összes szolgáltatást, beleértve a sírását, kopjafát táblával stb. Tehát nem a fejfa kifejezést használja, hanem a köztudatban egyre jobban meggyökeresedő kopjafa kifejezést.²²⁷

²²¹ <http://www.gyula.hu/index.php?apps=cikk&cikk=1075&r=1>

²²² <http://www.szhaz.hu/irodalmiradio/kovacsij.shtml>

²²³ <http://www.forum.origo.hu/forum/?act=show&fid=59083&page=5&order=&hiview=0> (Gyöngyös Imre: Óda a szabadság kopjafájához. / Álljon e kopjafák jelnek örökre idézni a hősök / legnemesebb, szent áldozatát, mely a vérüket ontva / életüket vesztette s amelynek a célja szabadság/volt ezeréves nemzeti létünk forgatagában. / Bátran idézze dicső korainkat, a szájhagyományok / boldog, erős idejét, kutatott tudatos gyarapodtát. / Szótalan intve köszöntse a mondai hősök erényét, / bajnokaink diadalait és a sok eszmei szentet (...), ...Kopjafa, légy Magyar emlékmű sok hősi halottért, / Intelem összefogásra, magyarszívű, hangtalan ének. / Rótt, faragott dalaid harsogjad a millenniumba. / Zengd el e messzeszakadt, kiháló, kicsi hű Magyar őrsünk / hősök nélküli, egyszerű élete mint alakul át. / Kopjafa, bátran emeld magasabba magyar szerepünket. / Csendben elért sikerünket idézze a harmadik ezred. / Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem."/

²²⁴ *Magyar hunmondák*. Helbing Ferenc képeivel. Budapest 1989.

²²⁵ A zeneszám szövege: 1. Egy hosszú évezred, / De sokat szenvedtek, / Mi jöhet még ezután? / Egyszerű emberek, / Lelkükben rettenet, / Nem így volt hajdanán! / Volt aki győzött és volt akit legyőztek / A félelem egyre nőtt. / Egy hosszú évezred, / De sokat szenvedtek, / Kis ország árvái ők! / Ref: Fiaid kínozták / Lányaid gyalázták, / Sír, a kopjafa sír. / Reményen ringattak, / Hitével biztattak, / Sír a kopjafa sír (...) 2. „Igazságos vagyok!” / A diktátor ordított / Ki az, ki ellenem áll? / Egy utat mutatok, / Csak azon járhattok, / Ha nem úgy lesz, megtorlom én! / Senki el nem szökhét, / Mindenre lőnek, / A törvény én vagyok, én. / Ne gondolj semmire, / Ne bízz meg senkiben / Így nőtt fel több nemzedék!...” A zeneszám elküldéséért Tóth Erikának (Patria rádió, Pozsony) és kollégájának tartozom köszönettel.

²²⁶ <http://w3.enternet.hu/nhcili/h599/dalszovegek.htm>

²²⁷ <http://www.allattemeto.hu/szolgalt.html>

Egy virtuális temető weboldalán a hozzá készített animációk listáján sírjelként a kopjafa is szerepel.²²⁸

A Budapesti Piac honlapján *Kopjafa* nevű Kft.-t is találunk²²⁹, s számos olyan vállalkozás hirdeti magát, amely kopjafák készítésével is foglalkozik. A Gobebolt honlapján az árajánlatot is közlik, kiderül, hogy 1700 eurónál kezdődik a kopjafák árfolyama.²³⁰

Rogovszky Zoltán „népi faműves” Budapesten kopjafa, fejfa mintájú cserélhető betétű tollakat készített a MÉTA-túra résztvevőinek. Termékeiről többek közt a következőket írja:

„A kopja(fa) mint hadi jelvény, a fejfa mint sírjel jellemző a magyar hagyományban, amely jelképeivel kifejezi azt a személyt, akihez köthető. Tollként új funkciót kap, de formakincse őrzi a régi jelentéseket, bár a nem személyre, csak nemre szabottak.”²³¹

13.2. Románia (Erdély)

Mivel az Erdélyre vonatkozó kopjafaállítással kapcsolatos eddigi kutatások eredményét közös tanulmányában Sütő Levente és Bali János összegezte már (Sütő–Bali 2002), ezzel most nem foglalkozom, csupán a világhálón talált két adatra hívom fel a figyelmet.

Az első egy szokatlan kopjafa-állítási alkalommal kapcsolatos: Romániában a Bihar megyei Hegyközcsatáron a Hegyközi Napok rendezvényen 2001-ben összetört Trabantok emlékére állítottak a következő évben kopjafát, amelyet azóta minden évben megkoszorúznak.²³²

A *Romániai Magyar Szó* weblapján az újság 2003. november 17-i számában Sike Lajos újságíró tollából Góbésán cím alatt egy olyan ironikus hangvétellű írást olvashatunk, amelyből kiderül számunkra, hogy a szlovákiai magyar közvélemény egy részéhez hasonlóan, ő sem tud teljes mértékben azonosulni a székely jellegű tárgyi és szellemi termékek térhódításával és egyre erősödő dominanciájával:

„Újsághírekből szemelgetve: székely kaput avattak a délvidéki Pusztarögöcsén, székely kopjafát állítottak a Győr-Sopron megyei Bikfalván, díszesen faragott székely kapu alatt vonulhatnak immár az új párok a balatoncsuhaji házasságkötő terembe, Ungkopándon

²²⁸ <http://www.dea.hu/temeto/>.

²²⁹ <http://www.bppiac.hu/index3.php?main=sub=40&ceg=499>

²³⁰ http://www.gobeshop.com/index.php?cat_id=5&catname=Sekler+wood+carving

²³¹ <http://www.terepint.hu/ftk>

²³² <http://www.ezredev.hu/cikkbovebb.php?id=129&tipus=r>

tegnaptól székely kopjafa jelzi, hol esett el az első honfoglaló magyar, Madridban holnap szentelik fel a portyázó magyarok székelykapus emlékművét.

(...)

Székely kapu itt, székely kapu ott, székely kapu mindenütt. Székely kopjafával ugyanaz... Hiszen immár lassan mindnyájan elszékelyesedünk, hétköznapijainkat csupa székely holmik veszik körül, bárhol is éljünk (...)
Végül, de nem utolsó sorban, a Székely Himnusz! Pár éve úgy meghódította az egész magyarságot, hogy nem csak nemzeti ünnepeinken és mindenféle szoboravatáson, de például keresztelők, bérnialáskor, konfirmáláskor, népnapon, anyósköszöntéskor, disznóölésen, borlehúzáskor, pincezaráskor is ezt szoktuk énekelni. Immár Kölcsey himnusza kezd elhalványulni mellette...”²³³

13.3. Ukrajna (Kárpátalja)

Kárpátalján a térségünkben bekövetkezett 1989/90-es rendszerváltást megelőzően állították a legelső kopjafát (kopjafákat). Batár²³⁴, valamint Halábor²³⁵ településsel kapcsolatban bukkantam a világhálón arra a hírre, mely szerint még 1989-ben állítottak egy kopjafát a sztálinizmus áldozatainak. Batáron ez a falu egyetlen nevezetessége is egyben.

Az ún. málenkij robotra elhurcoltak emlékére állítottak kopjafát Viskén a templom mellett. Az adatra az *Élő, szép hagyomány* c. könyvsorozat Kárpátalját bemutató színes albumában bukkantam. A kopjafáról közölt fényképhez az összeállítók a következő szöveget írták:

„A templomkertben állították fel az elsők között azt a gyönyörű kopjafát, amely az elhurcolt magyar mártírok emlékműve. 1944 őszén Kárpátalja magyar férfilakosságát kényszermunkára, úgynevezett »málenkij robotra« vitték el három napra, mely azután évekig tartott, és a legtöbb esetben az elhurcoltak halálával végződött. A szerencsétlen mártíroknak emlékművet sem lehetett állítani a gorbacsovi politika előtt.”

(Szacs vay–Szacs vay–Legeza é.n. 155–156)

Ugyancsak a fenti kötetben található a Nagyszőlősön állított kopjafáról készült fénykép. A képaláírásból szintén kiderül, hogy „több ezer elhurcolt magyarnak állít emléket a temetőben a faragott kopjafa” (Szacs vay–Szacs vay–Legeza é.n., 181).

Viskén Csík István tanító már meglévő kőből készült állandó síremléke mellé állítottak egy, a síremléktől több mint kétszer magasabb kopjafát is (Szacs vay–Szacs vay–Legeza é.n.,163).

²³³ <http://www.hhrf.org/rmsz/03nov/03111701.HTM>

²³⁴ <http://www.karpatinfo.org.ua>

²³⁵ <http://www./ide> majd a kinyomtatott lapról pótolom

Egy, a világhálón szereplő hírből derül ki, hogy a Budapest-rákoshegyi testvérgyülekezet küldöttsége egy kopjafát ajándékozott a nagybakaiaknak, amelyre a kopjafa készítője „székely rovásírással” a közismert zoltárének kezdősorait véste: „Tebenned bízunk eleitől fogva”.²³⁶ Ez az adat egyben azt is bizonyítja számunkra, hogy a kopjafaállítás szokásával a székely rovásírás használata is együtt járt, akárcsak nálunk. Az első kopjafák állítási alkalma tehát a kárpátaljai magyarságot legérzékenyebben érintő esemény, a málenykij robot volt. Mivel korábban még beszélni sem lehetett erről, a bekövetkezett politikai enyhülés adta lehetőséget azonnal kihasználták, hogy végre méltóképpen megemlékezzenek az elhurcolt áldozatokról, s mementóként emléket állítsanak a még élő hozzátartozók és leszármazottak. Hiszen alig volt család, akit ne érintett volna ez az esemény. Később más alkalomból is állítottak kopjafát. Többek közt erről tanúskodik egy szlovákiai magyar hetilapban megjelent tudósítás is, amelyet a kopjafákhoz kötődő új rítusokkal kapcsolatos alfejezetben fentebb már idéztem. A kopjafa talapzatába helyezett okirat szövege a következő:

„A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége kezdeményezésére, Ungvár város önkormányzata képviselői testületének határozata értelmében e tér a magyar állam alapításának 1000. és Ukrajna függetlenségének 10. évfordulója tiszteletére és emlékére az Ukrán–magyar barátság nevet kapta. E kopjafa és emléktábla legyen mindörökké jele és bizonyossága nemzetünkhöz való hűségünknek, múltunk tiszteletének, annak, hogy történelmünk vállalásával, jelenünk építésével, a jövő hitével és reményével megőrizzük nemzeti hagyományainkat, anyanyelvünket, megtartjuk hitünket. Segéljen ebben mindannyiunkat Isten, és vezessen a hazaszeretet.
Ungvár, 2001. augusztus 24.

A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai
Közössége.”²³⁷

Ez a kopjafa-avatási ünnepség abból az okból is figyelemre méltó számunkra, mivel a magyar állam alapításának 1000. évfordulója mellett az állítás másik alkalma Ukrajna függetlenségének 10. évfordulója, s az ünnepségen az ukránok is jelen voltak. Tehát az állítási alkalom nem csupán magyar vonatkozású. Ez a kopjafaállítás gesztusértéket képvisel az ukránok felé. Az ünnepség ukrán szónokai ki is emelték ezt a tényt:

„... A felszólalók: Szakács Zoltán, a Magyar Köztársaság ungvári főkonzulja, Mihajlo Cserepanya, a megyei állami közigazgatás nemzetiségi migrációs osztályának vezetője, Oleg Luksa, a városi tanács titkára a tett jelképértéke mellett méltatták a közösség példamutató

²³⁶ Esenyi Gábor: Hálaadó istentisztelet. *Bereginfo* 2004/29, 1. p.

²³⁷ Közös értékek hordozója. Kopjafaavatás az Ukrán–Magyar Barátság téren. *Szabad Újság* 2001/37, 11. p.

kezdeményezését, megemlékeztek a két nemzet múltban gyökerező kapcsolatairól, arról, hogy a magyar és az ukrán népet ezer szál kötötte és köti össze itt, Európa közepén...”²³⁸

A Szlovákiában megvalósult kopjafaállítások kapcsán ilyen példával ez ideig nem találkoztunk.

Tiszakeresztúron 2002-ben egy falunapon állítottak millenniumi kopjafát. Az erről az eseményről szóló tudósításból egyben az is kiderül, hogy mely további kárpátaljai településeken állítottak a millennium kapcsán hasonló emlékoszlopot:

„A hálaadó istentisztelet utána tömeg kivonult a templom előtti térre az ott felállított millenniumi emlékjelhez. Mándiné Sápi Eszter polgármester köszöntője után Dupka György, a MÉKK elnöke a millenniumi emléksorozat kárpátaljai állomásairól szólt. Dercen, Fornos, Salánk, Péterfalva, Bökény után most újabb emlékjel hirdeti az államalapítás ezredik, Krisztus születésének étezredik évfordulóját. Mint amikor Árpád népe bejött óhazájába, és a harcosok sorra gyűjtötták őrtüzeiket, több mint ezer esztendő után ugyanúgy jelzik ezek a kopjafák, hogy itt vagyunk, megmaradtunk, s hogy élni akarunk.”²³⁹

A tudósításnak köszönhetően megtudhatjuk, hogy a málenykij robot mellett a millenniumi kopjafák állítása a kárpátaljai magyarság körében ugyancsak nagy jelentőséggel bír, tehát az egyetemes magyar történelmi események közül a millennium megünneplését, és az ezzel kapcsolatos emlékjel állítását a többi Kárpát-medencei régiókhöz hasonlóan itt is fontosnak tartották. Az is kitűnik továbbá, hogy a kárpátaljai kopjafaavatásokon is részt vettek magyarországi vendégek, akik – a szlovákiai magyarok által szervezett ilyen és hasonló jellegű ünnepeikhez hasonlóan – ünnepi beszédet is tartottak. Továbbá azt is láthatjuk, hogy az egyház képviselői is aktív részesei ezeknek az ünnepeknek, s egyben itt is kapcsolódik vallási rítus – ez esetben istentisztelet – a kopjafaavatáshoz.

Az ünnepség illusztrálásaként, s a szlovákiai magyar anyaggal való összehasonlításképpen közlöm a tudósításnak azt a részét, amely az elhangzott beszédek tartalmát összegzi:

„Pomogáts Béla, a Magyar Írószövetség elnöke (egyben ő tölti be az Anyanyelvi Konferencia elnöki tisztségét is) beszédében visszatekintett a magyarság vérzivataros századaira. A szónok a múlt üzenetét eképp fogalmazta meg: a történelmi sorsfordulók során mindig az volt a kérdés, hogy sikerül-e megtalálni a nemzet erejét. A szolidaritásnak azt a hálóját, ami egy néptömeget nemzeté tesz. A nemzet

²³⁸ U.o.

²³⁹ Kopjafaállítás és lovasnap. <http://www.bereg.net.ua/tiszahat/peterfalva/hun>

– mindennapi népszavazás, idézte egy francia filozófus mondását a budapesti vendég. Alapvetően fontos, hogy itt, a Kárpátok lábainál mind többen mondjunk igent a közösségi létre. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg üdvözlő beszédében Viski János konzul, aki nagyra értékelte azt a hősies küzdelmet, ami a kárpátaljai magyarság folytat a megmaradásáért, s hogy hitében továbbra is szilárd maradt. Péntek János, a kolozsvári Babes-Bólyai Egyetem professzora a kopjafa eredeti és mai jelentéséről szólt. A kopjafa, mely egykor a beteljesülő emberi élet jelképe volt az erdélyi és más temetőben, ma pedig a történelmi időt jelképezi. Hangsúlyozta, hogy a nyelv megőrzése, a kereszténység felvétele, az államalapítás és nem utolsósorban a reformáció gyökerei, melyek mélyre nyúlva egymással összefonódva tartják életben a magyar nemzetet. Balázs Géza nyelvész arra az Illyés Gyula által megfogalmazott felismerésre hívta fel a figyelmet, hogy anyanyelvünkön nem csupán megszólalunk: nyelv alakít bennünket, formálja jellemünket.

Vajon mi, a mostani nemzedék, milyen maradandó örökséget hagyunk magunk után? – tette fel a csöppet sem szónokinak szánt kérdést Gortvay Erzsébet, a MÉKK²⁴⁰ társelnöke. Nemcsak a kopjafáknak és márványtábláknak kell jelezniük ittlétünket, mint ahogy a régmúltban, most is valamennyi generációnak feladata van, s azt becsülettel el kell végezni. Gerendely Béla, a helyi KMKSZ²⁴¹ alapszervezet elnöke vázolta a közel 900 éves Tiszakeresztúr történetét. Tatárjárás, megtorló hadjáratok, szabadságharc, világháborúk vérvetése, málenkij robot – az évszázadok során igen sok nehézség jutott az itt élőknek osztályrészül. A közösség mégis él és élni akar. Igaz, hogy az utóbbi másfélszáz esztendőben kissé csökkent az itt lakók létszámának gyarapodása, ám a fejlődés nem állt meg. Míg a század elején közel 600 lakosa volt a falunak, most az itt élők száma megközelíti a nyolcszázat. Ezután a helyi iskola tanulói – Gerendely Erzsébet, Fábrián Melinda, Hapák Erzsébet, Jánki Tünde – alkalomhoz illő verseket mondtak kifejezően, mély átéléssel. Végezetül Balogh Ilona elénekelt a Be régen vezérel, szegény magyar című éneket...²⁴²

A világhálón szereztem tudomást arról, hogy Magyarországon a szatmár-beregi Nagyhodostól 2 kilométerre áll a magyar–ukrán–román hármass határt jelölő kopjafa.

A közelmúltban, 2005. november 19-én Beregszászban és Ungváron a sztálinizmus áldozatainak állított emlékoszlopot az Ukrajnai Magyar Demokratikus Szövetség.²⁴³

13.4. Szlovénia

Itt is csupán a rendszerváltás után kezdtek kopjafát nemzeti szimbólumként állítani:

„A kilencvenes évek után néhány kopjafa állításra is sor került a Muravidéken, főleg az őrségi részen, illetve az említett tájegység peremvidékén. A Hodoson (egykor: Órihodos), Domonkosfán, Szentlászlón és Pártosfalván felállított kopjafák erdélyi mesterektől származnak, habár az akcióban rendszeresen részt vettek és közvetítették a szomszédos magyarországi települések önkormányzatai, szervezetei.”²⁴⁴

Ez ideig sem az állítási alkalmakról, sem az ünnepi rítussal kapcsolatban nem rendelkezem részletes adatokkal.

²⁴⁰ Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége

²⁴¹ Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége

²⁴² Uo.

²⁴³ <http://www.udeisakinyomatottatpotolommajd>

²⁴⁴ Az információért Göncz Lászlónak tartozom köszönettel.

13. 5. Szerbia-Montenegró (Vajdaság)

Eddigi ismereteim alapján úgy tűnik, hogy a Vajdaságban csak néhány évvel a rendszerváltás után kezdett teret hódítani a folklórkopjafák állítása. A *Hét Nap* c. lap weboldalán a zombori Magyar Polgári Kaszinó udvarán felállított kopjafáról olvashatunk egy híradást:

„Emlékművet állítottak föl a Kaszinó udvarán, amely egy nyitott könyvet szimbolizál, gerincét pedig a magyarságot jelképező kopjafa képezi. Nyugat-Bácskában ez az első kopjafa, a rajta látható jelképek a honfoglalástól a Szent István-i kettős keresztig vonultatják föl nemzettörténetünk leggyakrabban használt jelképeit. Az emlékművet saját költségén Győrfi Sándor építette, a kopjafát pedig Cirkl Rudolf faragta díjmentesen.”²⁴⁵

Temetői sírjelként ugyancsak megjelentek ezen a vidéken is a kopjafák. A bánági Magyarajdán egy katolikus falu temetőjében Vörös Imrének állítottak kopjafát családtagjai. Közép-Bácskában a bácskossuthfalvai (régiben Ómoravica) temetőben a Vajdasági Magyar Szövetség első, 10 éve elhunyt elnökének márvány síremléke mellé állítottak kopjafát.²⁴⁶

A Szabadkához közeli Kispiac település főterén az Egyesült Magyar Ifjúság nevű szervezet kezdeményezésére a délszláv háború magyar áldozatainak emlékére egy turulos kopjafát állítottak. Ebben a faluban a magyar lakosság a háború idején megtagadta a kényszersorozást.²⁴⁷

A *Családi Kör* vajdasági hetilapból szerezhettük tudomást arról, hogy 2002-ben Kárpát-medencei aratóünnepséget szerveznek Felsőhegyesen, ahová a vajdasági aratócsapatok mellett vendégcsapatokat várnak Erdélyből, Ukrajnából, Magyarországról és Szlovákiából is. „A fő szervezőtől azt is megtudtuk, hogy a parasztünnepséget megelőzően egy tucatnyi fafaragót várnak az alig valamivel több mint kétezer lelket számláló faluba, akinek egy-egy kopjafa elkészítése lesz a feladata...” – számol be a tervekről a cikk szerzője, Fekete László.²⁴⁸ Ez ideig nem sikerült kiderítenem, hogy a terv megvalósult-e, s az elkészült kopjafák hová kerültek.

²⁴⁵ H. Á.: Száznegyven éves a zombori kaszinó. *Hét Nap* www.hetnap.co.yu

²⁴⁶ Az utóbbi két adatért Silling István néprajzkutatónak tartozom köszönettel.

²⁴⁷ <http://www.demokrata.hu/kopjafa1031>

²⁴⁸ <http://www.csaladikor.co.yu/pages/2002/0131/friss/mozaik/karpat.htm>

13.6. Horvátország

Horvátország vonatkozásában két kopjafaállítással kapcsolatos adattal rendelkezem. Az egyik adatra a horvátországi reformátusok egyházi lapjának weboldalán bukkantam rá. Itt a lap 2001. októberi számában teljes terjedelmében olvasható Hegedűs Lóránt Duna-melléki református püspök kopjafaavató beszéde, amely Hercegszöllösön hangzott el a háborús áldozatok emlékére emelt kopjafánál. Okucaniban 2000. december 22-én avatták fel a budapesti Falvak Kultúrájáért Alapítvány által ajándékozott kopjafát, a „XXI. századi béke emlékoszlopát”.²⁴⁹

13.7. Ausztria

Arról nincsenek adataim, hogy a Burgenlandban élő magyarok kopjafát állítottak volna. Egyelőre csak arról van tudomásom, hogy az osztrák–magyar határon Andauban az 1956-os forradalom negyvenedik évfordulójára az amerikai magyarok által 1966-ban emelt obeliszk mellé a magyar Honvédelmi Minisztérium állított kopjafát (Boros 1997, 102).

Felső-Ausztriában a búcsújáró helyéről híres Sonntangbergben dokumentáltam egy kopjafát. A nevezett település 1973 óta a magyarországi Sárvárral ápol baráti kapcsolatokat. Ennek a partnerkapcsolatnak a 25. évfordulója alkalmából 1998-ban állították a kopjafát, amelyen a két település neve, az „Österreich” és „Ungarn”, a „Partnerschaft 25 Jahre 1998”²⁵⁰ felirat olvasható, valamint a két város, továbbá Magyarország és Ausztria címere látható.

13.8. Németország

A bevezetőben már említettem, a bajorországi Burg Kastlban különféle alkalmakból állítottak kopjafákat, így ezekre ismételten most nem térek ki. Egy másik, kopjafákra vonatkozó adat a Rajna-vidékről, Koblenzből származik, és a gödi Piarista Szakmunkásképző Iskolához kapcsolódik. Az *Új Ember* katolikus hetilapban jelent meg hír azzal kapcsolatban, hogy a nevezett iskola diákjai partneri kapcsolatokat ápolnak a koblenzi szakmunkásképzővel. Ide utazott el közös program keretében

²⁴⁹ A kopjafák ajándékozóival kapcsolatos fejezetben már szó volt róla, hogy a bodrogi Nagykövesd település ugyanilyen emlékoszlopot kapott az említett alapítványtól. Az oszlop ajándékozási szerződésében említik, hogy „A XXI. századi béke emlékoszlopát 2000-ben a horvátországi Okucaninak ajándékoztuk és 2000. december 22-én kerül felavatásra”. Az ajándékozási szerződés fénymásolatáért Pallér Veronikának, a Bodrogköz Kultúrájáért Polgári Társulás munkatársának tartozom köszönettel.

²⁵⁰ „25 év partnerség”

egy 18 főből álló magyarországi csoport. A német és a magyar diákok különféle fafaragásokat, többek közt kopjafákat is készítettek.

„Az utolsó napon ökumenikus istentisztelettel egybekötött ünnepségen Magyar emlékparkot avattunk fel a koblenzi szakmunkásképző iskola belső kertjében, ahol a tanulók által készített kopjafák kerültek kiállításra.”²⁵¹

Fontos megjegyezni, hogy a koblenzi, valamint a sonntagbergi kopjafaállítások nem az ottani magyarok, hanem magyarországiak kezdeményezésére valósulnak meg. Ez a tény ugyancsak azt a megállapításunkat támasztja alá, mely szerint a kopjafa már teljesen beépült a magyarok nemzeti szimbólumtárába, és egyértelmű magyarságszimbólummá vált.

13.9. Olaszország

Eddig csupán egyetlen Olaszországban állított kopjafáról van tudomásom. Ezt az Isonzó völgyében fekvő Redipuglia településtől 1 kilométerre, a 303. számú út mellett található osztrák--magyar katonai temetőben állították 1996-ban, a központi emlékmű bal oldalán. Az állíttatással kapcsolatos információk a kopjafára erősített fémtáblán olvashatók:

„A MAGYAR HONFOGLALÁS / MILLECENTENÁRIUMÁNAK / ÉVÉBEN
EMELTETTE / AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN / ÁLDOZATUL ELESETTEK / EMLÉKÉRE
/ GYŐRSÁG KÖZSÉG / ÖNKORMÁNYZATA / ÉS ISONZO BARÁTI KÖRE. / BÉKE
PORAİKRA / MCMXCVI”

Egy, a kopjafára erősített másik fémtáblán a következő szöveg olvasható:

„Hősi halottaink ezrei alusszák örök álmukat e / harctereken, akikkel a kegyelet jelét mutatjuk
azzal, / hogy sírjaik helyét megjelöljük.”

Alatta:

„Pajtás, húzódj csak erre közelebb,
A golyó ott a földet mind kivágja.
Jobb lesz nekem a te fekvőhelyed,
A kicsi fiad ne várjon hiába.”
Gyóni Géza: Vasárnap a sáncon
Honvédség és Társadalom Baráti Kör Székesfehérvári szervezete
2001. okt. 6.

Figyelemre méltó, hogy a kopjafára egy harmadik, egy cseh katona adatait tartalmazó fémtáblát is rögzítettek. Ugyancsak utólag erősítették rá egy katona

²⁵¹ <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/000611/0404.html>

fényképét is (valószínűleg az említett cseh katonáét), pontos személyi azonosságára utaló jelet azonban nem találtam.²⁵²

13.10. Svédország

Itteni kopjafaállításra vonatkozó adatunk szintén Boros Gézától származik: „A svédországi magyarok által emelt stockholmi millecentenáriumi emlék három kopjafából áll, rajtuk történelmi évszámok: 996, 1945, 1956” (Boros 1997, 101). A Svédországi Magyarok Országos Szövetsége által 1995-ben szervezett önképzőkori nyári táborral kapcsolatos bejegyzés illusztrációjaként 3 kopjafát láthatunk (Földvári–Hajduk–Szöllös é.n. 123), így elképzelhető, hogy e táborozások alkalmával akár kopjafa is készülhetett.

13.11. Új-Zéland

Ebben a távoli szigetországban Wellingtonban a Magyar Millenniumi Parkban áll egy kopjafa, előtte pedig egy székely kapu. Azt egyelőre nem sikerült kiderítenem, hogy előbbi milyen alkalmából állították, mivel a világhálón talált képek alapján úgy tűnik, a kopjafa már a székely kaput megelőzően is ott állt.²⁵³ Ez utóbbi szállításának körülményeiről annak idején az *Új Szó* is hírt adott.²⁵⁴ Mivel az a hír 2003-ból származik, s annak alapján, hogy a helyet, ahol a székely kaput felállították, Millenniumi Parknak hívják, azt feltételezem, hogy a kopjafát 2000-ben állíthatták.

13.12. Kanada

Kanadában Nanaiomo magyar közössége 1989-ben állított kopjafát az ottani Magyar Ház előtt 1956 emlékére (Boros 1997, 101–102). Albertában a Magyar Művészeteket és Hagyományokat Ápoló Alapítvány a város 100 éves évfordulójára állított kopjafát:

„Nagyon büszkék vagyunk arra, hogy az Alapítvány rendkívül magas színvonalú hagyományát most tovább öregbíthetjük azzal, hogy az Alberta százéves évfordulójának tiszteletére tervezett és kifaragott Kopjafát ünnepélyes leleplezés keretében az Alapítvány szeptember másodikán bemutatathatja a nagyközönségnek. Ezt a különleges emlékművet az Alapítvány Igazgatósága tervezte és egy Vancouverben élő neves magyar származású művész, László Józsa faragta ki...”

²⁵² Mivel tudjuk, hogy Észak-Olaszország-szerte több osztrák–magyar katonai temető is van, nem zárhatjuk ki további kopjafák létezését sem.

²⁵³ http://hungarianconsulate.co.nz/kapu_en.html

²⁵⁴ (MTI, ú): Drága lett volna a repülő. Székelykapu Új-Zélandra. *Új Szó* 2003. június 17., 1. p.

Olvashatjuk az említett alapítvány tevékenységéről közzétett beszámolóban.²⁵⁵ A Calgaryban élő magyar közösség kopjafát állított a városnak köszönete kifejezéseként amiatt, hogy 1956 után otthont adott a magyar emigránsoknak. Calgary város honlapján erről az eseményről olvasható hír mellé fényképeket is mellékeltek.²⁵⁶

A Kanadában és az Amerikai Egyesült Államokban is működnek magyar cserkészcsapatok az emigránsok körében. Ezeknek csapatoknak saját „csapatkopjájuk” van. Ezek fából faragott hordozható kopjafák, amelyeket a cserkészrendezvényeken a földre helyeznek. 20. Árpád Vezér cserkészcsapat honlapján láthatók ilyen csapatkopják, valamint számos más, kopjafákkal kapcsolatos információk is helyet kaptak. A „Megjegyzés” 2. pontjában például a következőket olvashatjuk:

„2. Kopjafák mai alkalmazása: csapatkopja (raj/csapat)zászlórúd, virág? Emlék. Hálás a különféle méretben készített kiskopja virág mellé karónak. Ez lehet szép ajándék, anyáknapján, kedvesünknek vagy vendégségben a házigazdának. (Mi szebb ajándék: virágcsokor / vagy öreg cserkészeknél egy mulandó üveg bor? / vagy pedig kiskopja ami örök emlék??)”²⁵⁷

Ennek alapján tehát arra következtethetünk, hogy ugyanúgy, mint az erdélyiek körében, itt is készülnek ún. szuvenir kopjafák.” (Sütő–Bali 2002, 284)

Az **Amerikai Egyesült Államokból** eddig csupán egy adatot találtam. Boros Géza említi kötetében, hogy Kaliforniában az Ontariói Református Egyház kopjafáját 1996-ban szentelték föl (Boros 1997, 101–102).

A fentiekben bemutatott kopjafák közösségi kopjafák. Lektorom, Verebélyi Kincső tájékoztatása szerint ezeken túl azonban a nyugat-európai temetőekben sírjelként állított kopjafák is viszonylag nagy számban fordulnak elő. Ezeknek elsősorban etnikai jelzés értékük van. Módszeres vizsgálatuk gyakorlatilag lehetetlen. Keresztessy Sándor Belgiumban élő magyar származású filmrendező kislánya

²⁵⁵ <http://vadrozsa.magya.ca/Sep2-05-pics.htm>

²⁵⁶ <http://content.calgary.caNRexeresF2DF338D-507D-4B37-AC27-E3EB6F3E20BO...>

²⁵⁷ <http://ca.msusers.com/20ARPADVEZERCscs/2kopjafa.msnw>

brüsszeli sírjára Sütő Levente,²⁵⁸ ma Budakeszin élő, az erdélyi festő asztalos Sütő család tagja készítette el a kopjafát.²⁵⁹

²⁵⁸ Azonos azzal a szerzővel akinek Bali János közreműködésével írt, az erdélyi kopjafa-revivalt bemutató tanulmányára többször is hivatkoztam (Sütő–Bali 2002).

²⁵⁹ Máshová is faragott hasonló sírjeleket (pl. Japánba). Ezért az információért is Verebélyi Kincsőnek tartozom köszönettel.

14. A kopjafa, mint a szimbolikus térfoglalás eszköze és az etnikai határ kijelölője. Összegzés

A fentiekben közzétett anyag többéves adatgyűjtés összegzése, miközben a részletkérdéseket illetően tudatos, mélyfúrás-szerű kutatásokat természetesen nem végezhettem. A dokumentációs tevékenység (az egyes objektumok számbavétele, felkeresése, fényképezése stb.) során nyert kiegészítő információkat (véleményeket, állásfoglalásokat stb.) viszont beépítettem munkámba, így – ha érintőlegesen is – több részletkérdéssel kapcsolatban is gyűjtöttem adatokat. Az eredményeket összefoglalva bizonyos tanulságok levonására, illetve a még elvégzendő feladatok felvázolására is kísérletet teszek.

A Magyarország határain kívüli más országokban élő magyar közösségekhez viszonyítva a kopjafa nemzeti szimbólumként való felhasználása jóval korábban, még az 1989-es rendszerváltás előtt, 1977-ben megjelent a szlovákiai magyarok körében. A legelső alkalomtól – az őrújfalui nyári művelődési tábortól – kezdve valamennyit kisebbségi rendezvények befejeztével állították, tehát kezdettől fogva a szlovákiai magyarok jelképes térfoglalási eszközének tekinthetjük (14. térkép). A kopjafa nemzeti szimbólumként való megjelenéséhez úgy tűnik, a mohácsi csata színhelyén, az esemény 450. évfordulója alkalmából 1976-ban felállított kopjafák tekinthetők konkrét előképnek. A magyar köztudatban ekkor már – a romantikus szemléletben írt 19–20. századi tudományos és áltudományos néprajzi irodalom, illetve népművészeti kiadványok hatására – gyökeret vert az a felfogás, hogy a kopjafa eredete a honfoglalás korára, vagy még az azt megelőző időszakra nyúlik vissza, s ily módon *egy ősi magyar kultúra korunkba átmentett tárgyi emlékének* tekinthető. Bár a kopjafa szó használata inkább az értelmiségiek és politikusok körében terjedt el, fokozatosan kezd teret nyerni a köznyelvben is. A kopjafaavatások szónokai, s az ünnepekről tudósító újságírók már bizonyított tényként említik „ősi” eredetét.

A kopjafákkal/fejfákkal foglalkozó első írások és illusztrációk/rajzok zöme erdélyi, főleg székelyföldi gyűjtéseken alapult, s ez erősítette a közvélemény, elsősorban az értelmiség lelkes, az említett tájegység iránti érdeklődését. Erdély iránt felfokozódott a figyelem, mi több: az ottaniakat a magyar társadalom bizonyos rétege az igazi, sőt legigazibb magyaroknak tartotta. Az erdélyiek ebben a szellemben való megítélése a mai Szlovákia területén élő magyarok körében még a 20. század elején megjelent²⁶⁰,

²⁶⁰ Ennek az Erdély- vagy székely-divatnak mély, legalább a 19. század elejéig visszanyúló kultúrtörténeti gyökerei vannak, amivel most nem foglalkozom (vö. Kósa 1975, 16–24).

s az írott sajtóban is pontosan nyomon követhető. Az „Erdély-járás” szlovákiai magyar fiatal értelmiségi körökben az 1970-es évek végétől divattá vált.

Ezek után nem csodálkozhatunk tehát, hogy a szlovákiai magyarok a szülőföldre való jogukat éppen a legmagyarabbnak tartott népcsoport, a székelyek kultúrájának egyik olyan jelenségével²⁶¹, a kopjafával kívánják hangsúlyozni, s hogy éppen a székely rovásírással rávésett 'vagyunk' felirattal „üzentek a hatalomnak”. Viszonylagosan gyors térhódítása többek közt annak is köszönhető, hogy anyagi szempontból sem jelentett olyan megterhelést, mint egy (nemesebb anyagból: kőből, fémből készült) emlékmű elkészíttetése, s mivel általában aránylag zárt helyen állították fel ezeket, a hatalomnak sem szűrt szemet. Segítségükkel szimbolikusan megjelölhették a magyarlakta régiókat. Magyarországon a kopjafák állítását kezdetben ellenzéki, de a nemzeti függetlenség hangsúlyozásától el nem választható megnyilvánulásnak tekinthetjük. A szlovákiai magyarok körében az ellenzéki ségen túl főleg és elsősorban a nemzeti hovatartozás prezentálása, hangsúlyozása volt a fő cél.

14. térkép

Az 1989-es rendszerváltást követően ugrásszerűen megnőtt a kopjafák száma, mivel ezt követően törvényes lehetőség nyílt arra, hogy magyar történelmi eseményeknek és jeles személyiségeknek olyan emlékműtípussal tisztelegjenek, amely önmagában karakterisztikus, kizárólag a magyarokhoz köthető. A rájuk vésett magyar nemzeti szimbólumok, valamint hazafias feliratok, a székely rovásírás csak még jobban hangsúlyozták magyar voltukat.

Bizonyos időrendre törekedve az állíttatási alkalmakkal, az akkor megrendezett ünnepekkel is foglalkozom. Általában kisebbségi szerveződések, politikai pártok, illetve

²⁶¹ Mindeközben figyelmet érdemel, hogy Dél-Szlovákia többi magyarlakta vidékeihez viszonyítva éppen az egyébként élénk székely eredettudattal (vö. többek között: Gyürky 1941, 13–14) rendelkező Zoboraján aránylag későn, 2003-ban állították az első köztéri kopjafát Kolonban, amely a mai napig egyetlen a térségben. Két zoborvidéki faluban: Barslédecen, illetve Nyitracsehíben a Millecentenárium emlékére Szent Istvánnak szobrot állítottak (Liszka 2005. Lásd továbbá a komáromi Etnológiai Központ Szakrális Kisémlék Archívumát!).

magyarlakta települések helyi, továbbá regionális rendezvényeiről van szó. A magyar történelmi és politikai események emlékére állított kopjafák csak a rendszerváltás után tűnnek fel, és terjednek el nagyobb mértékben. Ugyancsak ekkor jelennek meg a különféle jeles személyiségek emlékére állított kopjafák, s ekkor kezdődik el temetői sírjelként való térhódításuk is, valamint a 21. század első éveiben már úti balesetek színhelyén, haláljelként is megjelennek. Fokozatosan más összefüggésben is teret hódítanak: színpadi háttérként, díszítésként, kötetek (sőt CD!) borítóján, s a témával kapcsolatban versek is születnek.

1. számú diagramm: Állítatási alkalmak

A szlovákiai magyar nyelvterületen található kopjafák további állítatási alkalmai: a kitelepítés emlékezete (9), iskolaalapítás, a magyar oktatás újraindulása (9); a Csemadok megalakulásának 50. évfordulója (8); Hídverő Napok (6), képzőművészeti tábor (5), a Rákóczi-szabadságharc (5), a reformáció (4), az aradi vértanúk emlékezete (3), a romániai forradalom (3), a kerékpártúra (3), egyházi tábor (2), a Csemadok megalakulásának 55. évfordulója (2), templomfelújítás (2), az ún. „alternatív oktatási rendszer” elleni tiltakozás (1), csallóközi árvíz (1), erdőtelepítés (1), a Független Magyar Kezdeményezés megalakulásának 15. évfordulója (1), a Roma Holocaust (1), iskolai névadó ünnepség (1), Kossuth Lajos emlékezete (1), Lármafa-találkozó (1), málenkij robot (1), nemzetközi építőtábor (1), ökumenikus képzőművészeti tábor (1), a Sarló mozgalom 75 évfordulója (1), szövetkezetalapítás évfordulója (1), a temetőben lebonyolított utolsó temetés (1) emlékezete. Láthatjuk, hogy a kopjafák állítatási alkalmainak az elemzésével keresztmetszetet kapunk általában a szlovákiai magyarok kulturális, társadalmi és politikai életéről is. Mára a kutatott területen jóval több mint kettőszáz ilyen objektum található. Számos településen több ilyen emlékoszlop is áll.²⁶² Ha térképre vetítjük ezeket, szépen kirajzolódik, Szlovákia mely részét lakják magyarok.

²⁶² Ragyolcon például 15, Csicsón 13, Komáromban 11, Nagymegyeren 5, s nagyon gyakori a 2-3 köztéri kopjafa egy-egy településen.

15. térkép

16. térkép

2. számú diagramm: A kopjafák állításának száma az első állítási alkalomtól napjainkig.

A fenti diagrammról jól leolvasható, hogy a legtöbb kopjafát 2000-ben állították, ezek zöme a millenniumra készült. 1996-ban a millecentenárium adott okot az állítási alkalmak nagy számára, 1998-ban, de főleg 1999-ben pedig az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója.

Figyelmet érdemel, hogy míg Kárpátalján a legelső kopjafákat a málenykij robotra elhurcoltak emlékére állították, a szlovákiai magyarok viszonylag későn emelték az első olyat, amellyel a kitelepített szlovákiai magyarokra emlékeztek. A málenykij robotra több Ung-vidéki és bodrogi közti településről is elhurcoltak embereket, de ez ideig csupán Nagykaposon állítottak emlékművet.

Az eddigi kutatási eredmények alapján a szlovákiai, magyarországi és az erdélyi magyarok körében jelentős hangsúlyeltolódások mutathatók ki az állítások alkalmait illetően. Míg Magyarországon az 1956-os forradalom (Boros 1997), Erdélyben az 1848/49-es forradalom és szabadságharc (Sütő–Bali 2002), Szlovákiában inkább más történelmi események és rendezvények stb. dominálnak.²⁶³ A jövőben nem lenne tanulságok nélküli összehasonlítani a kopjafák állítási alkalmait a Magyarország és annak határain kívül élő magyarok régiói között. A már most látható eltérések nagy valószínűséggel abból is adódhatnak, hogy ezek a magyar közösségek 1918 óta más-más ország területén éltek, az impériumváltások más-más külső hatásokkal jártak (vö. Liszka 1998), s további történelmük sem alakult egységesen. Szlovákiában 1945 után nem volt háború, viszont a Vajdaságban igen, de nem telepítették ki az ott lakókat más ország területére, s málenykij robotra se hurcolták el őket, mint a kárpátaljaiakat vagy a Kelet-Szlovákiában élő magyarokat. Művelődési táborok csupán Szlovákiában voltak, és Szlovéniában nem történt olyan esemény, amely csupán a muravidéki magyarokat érintette volna.²⁶⁴ A romániai

²⁶³ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Boros Géza kötete még a millennium előtt jelent meg, s a Sütő–Bali szerzőpáros sem térképezte fel pontosan az erdélyi állítási alkalmakat, valószínűnek tartjuk, hogy megállapításunk újabb magyarországi és erdélyi kutatások után felülvizsgálatra szorulna.

²⁶⁴ Ebből adódóan itt az egyetemes magyar történelmi évfordulók szolgáltatták az alkalmakat: a millecentenárium a millennium, valamint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc.

magyaroknál megint más volt a háttér, ott már korábban elterjedt a kopjafák temetői sírjelként való állítása nemzeti szimbólumként a katolikusok körében is, s emlékműként is előbb megjelent. Vannak tehát olyan alkalmak, amelyek kizárólag a kisebbségben élő magyarok körében mutathatók ki, Magyarországon nem.

Míg 1989-ig a kopjafák készítése amolyan kalákamunkában, elsősorban képzőművészek irányításával a művelődési táborokban valósult meg, mára jelentős mértékben megnőtt a famunkákra specializálódott kopjafafaragók száma. A kopjafakészítésből bizonyos fokú üzleti vállalkozás lett, s mára a faragók kiterjedt hálózata fedi le Dél-Szlovákia magyarlakta régióit. Ebből adódóan a kopjafáknak nagyon változatos formavilága alakult ki, s a rajtuk szereplő díszítőelemek, motívumok és szimbólumok száma is jelentős mértékben megnőtt. A rendszerváltás után domináns szerepet kaptak a magyar nemzeti jelképek: a magyar szent korona, a Kossuth-címer, az országalma, de megjelenik a mondabeli csodaszarvas, a turulmadár, s a honfoglalás-kori tárgyi emlékek (pl. a régészeti tárgyú könyvekben ábrázolt különféle tarsolylemezek és más leletek rajzai). A magyar szent korona különösen fontos szerepet kapott. A feliratok jellege, tartalma, valamint terjedelme is megváltozott. 1989 után már hosszabb, hazafias jellegű idézetek, valamint a magyar történelem meghatározó eseményeinek dátumai is helyet kaptak. Az állítási színhelyek ma már elsősorban a közterek, a település központi helye, de arra is van néhány példa (egészen más okból, mint 1989 előtt!), hogy zárt helyre kerül.

Az állítók között a szlovákiai magyar társadalom szinte valamennyi meghatározó szervezete, politikai pártja megjelenik, s köztük vannak a keresztény egyházak is, elsősorban a reformátusok.

A rendszerváltás után alaposan megváltozott az avatási ünnepség, amelynek lefolyásában jelentős (és aktív) szerepet kapnak a politikusok, valamint a keresztény egyházak képviselői is. Általában ők áldják meg, vagy szentelik fel a kopjafát. A kultúrműsor szintén hazafias jellegű, egyre gyakrabban hangzik el befejezésként a magyar himnusz. Az ünnepségek forgatókönyvei a korábbi, ellenzéki

rendezvényekhez viszonyítva egyre inkább hasonlítanak a rendszerváltás előtti hivatalos emlékműavatásokéhoz: általában itt is szónokolnak a pártok képviselői, vezető funkcionáriusok, s elmaradhatatlan mozzanat a koszorúzás. A két korszak emlékműavatási ünnepeinek tételes összevetése azonban még nem történt meg.

A kopjafák magyar nemzeti szimbólumként való rohamos elterjedésében nagy szerepet játszott a sajtó, a média is. Ezek a csatornák járultak hozzá ahhoz is, hogy aránylag rövid időn belül nagy területen, a Kárpát-medencében élő valamennyi magyar régióiban elterjedt, s teret hódított Európa, valamint az Európán kívüli földrészekén élő magyarok körében is. Nem feledkezhetünk meg a világháló szerepéről sem, amely a jövőben várhatóan még nőni fog ebben a vonatkozásban. A kereső programokban a 'kopjafa', vagy 'kopjafák' szó kapcsán több száz adatot találhatunk, amelyek nem csupán az állításokkal kapcsolatos hírek, hanem a kopjafa eredetével is foglalkozó oldalak. Ezek általában a 19. század végén, a 20. század első felében publikáltak, romantikus szemléletű munkákból származnak, így feltételezhető, hogy ezek is erősíteni fogják a mára kialakult mítosz továbbélését és terjedését. Ugyancsak fontos szerepet kell tulajdonítanunk a fejfákkal/kopjafákkal foglalkozó, elsősorban gazdag képanyag kíséretében megjelent néprajzi, népművészeti kiadványoknak (lásd pl. Balassa 1992; Olasz 1975 stb.). Törő György Szekszárdon élő kopjafákat is készítő fafaragó munkásságát bemutató, rajzokkal és fényképekkel gazdagon illusztrált kötete bizonyára szintén nagy hatással lesz a jelenség terjedésére (Törő 2001). Néhány fafaragónál ez már most megmutatkozik.

A kopjafák nemzeti szimbólumként való elterjedését a folklorizmus egyik jellemző példájának tekinthetjük, mivel egy már létező jelenség, a temetői fejfa egy gazdagon díszített típusa emelkedett be nemzeti szimbólumként, emlékművek formájában egy másik társadalmi réteg, társadalmi rétegek kultúrájába, s kapott új funkciót. Idővel a kopjafa, mint magyarságszimbólum ismét megjelent a temetőkben, eredeti

funkciójában, tehát sírjelként. Ezt a fordított folyamatot (tehát a folklorizmussá vált kopjafa újfent „népivé válását”) folklorizálódásként értelmezhetjük. A folklorizálódott kopjafa viszont elsősorban már nem vallási különbözőséget mutat (ahogy azt az eredeti fejfa/kopjafa tette), hanem a felekezeti kötődéstől többé-kevésbé (nem teljesen!) függetlenül az elhunyt nemzetiségi hovatartozását, tehát magyarságát hirdeti.

Itt kell szólni röviden a népművészeti kutatásban az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyert magyarságszimbólum-vizsgálatokról (főleg Selmeczi Kovács 2001; Limbacher 2002). A szerzők voltaképpen nemzeti jelképeknek (címer, szent korona, Kossuth alakja, huszár stb.) különféle népművészeti tárgyakon való előfordulásait vizsgálják, ami azt jelenti, hogy folklorizálódott motívumokat. Ily módon tehát az általuk bemutatott és vizsgált tárgyak, motívumok nem jelentenek azonos kategóriát mostani tárgyunkkal, a folklorizmus-kopjafák jelenségével.

A fentiekben talán meggyőzően sikerült bizonyítanunk, hogy az eddigi kutatási eredményeink alapján joggal sorolhatjuk a kopjafákat a magyarságszimbólumok közé, hiszen nem csupán a Kárpát-medence magyarlakta vidékein és Európában, hanem más földrészek élő szóránymagyarság körében is megtalálhatók. Egyre gyakrabban van rá példa, hogy magyarországi városok ezeket ajándékozzák egyfajta nemzeti sajátosságként emlékre a külföldi, nem magyarlakta testvértelepüléseknek is. A közelmúltban megjelent, magyarságszimbólumokat prezentáló kötetben már ott lett volna a helyük (Kapitány Á. – Kapitány G. 1999).

A kutatás jelenlegi stádiumában – a fentebb részben már említetteken túlmenően – számos további feladat elvégzésének szükségessége rajzolódott ki:

Fontos lenne alaposabb kutatásokat végezni egy-egy részletkérdést illetően, hogy árnyaltabb képet kaphassunk ezekről. A kopjafaállítás szokásának nagy mértékű elterjedése, s a felavatott objektumok alapján például úgy tűnhet, hogy a szlovákiai magyarok körében a jelenség megítélése nagyjából egységes és pozitív. Az eddigi, inkább érintőleges kutatásaim eredményei alapján ez a feltételezés azonban nem állja meg a helyét; a vélemények ugyanis megoszlanak. A kezdeményezők és az avatási ünnepeken résztvevők magatartása természetesen pozitív, mint ahogy a lakosság bizonyos hányadának is az. Vélhetően a szlovákiai magyarok jelentős

hányada azonban közömbös²⁶⁵, vagy pedig kritikusan szemléli a jelenséget, s nem ért egyet az egykori sírjel emlékműkénti újraalkalmazásával. Sokan fölöslegesnek tartanak bármilyen emlékmű-állítást. Több adatközlő Erdélyhez köti, s emiatt nem fogadja el. Ez részben összefügg az erdélyiekkel szemben egyre erősödő ellenszenvvel is.²⁶⁶ Véleményüknek azonban csak ritkán adnak hangot, mivel a kopjafákkal kapcsolatban felmerül a ki az igazi magyar kérdése is. A támogatók ugyanis egyfajta nemzetárulásnak tekinti a kopjafára vonatkozó bármely kritikai megjegyzést, s egy nemzeti jelkép megtagadásaként értelmezik. Nagy részük így viszonyul a kopjafa eredetével kapcsolatos tudományos magyarázathoz is: ha valaki a tudományos eredményekre hivatkozva cáfolja a honfoglalás kori vagy még korábbi meglétére vonatkozó eredetmagyarázatot, azt a jobbik esetben csupán nem veszik figyelembe, vagy alulinformálnak (!) tartják²⁶⁷, de legtöbbször egyenesen nemzetárulónak tekintik őt, aki megtagadja az „ősi múltat”. Általában arrogánsan viszonyulnak bármilyen, az övéktől eltérő véleményhez, még meghallgatni sem hajlandók a tudományos magyarázatot. Nyilvánvaló tehát, hogy a kopjafaállítás, s maga a faragás is hazafias tetteknek számít. Ahogy már említettem, fenti megállapításaimat a kutatómunka során nyert háttér-információk, magánbeszélgetések, elszólások, a sajtó híryanagának elemzése alapján fogalmaztam meg. Ezeket azonban egzaktabb, közvélemény-kutatási módszerekkel a jövőben árnyalni és pontosítani lehetne és kellene (megvizsgálni például a magyar és a szlovák lakosság véleményét a kopjafaállításokról). Az ünnepek részletes vizsgálata, vagy az elhangzott beszédek elemzése stb. – összevetve a rendszerváltás előtti emlékmű-avatási szertartásokkal, koszorúzási ünnepekkel stb. – is bizonyára újabb tanulságokkal szolgálhatna. Egy komplexebb és pontosabb összehasonlítás érdekében kívánatos lenne a jelenség részletes kutatása a határon

²⁶⁵ Többen fölösleges dolognak tartják a kopjafa- és emlékműállításokat, szerintük fontosabb dolgokra kellene inkább a pénzt költeni. Ilyenkor mindig utalnak a községben megoldatlan problémákra: pl. vízvezeték vagy kanalizáció hiánya stb.

²⁶⁶ Ez az ellenszenv az adatközlők elmondása szerint abból adódik, hogy Magyarországon minden tekintetben az erdélyieket részesítik előnyben, Szerintük az erdélyiek nagyon követelődzők (ahogyan több adatközlő is fogalmazott: „mindig csak sírnak”) a többi kisebbségi magyar rovására, s a médiákban is főleg velük foglalkoznak. Többen is igazságtalannak tartják, hogy ha a magyarországi médiában „határon túli magyarokról” van szó, szinte már csak az erdélyieket értik alatta, és aránytalanul több anyagi támogatást kapnak, s többek közt az elnyert pályázatok összege sem arányos. Ebben a kérdésben is megoszlik a szlovákiai magyarok véleménye: a másik tábor továbbra is az erdélyieket tartja az igazi magyaroknak, s különböző módon segíti is őket. A 2005-ös nagy romániai árvíz után több helyen szerveztek gyűjtéseket az erdélyi települések részére, sőt a kisalföldi Búcsón segélykoncert is megvalósult az árvízkárosultak javára. Arról nincs tudomásom, hogy a jugoszláviai háborúban érintett magyar településeknek, vagy pedig a Kárpátalját is sújtó korábbi árvíz károsultjainak szerveztek volna gyűjtést. Ez utóbbiak számára tudomásom szerint csupán a Kassához közeli Szepsiből küldtek segítyt.

²⁶⁷ Az ősi eredetmítosz képviselői általában arra hivatkoznak, hogy mit írt erről Kós Károly, Malonyay Dezső esetleg Kiszely István, s mit „írtak erről az újságok”.

túli többi magyar közösség körében is. Ajánlatos lenne továbbá azt is megvizsgálni, hogy más népeknél előfordul-e hasonló jelenség. Eddigi kutatásaim során ugyanis szlovák párhuzammal már találkoztam.

Úgy tűnik, a szlovákok körében a fából faragott és színesre festett gyetvai temetői kereszt az 1989-es rendszerváltást követően nemzeti szimbólumként is kezd teret hódítani. Kétféle tendenciát figyelhetünk meg. Egyrészt az ún. kereszt-revival jelenséget, vagyis Gyetván és néhány környékbeli településen, ahol ezt a típusú keresztet állították a múltban sírjelként, ismét visszatérnek ehhez a hagyományhoz, de olyan helyeken is megjelennek, ahol korábban nem ennek a kereszt-típusnak az állítása volt hagyományos. Másrészt elindult egy olyan folyamat, amikor emlékműként állítják ezeket. Ennek oka, hogy jellegzetes „ősi” szlovák hagyománynak tartják, akárcsak a magyarok a kopjafát.²⁶⁸ Egy szomszédos nép körében tehát szintén fából készült sírjel, ezúttal a kereszt kezd nemzeti szimbólummá, s egyben emlékművé válni. E kereszték gazdag díszítése is szerepet játszhat abban, hogy napjainkra egyre nagyobb mértékben terjed, így valószínűsíthető, hogy – a gazdagon faragott kopjafákhoz hasonlóan – ez a nemzeti szimbólummá válás egyik fő oka²⁶⁹. Már a Csallóközben már áll egy gyetvai-típusú, színesre festett, magas fakereszt a közelmúltban épült dióspatonyi római katolikus templom mellett.²⁷⁰

Befejezésül (Hofer Tamás gondolatmenetét követve) hangsúlyozni szeretném, hogy egyrészt maga a kopjafa és a körülötte kialakult mítosz természetesen hamis, s ezt megfelelő helyeken és időben cáfolni is kell. Másrészt viszont ebből a hamis mítoszból kialakult egy olyan kulturális jelenségkomplexum, amely a mai magyar valóságnak része, ezért nagyon fontos, hogy tudományos igénnyel lehetőleg minél

²⁶⁸ Az információért Marian Paľaga néprajz szakos egyetemei hallgatónak (Komenský Egyetem, Pozsony) tartozom köszönettel.

²⁶⁹ A Ján Botík professzorral való konzultáció során felhívta a figyelmet a Magas Tátrában az ott tragikusan elhunytak emlékére létrehozott szimbolikus temetőben haláljelként elhelyezett gyetvai kereszték mintájára készült festett keresztékre. Ezek – véleménye szerint – jelentős mértékben hozzájárulhattak a keresztípusnak a köztudatban általános szlovák jelenséggé váló rögződésére. A *Liget* c. folyóirat Haláljelek címmel megjelent külön számának hátsó borítóján közölnek egy 1989-ben készült felvételt a Magas Tátrában található jelképes temetőben álló gyetvai típusú keresztéről (Kovács 1990).

²⁷⁰ A keresztet egy gyetvai fafaragó, Pavol Melich készítette. Tudomást szerzett róla, hogy gyűjtenek az épülő dióspatonyi templomra. Elhatározta, hogy egy saját készítésű keresztet ajándékoz a falunak. 1998 januárjában szállították el Gyetváról Dióspatonyba és 1998. október 18-án az új templommal együtt szentelték fel. Eddig nem sikerült kiderítenem, hogy miért éppen ennek a településnek ajándékozta az említett fafaragó a keresztet. Ebben a konkrét esetben nem bizonyítható, hogy bizonyos nemzeti terjeszkedés jelképeként került volna az objektum a csallóközi templom elé. Inkább az valószínűsíthető, hogy valamilyen baráti, esetleg rokoni szálak fűzik a faragót a településhez (az információért Dióspatony polgármesterének, Lelkes Vincének tartozom köszönettel).

több vetületét kutassuk és feltárjuk. A kopjafák, mint objektumok vizsgálatánál semmiképp sem lehet elődleges az esztétikai szempontú megközelítés, az esztétikai értékek számonkérése, bár bizonyos hányaduk esztétikailag akár szépnek is mondható, s esztétikailag is értékelhető. A kutatás számára ennél azonban jóval fontosabb, hogy egy kialakuló (ha úgy tetszik: konstruált) hagyományt már a megjelenés pillanatában, kialakulása csírájában megragadjuk, s kibontakozását, társadalmi megítéltségét lépésről-lépésre nyomon kövessük. Jelen kötet – a már meglévő objektumok lehető legalaposabban dokumentálásával – ehhez a munkához kívánta az első szerény lépést megtenni²⁷¹.

²⁷¹ A jelenség komplex feltáráshoz viszont még rengeteg részletkutatásra, mélyfúrásra lesz szükség. Ezek egy részének az elvégzése a szerző jövőbeni tervei közt is szerepel.

14. A kopjafa, mint a szimbolikus térfoglalás eszköze és az etnikai határ kijelölője. Összegzés

A fentiekben közzétett anyag többéves adatgyűjtés összegzése, miközben a részletkérdéseket illetően tudatos, mélyfúrás-szerű kutatásokat természetesen nem végezhettem. A dokumentációs tevékenység (az egyes objektumok számbavétele, felkeresése, fényképezése stb.) során nyert kiegészítő információkat (véleményeket, állásfoglalásokat stb.) viszont beépítettem munkámba, így – ha érintőlegesen is – több részletkérdéssel kapcsolatban is gyűjtöttem adatokat. Az eredményeket összefoglalva bizonyos tanulságok levonására, illetve a még elvégzendő feladatok felvázolására is kísérletet teszek.

A Magyarország határain kívüli más országokban élő magyar közösségekhez viszonyítva a kopjafa nemzeti szimbólumként való felhasználása jóval korábban, még az 1989-es rendszerváltás előtt, 1977-ben megjelent a szlovákiai magyarok körében. A legelső alkalomtól – az őrújfalui nyári művelődési tábortól – kezdve valamennyit kisebbségi rendezvények befejeztével állították, tehát kezdettől fogva a szlovákiai magyarok jelképes térfoglalási eszközének tekinthetjük (14. térkép). A kopjafa nemzeti szimbólumként való megjelenéséhez úgy tűnik, a mohácsi csata színhelyén, az esemény 450. évfordulója alkalmából 1976-ban felállított kopjafák tekinthetők konkrét előképnek. A magyar köztudatban ekkor már – a romantikus szemléletben írt 19–20. századi tudományos és áltudományos néprajzi irodalom, illetve népművészeti kiadványok hatására – gyökeret vert az a felfogás, hogy a kopjafa eredete a honfoglalás korára, vagy még az azt megelőző időszakra nyúlik vissza, s ily módon *egy ősi magyar kultúra korunkba átmentett tárgyi emlékének* tekinthető. Bár a kopjafa szó használata inkább az értelmiségiek és politikusok körében terjedt el, fokozatosan kezd teret nyerni a köznyelvben is. A kopjafaavatások szónokai, s az ünnepekről tudósító újságírók már bizonyított tényként említik „ősi” eredetét.

A kopjafákkal/fejfákkal foglalkozó első írások és illusztrációk/rajzok zöme erdélyi, főleg székelyföldi gyűjtéseken alapult, s ez erősítette a közvélemény, elsősorban az értelmiség lelkes, az említett tájegység iránti érdeklődését. Erdély iránt felfokozódott a figyelem, mi több: az ottaniakat a magyar társadalom bizonyos rétege az igazi, sőt legigazibb magyaroknak tartotta. Az erdélyiek ebben a szellemben való megítélése a mai Szlovákia területén élő magyarok körében még a 20. század elején megjelent²⁷²,

²⁷² Ennek az Erdély- vagy székely-divatnak mély, legalább a 19. század elejéig visszanyúló kultúrtörténeti gyökerei vannak, amivel most nem foglalkozom (vö. Kósa 1975, 16–24).

s az írott sajtóban is pontosan nyomon követhető. Az „Erdély-járás” szlovákiai magyar fiatal értelmiségi körökben az 1970-es évek végétől divattá vált.

Ezek után nem csodálkozhatunk tehát, hogy a szlovákiai magyarok a szülőföldre való jogukat éppen a legmagyarabbnak tartott népcsoport, a székelyek kultúrájának egyik olyan jelenségével²⁷³, a kopjafával kívánják hangsúlyozni, s hogy éppen a székely rovásírással rávésett 'vagyunk' felirattal „üzentek a hatalomnak”. Viszonylagosan gyors térhódítása többek közt annak is köszönhető, hogy anyagi szempontból sem jelentett olyan megterhelést, mint egy (nemesebb anyagból: kőből, fémből készült) emlékmű elkészíttetése, s mivel általában aránylag zárt helyen állították fel ezeket, a hatalomnak sem szűrt szemet. Segítségükkel szimbolikusan megjelölhették a magyarlakta régiókat. Magyarországon a kopjafák állítását kezdetben ellenzéki, de a nemzeti függetlenség hangsúlyozásától el nem választható megnyilvánulásnak tekinthetjük. A szlovákiai magyarok körében az ellenzéki ségen túl főleg és elsősorban a nemzeti hovatartozás prezentálása, hangsúlyozása volt a fő cél.

14. térkép

Az 1989-es rendszerváltást követően ugrásszerűen megnőtt a kopjafák száma, mivel ezt követően törvényes lehetőség nyílt arra, hogy magyar történelmi eseményeknek és jeles személyiségeknek olyan emlékműtípussal tisztelegjenek, amely önmagában karakterisztikus, kizárólag a magyarokhoz köthető. A rájuk vésett magyar nemzeti szimbólumok, valamint hazafias feliratok, a székely rovásírás csak még jobban hangsúlyozták magyar voltukat.

Bizonyos időrendre törekedve az állíttatási alkalmakkal, az akkor megrendezett ünnepekkel is foglalkozom. Általában kisebbségi szerveződések, politikai pártok, illetve

²⁷³ Mindeközben figyelmet érdemel, hogy Dél-Szlovákia többi magyarlakta vidékeihez viszonyítva éppen az egyébként élénk székely eredettudattal (vö. többek között: Gyürky 1941, 13–14) rendelkező Zoborálján aránylag későn, 2003-ban állították az első köztéri kopjafát Kolonban, amely a mai napig egyetlen a térségben. Két zoborvidéki faluban: Barslédecen, illetve Nyitracsehíben a Millecentenárium emlékére Szent Istvánnak szobrot állítottak (Liszka 2005. Lásd továbbá a komáromi Etnológiai Központ Szakrális Kisémlék Archívumát!).

magyarlakta települések helyi, továbbá regionális rendezvényeiről van szó. A magyar történelmi és politikai események emlékére állított kopjafák csak a rendszerváltás után tűnnek fel, és terjednek el nagyobb mértékben. Ugyancsak ekkor jelennek meg a különféle jeles személyiségek emlékére állított kopjafák, s ekkor kezdődik el temetői sírjelként való térhódításuk is, valamint a 21. század első éveiben már úti balesetek színhelyén, haláljelként is megjelennek. Fokozatosan más összefüggésben is teret hódítanak: színpadi háttérként, díszítésként, kötetek (sőt CD!) borítóján, s a témával kapcsolatban versek is születnek.

1. számú diagramm: Állítatási alkalmak

A szlovákiai magyar nyelvterületen található kopjafák további állítatási alkalmai: a kitelepítés emlékezete (9), iskolaalapítás, a magyar oktatás újraindulása (9); a Csemadok megalakulásának 50. évfordulója (8); Hídverő Napok (6), képzőművészeti tábor (5), a Rákóczi-szabadságharc (5), a reformáció (4), az aradi vértanúk emlékezete (3), a romániai forradalom (3), a kerékpártúra (3), egyházi tábor (2), a Csemadok megalakulásának 55. évfordulója (2), templomfelújítás (2), az ún. „alternatív oktatási rendszer” elleni tiltakozás (1), csallóközi árvíz (1), erdőtelepítés (1), a Független Magyar Kezdeményezés megalakulásának 15. évfordulója (1), a Roma Holocaust (1), iskolai névadó ünnepség (1), Kossuth Lajos emlékezete (1), Lármafa-találkozó (1), málenkij robot (1), nemzetközi építőtábor (1), ökumenikus képzőművészeti tábor (1), a Sarló mozgalom 75 évfordulója (1), szövetkezetalapítás évfordulója (1), a temetőben lebonyolított utolsó temetés (1) emlékezete. Láthatjuk, hogy a kopjafák állítatási alkalmainak az elemzésével keresztmetszetet kapunk általában a szlovákiai magyarok kulturális, társadalmi és politikai életéről is. Mára a kutatott területen jóval több mint kettőszáz ilyen objektum található. Számos településen több ilyen emlékoszlop is áll.²⁷⁴ Ha térképre vetítjük ezeket, szépen kirajzolódik, Szlovákia mely részét lakják magyarok.

²⁷⁴ Ragyolcon például 15, Csicsón 13, Komáromban 11, Nagymegyeren 5, s nagyon gyakori a 2-3 köztéri kopjafa egy-egy településen.

15. térkép

16. térkép

2. számú diagramm: A kopjafák állításának száma az első állítási alkalomtól napjainkig.

A fenti diagrammról jól leolvasható, hogy a legtöbb kopjafát 2000-ben állították, ezek zöme a millenniumra készült. 1996-ban a millecentenárium adott okot az állítási alkalmak nagy számára, 1998-ban, de főleg 1999-ben pedig az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója.

Figyelmet érdemel, hogy míg Kárpátalján a legelső kopjafákat a málenykij robotra elhurcoltak emlékére állították, a szlovákiai magyarok viszonylag későn emelték az első olyat, amellyel a kitelepített szlovákiai magyarokra emlékeztek. A málenykij robotra több Ung-vidéki és bodrogi közeli településről is elhurcoltak embereket, de ez ideig csupán Nagykaposon állítottak emlékművet.

Az eddigi kutatási eredmények alapján a szlovákiai, magyarországi és az erdélyi magyarok körében jelentős hangsúlyeltolódások mutathatók ki az állítások alkalmait illetően. Míg Magyarországon az 1956-os forradalom (Boros 1997), Erdélyben az 1848/49-es forradalom és szabadságharc (Sütő–Bali 2002), Szlovákiában inkább más történelmi események és rendezvények stb. dominálnak.²⁷⁵ A jövőben nem lenne tanulságok nélküli összehasonlítani a kopjafák állítási alkalmait a Magyarország és annak határain kívül élő magyarok régiói között. A már most látható eltérések nagy valószínűséggel abból is adódhatnak, hogy ezek a magyar közösségek 1918 óta más-más ország területén éltek, az impériumváltások más-más külső hatásokkal jártak (vö. Liszka 1998), s további történelmük sem alakult egységesen. Szlovákiában 1945 után nem volt háború, viszont a Vajdaságban igen, de nem telepítették ki az ott lakókat más ország területére, s málenykij robotra se hurcolták el őket, mint a kárpátaljaiakat vagy a Kelet-Szlovákiában élő magyarokat. Művelődési táborok csupán Szlovákiában voltak, és Szlovéniában nem történt olyan esemény, amely csupán a muravidéki magyarokat érintette volna.²⁷⁶ A romániai

²⁷⁵ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Boros Géza kötete még a millennium előtt jelent meg, s a Sütő–Bali szerzőpáros sem térképezte fel pontosan az erdélyi állítási alkalmakat, valószínűnek tartjuk, hogy megállapításunk újabb magyarországi és erdélyi kutatások után felülvizsgálatra szorulna.

²⁷⁶ Ebből adódóan itt az egyetemes magyar történelmi évfordulók szolgáltatták az alkalmakat: a millecentenárium a millennium, valamint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc.

magyaroknál megint más volt a háttér, ott már korábban elterjedt a kopjafák temetői sírjelként való állítása nemzeti szimbólumként a katolikusok körében is, s emlékműként is előbb megjelent. Vannak tehát olyan alkalmak, amelyek kizárólag a kisebbségben élő magyarok körében mutathatók ki, Magyarországon nem.

Míg 1989-ig a kopjafák készítése amolyan kalákamunkában, elsősorban képzőművészek irányításával a művelődési táborkban valósult meg, mára jelentős mértékben megnőtt a famunkákra specializálódott kopjafafaragók száma. A kopjafakészítésből bizonyos fokú üzleti vállalkozás lett, s mára a fafaragók kiterjedt hálózata fedi le Dél-Szlovákia magyarlakta régióit. Ebből adódóan a kopjafáknak nagyon változatos formavilága alakult ki, s a rajtuk szereplő díszítőelemek, motívumok és szimbólumok száma is jelentős mértékben megnőtt. A rendszerváltás után domináns szerepet kaptak a magyar nemzeti jelképek: a magyar szent korona, a Kossuth-címer, az országalma, de megjelenik a mondabeli csodaszarvas, a turulmadár, s a honfoglalás-kori tárgyi emlékek (pl. a régészeti tárgyú könyvekben ábrázolt különféle tarsolylemezek és más leletek rajzai). A magyar szent korona különösen fontos szerepet kapott. A feliratok jellege, tartalma, valamint terjedelme is megváltozott. 1989 után már hosszabb, hazafias jellegű idézetek, valamint a magyar történelem meghatározó eseményeinek dátumai is helyet kaptak. Az állítási színhelyek ma már elsősorban a közterek, a település központi helye, de arra is van néhány példa (egészen más okból, mint 1989 előtt!), hogy zárt helyre kerül.

Az állítók között a szlovákiai magyar társadalom szinte valamennyi meghatározó szervezete, politikai pártja megjelenik, s köztük vannak a keresztény egyházak is, elsősorban a reformátusok.

A rendszerváltás után alaposan megváltozott az avatási ünnepség, amelynek lefolyásában jelentős (és aktív) szerepet kapnak a politikusok, valamint a keresztény egyházak képviselői is. Általában ők áldják meg, vagy szentelik fel a kopjafát. A kultúrműsor szintén hazafias jellegű, egyre gyakrabban hangzik el befejezésként a magyar himnusz. Az ünnepségek forgatókönyvei a korábbi, ellenzéki

rendezvényekhez viszonyítva egyre inkább hasonlítanak a rendszerváltás előtti hivatalos emlékműavatásokéhoz: általában itt is szónokolnak a pártok képviselői, vezető funkcionáriusok, s elmaradhatatlan mozzanat a koszorúzás. A két korszak emlékműavatási ünnepeinek tételes összevetése azonban még nem történt meg.

A kopjafák magyar nemzeti szimbólumként való rohamos elterjedésében nagy szerepet játszott a sajtó, a média is. Ezek a csatornák járultak hozzá ahhoz is, hogy aránylag rövid időn belül nagy területen, a Kárpát-medencében élő valamennyi magyar régióiban elterjedt, s teret hódított Európa, valamint az Európán kívüli földrészekén élő magyarok körében is. Nem feledkezhetünk meg a világháló szerepéről sem, amely a jövőben várhatóan még nőni fog ebben a vonatkozásban. A kereső programokban a 'kopjafa', vagy 'kopjafák' szó kapcsán több száz adatot találhatunk, amelyek nem csupán az állításokkal kapcsolatos hírek, hanem a kopjafa eredetével is foglalkozó oldalak. Ezek általában a 19. század végén, a 20. század első felében publikáltak, romantikus szemléletű munkákból származnak, így feltételezhető, hogy ezek is erősíteni fogják a mára kialakult mítosz továbbélését és terjedését. Ugyancsak fontos szerepet kell tulajdonítanunk a fejfákkal/kopjafákkal foglalkozó, elsősorban gazdag képanyag kíséretében megjelent néprajzi, népművészeti kiadványoknak (lásd pl. Balassa 1992; Olasz 1975 stb.). Törő György Szekszárdon élő kopjafákat is készítő fafaragó munkásságát bemutató, rajzokkal és fényképekkel gazdagon illusztrált kötete bizonyára szintén nagy hatással lesz a jelenség terjedésére (Törő 2001). Néhány fafaragónál ez már most megmutatkozik.

A kopjafák nemzeti szimbólumként való elterjedését a folklorizmus egyik jellemző példájának tekinthetjük, mivel egy már létező jelenség, a temetői fejfa egy gazdagon díszített típusa emelkedett be nemzeti szimbólumként, emlékművek formájában egy másik társadalmi réteg, társadalmi rétegek kultúrájába, s kapott új funkciót. Idővel a kopjafa, mint magyarságszimbólum ismét megjelent a temetőkben, eredeti

funkciójában, tehát sírjelként. Ezt a fordított folyamatot (tehát a folklorizmussá vált kopjafa újfent „népivé válását”) folklorizálódásként értelmezhetjük. A folklorizálódott kopjafa viszont elsősorban már nem vallási különbözőséget mutat (ahogy azt az eredeti fejfa/kopjafa tette), hanem a felekezeti kötődéstől többé-kevésbé (nem teljesen!) függetlenül az elhunyt nemzetiségi hovatartozását, tehát magyarságát hirdeti.

Itt kell szólni röviden a népművészeti kutatásban az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyert magyarságszimbólum-vizsgálatokról (főleg Selmeczi Kovács 2001; Limbacher 2002). A szerzők voltaképpen nemzeti jelképeknek (címer, szent korona, Kossuth alakja, huszár stb.) különféle népművészeti tárgyakon való előfordulásait vizsgálják, ami azt jelenti, hogy folklorizálódott motívumokat. Ily módon tehát az általuk bemutatott és vizsgált tárgyak, motívumok nem jelentenek azonos kategóriát mostani tárgyunkkal, a folklorizmus-kopjafák jelenségével.

A fentiekben talán meggyőzően sikerült bizonyítanunk, hogy az eddigi kutatási eredményeink alapján joggal sorolhatjuk a kopjafákat a magyarságszimbólumok közé, hiszen nem csupán a Kárpát-medence magyarlakta vidékein és Európában, hanem más földrészek élő szóránymagyarság körében is megtalálhatók. Egyre gyakrabban van rá példa, hogy magyarországi városok ezeket ajándékozzák egyfajta nemzeti sajátosságként emlékre a külföldi, nem magyarlakta testvértelepüléseknek is. A közelmúltban megjelent, magyarságszimbólumokat prezentáló kötetben már ott lett volna a helyük (Kapitány Á. – Kapitány G. 1999).

A kutatás jelenlegi stádiumában – a fentebb részben már említetteken túlmenően – számos további feladat elvégzésének szükségessége rajzolódott ki:

Fontos lenne alaposabb kutatásokat végezni egy-egy részletkérdést illetően, hogy árnyaltabb képet kaphassunk ezekről. A kopjafaállítás szokásának nagy mértékű elterjedése, s a felavatott objektumok alapján például úgy tűnhet, hogy a szlovákiai magyarok körében a jelenség megítélése nagyjából egységes és pozitív. Az eddigi, inkább érintőleges kutatásaim eredményei alapján ez a feltételezés azonban nem állja meg a helyét; a vélemények ugyanis megoszlanak. A kezdeményezők és az avatási ünnepeken résztvevők magatartása természetesen pozitív, mint ahogy a lakosság bizonyos hányadának is az. Vélhetően a szlovákiai magyarok jelentős

hányada azonban közömbös²⁷⁷, vagy pedig kritikusan szemléli a jelenséget, s nem ért egyet az egykori sírjel emlékműkénti újraalkalmazásával. Sokan fölöslegesnek tartanak bármilyen emlékmű-állítást. Több adatközlő Erdélyhez köti, s emiatt nem fogadja el. Ez részben összefügg az erdélyiekkel szemben egyre erősödő ellenszenvvel is.²⁷⁸ Véleményüknek azonban csak ritkán adnak hangot, mivel a kopjafákkal kapcsolatban felmerül a ki az igazi magyar kérdése is. A támogatók ugyanis egyfajta nemzetárulásnak tekinti a kopjafára vonatkozó bármely kritikai megjegyzést, s egy nemzeti jelkép megtagadásaként értelmezik. Nagy részük így viszonyul a kopjafa eredetével kapcsolatos tudományos magyarázathoz is: ha valaki a tudományos eredményekre hivatkozva cáfolja a honfoglalás kori vagy még korábbi meglétére vonatkozó eredetmagyarázatot, azt a jobbik esetben csupán nem veszik figyelembe, vagy alulinformálnak (!) tartják²⁷⁹, de legtöbbször egyenesen nemzetárulónak tekintik őt, aki megtagadja az „ősi múltat”. Általában arrogánsan viszonyulnak bármilyen, az övéktől eltérő véleményhez, még meghallgatni sem hajlandók a tudományos magyarázatot. Nyilvánvaló tehát, hogy a kopjafaállítás, s maga a faragás is hazafias tettek számít. Ahogy már említettem, fenti megállapításaimat a kutatómunka során nyert háttér-információk, magánbeszélgetések, elszólások, a sajtó híryanagának elemzése alapján fogalmaztam meg. Ezeket azonban egzaktabb, közvélemény-kutatási módszerekkel a jövőben árnyalni és pontosítani lehetne és kellene (megvizsgálni például a magyar és a szlovák lakosság véleményét a kopjafaállításokról). Az ünnepek részletes vizsgálata, vagy az elhangzott beszédek elemzése stb. – összevetve a rendszerváltás előtti emlékmű-avatási szertartásokkal, koszorúzási ünnepekkel stb. – is bizonyára újabb tanulságokkal szolgálhatna. Egy komplexebb és pontosabb összehasonlítás érdekében kívánatos lenne a jelenség részletes kutatása a határon

²⁷⁷ Többen fölösleges dolognak tartják a kopjafa- és emlékműállításokat, szerintük fontosabb dolgokra kellene inkább a pénzt költeni. Ilyenkor mindig utalnak a községben megoldatlan problémákra: pl. vízvezeték vagy kanalizáció hiánya stb.

²⁷⁸ Ez az ellenszenv az adatközlők elmondása szerint abból adódik, hogy Magyarországon minden tekintetben az erdélyieket részesítik előnyben, Szerintük az erdélyiek nagyon követelődzők (ahogyan több adatközlő is fogalmazott: „mindig csak sírnak”) a többi kisebbségi magyar rovására, s a médiákban is főleg velük foglalkoznak. Többen is igazságtalannak tartják, hogy ha a magyarországi médiában „határon túli magyarokról” van szó, szinte már csak az erdélyieket értik alatta, és aránytalanul több anyagi támogatást kapnak, s többek közt az elnyert pályázatok összege sem arányos. Ebben a kérdésben is megoszlik a szlovákiai magyarok véleménye: a másik tábor továbbra is az erdélyieket tartja az igazi magyaroknak, s különböző módon segíti is őket. A 2005-ös nagy romániai árvíz után több helyen szerveztek gyűjtéseket az erdélyi települések részére, sőt a kisalföldi Búcsón segélykoncert is megvalósult az árvízkárosultak javára. Arról nincs tudomásom, hogy a jugoszláviai háborúban érintett magyar településeknek, vagy pedig a Kárpátalját is sújtó korábbi árvíz károsultjainak szerveztek volna gyűjtést. Ez utóbbiak számára tudomásom szerint csupán a Kassához közeli Szepsiből küldtek segítyt.

²⁷⁹ Az ősi eredetmítosz képviselői általában arra hivatkoznak, hogy mit írt erről Kós Károly, Malonyay Dezső esetleg Kiszely István, s mit „írtak erről az újságok”.

túli többi magyar közösség körében is. Ajánlatos lenne továbbá azt is megvizsgálni, hogy más népeknél előfordul-e hasonló jelenség. Eddigi kutatásaim során ugyanis szlovák párhuzammal már találkoztam.

Úgy tűnik, a szlovákok körében a fából faragott és színesre festett gyetvai temetői kereszt az 1989-es rendszerváltást követően nemzeti szimbólumként is kezd teret hódítani. Kétféle tendenciát figyelhetünk meg. Egyrészt az ún. kereszt-revival jelenséget, vagyis Gyetván és néhány környékbeli településen, ahol ezt a típusú keresztet állították a múltban sírjelként, ismét visszatérnek ehhez a hagyományhoz, de olyan helyeken is megjelennek, ahol korábban nem ennek a kereszt-típusnak az állítása volt hagyományos. Másrészt elindult egy olyan folyamat, amikor emlékműként állítják ezeket. Ennek oka, hogy jellegzetes „ősi” szlovák hagyománynak tartják, akárcsak a magyarok a kopjafát.²⁸⁰ Egy szomszédos nép körében tehát szintén fából készült sírjel, ezúttal a kereszt kezd nemzeti szimbólummá, s egyben emlékművé válni. E keresztetek gazdag díszítése is szerepet játszhat abban, hogy napjainkra egyre nagyobb mértékben terjed, így valószínűsíthető, hogy – a gazdagon faragott kopjafákhoz hasonlóan – ez a nemzeti szimbólummá válás egyik fő oka²⁸¹. Már a Csallóközben már áll egy gyetvai-típusú, színesre festett, magas fakereszt a közelmúltban épült dióspatonyi római katolikus templom mellett.²⁸²

Befejezésül (Hofer Tamás gondolatmenetét követve) hangsúlyozni szeretném, hogy egyrészt maga a kopjafa és a körülötte kialakult mítosz természetesen hamis, s ezt megfelelő helyeken és időben cáfolni is kell. Másrészt viszont ebből a hamis mítoszból kialakult egy olyan kulturális jelenségkomplexum, amely a mai magyar valóságnak része, ezért nagyon fontos, hogy tudományos igénnyel lehetőleg minél

²⁸⁰ Az információért Marian Paľaga néprajz szakos egyetemei hallgatónak (Komenský Egyetem, Pozsony) tartozom köszönettel.

²⁸¹ A Ján Botík professzorral való konzultáció során felhívta a figyelmet a Magas Tátrában az ott tragikusan elhunytak emlékére létrehozott szimbolikus temetőben haláljelként elhelyezett gyetvai keresztetek mintájára készült festett keresztetekre. Ezek – véleménye szerint – jelentős mértékben hozzájárulhattak a keresztípusnak a köztudatban általános szlovák jelenséggé váló rögződésére. A *Liget* c. folyóirat Haláljelek címmel megjelent külön számának hátsó borítóján közölnek egy 1989-ben készült felvételt a Magas Tátrában található jelképes temetőben álló gyetvai típusú keresztéről (Kovács 1990).

²⁸² A keresztet egy gyetvai fafaragó, Pavol Melich készítette. Tudomást szerzett róla, hogy gyűjtenek az épülő dióspatonyi templomra. Elhatározta, hogy egy saját készítésű keresztet ajándékoz a falunak. 1998 januárjában szállították el Gyetváról Dióspatonyba és 1998. október 18-án az új templommal együtt szentelték fel. Eddig nem sikerült kiderítenem, hogy miért éppen ennek a településnek ajándékozta az említett fafaragó a keresztet. Ebben a konkrét esetben nem bizonyítható, hogy bizonyos nemzeti terjeszkedés jelképeként került volna az objektum a csallóközi templom elé. Inkább az valószínűsíthető, hogy valamilyen baráti, esetleg rokoni szálak fűzik a faragót a településhez (az információért Dióspatony polgármesterének, Lelkes Vincének tartozom köszönettel).

több vetületét kutassuk és feltárjuk. A kopjafák, mint objektumok vizsgálatánál semmiképp sem lehet elődleges az esztétikai szempontú megközelítés, az esztétikai értékek számonkérése, bár bizonyos hányaduk esztétikailag akár szépnek is mondható, s esztétikailag is értékelhető. A kutatás számára ennél azonban jóval fontosabb, hogy egy kialakuló (ha úgy tetszik: konstruált) hagyományt már a megjelenés pillanatában, kialakulása csírájában megragadjuk, s kibontakozását, társadalmi megítéltségét lépésről-lépésre nyomon kövessük. Jelen kötet – a már meglévő objektumok lehető legalaposabban dokumentálásával – ehhez a munkához kívánta az első szerény lépést megtenni²⁸³.

²⁸³ A jelenség komplex feltárásához viszont még rengeteg részletkutatásra, mélyfúrásra lesz szükség. Ezek egy részének az elvégzése a szerző jövőbeni tervei közt is szerepel.

15.2. Újságcikkek, idézetek

A kopjafa

Az elmúlt napokban a csallóközi Fél községben jártam, felkerestem egy barátomat, aki a falu múltjáról mesélt, de főleg a jelenéről. – Ó, a legérdekesebbet el ne felejtsem – kiáltott fel, és már vezetett is a templom felé. – Ezt a kopjafát többek között a kitelepített magyarok emlékére állítottuk. Meghívtuk az odaát élő magyarjainkat, ünnepélyes fogadtatásban volt részük, megvendégeltük őket – s mondja a főszervező az odaadó, áldozatkész kultúrtárs nevét. Amint a nevet meghallottam, a szép kopjafa elkezdett fakulni. Ugyanis a hazalátogatók fő fogadója egy áttelepült magyarból (akkor) szlovákká vedlett személy volt. Családja annak idején betelepedett az elhurcolt magyar család otthonába, akiket mindössze négykilós csomaggal dobtak át a Duna túlsó partjára. Jó lenne tudni, hány ilyen odaadó idetelepült szlovákból lett magyar él még közöttünk” Turcel P., Pozsony

(Új Szó, Olvasói levelek rovat: 2000. június 28. 2. p.)

Reagálás:

„Milyen jogon? – kopjafa. Igaz, teljes név nincs kiírva a 2000. június 24-én közölt Olvasói levelek c. rovatban, de aki ismeri a féli társadalmi életet, az azonnal tudja, kiről van szó. A Főszervezőn (ez nem téves, szándékosan írtam nagy betűvel) azt a pedagógust értem, aki oroszánrészt vállalt családjával együtt a szlovákiai magyarság nevelői, társadalmi és kulturális életéből. Igaz, aki dolgozik, hibázik is. De ha úgy van is, mint Turcel P. írja cikkében, milyen jogon kavarja fel egy falu és környéke életét? Tény – az illető Főszervező évtizedek óta korát meghazudtolva, magas szinten irányítja a község magyar lakosságának kulturális életét és a cserkészek nevelését. Úgy érzem, ha ötven évvel ezelőtt úgy volt is (amiről eddig nem tudtam), a begyógyult sebeket Önnek, Turcel úr – s talán féli barátjának – nincs joga feltépni. Nem tudom miért fontos Önnek tudni, „hány ilyen odaadó, idetelepült szlovákból lett magyar él közöttünk”, én úgy érzem, ha mind ilyen volna, és mi, itt született magyarok olyanok lennénk, mint Ő, a Főszervező, számunk bizonyára sokkal magasabb lenne Szlovákiában, mint a valóság.” Szalay József polgármester, Fél.

(Új Szó, Visszhang-rovat: 2000. június 28., 2. p.)

„Hol sírjaink domborulnak, unokáink leborulnak”

- Október 6-án ezek a szavak az aradi vértanúkat, a szabadságharcosokat juttatják eszünkbe. Itt és most azonban hadd idézzem és értelmezzem Petőfi megrázó verssorát más összefüggésben. A sírok, melyek már régen nem domborulnak itt, Perse határában, a szép nevű dűlőkben, a Bércen és a Bórszegen, honfoglaló őseink sírjai, az unokák pedig mi vagyunk, mi, a mai magyarok, akik ebben az évben világszerte, tehát itt is, szűkebb hazánkban, Észak Nógrádban is 1100 éves történelmi folytonosságra tekintünk vissza. Jelképes születésnapot ünneplünk, emelt fővel „megfogyva bár, de törve nem”. Itt ünnepeünk és itt állítunk emléket, ahol a honfoglaló hajdani lovasok csontjait, fegyvereit, lószerszámát megtalálták, ahol két magyar asszony sírjának kincsei elkápráztatták a régészeket. A persei határ kutatóárkainak leletei nemcsak a széles Ipoly-völgy, de az egész Kárpát-medence őstörténetét tükrözik: a 3000 éves újkőkori cserépedények, bronz- és vaskori urnák, római császárok pénzei, germán harcosok fegyverei, avarok és szlávok sírleletei bizonyítják a különböző kultúrák jelenvoltát, azt, hogy ez a vidék folyamatosan lakott volt. Ismert és ismeretlen népcsoportok jöttek-mentek, eltűntek, csontjaik, tárgyaik őrzik csak emléküket. Tartós, szilárd, „európai típusú” államot itt azonban csak 896 táján a Kárpátok hágóin át a Duna és a Tisza közébe érkezett, és itt letelepedett magyarok teremtettek, mert Szent István olyan nemzetté kovácsolta a honfoglaló Árpád törzseit, mely zivataros évszázadokon át, tatár-, török és egyéb dúlásokat túlélve fennmaradt, és Európától kapva, Európának adva, annak szilárd részévé vált, és ma, részekre szabdalva is egységes, sajátos kultúrát alkot, az egy nyelven beszélő, gondolkodó, álmodó és alkotó 15 millió ember: a magyar nemzet kultúráját. Ismerjük és elismerjük más nemzetek múltját, kultúráit is, de szívből jövő, szívet dobogtató érzésekkel – itt és most – saját kultúránk, nemzetünk, identitásunk szimbolikus születésnapját ünnepelni jöttünk össze. 1100 éves kultúránk az a szilárd alap, az a táptalaj, melyben jelenünk gyökerezik, az a fogódzó, mely megtart, hogy el ne sodorjon a történelem változó széljárása, az a keret, mely összetart, hogy oldott kéveként ne hulljon szét nemzetünk, hogy szülőföldünkön ne jussunk a vízigótok vagy avarok sorsára...

A Szlovákiában élő magyar nemzetrész érdekeit közösen védő 3 parlamenti párt losonci járási vezetőségei a honfoglalás 1100 éves évfordulójának közös megünneplésében és megörökítésében egyrészt az őseink iránti természetes

kegyelet kifejezését látják, másrészt: alkalmat látnak arra, hogy erősítsék a mai, embert próbáló időkben ingadozó önbizalmunkat, önbecsülésünket, jövőbe vetett bizodalmunkat, a VOLTUNK-ból adódó VAGYUNK tudatát, tudatos vállalását és az ebből fakadó LESZÜNK hitét. A kopjafa ősi magyar sírjel, ez az itt álló ékes akácoszlop legyen hát sírjele, szimbolikus fejfája a Perse határában és szerte a környéken is elporladt őseinknek, a nógrádi részeket elfoglaló Huba vezér törzséből származó Szemere nemzetség tagjainak, és legyen ugyanakkor – ahogy az tájainkon az utóbbi években hagyománnyá vált – magyarságunkhoz való hűségünk, szülőföldünkhöz való rendületlen kötődésünk életjele is. – Ezek a szavak előzték meg 1996. október 6-án, s szép őszi időben a Fülel mellett Perse községben, a templom előtti parkosított téren elhelyezett millicentenáriumi emlékoszlop leleplezését. A Nagyferenc Katalin által faragott kopjafát a Persén talált honfoglaláskori ezüst veretek motívumai díszítik.

Az idézett emlékbeszédben taglalt történelmi tények adták az ötletet a Losonci járás magyar politikai szubjektumai – Együttélés, MPP²⁸⁴, MKDM²⁸⁵ - vezetőinek, hogy ebben a 93%-ban magyarok lakta kisközségben, a helyi önkormányzat, valamint számos magánszemély és vállalkozó támogatásával emlékezzenek és emlékeztessenek a honfoglalás 1100. évfordulójára.

Agócs Sándor tárogatójának hangja, Kerekes Éva szavalata, a híres Füleki Férfikar éneke tette emlékezetessé az ünnepi alkalmat. Miután Fazekas Károly polgármester leleplezte a kopjafát és Miklós István losonci református lelkész-esperes ígét hirdetett és imát mondott, Duray Miklós és Ásványi László parlamenti képviselők köszöntötték a faluból és a széles környékről egybegyűlteket. Koszorút helyeztek el az Együttélés, a Magyar Polgári Párt és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom központi, illetve járási vezetésének képviselői, Perse község önkormányzata, a Cseamdok Területi Választmánya, ill. Füleki Alapszervezete, valamint a Rákóczi Szövetség szécsényi és salgótarján-losonci szervezeteinek vezetői.”

(Böszörményi István: Kopjafaavatás Persén. Szabad Újság 1996. október 30., 4. p.)

²⁸⁴ Magyar Polgári Párt.

²⁸⁵ Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom.

Vörös Péter: Jelfák
(Siratóének)
Liszka Józsefnek és Mihályi Molnár Lászlónak

*Begyűjtöttük...be...
a kopjafákat
fedetlen fővel
keres(s)ünk még százat
E szép arcú sereg
kit sirat mit sirat
mért keresnek százat...?
derékaljnak falevelet
Égigérő kopjafákat
gyökerétől elmetszenek
vesszenek a fejszenyelek
ha ledöntik sátraikat...
Raknak – és mert ég a tűz –
csontból-fából magas máglyát
eget nyaldossa a gyász-láng
életfonal is a tű(z)ben – és a fűz
Jaj – ég a fűz...
száll a pernye –
poraikra áldás-béke
s megremeg a tűz
Most hát írjuk
kőre könyvbe
lesz-e örök érkezésre
megtartó szavunk.*

(Szabad Újság, 1996. október 16. 8. p.)

Pál Dénes: Kopjafák

Ezerszáz éve itt állt meg a vándor
Ezerszáz éve ide köt a szó
Ezerszáz éve már ez az ég a sátor
Ezer száz éve szól már a rege a csodaszarvasról

Ezerszáz éve örömbé és vérbe
Ezerszáz éve otthont ad e táj
Ezerszáz éve mindig marakodnak érte
Ezerszáz éve mégis úgy érzed:
a tiéd is az, ami fáj

Kopjafák, kegyhelyek, templomok, temetők
Kőszobrok, sírhantok, szemfedők
Királyok, városok, címerek, legelő
Népmesék, rokonok, szeretők...

Ezerszáz éve Vereckéhez érve
Ezerszáz éve szélvédetten élsz
Ezerszáz éve hol nevetve, hol félve
Ezer száz éve mégis azt érzed:
valamivel többet érsz

Ezerszáz éve jobbra-balra nézve
Ezerszáz éve ide köt a jó
Ezerszáz éve a jogaidat védve
Ezer száz éve vigyázva a szépre
ami ezerszáz éve benned él

Kopjafák, kegyhelyek, templomok, temetők
Kőszobrok, sírhantok, szemfedők
Vértanúk, lázadók, mártírok, Istennők
Lobogók, háborúk, szenvedők ..

Vajdaság – Felvidék – Kárpátalja – Székelyföld
A Történelem már ezerszáz éve összeköt

Liszka József: Kopjafa helyett tanulmánygyűjtés²⁸⁶

Viga Gyula: Hármass határon című kötete kapcsán

A millicentenáriumi esztendő lassan magunk mögött tudhatjuk, így az alább elmondandók miatt senki nem vetheti a szememre, hogy bárkinek, bármilyen ÜGY-nek is „keresztbe akartam volna tenni”. Isten látja lelkemet, akármikor is mondtam volna el

²⁸⁶ A Liszka József által megadott, Kopjafa helyett tanulmánykötet címben a szerkesztő a „tanulmánykötetet” önkényesen és értelemzavaróan „tanulmánygyűjtésre” változtatta.

mindezt, mindenkor a legkisebb ártó szándék nélkül tettem volna, de hát tájainkon nem ritka vendég a félreértés. Ezért szólok csak most, egy közelmúltban megjelent tanulmánygyűjtemény ürügyén. Mi, mai – s főleg: szlovákiai – magyarok szeretjük a jelképeket, emlékműveket, s az idei, millecentenáriumi esztendő jó alkalmat nyújtott ebbéli hajlamaink kielésére. Ezerszáz esztendő's itt-lé-tünk öröme (?) – most nyilván túlzok! – alig akadt magyar többségű település Szlovákiában, ahol ne állítottak volna egy emlékművet: turulmadat, kopjafát, alig megfaragott kőtömböt vagy valamit. Aztán – ismét némi túlzással! – alig akadt hely, ahol az államhatalom „illetékesei” (jobb esetben) ne tiltakoztak volna ellene, illetve (rosszabb esetben) hatályos törvényekre, jogszabályokra hivatkozva ne kötelezték volna az állítatókat a – lebontásra. Erre föl természetesen (!) az állítatók tiltakoznak minden fórumon, gyűjtöttek aláírásokat, s pörösködnek az ÁLLAM-mal – ki tudja, meddig... Szóval idő, energia, idegek (!), pénz pazarlódik ércnél korántsem maradandóbb dolgokra.

Mert ha van mi miatt büszkének lennünk ezerszáz esztendő's kárpát-medencei itt-létünkre (sanda gyanúm, hogy éppen ma: nemigen), akkor ezt ne egy-egy (sokszor csalafinta módon eldugott!) jól-rosszul megmunkált fa- vagy kődarab hirdesse a világnak, hanem mi magunk. Él Miskolcon egy néprajzkutató, Viga Gyula, aki már a „rendszer váltás” előtt is élénk baráti-kollegiális kapcsolatokat ápolt szlovákiai pályatársaival, s aki a „rendszer váltást” követően mégsem tetszelgett, nemzetiszínű zászlót lengetve holmi nemzetmentő szerepkörben. Továbbra is csöndes kitartással dolgozott: bámulatra méltó munkabírással és hangyaszorgalommal végezve kutatásait a Felső-Bodroghköz falvaiban. 1991-től a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete által elindított kutatási program keretében, egyetlen magyarországi résztvevőként, majd – miután az befűlladt? – 1993-tól egyedül maradva, magányos farkasként folytatva a munkát. Első, tanulmányokban is testet öltött eredményei a közelmúltban, Hármashatáron (Tanulmányok a Bodroghköz változó népi kultúrájáról) címen egy testes kötetben láttak napvilágot (Miskolc 1996, 335. old.) A munka megjelenését többek között támogatta „A honfoglalás 1100. évfordulója Emlékbizottság”, viszont a „felvidéki magyar kultúra” megsegítését magára vállaló budapesti alapítvány – nem. Aztán „szervezték” számára egy könyvbemutatót is Bodroghköz fővárosában, ahol a szerzővel és a „szervezőkkel” együtt 8 (azaz: nyolc!) érdeklődő jött össze... A könyvet, tudomásom szerint, a királyhelmei könyvesboltban ma sem árusítják...

Nos, szilárd meggyőződésem, hogy akkor, amikor a nagy és megható ünnepek közepette felavatott kopjafák már réges-rég elkorhadtak, Viga Gyula könyve még akkor is hirdetni fogja, hogy a Felső-Bodroghköz magyar (szlovák és ruszin) népe milyen tradicionális kultúra emlékeit őrizte meg a 20. század végére, s ez az önmagában sem zárt, korántsem egységes hagyományos műveltség miként kapcsolódik mégis szervesen a nagy európai kultúrkörökhöz! Nincsenek arról adataim, hogy hány bodroghközi helységben emeltek az elmúlt hónapokban emlékművet. A fentiek szellemében azonban szerencsésebbnek véltem, ha az érintett önkormányzatok inkább e könyv kiadási költségeihez járulnak hozzá. Azért, hogy nagyobb példányszámban jelenhessen meg, s eljusson azokhoz is, akikről szól. S ha valóban megszervezték volna, meggyőződésem, a szerző szíves-örömet elment volna akár minden egyes érintett településre, hogy ott a könyv és kutatási eredményei bemutatása kapcsán, egy méltó módon megszervezett ünnepség keretében a helybéliekkel együtt emlékezzen a magyar honfoglalás ezerszázadik évfordulójára.

(Új Szó 1996.11.11., 6. p.)

Vörös Péter: Saját farkába harap a magyar!? (avagy: kopjafák oltókés alatt)

Liszka József néprajzkutató azon kevesek közé tartozik, akik az utóbbi években – de a rendszerváltást megelőzően is – a legtöbbet tették a szlovákiai magyarságért. A jövő évi Fábry-díjra személy szerint nekem egyetlen jelöltem van, s ez Liszka József! Ennyit előljáróban, mert Liszka szavaival élve, „(...) tájainkon nem ritka vendég a félreértés”. De sürgősen azt is hozzáteszem, hogy általában azt értjük félre, ami félre is érthető. Klasszikus példája ennek a „jelenségnek” az a vers, amely Jelfák (siratóének) cím alatt, Liszka Józsefnek és Mihályi Molnár Lászlónak ajánlva a Szabad Újság 1996/42. számának 8. oldalán jelent meg. Nos, az imént említett verset – a visszajelzésekből megítélve – az olvasók legtöbbször a millicentenáriumi kopjafaállítás védőbeszédéként értelmezte!? Pedig én csupán a református temetőkertjeinkben még fellelhető fej- és kopjafáink megóvásáért kongattam meg a vészharangot.

Leleményes nemzet a magyar, mert épp az imént említett s a halottainak állított kopjafákat átmentette a temető falain kívülre is. Mégpedig jelfaként, amely ugyan nem marad fenn az idők végezetéig, de meghosszabbítja és felfrissíti az

emlékezetet. Az igaz, hogy a piramisok és a márványtáblák időtállóbbak, de a primitív törzsek totemoszlopai is csak fából készültek.

Ezért hát Liszka József is tévedhet, de nincs oka a félreértésre, sem joga, hogy a Csallóköztől a Gömörön át a Bodrogekőig megbántsa a szlovákiai magyarságot. S tette mindezt abban a műfajilag is nehezen meghatározható írásában, amely „Viga Gyula: Hármass határon című kötete kapcsán” cím alatt az Új Szó 1996/263. számának 6. oldalán okítja „tájaink” jobb sorsára érdemes halandóit. Az 1965-ben elhunyt Vörös István nagyapám sírján már vagy harminc éve ott áll egy, az idővel dacoló fejfa: korhadó jelfaként, s ott is marad, míg az magától ki nem fordul a földből, vagy míg magába nem szippantja az anyaföld.

Erről jut eszembe, hogy hajós nagyapám a legnagyobb vészhelyzetek közepette sem hagyta el a fedélzetet. Viszont Liszka József ezt megtette, mert a süllyedő hajóról egy időre Németországba gravitált. Nincs szándékomban megbántani a neves néprajzkutatónkot, hiszen a németországi ösztöndíj neki megbecsülést, nekünk meg örömet jelentett. Azt viszont tőle rangon alulinak tartom, hogy onnan a távolból az „ezerszáz esztendő itt-létünk” emlékére rendezett szerény főhajtásokat, egyfajta divathóborttá nemesedett, liberális alapállásból megglosszázza. S teszi mindezt Viga Gyula kabátjába burkolózva, ahelyett, hogy egy jó recenziót írt volna a kiváló miskolci néprajzkutató könyvéről. Mert Viga Gyula sem pótcselekvésként teszi, amit tett, csak végzi a dolgát, mint ahogy „tájaink” millecentenáriumi kopjafa-állítói sem a könyvek szponzorálása ellenében tették, amit jónak láttak.

Szándékosan nem idézem a szerző egyetlen mondatát sem, mert azt nem tartom arra érdemesnek. Tőlem is távol áll a nép-nemzeti eszmék idejét múlt mákonya; egyetlen pártnak sem vagyok a tagja és nem szeretem a szirupos lével nyakonöntött magyarázkodást sem, de azért becsüljük meg egymás jó cselekedeteit, még akkor is, ha azok nem is azonos szándékból fakadnak.

...Azért talán Németország nincs is olyan messze, éppen ezért egy néprajzkutatónak rá kellene éreznie, hogy „A temetőből látni a legmesszebbre!” Talán még most sincs későn?!

(Szabad Újság 1997/1. sz. 10. p.)

A véleménynyilvánítás szabadságáért (Néhány megjegyzés Vörös Péter: Saját farkába harap a magyar!? című írása kapcsán)

Az Új Szó elmúlt évi 11-i számában „Kopjafa helyett tanulmánygyűjtemény” címen mondtam el véleményemet millecentenáriumi emlékműállításaink egyes – szerény véleményem szerint – árnyoldalairól. Erre reagált Vörös Péter a jelen írás alcímében idézett cikkével a Szabad Újság idei első számában. „Szándékosan nem idézem a szerző egyetlen mondatát sem, mert nem tartom arra érdemesnek” – állítja V.P., holott „csak” azért nem teszi azt, mivel nem is lehet említett írásomból olyasmit idézni (hacsak a szövegkörnyezetből erőszakosan kiragadottat nem!), ami vádjait alátámasztaná. Nincs is szándékomban most védőbeszédet mondani cikkem mellett: meg tudja az „védeni” saját magát – ha értő olvasó kezébe kerül. Értő olvasó alatt nem arra gondolva természetesen, aki nézeteimmel csakis egyetérthet, hanem aki megérti mondanivalómat, megérti, hogy cikkem megírásánál a „nem ellened, érted haragszom” elve érvényesült, és azt nem magyarázza félre... Ellenkező esetben kár minden beszéd...

V.P. rövid vádirata tartalmaz viszont egyrészt néhány olyan, a becsületsértés határát súroló megállapítást, amit nem hagyhatok szó nélkül. Másrészt – véleményem szerint – olyan hamis szemléletmódot tükröz, amit ugyancsak nem szabad nem észrevenni.

Módszere világos: először arról igyekszik meggyőzni a (gyanútlan) olvasót, hogy mily nagyra becsüli (becsülte?) munkásságomat („Liszka József néprajzkutató azon kevesek közé tartozik, akik az utóbbi években – de a rendszerváltást megelőzően is – a legtöbbet tették a szlovákiai magyarságért”), hogy azután – ily módon mintegy „jogot” formálva rá – egy alaposat belém rúghasson (ti. szerinte „a Csallóköztől a Gömörön át a Bodroghöz megbántottam a szlovákiai magyarságot”).

Rendkívül megtisztelő az első idézet, bár én erre nem szolgáltam rá. Az ténykérdés, hogy történetesen a magyar nyelvterületnek azon a részén születtem és élek, amely jelenleg Szlovákiához tartozik. Mivel neveltetésem magyar volt, azt is magától értetődőnek tartom, hogy magyarként élek, gyermekeimet magyarnak nevelem. Mindezért nem jár sem dicséret, sem megrovás. Ez adottság. Szakmám, a néprajztudomány révén – mivel annak, a fentiekből adódóan egyik kutatási tárgya szintén szülőföldem magyarsága – ugyancsak tettem egyet s mást, ám ebben sosem vezérelt a cél, hogy a „szlovákiai magyarságért” tegyem azt. A tudomány érdekei azok, amelyek mindenkor vezérelnek, és nem egyik vagy másik nemzeti közösségéi.

Az már persze más kérdés, hogy ezáltal – ha az ember tisztességesen végzi munkáját – használ az adott nemzeti közösségnek is. Ez viszont érvényes a munkáját jól végző pékmesterre és a református papra egyaránt... És természetesen a néprajzkutatóra is.

Statisztikai értelemben létezik ugyan „szlovákiai magyarság”, ám egységes nemzetközösségként nem. A Szlovákiában élő magyarok szerves részét alkotják az egyetemes magyarságnak, így kulturálisan és a mentalitást tekintve a csallóköziek közelebbi rokonságban vannak a szigetköziekkel vagy a rábaköziekkel, mint mondjuk a gömöriekkel vagy az Ung-vidékiekkel. A sort folytathatnám... Így aztán – extrém eseteket (mint például a kitelepítés) leszámítva – nem is igen lehet „megbántani” sem!), mivel azonnal akadna jelentkező, aki kikérné magának: „ami neked jó, az nekem nem biztos...” És fordítva. Így aztán V.P. is jobban tette volna, ha nem ró meg az egész szlovákiai magyarság nevében, mivel számtalan ismerősöm van „a Csallóköztől, Gömörön át a Bodrogekig”, akik biztos, hogy nem értenének egyet V.P. dörgedelmeivel. Akkor ők nem „szlovákiai magyarok”?

Tovább haladva, V.P. három évtizede elhunyt „hajós” nagyapja emlékét is felidézi, aki „a legnagyobb vészhelyzetek közepette sem hagyta el a fedélzetet. Viszont Liszka József ezt megtette, mert a süllyedő hajóról egy időre Némethonba gravitált”. Ez utóbbi szókapcsolattal nemigen tudok ugyan mit kezdeni, de hát – a maga módján – a szerző biztosan azt kísérelte meg kifejezni, hogy jelenleg kutatói ösztöndíjjal Németországban élek. Nos, mielőtt erről szólnék, térjünk csak vissza a „süllyedő hajó” metaforához! Mivel a szólás eredetileg úgy hangzik, hogy „a kapitány hagyja el utoljára a süllyedő hajót”, az én lelkiismeretem nem engedné meg nekem, hogy bárkit is elítéljek amiatt, ha elhagyná a valóban végveszélybe került hajó fedélzetét. Sőt, ha a menthetetlen helyzetről meg lennék győződve, magam kiáltanám világgá: aki tud, meneküljön! No de ma azért nem ez a helyzet: a mi kis hajónk (hogy a vörös péteri szóképnél maradjunk) átélt már sokkal nagyobb viharokat, megrázkódtatásokat, mégis úszik. Igaz, alattomos szelek tépik a vitorlákat, olykor egyik-másik matrózzal, sőt némely önjelölt kormányossal, kapitánnyal is baj van, de süllyedőnek nevezni legalábbis költői túlzás. Ha viszont V.P. valóban úgy látja, hogy süllyed, akkor csak annyit tanácsolhatok neki, hogy – ha csöpp magához való esze van! – sürgősen meneküljön! Én viszont visszatérek, mert sorsom, munkám ahhoz a tájhoz, ahhoz a néphez köt, ami – ismétlem! – korántsem menthetetlen. Még innen Németországból (ami nekem nem „honom”, éppen ezért

nem értem V.P. „Némethon” kifejezését) nézve sem az, pedig a távolság – ezt tapasztalatból tudom – alaposan fölnagyítja a problémákat.

Szóval most Németországban vagyok, s ez szolgáltatja az alkalmat V.P.-nek a fenti, költői túlzás mértékét már meghaladó, inkább övön aluli ütésnek minősíthető mondata megfogalmazásához. Mert milyen alapon vonja meg tőlem a jogot, hogy Humboldt-ösztöndíjasként akár Németországból is véleményt nyilvánítsak honi problémáinkról?! Úgy tűnik, afféle (bocsánatos?) bűnnek fogja fel, hogy alkalmam adódott (s ráadásul éltem is az alkalommal!) szaktudásomat külföldön gyarapítani. S ezzel – megengedem: más kiindulási alapról – ugyanolyan mélyre tornászta „föl” magát, mint ahol a hatalom nálunk 1989 előtt volt. A bonni Alexander von Humboldt Alapítványnak az a programja, amely a negyvenedik életévüket be nem töltött, mindamelllett kiváló tudományos eredményeket elért kutatóknak (nemzetiségre, nemre, szakterületre való tekintet nélkül) egy-két esztendőös németországi ösztöndíjat biztosít, már legalább fél évszázada működik. (Cseh)Szlovákiából azonban 1989 előtt nem sok eséllyel pályázhatott volna bárki, s talán mondanom sem kell, nem a németek befogadókészsége miatt... S mivel az említett alapítvány ösztöndíjait nem – a nálunk „jól bevált” – sógor-komaság elve alapján választja ki, hanem a tudományos teljesítmény egzakt kritériumai szerint, az egész pályázati procedúra sem megy egyik napról a másikra...

Végezetül mégiscsak köszönetet kell mondanom V.P.-nek cikke megírásáért. Rádöbrentett ugyanis arra, hogy számomra idegen területre tévedtem, így a jövőben az efféle – általa nemes egyszerűséggel „pótcselekvésnek” minősítet – közéleti tárgyú cikkek megírásától eltekintek (...) A véleménynyilvánítás szabadságának jogát, miközben eszem ágában sem lesz azt pótcselekvésnek minősíteni, átengedem Vörös Péternek. Liszka József, Marburg

(Szabad Újság 1997/6. sz. 4. p.)

A kopjafák is állva halnak meg!?

Avagy: „...csak azt tenni, amit a lelkiismeret diktál”.

Jeles néprajzkutatónk az általam igen tisztelt Liszka József a Szabad Újság 1997/6. számának 4. oldalán „A véleménynyilvánítás szabadságáért” cím alatt „néhány megjegyzését” (???) mondja el a „Saját farkába harap a magyar!?” című jegyzetem kapcsán (SZ. Ú. 1997/1. sz., 10. old.).

Nos, Liszka József németországi Marburgból címzett terjengős – a tárgytól jócskán eltérő –, személyeskedő és (továbbra is!) minősíthetetlen hangvételű levelének egyetlen sorához sincs hozzáfűzni valóm.

Részemről – változatlanul baráti jobbot nyújtva – a meddő „párbeszédet” sajtónk hasábjain ezzel lezártnak tekintem. Viszont a tanult és nemzetközileg (is) elismert szakembernek, vitapartneremnek, Liszka Józsefnek szíves figyelmébe ajánlom az alábbi sorokat:

- 1.) „- A történelemben beleszületik az ember. Nem a legszebb ajándék, ellenkezőleg, talán a legkellemetlenebb, amit az ember az életétől kaphat. Aki azonban ezt az ajándékot lefitymálja, s mindvégig abban a tévhitben él, hogy vele kezdődött el minden, az a halála pillanatában sem lesz képes felismerni ostobaságát.” (Szigeti László)
- 2.) ”Jöhetsz reám méreggel, törrel, ékkel /de én itt állok ikes igékkel. /Árkonbokon kergethetsz hét világnak/ a hangutánzó szók utánam szállnak,/mint sustorgó füzesbe font utak” (Faludy György – részlet)
- 3.) „Egy író-tüntetni nem lehet sem diadalkapuvál, sem koszorúkkal úgy, mint azzal, ha őt műveiben megismerik: ez a legnagyobb jutalma.” (Mikszáth Kálmán)
- 4.) „Mert én nem kutatom a templomok ereklyéit és régiségeit, nem nézegetem a puszták délibábjait, nem kutatom a hegyeket, én azt a nagy rejtélyt szeretném tanulmányozni, amelyiknek ember a neve.” (Mikszáth Kálmán)
- 5.) „Micsoda világ ez? Érdemes volt-e megélni? /Tanuljuk sorsunk. Most tanulunk csak félni.” (Dénes György – részlet)
- 6.) „Valamit mégis kéne tennem,/valamit a gyötrellem ellen./Egy istent kellene csinálnom,/ki üljön fent és lásva lásson.” (Nemes Nagy Ágnes – részlet)
- 7.) „az idő igaz, és eldönti, ami nem igaz”. (Petőfi Sándor)

Tisztelettel: Vörös Péter

(Szabad Újság, 1997. március 5., 4. p.)

Mindenkinek a maga kopjafája, keresztje. A balogi millecentenáriumi fadarab.

„Augusztus utolsó péntek délelőttjén, úgy fél tizenegy tájban, az Ipolyság és Magasmajtény között közlekedő buszon történt (...) A jármű Ipolybalogra ért. A falu széli temetőnél a két asszonyság egyike hirtelen témát váltott:

– Hol az az emlékmű? – kocogtatta meg az előttük ülő vállát. A kérdezett meghökkent.

– Micsoda?

– Hát – sietett segítségére egy másik asszony –, a kopjafa. Az újságban írtak róla.

– Á – legyintett hirtelen a fekete ruhás asszony –, az csak egy fadarab.

Az előttem ülőket nem ismerem, de a fekete ruhás hölgyet igen. Balogi, szlovák asszony. Ipolybalogra ment férjhez. Már jó ideje él Balogon, magyarok között, bár még mindig töri a nyelvünket.

A nyelvünket nem ismeri még, de a múltunkról, történelmünkről azért illene kicsit többet tudnia. Már csak a férje iránti tiszteletből is, hisz: az ura magyar. Tudnia kellene például, hogy az őseink honfoglalásának 1100. évfordulójára állított kopjafa nem „ócska fadarab”, hanem ereklye, jellemformáló és hitelesítő emlékhely egyúttal. Emlékmű, amely a múltunkra emlékezik s emlékeztet, de a jövőnkéről is szól, s beszélhet. S azt (is) bizonyítja, mint a temetőben a sírfeliratok is, hogy a magyarok otthon vannak Ipolybalogon. Otthon, de minden – más nemzetiségű – becsületes embert maguk közé fogadnak.

Ipolybalog katolikus község, de a faluból soha nem zavart el senkit azért, mert reformátusnak, zsidónak vagy mondjuk jehovistának vallotta magát. A Ipolybalog (még ha százszor Szlovákiához tartozik is) magyar község, bár él a faluban néhány, leginkább házasság révén „betelepült” szlovák, morva és cseh is.

S a faluból még soha senki senkit nem zavart el azért, mert szlováknak, morvának vagy csehnek vallotta magát. Ellenben: a második világháború után Magyarországra menekült néhány „fehér cédulás” magyar lakos azért, mert a környékbeli falvakból már tömegesen deportáltak Csehországba – télvíz idején marhavagonokban – magyar családokat, járnai is alig bíró aggastyánokat, terhes anyákat és karon ülő csecsemőket, vagy (jobb esetben) Magyarországra zsúppolták át őket csak azért, mert ragaszkodtak magyarságukhoz.

Csoda hát, ha foggal, körömmel ragaszkodunk minden talpalatnyi földhöz, a szülőföldünkhöz, s az anyanyelvünkhöz, a magyarságunkhoz? A múltunkhoz?

A honfoglalás a mi történelmünk egy darabkája is. S a történelmi eseményeknek illik emléket állítani. Hitvány ember az, aki elfelejti gyökereit, elhagyja ősei nyelvét, vagy mondjuk gyermekeit nagyobb konc reményében idegen nyelven taníttat.

Néhány „betelepült” kedvéért egy egész falu nyelvet nem válthat, nem misézhet szlovákul a pap, s nem válhat szlovák tanítási nyelvűvé a magyar óvoda, iskola. Elvégre mindig az érkezőnek kell az otthon lévőkhöz igazodnia.

Majd úgy 1050 év múlva, amikor is az első Ipolybalogra letelepedett szlovák számára készül millecentenáriumi emlékmű, nem fogják a magyarok mondani, hogy: – Ó, az csak egy ócska fadarab!

Nekünk igenis kedves a kopjafa, s jóval több, mint egy „fadarab”. (ZOLCZER)

(Szabad Újság 1996. szeptember 8., ?? p.)

Képtáblák

I. tábla: **1.** Újkőkori antropomorf edény a szőgyéni kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); **2.** Szkíta szarvasok és koszorútartó fa az udvardi cserkész-kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2003); **3.** Csodaszarvas-motívum az ipolyszalkai millenniumi

kopjafán (Liszka József rajza); **4.** Turulmadár a leleszi millecentenáriumi kopjafa tetején (L. Juhász Ilona felv. 2004)

II. tábla: 1. Honfoglaló-harcos a hími kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 2. Szent István portréja a nagytárkányi millenniumi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. Szent korona az ipolyszalkai millenniumi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2001); 4. Szent korona a nagytárkányi millenniumi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004)

III. tábla: 1. Szent korona a párkányi millenniumi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2003); 2. Címer és országalma a karvai kopjafa tetején (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. Magyar címer, babérkoszorú és kard a tannyi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. Szlovák állami címer a királyrévi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2003).

IV. tábla: 1. Kard-szimbólum a csucsomi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 2. Mátyás király címer-hollója a sajógömöri kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. Rákóczi-kopjafa a nagy fejedelem portréjával Gömörpanyiton (L. Juhász Ilona felv. 2004); 4. Kétnyelvű kopjafa falucímerrel, Abafalván (L. Juhász Ilona felv. 2005).

V. tábla: 1. Kereszt és falucímer az udvardi cserkész-kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2003); 2. Kereszt-szimbólum a vágkirályfai cserkész-kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 3. Kereszt és G-kulcs a köbölkúti kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4.

Imádkozó kezek és vallási szimbólumok az alistáli kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004).

VI. tábla: 1. Papi fejedő, birétum a vághosszúfalui kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. Nyitott könyv a nemesócsai kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. Csemadok-jelvény a ragyolci kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. Az Európai Uniót jelképező 12 csillagból álló koszorú és vallási szimbólum (kehely) a szádalmási kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005).

VII. tábla: 1. Barlangászok jele (denevér) a két barlangász emlékére állított kopjafán a rimaszombati temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005); 2. Hegedű és kocsikerekek a csatai kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005); 3. A csatai holocaust-kopjafa előlapja; 4. A csatai holocaust-kopjafa hátlapja, az avatási ünnepség programja.

VIII. tábla: 1. Smídt Róbert fafaragó jele az egyik köbölkúti kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. Sidó Szilveszter fafaragó betűjele a virti kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. Ulman István és Baffy Lajos betűjele a gombaszögi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 4. Nagyferenc Katalin betűjele a rimaszombati 1848-as kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005).

IX. tábla: 1. A II. Nyári Művelődési Tábor (Őrsújfalu 1978) plakettje (Katona László alkotása, Liszka József rajza); 2. A III. Nyári Művelődési Tábor (Őrsújfalu 1979) plakettje (Katona László alkotása, Liszka József rajza); 3. A IX. Nyári Művelődési Tábor (Őrsújfalu 1985) plakettje (Katona László alkotása, ifj. Liszka József rajza); 4. A gímesi Művelődési Tábor plakettje, 1984 (Katona László alkotása, ifj. Liszka József rajza).

X. tábla: 1. Az alistáli kopjafa a tetején szent koronával, feliratokkal, a szlovák állami, valamint a falucímerrel és egyéb díszítményekkel (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. A kitelepítést ábrázoló részlet az alistáli kopjafán (L. Juhász Ilona felv.); 3. Az alapiskolát ábrázoló részlet az alistáli kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004); 4. A vízvezetékkel kapcsolatos tudnivalókat ábrázoló részlet az alistáli kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004).

XI. tábla: 1. Temetői kopjafa tetején kereszttel Alistálon (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. A bátorkeszi kopjafa a Hídverő Társuláshoz tartozó települések nevét tartalmazó szalagokkal (L. Juhász Ilona felv. 2000); 3. A bodollói 48-as kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. A Nemzetközi Építőtábor emlékére állított kopjafa a borsi Rákóczi-kastély előtt (L. Juhász Ilona felv. 2000).

XII. tábla: 1. A bősi millecentenáriumi „kopjafa” (L. Juhász Ilona felv. 2005); 2. A buzitai millenniumi kopjafa tervrajza (Pekár József munkája); 3. A kitelepítettek emlékére állított búcsi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2003); 4. A csallóköznádasról kitelepítettek emlékére állított kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004).

XIII. tábla: 1. Csicseri kopjafa, faragója, Ferencz György társaságában (Ferencz György archívumából); 2. A Független Magyar Kezdeményezés megalakulásának

15. évfordulójára állított kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** A dunaradványi „kombinált” háborús emlékmű (L. Juhász Ilona felv. 2003).

XIV. tábla: **1.** A millenniumi kopjafa Ebeden (L. Juhász Ilona felv. 2005); **2.** Kopjafa a helyi tájház udvarán, Farnad (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** Féli kopjafa (Szamák Mihály archívumából); **4.** A millenniumi kopjafa Gesztetén (L. Juhász Ilona felv. 2005);

XV. tábla: **1.** Kopjafaavatás a gímesi táborban (????????); **2.** A gímesi kempingben álló egyik kopjafa részlete a rovásírásos „vagyunk” felirattal (L. Juhász Ilona felv. 2001); **3.** A gömöralmágyi kopjafa eredeti helyén (????????????); **4.** Az egykori táborhelyről a falu központjába áthelyezett kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XVI. tábla: **1.** A gömörpanyiti kétnyelvű kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); **2.** Keresztben végződő kopjafa a második világháborúban elesettek emlékére Hárskúton (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** Új „szakrális tér” kopjafával és gróf Széchenyi István bronzszobrával Hetényben (L. Juhász Ilona felv. 2002); **4.** Kopjafa Hidaskürtön (L. Juhász Ilona felv. 2005)

XVII. tábla: **1.** Millecentenáriumi kopjafa tervrajza Hímből (Pekár József rajza); **2.** „Kombinált” háborús emlékmű Hosszúszón (L. Juhász Ilona felv. 2004); **3.** Háborús emlékmű Hubón (L. Juhász Ilona felv. 2005); **4.** Antropomorf millecentenáriumi kopjafa az ipolybalogi temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2000).

XVIII. tábla: **1.** Az ipolypásztói református templom elé tervezett, Zalabai Zsigmond által szponzorált kopjafa tervrajza (Szamák Mihály alkotása); **2.** A VII. Nyári Művelődési Tábor kopjafája az ipolysági kempingben (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** Ipolysági kopjafa leleplezése (????????).

XIX. tábla: **1.** Katonasírokat jelölő kopjafa az ipolyszakálosi temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005); **2.** A Rákóczi-szabadságharc emlékére állított kopjafa Jabloncán (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** A helyi efsz évfordulójára állított kopjafa avatási ünnepe Jánokon (Pekár József archívumából); **4.** A 48-as kopjafa Jólészen (L. Juhász Ilona felv. 2004).

XX. tábla: **1.** A kálosai 48-as kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); **2.** A királyfiakarcsai millenniumi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); **3.** A „Zempléni tündér”. Ferencz György mára elkallódott kopjafája Királyhelmecezen (Ferencz György archívumából); **4.** Hucs György cserkész emlékkopjafája Királyhelmecezen (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XXI. tábla: **1.** A királyrévi kopjafa felállítás (????????????); **2.** A kispécsi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); **3.** A koloni kopjafa avatásának meghívója és programja.

XXII. tábla: **1.** Gulyás Lajos lelkész „emlékkopjafája” kisújfalui temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2002); **2.** A XII. Selye János Napok kopjafája a Csemadok székházának udvarában Komáromban (L. Juhász Ilona felv. 2003); **3.** A Selye János Napok emléket őrző kopjafák a komáromi erődrendszer VI. bástyája mellett (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XXIII. tábla: 1. A kommunizmus áldozatainak emlékére állított kopjafa Komáromszentpéteren (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. A magyar vörös hadsereg katonáinak sírhelyét jelölő kopjafa a köbökúti temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005); 3. Antropomorf kopjafa részlete Leleszről (L. Juhász Ilona felv. 2004); 4. A leleszi Szent Norbert tiszteletére állított kopjafa (Ferencz György archívumából).

XXIV. tábla: 1. A kitelepítettek kopjafája a marcelházai temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2002); 2. Mára elkallódott kopjafa Bodnár Lajos egykori telkén, Mátyócon (Liszka József felv. 1993); 3. A nagymácsédi kopjafa (L. Juhász Ilona felv.); 4. A nagytárkányi millenniumi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004).

XXV. tábla: 1. A II. nyári Művelődési Tábor kopjafája Órsújfalun (Szamák Mihály archívumából); 2. Kopjafák a ragyolci óvoda kertjében (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XXVI. tábla: 1. Kopjafa a palásti csata emlékére Paláston (L. Juhász Ilona felv. 2003); 2. A sajtógömöri antropomorf kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. A szádalmási kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. A szádalmási kopjafa tervrajza (Pekár József munkája).

XXVII. tábla: 1. A szalánci cserkész-kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2000); 2. A szalatnyai kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. A somodi művelődési tábor kopjafája Stószon (L. Juhász Ilona felv. 1998); 4. A romániai forradalom idején Szepsiből Kolozsvárra eljuttatott segélyszállítmány emlékét őrző kopjafa Szepsiben (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XXVIII. tábla: 1. A helyi honismereti múzeum udvarán álló kopjafa Szepsiben, faragójával, Pekár Józseffel és ???????? (Pekár József archívumából); 2. A romániai forradalom idején Szepsiből Kolozsvárra eljuttatott segélyszállítmány emlékét őrző kopjafa tervrajza (Pekár József munkája); 3. A szécsénykovácsi két kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. Elkészült kopjafa faragójával, Ferencz Györggyel, Szirénfalva (Ferencz György archívumából).

XXIX. tábla: 1. A magyar oktatás újraindításának emlékére állított kopjafa Szőgyénben (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. A tanyi szent koronás kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); 3. A tardoskeddi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. A kézműves tábor emlékére állított kopjafa az iskola udvarán Tornalján (L. Juhász Ilona felv. 2002).

XXX. tábla: 1. A vágghosszúfalui kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); 2. A virti kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004); 3. A zsigárdi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2003); 4. Kopjafa-szerű tartóoszlop a Rélia Patikánál Csicsón (L. Juhász Ilona felv. 2005).

XXXI. tábla: 1. Oros Gyula kopjafája a dunaszerdahelyi temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005); 2. Góra József kopjafája a párkányi új temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2003); 3. Szűcs Jenő fotóművész kopjafája a pati temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005); 4. Üрге Mária kopjafája a somorjai temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2003).

XXXII. tábla: 1. Pál Csaba keresztje a somorjai temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2002); 2. Kopjafa Katona László sírján a zsigárdi temetőben (L. Juhász Ilona felv.); 3.

Kopjafa-elemekből álló emlékmű Csicsón (L. Juhász Ilona felv. 2003); **4.** Kopjafa-elemekből álló emlékmű Komáromon (L. Juhász Ilona felv. 2005).

16. Irodalom

Balassa Iván

1989 *A magyar falvak temetői.* Budapest.

1992 *A székelyföldi Erdővidék temetői.* Debrecen.

Bali János – Sütő Levente

é.n. *Kopjafa-revival among Hungarians.* Az ELTE BTK Kulturális Antropológiai Csoportjának Hofer Tamás vezette kutatása keretében 1992–1996 között készült kézírata (Idézi Boros 1997: 81–82. p.)

Bednárík, Rudolf

1972 *Cintoríny na Slovensku.* Bratislava /Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry 7./

Berze Nagy János

1911 *A zászlós kopja emléke Hevesben.* *Ethnographia* 22, 124–125. p.

Bodó Julianna

2000 (Szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus tárhasználat a székelyföldi régióban.* Csíkszereda.

2001 *Jelek a térben. Identitástermelés és térhasználat a Székelyföldön.* In Tóth Károly (szerk.): *Migráció. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai.* Dunaszerdahely 56–63. p.

Bodó Julianna – Bíró A. Zoltán

2000 *Szimbolikus térfoglalási eljárások.* In Bodó Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus tárhasználat a székelyföldi régióban.* Csíkszereda, 9–42. p.

Bodor Ferenc szerk.

1985 *A Malonyay hagyaték.* Gödöllő.

Boros Géza

1997 „Kertünkben szabadság fája nő”. *A kopjafa – a fa.* In *Emlékművek 56-nak.* Budapest 81–114. p.

Czuczor Gergely – Fogarasi János

1865 *A magyar nyelv szótára* 3. Pest

Csete Balázs

1990 *Kalotaszegi fafaragások.* Sajtó alá rendezte és az előszót írta Selmeczi Kovács Attila. Budapest /Series Historica Ethnographiae 3./

Danter Izabella – Sipos Szilvia

2005 *Fából faragott csoda. Krása zrodená z dreva. Népi fafaragók Dél-Szlovákiában. Ľudoví rezbári na južnom Slovensku.* Bratislava.

Földvári Géza – Hajduk Márta – Szöllős István

é.n. **Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei.**
Budapest.

Fügedi Márta – Viga Gyula

1994 **A bodrogszentesi sírkövek és díszítmények. *Ethnographia* 105, 129–144. p.**

Görföl Jenő – Kovács László összeáll.

2003 ***Hol sírjaink domborulnak. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén.* Dunaszerdahely.**

Gyurgyík László

1994 ***Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság s népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Pozsony /Mercurius Könyvek/.**

Gyürky Ákos

1941 ***A Zobor vidéke. Bratislava–Pozsony /Szlovákiai Magyar Honismereti Könyvtár/***

Hofer Tamás

1982 **Archaikus sírjeleink kérdéséhez. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.* Budapest, 325–367. p.**

1989 **Eltérő nézetek a népi kultúráról – eltérő nemzetfelfogások. In Víg Mónika (szerk.): *Hogyan éljük túl a XX. századot? Válogatás a budapesti Fidesz Akadémián az 1989 márciusa és júniusa között elhangzott előadásokból.* Budapest, 239–248. p.**

1999 **Historisierung des Ästhetischen. Die Projektion nationaler Geschichte in die Volkskunst. In Reinhard Johler – Herbert Nikitsch – Bernard Tschofen (Hg.): *Ethnische Symbole und ästhetische Praxis in Europa.* Wien 108–135. p.**

Hoppál Mihály

1982 **Fejfáink keleti hátteréről. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.* Budapest, 325–367. p.**

é.n. **A kiáltás jelei. In Kovács Ákos (összeáll.): *Haláljelek.* Budapest, 24–26. p.**

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György

1990 ***Jelképtár.* Budapest.**

Ilyés Zoltán

2004 ***Szimbolikus határok és határjelek. A turisták és a helyiek határtermelő és -olvasó aktivitása Gyimesben.* In Bizcó Gábor (szerk.): *Vagabundus. Gulyás Gyula tiszteletére.* Miskolc, 189–212. p.**

Juhász Ilona, L.

1999 **Népi hangszerek, emlékoszlopok... Katona László emlékkiállítás Komáromban (1999. június 1. – június 28.) *Hírharang* 10, 1. sz., 36. p.**

- 2001 Út menti Haláljelek. *Új Szó*, Gondolat melléklet december 14. sz., 11. p.
 2002 Vom Grabmal zum Nationalsymbol. Gedenksäulen und Sperhölzer als Zeichen nationaler Identität. *Acta Ethnologica Danubiana* 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2002. Komárom-Dunaszerdahely 2002, 67–74. p. 6 ill.
 2003 A sírjeltől a nemzeti szimbólumig. Az emlékoszlopok – kopjafák, mint a nemzeti identitás kifejezői. *Ethnica* 1. sz., 16–20. p., 4 ill.
 2004 Az emlékoszlopok, kopjafák mint a nemzeti identitás kifejezői. *Új Szó* 2004. március 19. (Gondolat melléklet 12–13. p.)
 2005 A kopjafa mint a szimbolikus térfoglalás eszköze a szlovákiai magyarok körében. In *Ünnepelő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest 115–126. p.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor

- 1998 Nemzeti és politikai szimbólumok változásai a 20. században. In Voigt Vilmos és Balázs Géza (szerk.): *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Budapest, 121–150. p.
 1999 *Magyarság-szimbólumok*. Budapest

Keményfi Róbert

- 2002 Az „etnikai táj” kultúrnemzeti mítosza. *Regio* 4. sz., 93–108. p.

Kocsis Aranka (szerk.):

- 1991 *Népművészet ma Csallóköztől Bodrogtőzig*. Pozsony.

Kós Károly

- 1972 A székely sírfák kérdéséhez. In *Népélet és néphagyomány*. Bukarest, 253–274. p.

Kósa László

- 1975 Néprajzi csoportok és tájak a magyar népismeretben. In Kósa László – Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest, 7–51. p. /Néprajzi Tanulmányok/

Kovács Ákos (összeáll.):

- [1990] *Haláljelek*. Budapest.

Kunt Ernő

- 1990 Temetkezési szokások. In *Magyar Néprajz VII. kötet. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Budapest, 67–101. p.

Kustár Rozália

- 2003 Faragott fejfák a szlovák nemzetiségű Dunaegyházán. In Bárh János (szerk.): *Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig. Az V. Duna–Tisza nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Baja 2002. július 19–19.)*. Baja–Kecskemét, ??? p.

Krekovič, Eduard – Manová, Helena – Krekovičová, Eva

- 2005 *Mýty naše slovenské*. Bratislava.

Kresz Mária

1968 A magyar népművészet felfedezése. Az európai népművészet felfedezésének 100 éves évfordulójára. *Ethnographia* 79, 1–36. p.

Lipták, Ľubomír

1999 Helycserék a piederstálokön. A politikai váltások emlékművei és az emlékműváltások politikája. *Kalligram* 5. sz., 126–152. p.

Limbacher Gábor

2002 *Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben*. Balassagyarmat.

Liszka József

1990 ***Magyar néprajzi kutatás Szlovákiában (1918–1938)***. Bratislava.

1994 *Őrei a múltnak. Magyar tájházak, vidéki néprajzi gyűjtemények Dé-Szlovákiában*. Dunaszerdahely.

2000a A (cseh)szlovákiai magyarság önmeghatározásának jelképrendszeréhez. In Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.): *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Budapest, 149–158. p.

2000b **Néprajz**. In Bihariné Dániel Katalin (szerk.): ***Magyarok a Világban. Kárpát-medence. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról***. Budapest, 101–116. p.

2000c **Állítatott keresztényi buzgóságbul**. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Dunaszerdahely.

2002a *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest Dunaszerdahely.

2002b „Tetején lobogós hadi kopja...” Sírjelből nemzeti szimbólum. *Atelier* 5, 2. sz. 6–7. p.

2002c *Ágas-bogas fa. Néprajz fiataloknak*. Dunaszerdahely (4. kiadás).

2003 Nationalsymbole der Ungarn in der Slowakei. In uő: *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei*. Passau 385–413. p.

2005 Állítatott keresztényi buzgóságbul? Adalékok a szakrális kisemlékek állítatási okainak ismeretéhez. In *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest 269–276. p.

Malonyay Dezső

1907 *A magyar nép művészete. I. kötet. A kalotaszegi magyar nép művészete*. Budapest.

Markuš, ????

???? ?????

Mihályi Molnár László

1984 *Fejfák a Nagykapos környéki temetőkbén*. *Új Mindenés Gyűjtemény* 3. Bratislava, 85–92. p.

Novák László Ferenc

2005 *Fejfa monográfia*. Nagykőrös.

Olasz Ferenc (összeáll.):

1975 *Fejfák*. Dr. Kós Károly utószavával. Budapest.

- Orbán Balázs
1868 *A Székelyföld leírása* 1. Pest.
- Pócs Éva
1979 Fejfa. In *Magyar néprajzi lexikon* 2. Budapest, 97–107. p.
- Pusko Gábor
2005 Szimbolikus térfoglalás, mint az etnikai önmeghatározás eszköze a gömöri Tornalján. In Klamár Zoltán (szerk.): *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében*. Aszód. 241–248. p.
- Sármány Ilona
1977 A népművészet értelmezése a századforduló művészeti közgondolkodásában. *Ethnographia* 88, 102–119. p.
- Sas Péter (összeáll.):
é.n. *Kós Károly képeskönyv*. Budapest.
- Selmeczi Kovács Attila
2001 *Nemzeti jelképek*. Budapest /Magyar Népművészet XXVI./
- Sidó Zoltán
1994 *Mérlegen. Czuczor-napok Érsekújvárott. Érsekújvár*.
- Smídt Róbert
2002 Emlékoszlop. In Balázs Klára (szerk.): *Nagymácséd honismerete*. Nagymácséd, 56. p.
2002 Magyar kapu. In Balázs Klára (szerk.): *Nagymácséd honismerete*. Nagymácséd. 56–57. p.
- Solymossy Sándor
1930 Ősi fejfaformák népünkénél. *Ethnographia* 41, 65–84. p.
- Somogyi Mátyás
2003 *A szent király hűségesei fiai*. Királyfiakarcsa.
- Sütő Levente (Bali János közreműködésével)
2002 Sírjelből magyarságszimbólum. Kopjafa revival Erdélyben a 80-as évek közepétől napjainkig. In Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Budapest, 277–286. p.
- Szacsvay Imre
1988 *Erdélyi utakon. I. kötet – Nagyváradtól a Hargitáig*. Budapest
- Szacsvay Imre – Szacsvay Péter – Legeza László
é.n. *Kárpátalja. Élő, szép hagyomány*. Budapest.
- Szekeres Gyula
1998 *A hajdúböszörményi hagyományos csónak alakú fejfas védett temetőrész*. Hajdúböszörmény.

Thain János – Tichy Kálmán

1991 *Kisalföldi és gömöri népi építéset.* Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Budapest /Series Historica Ethnographiae 4./

Törő György

2001 *Faragjunk együtt. Bölcsőtől a kopjafáig – játékszországban.* Nagy Janka Teodóra bevezetőjével. Budapest.

Verebélyi Kincső

1997 A poszt-folklorizmus jelenségeiről. *Néprajzi Látóhatár* 6, 62–69. p.

Viski Károly

1929 Adatok a székelykapu történetéhez. *Néprajzi Értesítő* 21, 65–88. p.
é.n. Díszítőművészet. In Czakó Elemér szerk.: *A magyarság néprajza* II. 274–395. p.

Voigt Vilmos

1972 *A folklór esztétikájához.* Budapest /Esztétikai Kiskönyvtár/

2002 Honfoglalóink hiedelemvilága körül. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.): *Mir-susné-hum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére.* Budapest, I. kötet, 3–11. p.

16. Irodalom

Balassa Iván

- 1989 *A magyar falvak temetői.* Budapest.
1992 *A székelyföldi Erdővidék temetői.* Debrecen.

Bali János – Sütő Levente

- é.n. *Kopjafa-revival among Hungarians.* Az ELTE BTK Kulturális Antropológiai Csoportjának Hofer Tamás vezette kutatása keretében 1992–1996 között készült kézírata (Idézi Boros 1997: 81–82. p.)

Bednárík, Rudolf

- 1972 *Cintoríny na Slovensku.* Bratislava /Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry 7./

Berze Nagy János

- 1911 *A zászlós kopja emléke Hevesben.* *Ethnographia* 22, 124–125. p.

Bodó Julianna

- 2000 (Szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus tárhasználat a székelyföldi régióban.* Csíkszereda.
2001 *Jelek a térben. Identitástermelés és térhasználat a Székelyföldön.* In Tóth Károly (szerk.): *Migráció. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai.* Dunaszerdahely 56–63. p.

Bodó Julianna – Bíró A. Zoltán

- 2000 *Szimbolikus térfoglalási eljárások.* In Bodó Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus tárhasználat a székelyföldi régióban.* Csíkszereda, 9–42. p.

Bodor Ferenc szerk.

- 1985 *A Malonyay hagyaték.* Gödöllő.

Boros Géza

- 1997 „Kertünkben szabadság fája nő”. *A kopjafa – a fa.* In *Emlékművek 56-nak.* Budapest 81–114. p.

Czuczor Gergely – Fogarasi János

- 1865 *A magyar nyelv szótára* 3. Pest

Csete Balázs

- 1990 *Kalotaszegi fafaragások.* Sajtó alá rendezte és az előszót írta Selmeczi Kovács Attila. Budapest /Series Historica Ethnographiae 3./

Danter Izabella – Sipos Szilvia

- 2005 *Fából faragott csoda. Krása zrodená z dreva. Népi fafaragók Dél-Szlovákiában. Ľudoví rezbári na južnom Slovensku.* Bratislava.

Földvári Géza – Hajduk Márta – Szöllős István

é.n. **Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei.**
Budapest.

Fügedi Márta – Viga Gyula

1994 **A bodrogszentesi sírkövek és díszítmények. *Ethnographia* 105, 129–144. p.**

Görföl Jenő – Kovács László összeáll.

2003 ***Hol sírjaink domborulnak. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén.* Dunaszerdahely.**

Gyurgyík László

1994 ***Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság s népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Pozsony /Mercurius Könyvek/.**

Gyürky Ákos

1941 ***A Zobor vidéke. Bratislava–Pozsony /Szlovákiai Magyar Honismereti Könyvtár/***

Hofer Tamás

1982 **Archaikus sírjeleink kérdéséhez. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.* Budapest, 325–367. p.**

1989 **Eltérő nézetek a népi kultúráról – eltérő nemzetfelfogások. In Víg Mónika (szerk.): *Hogyan éljük túl a XX. századot? Válogatás a budapesti Fidesz Akadémián az 1989 márciusa és júniusa között elhangzott előadásokból.* Budapest, 239–248. p.**

1999 **Historisierung des Ästhetischen. Die Projektion nationaler Geschichte in die Volkskunst. In Reinhard Johler – Herbert Nikitsch – Bernard Tschofen (Hg.): *Ethnische Symbole und ästhetische Praxis in Europa.* Wien 108–135. p.**

Hoppál Mihály

1982 **Fejfáink keleti hátteréről. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.* Budapest, 325–367. p.**

é.n. **A kiáltás jelei. In Kovács Ákos (összeáll.): *Haláljelek.* Budapest, 24–26. p.**

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György

1990 ***Jelképtár.* Budapest.**

Ilyés Zoltán

2004 ***Szimbolikus határok és határjelek. A turisták és a helyiek határtermelő és -olvasó aktivitása Gyimesben.* In Bizcó Gábor (szerk.): *Vagabundus. Gulyás Gyula tiszteletére.* Miskolc, 189–212. p.**

Juhász Ilona, L.

1999 **Népi hangszerek, emlékoszlopok... Katona László emlékkiállítás Komáromban (1999. június 1. – június 28.) *Hírharang* 10, 1. sz., 36. p.**

- 2001 Út menti Haláljelek. *Új Szó*, Gondolat melléklet december 14. sz., 11. p.
- 2002 Vom Grabmal zum Nationalsymbol. Gedenksäulen und Sperhölzer als Zeichen nationaler Identität. *Acta Ethnologica Danubiana* 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2002. Komárom-Dunaszerdahely 2002, 67–74. p. 6 ill.
- 2003 A sírjeltől a nemzeti szimbólumig. Az emlékoszlopok – kopjafák, mint a nemzeti identitás kifejezői. *Ethnica* 1. sz., 16–20. p., 4 ill.
- 2004 Az emlékoszlopok, kopjafák mint a nemzeti identitás kifejezői. *Új Szó* 2004. március 19. (Gondolat melléklet 12–13. p.)
- 2005 A kopjafa mint a szimbolikus térfoglalás eszköze a szlovákiai magyarok körében. In *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest 115–126. p.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor

- 1998 Nemzeti és politikai szimbólumok változásai a 20. században. In Voigt Vilmos és Balázs Géza (szerk.): *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Budapest, 121–150. p.
- 1999 *Magyarság-szimbólumok*. Budapest

Keményfi Róbert

- 2002 Az „etnikai táj” kultúrnemzeti mítosza. *Regio* 4. sz., 93–108. p.

Kocsis Aranka (szerk.):

- 1991 *Népművészet ma Csallóköztől Bodrogtőzig*. Pozsony.

Kós Károly

- 1972 A székely sírfák kérdéséhez. In *Népélet és néphagyomány*. Bukarest, 253–274. p.

Kósa László

- 1975 Néprajzi csoportok és tájak a magyar népismeretben. In Kósa László – Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest, 7–51. p. /Néprajzi Tanulmányok/

Kovács Ákos (összeáll.):

- [1990] *Haláljelek*. Budapest.

Kunt Ernő

- 1991 Temetkezési szokások. In *Magyar Néprajz VII. kötet. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Budapest, 67–101. p.

Kustár Rozália

- 2003 Faragott fejfák a szlovák nemzetiségű Dunaegyházán. In Bárh János (szerk.): *Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig. Az V. Duna–Tisza nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Baja 2002. július 19–19.)*. Baja–Kecskemét, ??? p.

Krekovič, Eduard – Manová, Helena – Krekovičová, Eva

- 2005 *Mýty naše slovenské*. Bratislava.

Kresz Mária

1968 A magyar népművészet felfedezése. Az európai népművészet felfedezésének 100 éves évfordulójára. *Ethnographia* 79, 1–36. p.

Lipták, Ľubomír

1999 Helycserék a piederstálokön. A politikai váltások emlékművei és az emlékműváltások politikája. *Kalligram* 5. sz., 126–152. p.

Limbacher Gábor

2002 *Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben*. Balassagyarmat.

Liszka József

1990 ***Magyar néprajzi kutatás Szlovákiában (1918–1938)***. Bratislava.

1994 *Őrei a múltnak. Magyar tájházak, vidéki néprajzi gyűjtemények Dé-Szlovákiában*. Dunaszerdahely.

2000a A (cseh)szlovákiai magyarság önmeghatározásának jelképrendszeréhez. In Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.): *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Budapest, 149–158. p.

2000b **Néprajz**. In Bihariné Dániel Katalin (szerk.): ***Magyarok a Világban. Kárpát-medence. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról***. Budapest, 101–116. p.

2000c **Állítatott keresztényi buzgóságbul**. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Dunaszerdahely.

2002a *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest Dunaszerdahely.

2002b „Tetején lobogós hadi kopja...” Sírjelből nemzeti szimbólum. *Atelier* 5, 2. sz. 6–7. p.

2002c *Ágas-bogas fa. Néprajz fiataloknak*. Dunaszerdahely (4. kiadás).

2003 Nationalsymbole der Ungarn in der Slowakei. In uő: *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei*. Passau 385–413. p.

2005 Állítatott keresztényi buzgóságbul? Adalékok a szakrális kisemlékek állítatási okainak ismeretéhez. In *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest 269–276. p.

Malonyay Dezső

1907 *A magyar nép művészete. I. kötet. A kalotaszegi magyar nép művészete*. Budapest.

Markuš, ????

???? ?????

Mihályi Molnár László

1984 Fejfák a Nagykapos környéki temetőkbén. *Új Mindenés Gyűjtemény* 3. Bratislava, 85–92. p.

Novák László Ferenc

2005 *Fejfa monográfia*. Nagykőrös.

Olasz Ferenc (összeáll.):

1975 *Fejfák*. Dr. Kós Károly utószavával. Budapest.

- Orbán Balázs
1868 *A Székelyföld leírása* 1. Pest.
- Pócs Éva
1979 Fejfa. In *Magyar néprajzi lexikon* 2. Budapest, 97–107. p.
- Pusko Gábor
2005 Szimbolikus térfoglalás, mint az etnikai önmeghatározás eszköze a gömöri Tornalján. In Klamár Zoltán (szerk.): *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében*. Aszód. 241–248. p.
- Sármány Ilona
1977 A népművészet értelmezése a századforduló művészeti gondolkodásában. *Ethnographia* 88, 102–119. p.
- Sas Péter (összeáll.):
é.n. *Kós Károly képeskönyv*. Budapest.
- Selmeczi Kovács Attila
2001 *Nemzeti jelképek*. Budapest /Magyar Népművészet XXVI./
- Sidó Zoltán
1994 *Mérlegen. Czuczor-napok Érsekújvárott. Érsekújvár*.
- Smídt Róbert
2002 Emlékoszlop. In Balázs Klára (szerk.): *Nagymácséd honismerete*. Nagymácséd, 56. p.
2002 Magyar kapu. In Balázs Klára (szerk.): *Nagymácséd honismerete*. Nagymácséd. 56–57. p.
- Solymossy Sándor
1930 Ősi fejfaformák népünkénél. *Ethnographia* 41, 65–84. p.
- Somogyi Mátyás
2003 *A szent király hűségesei fiai*. Királyfiakarcsa.
- Sütő Levente (Bali János közreműködésével)
2002 Sírjelből magyarságszimbólum. Kopjafa revival Erdélyben a 80-as évek közepétől napjainkig. In Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Budapest, 277–286. p.
- Szacsvay Imre
1988 *Erdélyi utakon. I. kötet – Nagyváradtól a Hargitáig*. Budapest
- Szacsvay Imre – Szacsvay Péter – Legeza László
é.n. *Kárpátalja. Élő, szép hagyomány*. Budapest.
- Szekeres Gyula
1998 *A hajdúböszörményi hagyományos csónak alakú fejfas védett temetőrész*. Hajdúböszörmény.

Thain János – Tichy Kálmán

1991 *Kisalföldi és gömöri népi építészet*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Budapest /Series Historica Ethnographiae 4./

Törő György

2001 *Faragjunk együtt. Bölcsőtől a kopjafáig – játékkországban*. Nagy Janka Teodóra bevezetőjével. Budapest.

Verebélyi Kincső

1997 A poszt-folklorizmus jelenségeiről. *Néprajzi Látóhatár* 6, 62–69. p.

Viski Károly

1929 Adatok a székelykapu történetéhez. *Néprajzi Értesítő* 21, 65–88. p.
é.n. Díszítőművészet. In Czakó Elemér szerk.: *A magyarság néprajza* II. 274–395. p.

Voigt Vilmos

1972 *A folklór esztétikájához*. Budapest /Esztétikai Kiskönyvtár/

2002 Honfoglalóink hiedelemvilága körül. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.): *Mir-susné-hum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Budapest, I. kötet, 3–11. p.

„Vyrezané do dreva, zatlačené do zeme...“

Vyrezávané/pamätné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva v kruhu Maďarov na Slovensku

Zhrnutie

Po zmene politického systému v roku 1989 sa medzi Maďarmi na Slovensku nápadne zvýšil počet rôznych novopostavených pamätníkov a pamätných tabúl, zdôrazňujúcich národnú príslušnosť. Spomedzi nich sú najobľúbenejšie vyrezávané drevené pamätné stĺpy (maď. *kopjafa*). Tieto sú v skutočnosti pôvodne protestantské (kalvínske, unitárske, evanjelické) náhrobné stĺpy, ktoré sa nachádzajú predovšetkým na území dnešného Rumunska v Sedmohradsku, ďalej v prostredí dolnozemskej evanjelických Slovákov(!) na území dnešného Maďarska a vyskytujú sa aj v protestantských maďarských a slovenských cintorínoch na území dnešného Slovenska. Napriek tomu, že vedecký výskum jednoznačne dokázal, že náhrobný stĺp nemožno začleniť do najstaršej vrstvy maďarskej ľudovej kultúry, dokonca ho nemožno jednoznačne spájať ani s konkrétnym etnikom, pôsobením rôznych umeleckých, kultúrno-politických prúdov, ktoré teraz nebudeme rozvádzať, sa dnes v povedomí verejnosti javí ako jeden z „najpradávnějších“ prvkov maďarskej (ľudovej) kultúry, ako jednoznačný maďarský symbol. Jednou z vetiev tohto rozvetveného a zložitého procesu je dianie, ktoré možno pozorovať medzi Maďarmi na Slovensku. Pretože o jeho koreňoch som sa už podrobnejšie zmienila v inej, aj v nemčine publikovanej štúdii (L.Juhász 2002), v tejto práci som sa podujala na zhrnutie novších výsledkov výskumu.

Podľa našej evidencie prvý vyrezávaný stĺp na Slovensku postavili v roku 1977 v Novej Stráži pri Komárne z príležitosti I. Letného vzdelávacieho tábora, ktorého organizátormi boli vysokoškolskí študenti a príslušníci inteligencie maďarskej národnosti. V nasledujúcich rokoch sa spolu s organizovaním podobných táborov na celom Maďarmi obývanom území Slovenska rozšíril aj zvyk stavania vyrezávaných stĺpov. Až do zmeny režimu sa – s výnimkou dvoch prípadov – tento zvyk obmedzil výlučne len na tieto podujatia. Od prvej príležitosti do dnešných dní – pri najrôznejších príležitostiach – postavili viac ako dvesto takýchto stĺpov.

Je pozoruhodné, že po nežnej revolúcii v roku 1989 už v decembri toho istého roku postavili prvý pamätný vyrezávaný stĺp na pamiatku obetí rumunskej revolúcie, a to na podnet profesora gymnázia v Galante, ktorý sa sem priženil zo Sedmohradska. Rovnako ešte v tomto mesiaci postavili pamätný stĺp na pamiatku reformovaného kňaza Lajosa Gulyása, ktorého uväznili počas udalostí maďarskej

revolúcie v roku 1956 a neskôr v roku 1957 popravili (jeho hrob sa však nenachádza na miestnom cintoríne).

Ako som už spomenula, po zmene režimu sa nápadne zvýšil počet postavených pamätných stĺpov a rozrástli sa aj príležitosti k ich postaveniu. Vtedy už nebolo povinné žiadať povolenie od stranických a štátnych orgánov, a už nemohli zakázať ani maďarské nápisy.

Mnohé pamätné stĺpy postavili z príležitosti rôznych výročí. Z nich jedna časť je všeobecnou maďarskou historickou udalosťou, čiže si ju pripomenuli v celej maďarskej jazykovej oblasti: prvými z nich boli 1100. výročie príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, resp. 40. výročie revolúcie v roku 1956, ktoré si pripomenuli v roku 1996, neskôr 150. výročie maďarských revolučných rokov 1848-49. Mnoho stĺpov postavili aj na pamiatku 1000. výročia založenia maďarského štátu, resp. pamätné stĺpy sa začali množiť od roku 2003 na počesť Rákócziho protihabsburského povstania (tieto sa pravdepodobne aj ďalej budú stavať až do roku 2011, veď toto povstanie, ako vieme, trvalo deväť rokov). V roku 2004 v jednej obci blízko Komárna prvý raz došlo k vysväteniu takého pamätného stĺpu, ktorý bol zhotovený na počesť všetkých obetí komunizmu. Vo viacerých usadlostiach, kde ešte nemali pamätník obetiam druhej svetovej vojny, postavili pamätný stĺp.

Druhú skupinu príležitostí k stavaniu pamätných stĺpov poskytli spomienky na špeciálne maďarské udalosti na Slovensku. Takými bolo nedávne výročie tzv. československo-maďarskej výmeny obyvateľstva (1995-1998), ďalej 50., resp. 55. výročie obnovenia maďarského vyučovania a založenia maďarskej kultúrnej organizácie (Csemadok) na Slovensku (1998, 2003).

Po tretie sa stavali pamätné stĺpy aj na pamiatku rôznych lokálnych a regionálnych podujatí (medzi iným v súvislosti s okrúhlym výročím prvej písomnej zmienky o obci, ďalej cez čoraz obľúbenejšie obecné dni či z príležitosti skautských, hudobných, tanečných táborov alebo pri ukončení tábora tradičných remesiel a pod.) V jednej gemerskej obci Rakytník postavili pamätný stĺp na pamiatku obyvateľov, ktorí sa odsťahovali z dediny, ale dodnes niekde žijú.

Zvyk stavania pamätných stĺpov sa zachoval aj po roku 1989 vo vzdelávacích táboroch a od roku 1990 sa stal neoddeliteľnou súčasťou aj podujatí v rámci Dní Jánoša Selyeho, každoročne usporiadaných komárňanskou miestnou organizáciou Csemadoku. Po zmene politického systému sa stalo stavanie vyrezávaných

pamätných stĺpov každý rok v inej dedine dôležitým momentom cyklu podujatí v rámci tzv. Dní stavania mostov, ktoré usporadúvajú obce v okolí Komárna, ležiace na oboch stranách Dunaja.

Možno teda povedať, že takmer na všetkých typoch podujatí - či je to už cirkevné (reformované, evanjelické alebo katolícke) alebo svetské - , usporadúvaných Maďarmi na Slovensku, sa stalo stavenie pamätných stĺpov ich nevyhnutnou súčasťou a táto tendencia naďalej pokračuje, okruh príležitostí na stavenie takýchto stĺpov sa neustále rozrastá. Z príležitosti politických, spoločenských alebo kultúrnych podujatí teda považujú za dôležité symbolicky označiť priestransvo, zdôrazniac tak ich maďarský charakter. A na vyjadrenie toho pokladajú za najadekvátnejší „sprostredkovač odkazov“ práve pamätný stĺp. K slávnostnému odhaleniu pamätných stĺpov dochádza často i preto, že na danej usadlosti sa nenachádza iný pamätník, kde by mohli uložiť vence pri rôznych slávnostiach. Podobne ako pamätníky, aj tieto vyrezávané pamätné stĺpy stoja na nejakom centrálnom mieste, napr. pri obecnom dome, na hlavnom námestí, pri kostole a pod.

Zvyšujúci sa počet pamätných stĺpov, ako aj ich priestorové rozšírenie malo za následok, že škála foriem ako i na nich zobrazených symbolov sa veľmi rozrástla. Objavili sa mnohí noví rezbári drevených pamätných stĺpov a vieme približne o desiatich takých stĺpoch, ktoré priviezli zo Sedmohradska ako dar alebo ich v danej lokalite zhotovil sedmohradský rezbár (Sedmohradsko, sedmohradskí Maďari boli podľa maďarskej obecnej mienky vždy považovaní za „najmaďarskejších Maďarov“ a tomu odpovedá aj dovezenie vyrezávaných stĺpov priamo zo Sedmohradska. Tým možno jeden maďarský symbol, môžeme povedať, ešte stupňovať, urobiť ešte viac maďarským).

Škála symbolov, vyrezaných do drevených pamätných stĺpov, je veľmi široká: popri maďarskom (Kossuthovom) erbe sa často objavuje aj erb Sedmohradska, dokonca v niekoľkých prípadoch aj dnešný oficiálny slovenský štátny znak. Medzi symbolmi nie je zriedkavý ani erb danej usadlosti, ako aj iné symboly, predovšetkým také, ktoré sa považujú za „staromaďarské“, ako napr. zázračný jeleň. Vrchol týchto stĺpov je ukončený často kopijou, tulipánom, guľou atď. ale vyskytuje sa na vrchole aj havran, maďarský bájnny vták turul, vojenská čiapka, otvorená kniha alebo kríž. Už viac ako tucet pamätných stĺpov je ukončených vyrezanou uhorskou svätou korunou (ich počet sa postupne zvyšuje). V jednej obci

blízko Komárna (Svätý Peter) na vrchole stĺpu, postaveného na pamiatku komunizmu, chceli mať pôvodne objednávateľia zlomenú päťcípú hviezdu, ale pretože rezbár, ktorý stĺp vyhotovil, túto požiadavku nebol ochotný splniť, nakoniec sa vzdali svojho podivného želania.

Čo sa týka nápisov, aj tu sa stretávame s rôznymi obmenami. Niekedy je spomenutá len príležitosť, pri ktorej bol stĺp postavený, alebo názov obce a rok, niekedy aj citát z básne, ale stáva sa, že na stĺp vyryjú významnú udalosť miestnych alebo všeobecných maďarských dejín spolu s príslušným datovaním. Aj tu však možno pozorovať dvojznačnosť, ktorú som spomenula v súvislosti s príležitosťami, pri ktorých sa stavali pamätné stĺpy. Pri všeobecných maďarských symboloch a historických dátumoch sa dostávajú do popredia aj miestne udalosti. Rezbár z Dolného Štálu na Žitnom ostrove na jednom stĺpe aj pomocou obrazov znázornil významné udalosti obce. Popri historických udalostiach, dôležitých z hľadiska maďarských dejín zvečnil napríklad aj rok zavedenia elektrickej energie v obci, výstavby obecného mlyna, školy a iných dôležitých objektov.

V dejinách stavania vyrezávaných pamätných stĺpov je dôležitým momentom objavenie sa slovenského nápisu. Takýto stĺp s výlučne slovenským nápisom odhalili prvýkrát v obci Janík (obývanej prevažne Maďarmi) v blízkosti Košíc začiatkom novembra 1989, teda tesne pred nežnou revolúciou. V tomto prípade ide o pamätný vyrezávaný stĺp, zhotovený k výročiu založenia Jednotného roľníckeho družstva. Po zmene režimu sa s pamätným stĺpom, obsahujúcim aj slovenský text stretneme len v roku 2000 v cintoríne žitnoostrovej obce Tône, patriacej dnes už k Dolnému Štálu. Tento stĺp vyhotovil rezbár na pamiatku všetkých zosnulých a spíňa zároveň aj úlohu cintorínskeho kríža: popri rôznych symboloch rezbár na vrchole stĺpu vyrezal aj kríž. Pamätný vyrezávaný stĺp, stojaci pri kostole v gemerskej obci Gemerská Panica bol vyhotovený z príležitosti troch významných výročí (200.výročie postavenia evanjelického kostola, 300. výročie Rákócziho protihabsburského povstania a výročie prvej písomnej zmienky o obci). Popri maďarskom jazyku spomenuli aj v slovenčine len poslednú udalosť.

Odhalenie nového pamätného stĺpu sa uskutočňuje vždy v rámci nejakých osláv alebo kultúrneho podujatia. Často sa stáva, že významnú úlohu pri tom zohrávajú aj predstavitelia cirkvi (často v rámci ekumenických bohoslužieb), pretože po odhalení oni požehnajú pamätný stĺp. Na ceremónii stavania vyrezávaných pamätných stĺpov sa vždy zúčastní aj nejaký politik, sotva nájdeme príklad na to, že by pri takejto

príležitosti nepredniesol slávnosnú reč niektorý parlamentný poslanec za Stranu maďarskej koalície. Rečník často poukazuje na samotný odhalený objekt, na vyrezávaný pamätný stĺp, a to ako na pradávny maďarský jav, ktorý sa zachoval od doby príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny. Iní rečníci tiež hovoria o ňom v tomto duchu a stáva sa i to, že samotný rezbár ako samostatné číslo programu vysvetľuje aj systém symbolov vyrezávaného pamätného stĺpu. Rituál sa často končí zaspievaním maďarskej hymny alebo prevolania k maďarskému národu, dokonca niekoľkokrát odznela aj sedmohradská hymna, ale slovenská štátna hymna – podľa mojich vedomostí – nikdy. V obciach na Maďarmi obývaných územiach Slovenska prebiehajú rituály stavania pamätných stĺpov približne podľa rovnakého scenára. Vykazujú mnoho podobností so slávnostnými odhaleniami pamätníkov z obdobia pred zmenou politického systému v roku 1989. Ich prezentácia a rozbor však teraz nie je predmetom tejto práce.

Zvyk stavania vyrezávaných pamätných stĺpov na rôznych podujatiach, ich rozširovanie v priestore ako symbolu príslušnosti k maďarskému etniku spätne vplývalo aj na stavanie náhrobných pomníkov, náhrobných znakov. Na mnohých miestach a čoraz častejšie sa objavujú v cintorínoch miest a dedín po celom Slovensku, a to už nielen v kruhu protestantov, ale aj katolíkov, ktorí chcú markantne vyjadriť svoju príslušnosť k maďarskému etniku. Kríž ako náboženský symbol vyryjú do stĺpu, ale stáva sa, že vrch stĺpu vyrežú vo forme kríža. Stretla som sa aj s prípadom, keď dva prvky obrovského kríža tvorili dva stĺpy, vyrezané v štýle rezbami zdobeného náhrobného stĺpu. Náhrobný stĺp ako označenie hrobu nechajú vyrezať obvykle príbuzným takých ľudí, ktorí sa aktívne zúčastňujú na kultúrnom, spoločenskom a politickom živote Maďarov na Slovensku, alebo samotný objednávateľ patrí do tejto kategórie. Prvoradým cieľom označenia hrobov v tvare vyrezávaného náhrobného stĺpu nie je zdôraznenie náboženskej, ale národnostnej príslušnosti. Okrem zriedkavých výnimiek tieto novodobé vyrezávané stĺpy/náhrobné označenia sa neprispôsobujú tvaru a symbolom dávnejších alebo i súčasných náhrobníkov, vyskytujúcich sa v danom cintoríne a obvykle majú aj oveľa väčšie rozmery, často dosahujú i výšku 3 m, čím sa vynímajú spomedzi ostatných náhrobníkov. V Šamoríne na Žitnom ostrove postavili na pamiatku jedného zosnulého mladého muža obrovský kríž z dvoch stĺpov, podobných vyrezávaným náhrobníkom. Zhotovil ho výtvarník z Rimavskej Soboty, ktorý vyrezal

mnoho pamätných stĺpov pre obce obývané maďarským etnikom na celom území Slovenska.

Ústredná moc prvýkrát zasiahla do procesu stavania vyrezávaných pamätných stĺpov v čase tretej Mečiarovej vlády (1995-1998), preslávenej aj svojím protimaďarským postojom. V tejto dobe pre maďarské etnikom na Slovensku poskytlo 1100. výročie príchodu Maďarov do vlasti dobrý dôvod na to, aby aj stavaním vyrezávaných pamätných stĺpov zdôraznili svoje právo na rodnú zem a označili lokalitu, v ktorej bývajú. Štátna moc vystúpila najmä proti objektom, na ktorých bol zobrazený maďarský bájnny vták turul a uhorská svätá koruna, schválením rozhodnutia, v zmysle ktorého boli pamätníky takéhoto charakteru, postavené na pamiatku milécentenária, odsúdené na odstránenie. Toto opatrenie vyvolalo veľký odpor u časti Maďarov, viacerí autori sa zaoberali touto témou v slovenskej tlači, vo viacerých prípadoch boli tieto príspevky publikované na titulných stranách. Články a reportáže o stavaní vyrezávaných pamätných stĺpov vyjadrujú názor vždy v mene celého maďarského etnika na Slovensku a prípadné poškodzovanie alebo iné negatívne javy chápali ako útok proti všetkým Maďarom na Slovensku.

Tam, kde v zastupiteľskom zbore miestnej samosprávy sú prevažne poslanci maďarskej národnosti a primátor mesta alebo starosta obce je tiež Maďar, považujú postavenie pamätného stĺpu za prirodzené, nestretávajú sa s prekážkami. Vzťah slovenského obyvateľstva k vyrezávanému pamätnému stĺpu je jednotný v tom, že mu pripisujú maďarský charakter, nepovažujú ho za svoj a aj na jeho odhalení sa zúčastnia len v zriedkavých prípadoch. Niektorí vyčítajú, že hoci aj oni sú obyvateľmi obce, pamätný stĺp je vyhotovený len pre Maďarov, aj jeho slávnostné odhalenie prebieha len v maďarskej reči. Zatiaľ som sa stretla len s jediným prípadom, keď väčšina zastupiteľského zboru usadlosti hlasovala proti postaveniu pamätného stĺpu. Jedná sa o Sládkovičovo na Matúšovej zemi, odkiaľ bolo po druhej svetovej vojne vysídlených mnoho nemeckých a maďarských rodín, čím sa podstatne zmenilo jeho národnostné zloženie. Otázku umiestnenia pamätného stĺpu nakoniec iniciátor, miestna organizácia Csemadoku, vyriešil tak, že ho postavili v susednej obci Malá Mača. Tento príklad jasne dokazuje, že aj slovenské obyvateľstvo vidí vo vyrezávanom pamätnom stĺpe maďarský symbol a stretla som sa aj s názormi, ktoré ho považujú za nacionalistický prejav. Podotýkam, že v súvislosti so stavaním vyrezávaných pamätných stĺpov sa rozchádzajú aj názory

maďarských obyvateľov na Slovensku, avšak kritické a hoci aj dobromyseľné poznámky považujú zástancovia pamätných stĺpov za protimaďarský prejav a zároveň aj za zradenie Maďarov na Slovensku.

Napokon možno konštatovať, že tieto zákazy, ako aj v ich dôsledku vyvolaná mediálna kampaň (pro i kontra, teda maďarská a slovenská) veľkou mierou prispela k tomu, že tak v kruhu Maďarov ako i Slovákov sa stal vyrezávaný pamätný stĺp ešte známejším a vyslovene symbolom príslušnosti k maďarskému národu. Tlačené i elektrinické médiá však ako reťazová reakcia ďalej podnecujú tento proces, veď jednotlivé spravodajstvá produkujú ďalších napodobiteľov, vyhotovujú sa ďalšie pamätné stĺpy, správy o ich slávnostnom odhalení vyvolávajú záujem zase iných ľudí. Popritom samotné vyrezávanie pamätných stĺpov sa stalo takmer samostatným remeselníckym odvetvím a sami rezbári, hoci zatiaľ ešte len neformálne, sa propagujú, snažia sa získať čo najviac objednávok.

Počet vyrezávaných pamätných stĺpov stále vzrastá, nie sú zriedkavé také usadlosti, v ktorých možno nájsť aj viac takýchto stĺpov. V zmysle tzv. „tabuľového zákona“, prijatého na Slovensku v roku 1993, pokiaľ neslovenská národnostná menšina v danej lokalite presiahne 20 percent, tabule, označujúce názvy obcí musia byť vypísané aj v jazyku danej menšiny. Týmto spôsobom, ak niekto precestuje južné Slovensko, mu tieto tabule názorne označia lokality, obývané maďarskou menšinou. Ak však na mape Slovenska vyznačíme doteraz viac než 200 evidovaných vyrezávaných pamätných stĺpov, s ich pomocou sa dnes taktiež presne vykreslia obrysy maďarským etnikom obývaného územia.

(Preklad Ida Gaálová)

„Ins Holz geschnitzt, in die Erde geschlagen...“

Speerhölzer/Gedenksäulen als Medien zur symbolischen Raumbegrenzung bei Ungarn in der Slowakei

Zusammenfassung

Nach der politischen Wende im Jahre 1989 ist bei den Ungarn in der Slowakei die Zahl der verschiedensten neu entstandenen Gedenksäulen und Gedenktafeln, die die nationale Identität unterstreichen, bedeutend gewachsen. Die populärsten unter ihnen sind die geschnitzten Gedenksäulen, die so genannten Speerhölzer. Diese sind ursprünglich eigentlich protestantische (kalvinistische, unitarische und evangelische) Grabzeichen, die vor allem in Friedhöfen auf dem Gebiet des heutigen Rumänien, in Siebenbürgen, auf dem Territorium des heutigen Ungarn bei evangelischen Slowaken (!), bzw. auf dem Gebiet der heutigen Slowakei bei protestantischen Ungarn und Slowaken vorkommen. Obwohl die wissenschaftliche Forschung eindeutig bewiesen hat, dass Speerhölzer auf gar keinen Fall zu den ältesten Schichten der ungarischen Volkskultur gerechnet werden können (sie lassen sich nicht einmal eindeutig einer bestimmten Ethnie zuweisen), erscheinen Speerhölzer in der öffentlichen alltäglichen Auffassung innerhalb der verschiedenen künstlerischen und bildungspolitischen Strömungen als "urälteste" Elemente, zudem als eindeutig ungarische nationale Symbole.

Die Ausbreitung des Speerholzes als Nationalsymbol ist auch bei den Ungarn in der Slowakei zu beobachten. Da ich mich mit den Wurzeln dieses Prozesses in einer meiner früheren Vorlesungen bereits beschäftigt habe, versuche ich an dieser Stelle die neuesten Ergebnisse der Forschung zusammen zu fassen (Juhász 2002). Nach unserer Dokumentation wurde das erste Speerholz in der Slowakei im Jahre 1977

aufgestellt, seither wurden – aus verschiedenen Anlässen – mehr als 200 Speerhölzer errichtet.

Es ist bemerkenswert, dass die erste Gedenksäule (das erste Speerholz) in der Slowakei nach der Revolution 1989, bereits am 17. Dezember aufgestellt wurde, und zwar zum Andenken an die Opfer der *rumänischen Revolution*. Der Initiator war ein in Galánta verheirateter Gymnasiallehrer aus Siebenbürgen. Noch in demselben Monat wurde eine Gedenksäule / ein Speerholz in Kisújfalu (slow. Nová Vieska) zum Gedenken an einen reformierten Geistlichen errichtet, der während der ungarischen Revolution im Jahre 1956 verurteilt wurde und im Gefängnis gestorben war (sein Grab befindet sich jedoch nicht im Friedhof der Gemeinde).

Wie schon erwähnt, wurden nach der Wende nicht nur immer mehr Speerhölzer aufgestellt, es gab auch immer mehr Anlässe dafür. Jetzt musste man die politischen und staatlichen Behörden nicht mehr um Erlaubnis bitten, und die Inschriften in ungarischer Sprache durften auch nicht mehr verboten werden. Es wurden sehr viele Speerhölzer anlässlich verschiedener historischer Jubiläen aufgestellt.

Ein Teil dieser Anlässe knüpft an allgemeine ungarische historische Ereignisse an, derer auf dem gesamten ungarischsprachigen Gebiet gedacht wurde: wie der 1100. Jahrestag der ungarischen Landnahme, bzw. der 40. Jahrestag der 56er Revolution (1996), der 150. Jahrestag der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes im Jahre 1848/49. Im Jahre 2000 wurden zahlreiche Gedenksäulen anlässlich des 1000. Jahrestages der Gründung des ungarischen Staates aufgestellt. Im Jahre 2003 ist die Zahl der Speerhölzer noch weiter gestiegen, und zwar anlässlich des Rákóczi-Freiheitskampfes (deren Zahl wird bis 2011 wahrscheinlich noch weiter wachsen, denn, wie allgemein bekannt, dauerte der Freiheitskampf von 1703 bis 1711 knapp 9 Jahre lang). Im Jahre 2004 wurde in einer Gemeinde nahe Komorn (ung. Komárom, slow. Komárno) zum ersten Male ein Speerholz geweiht, das zum Andenken an die Opfer des Kommunismus errichtet wurde.

Speerhölzer wurden auch zu speziellen Veranstaltungen der ungarischen Minderheit in der Slowakei aufgestellt: so z.B. in der jüngsten Vergangenheit (1995–1998) das Jubiläum des so genannten tschechoslowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausches und das Jubiläum der Deportation der Ungarn (1945–48), der 50. Jahrestag der Wiederaufnahme des Unterrichts in ungarischer Sprache und des Bestehens der kulturellen Organisation Csemadok (1948).

Speerhölzer wurden auch zu verschiedenen lokalen und regionalen Veranstaltungen errichtet (unter anderem anlässlich des Jahrestages der ersten schriftlichen Erwähnung einer bestimmten Gemeinde, zu den immer beliebter werdenden so genannten Dorftagen, zu beliebigen Ortfeste, bei Veranstaltungen für Handwerker oder bei Musikveranstaltungen und Tanzkränzchen). In einer Gemeinde in Gömör-Gebiet (Mittel-Slowakei), Rakottyás (slow. Rakytník), wurde ein Speerholz zum Andenken an die aus dem Dorf weggezogenen, anderswo lebenden Bewohner errichtet.

Es kann festgestellt werden, dass es üblich ist, Speerhölzer fast zu allen von Ungarn organisierten Veranstaltungen zu errichten. Man hält es also für wichtig, bei politischen, gesellschaftlichen oder kulturellen Veranstaltungen die Orte symbolisch zu bezeichnen und so deren ungarischen Charakter hervorzuheben. Um einen adäquaten "Nachrichtenvermittler" zu finden, werden dafür Speerhölzer am häufigsten verwendet. Oft werden Speerhölzer aber auch deswegen aufgestellt, um in der Gemeinde, etwa mangels anderer Gedenkstätten, einen Platz zu bestimmen, wo festliche Veranstaltungen organisiert werden können. Speerhölzer werden (ähnlich wie andere Denkmale) auf zentralen Orten aufgestellt, wie z.B. am Gemeindehaus, auf dem Hauptplatz des Dorfes oder bei der Kirche.

So haben sich die Speerhölzer immer mehr verbreitet; dementsprechend stieg auch die Skala ihrer Formen und Symbole. Viele neue Speerholzschnitzer meldeten sich zu Wort. Es gibt etwa 10 Speerhölzer als Geschenke aus Siebenbürgen oder solche, die von Schnitzern aus Siebenbürgen angefertigt wurden (Siebenbürgen und die Ungarn in Siebenbürgen galten nach der landläufigen ungarischen Meinung schon immer als die "besten Ungarn"; dies spiegelt sich auch in der Tatsache wieder, dass manche Speerhölzer aus Siebenbürgen stammen; so kann ein ungarisches Symbol in seinem Wert noch mehr gesteigert werden, gleichsam noch mehr ungarisiert werden).

Die Skala der auf die Speerhölzer geschnitzten Symbole ist sehr breit: neben dem ungarischen (Kossuth) Wappen erscheint häufig das Wappen von Siebenbürgen, in manchen Fällen sogar auch das offizielle slowakische Wappen. Auch örtliche Wappen sind nicht selten, wie auch andere, vor allem „urungarische“ Symbole, wie z.B. der Wunderhirsch. Die Speerhölzerspitzen enden in einer Lanze oder einer Tulpe, häufig sitzt auf der Spitze ein Rabe, der Turulvogel oder man sieht ein geöffnetes Buch. Auf der Spitze von mehr als einem halben Dutzend Speerhölzern

ist die heilige ungarische Krone geschnitzt, ihre Zahl wächst ständig. In einer Gemeinde nahe Komorn (Komáromszentpéter; slow. Svätý Peter) wollte man auf der Spitze des Speerholzes zum Andenken an die Opfer des Kommunismus ursprünglich einen fünfzackigen Stern anbringen; da aber der Schnitzer des Speerholzes dies nicht akzeptieren wollte, wurde auf diesen merkwürdigen Wunsch verzichtet.

Was die Inschriften betrifft, findet man auch hier vielfältige Varianten. Es sind oft nur der Anlass oder der Dorfname mit Jahreszahl angeführt, manchmal aber auch ein Zitat; es gibt Beispiele auch dafür, dass an der Säule die bedeutenden Ereignisse des Dorfes bzw. der gesamten ungarischen Geschichte mit Jahreszahlen eingeschnitzt werden. Auch hier lässt sich jene Zweiheit beobachten, worüber ich mich in Bezug auf Speerholzerrichtung bereits geäußert habe. Neben den Symbolen und historischen Daten des gesamten Ungarntums werden auch lokale Geschehnisse in den Vordergrund gerückt. Ein Holzschnitzer, der in einer Gemeinde auf der Großen Schüttinsel (Alistál) lebt, stellte an einer Säule, mit Hilfe von Bildern, die wichtigsten Ereignisse aus dem Leben des Dorfes dar; neben den für das Ungarntum wichtigen historischen Ereignissen noch andere, z.B. die Daten, wann Strom ins Dorf geleitet, wann die LPG gegründet wurde, oder die Daten des Baus der Mühle und des Schulgebäudes und anderer wichtiger Objekte.

Die Einweihung eines neuen Speerholzes geschah immer im Rahmen einer Feier, bzw. eines Kulturprogramms. Es gibt Beispiele dafür, dass auch die Vertreter der Kirche (oft in ökumenischem Gottesdienst) dabei eine wichtige Rolle spielen, da die Speerhölzer nach der Enthüllung von ihnen gesegnet werden. Beim Aufstellen der Speerhölzer nehmen immer Politiker teil; es gibt kaum Beispiele dafür, dass nicht ein parlamentarischer oder anderer hoch gestellte Vertreter der Partei der Ungarischen Koalition anwesend wäre und die Festrede hielte. Der Festredner deutet auf das eingeweihte Objekt selbst und das Speerholz hin, und zwar wie auf ein typisch uraltes ungarisches Symbol, das seit der Landnahme erhalten geblieben ist. Die nicht-politischen Redner äußern sich in ähnlicher Weise; gelegentlich erklärt auch der Speerholzschnitzer selbst das Symbolsystem seines Werkes bei dessen Errichtung.

Zum Schluss wird die ungarische Nationalhymne gesungen, manchenorts sogar auch die Szekler-Hymne; die slowakische Nationalhymne wurde demgegenüber (soweit ich informiert bin),

noch nie gesungen. Der Ritus des Speerholzaufstellens in den von Ungarn bewohnten Gebieten der Slowakei verläuft meistens nach demselben Drehbuch. Es gibt Ähnlichkeiten mit den Einweihungsfeiern aus den Zeiten vor der politischen Wende im Jahre 1989. Diese vorzustellen und zu analysieren ist an dieser Stelle aber nicht mein Ziel.

Der Brauch der Speerholzerrichtung bei verschiedenen Veranstaltungen und die Popularität als Symbol des Ungarntums hatten großen Einfluss auch auf den Brauch der Wahl von Grabzeichen. In den Friedhöfen der ganzen Slowakei erscheinen Speerhölzer immer öfter, und dies nicht nur bei Protestanten, sondern auch bei Katholiken, die so ihr Ungarntum markant ausdrücken wollen. Das religiöse Symbol, also das Kreuz, wird in das Speerholz geschnitzt, aber es gibt Beispiele auch dafür, dass die Speerholzspitze von vornherein in Kreuzform geschnitzt wird. Speerhölzer als Grabzeichen werden gewöhnlich für Verwandte von Leuten geschnitzt, die sich am kulturellen, gesellschaftlichen und politischen Leben der Ungarn in der Slowakei aktiv beteiligen, oder aber wenn der Auftraggeber selbst in diese Kategorie gehört. Das primäre Ziel des als Grabzeichen dienenden Speerholzes ist es nicht, die religiöse, sondern die nationale Identität hervorzuheben. Bis auf einige Ausnahmen folgen diese neueren Speerhölzer als Grabzeichen nicht der früheren Form und Symbolik des Grabholzes; sie sind viel größer, oft erreichen sie die Höhe von 3 Metern, so ragen sie über die anderen Grabzeichen des Friedhofs hinaus.

Die zentrale Macht hat zum ersten Male unter der dritten, durch ihre Ungarnfeindlichkeit berüchtigten Mečiar-Regierung (1995–98) in den Prozess der Speerholzerrichtung eingegriffen. In dieser Zeit war das 1100. Jubiläum der ungarischen Landnahme für das Ungarntum in der Slowakei eine gute Gelegenheit, ihr Recht zum Heimatland auch durch Speerhölzer-Aufstellung zu demonstrieren und den eigenen Wohnort mit einem Speerholz zu markieren. Die regierende Macht protestierte in erster Linie gegen Darstellungen mit dem Turulvogel bzw. mit der heiligen Krone; sie verabschiedete sogar eine Resolution, nach der alle Gedenksäulen solcher Art, die anlässlich des Millenniums aufgestellt worden waren, wieder abgebaut werden mussten. Diese Maßnahmen riefen bei einem Teil der Ungarn Protestaktionen hervor; mit diesem Thema beschäftigten sich mehrere

Autoren in der slowakischen Presse, häufig erschienen diese Artikel sogar auf der Titelseite. Die Reportagen über das Aufstellen von Speerhölzern erwecken den Anschein, als würden sie immer für das ganze Ungarntum sprechen, die eventuellen Beschädigungen der Objekte oder die negativen Äußerungen werden als Angriff gegen das gesamte Ungarntum in der Slowakei gedeutet.

In den Gemeinden, wo die Gemeinderepräsentanz größtenteils aus Ungarn besteht, bzw. auch der Bürgermeister selbst Ungar ist, wird das Speerholzaufstellen als selbstverständlich angesehen, da gibt es keine Hindernisse. Das Verhältnis der slowakischen Bevölkerung zum Speerholz ist insofern einheitlich, als dieses von ihnen für etwas Ungarisches gehalten wird, sie halten es nicht für ein eigenes Symbol; zu Einweihungsfeiern erscheinen die Slowaken auch nur sehr selten. Manche finden es ärgerlich, dass die Speerhölzer nur für die Ungarn bestimmt sind, obwohl auch sie selber zu den Dorfbewohnern gehören, desgleichen dass die Festrede nur in der ungarischen Sprache gehalten wird.

Bis jetzt hatte ich nur ein einziges Mal die Möglichkeit, feststellen zu können, dass die Mehrheit der Gemeinderepräsentanz gegen die Errichtung eines Speerholzes stimmte. Es geht um das Dorf Diószeg (slow. Sládkovičovo) im Matthäusland, wohin nach dem Zweiten Weltkrieg viele deutsche und ungarische Familien deportiert wurden. So wurde die nationale Zusammensetzung des Dorfes bedeutend verändert. Das Problem wurde letztendlich durch den Initiator, durch die lokale ungarische kulturelle Organisation Csemadok gelöst: Das Speerholz wurde in der benachbarten Gemeinde, in Kismácséd (slow. Malá Mača) aufgestellt. Dies ist ein gutes Beispiel dafür, dass die Speerhölzer auch von den Slowaken als ungarische Nationalsymbole betrachtet werden; ich hörte auch die Meinung, dass die Speerhölzer nationalistische Äußerungen seien.

Zum Schluss kann festgestellt werden, dass die Verbote und die an sie anknüpfenden (pro und kontra, also ungarische und slowakische) Pressekampagnen dazu beigetragen haben, dass die Speerhölzer sowohl von den Ungarn als auch von den Slowaken als ausgesprochen ungarische nationale Symbole aufgefasst werden. Die gedruckte und auch die elektronische Presse erzeugte eine Art Kettenreaktion, denn nach einer Berichterstattung folgt die andere, es werden zudem weitere Speerhölzer geschnitzt, über diese wird in weiteren Reportagen berichtet und somit die Aufmerksamkeit einer weiteren Schicht geweckt. Das Speerholzschnitzen ist in

letzter Zeit zu einem selbständigen Handwerksgewerbe geworden, die Schnitzer, wenn auch erst nur informell, treiben Werbung für sich selbst, sind bemüht, immer mehr Bestellungen an sich zu ziehen.

Laut des (in der Slowakei 1994 verabschiedeten) „Ortstafelgesetzes“, falls in einer Gemeinde eine nationale Minderheit mehr als 20% der Gemeindebevölkerung stellt, muss der Ortsname auch in der Sprache der Minderheit angeführt werden. Wenn man die Südslowakei bereist, deuten die Ortstafeln auf den Wohnraum der ungarischen Minderheit hin. Wenn man aber auf einer Karte der Slowakei die gegenwärtig vorhandenen mehr als 200 Speerhölzer einmarkiert, kann dieser Wohnraum genauso gut bestimmt werden.

(Übersetzt von Zsuzsanna Sáfi)

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ
P.O.BOX 154
SK-945 01 Komárno 1.
etnologia@foruminst.sk

L. Juhász Ilona

**„Fába róva, földbe ütve...”
A kopjafák/emlékoszlopok, mint a szimbolikus térfoglalás eszközei
a szlovákiai magyaroknál**

**Első kiadás
Sorozatszerkesztő: Liszka József
Nyelvi szerkesztő: Cs. Liszka Györgyi
Borítóterv: R. Juhász József
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography, Érsekújvár
Kiadta és terjeszti: Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely
Nyomta: Expressprint, Bánovce nad Bebravou**

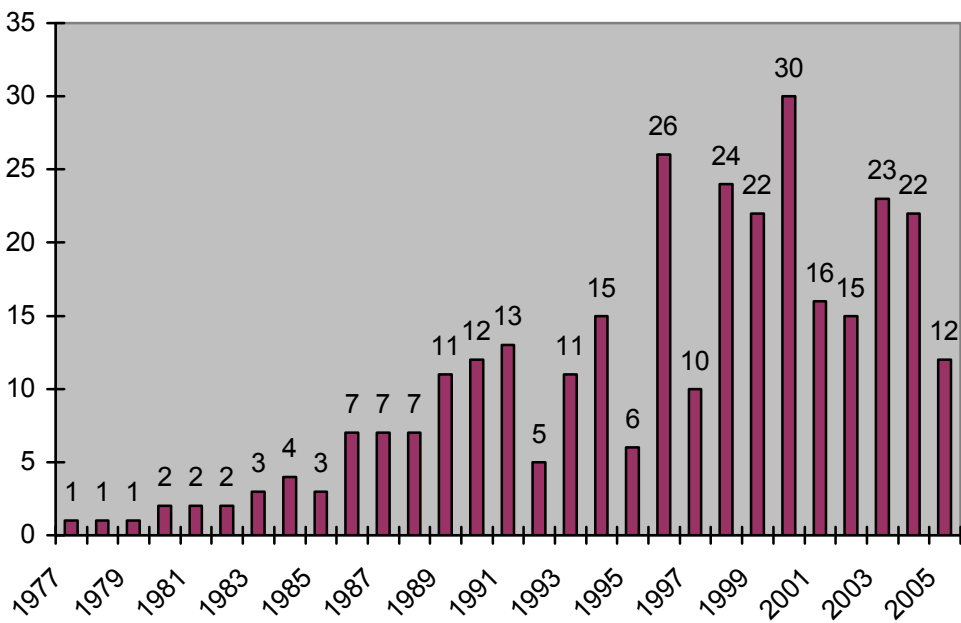
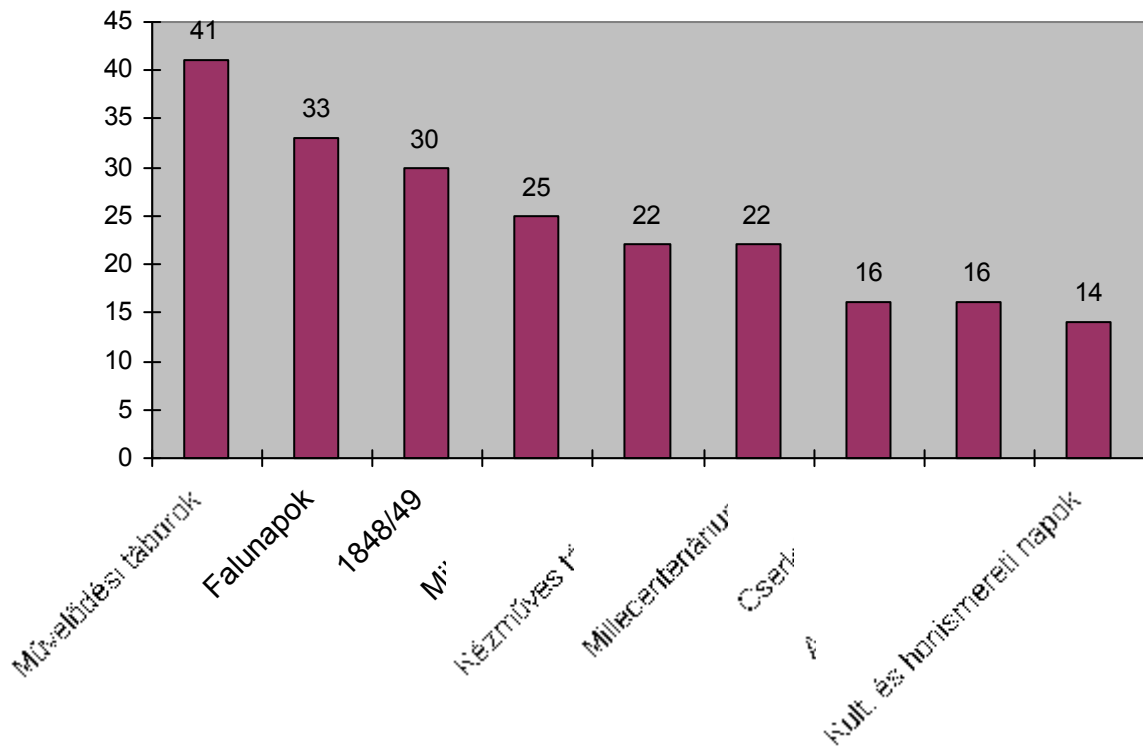
Ilona L. Juhász
„Vyrezané do dreva, zatĺčené do zeme...”
Vyrezávané/pamätné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva
v kruhu Maďarov na Slovensku

**Prvé vydanie
Redaktor edície: József Liszka
Jazyková redaktorka: Györgyi Cs. Liszka
Návrh obálky: R. Juhász József
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, Érsekújvár
Vydanie a distribúcia: Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely
Tlač: Expressprint, Bánovce nad Bebravou**

**Dunajská Streda, 2005
ISBN ????????**

350.- Sk

A fából faragott, gazdagon díszített, egykor csupán temetőinkben előforduló protestáns sírjel, a kopjafa az idők folyamán felekezeti hovatartozástól független magyar nemzeti szimbólummá vált, és fontos helyet foglalt el mind Magyarországon, mind a környező országokban élő magyarok életében. A mai Szlovákia területén talán még nagyobb népszerűsége tett szert, mint Magyarországon: a nemzeti identitás kifejezésének szinte egyik legfontosabb eszközévé vált, amit a Dél-Szlovákiai szerte felállított több mint háromszáz kopjafa-szerű emlékmű bizonyít. Mikor tűnt fel e jelenség tájainkon, s minek köszönheti nagy népszerűségét a szlovákiai magyar nemzetiség körében? A felbukkanástól napjainkig milyen formai átalakuláson ment át? Milyen kultusz, milyen rítusok kapcsolódnak hozzá? Milyen a megítélése a helyi magyar és szlovák lakosság körében? L. Juhász Ilona kötete – saját kutatómunkából származó, imponálóan gazdag és sokrétű adatbázisra támaszkodva – többek között ilyen és hasonló a kérdésekre kísérel meg választ adni.

Helynévmutató

Abafalva (Abovce) 81, 94, 151, 183, 236
Abara (Oborín) 80, 90, 183
Abroncsos (Obručná) 33, 42, 53, 94, 95, 112, 174, 183
Ajnácskő (Hajnáčka) 95, 183
Alberta (Kanada) 170, 171
Albertirsa (Magyarország) 12, 14
Alistál (Dolný Štál) 50, 52, 54, 68, 74, 77, 78, 82, 83, 104, 106, 184, 196, 213, 237, 242, 243
Almásfüzitő (Magyarország) 107
Alsófalva (Polina) 184
Andau (Ausztria) 168
Andód (Andovce) 45, 101, 184
Apáczszakállas (Opatovský Sokolec) 61, 89, 120, 184
Arad (Románia) 39, 52
Aranyosapáti (Magyarország) 106
Atyha (Románia) 18
Babocsán (Magyarország) 50
Bacsfa-Szentantal (Báč) 109, 141, 219
Bacska (Bačka) 184
Bácskossuthfalva (Szerbia-Montenegró) 167
Bajta (Bajtava) 106, 184
Balatonfüred (Magyarország) 160
Bánffyhunrad (Románia) 98
Baraca (Barca) 56, 57, 106, 113, 126, 214
Barka (Bôrka) 108, 109, 184
Barót (Románia) 41, 42
Barslédec (Ladice) 174
Bart (Bruty) 109, 140, 142, 219
Batár (Ukrajna) 163
Bátka (Batka) 81, 92, 184
Bátorkeszi (Bátorové Kosihy) 47, 49, 59, 66, 71, 82, 83, 99, 101, 113, 126, 185, 196, 214, 243
Beje (Behynce) 94, 95, 214

Béke (Mierovo) 143
Beregszász (Ukrajna) 167
Berzété (Brzotín) 62, 92, 93, 217
Bodolló (Budulov) 36, 92, 93, 185, 243
Bolyk (Boľkovce) 86, 95, 185
Borsi (Borša) 35, 44, 90, 136, 174, 185, 243
Bögellő (Boheľov) 46, 104, 186
Bökény (Ukrajna) 165
Bős (Gabčíkovo) 62, 148, 186, 244
Brünn (Csehország) 34
Brüsszel (Belgium) 172
Búcs (Búč) 41, 42, 45, 47, 59, 64, 84, 98, 99, 101, 107, 126, 127, 135, 180, 186, 188, 196, 244
Budakeszi (Magyarország) 172
Budapest (Magyarország) 26, 53, 87, 92, 123, 128, 160, 162, 168
Buják (Magyarország) 103
Burg Kastl → Kastl
Buzita (Buzica) 55, 68, 93, 112, 136, 186, 244
Calgary (Kanada) 171
Cegőtelke (Románia) 49
Csallóközaranys (Zlatná na Ostrove) 47, 101, 186, 196
Csallóköznádasd (Trstená na Ostrove) 45, 86, 103, 186, 244
Csata (Čata) 50, 66, 76, 106, 126, 186, 239
Csicsér (Čičarovce) 63, 90, 113, 174, 187, 245
Csicsó (Čičov) 40, 41, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 61, 62, 76, 86, 87, 93, 99, 101, 102, 103, 106, 131, 174, 176, 187, 205, 213, 217, 262, 264
Csíksomlyó (Románia) 125
Csucsom (Čučma) 45, 86, 92, 93, 187, 236
Deáki (Diakovce) 101, 107, 108, 141, 188, 219
Dél-Komárom (Magyarország) 58, 83, 95, 126
Dercen (Ukrajna) 165
Deregnyő (Drahňov) 90, 188
Derencsény (Drienčany) 188
Dernő (Drnava) 62, 106, 217
Dióspatony (Orechová Potôň) 101, 106, 132, 181, 188, 193

Diószeg (Sládkovičovo) 38, 40, 96, 104, 105, 150, 201, 214
Domonkosfa (Szlovénia) 167
Dömös (Magyarország) 107, 205
Drégelypalánk (Magyarország) 161
Dunamocs (Moča) 47, 64, 85, 86, 100, 101, 120, 126, 143, 188, 196
Dunaradvány (Radvaň nad Dunajom) 41, 42, 44, 45, 47, 64, 72, 86, 101, 107, 108, 109, 188, 196, 245
Dunaszerdahely (Dunajská Streda) 43, 87, 103, 135, 148, 158, 214, 263
Ebed (Obid) 102, 189, 246
Egyházaskút (Nová Bašta) 189
Ekel (Okoličná na Ostrove) 40, 104, 189
Equador (Dél-Amerika) 14
Érsekújvár (Nové Zámky) 35, 48, 134
Esztergom (Magyarország) 107, 203
Farnad (Farná) 14, 23, 31, 67, 101, 102, 111, 189, 246
Fél (Tomášov) 45, 96, 97, 106, 127, 157, 189, 220, 246
Felbár (Horný Bar) 40, 63, 69, 105, 121, 189
Feled (Jesenské) 140
Felistál → Alistál
Felsőhegyes (Szerbia-Montenegró) 168
Felsőpél (Horný Pál) 96
Felsőszeli (Horné Saliby) 97, 98, 105, 133, 189
Fornos (Ukrajna) 165
Füle (Fiľakovo) 106, 189
Fülöpszállás (Magyarország) 12
Gadóc (Hadovce, Komárno) 44, 98, 190
Galánta (Galanta) 33, 38, 73, 105, 108, 109, 140, 150, 152, 190
Garamkövesd (Kamenica nad Hronom) 41, 106, 135, 190
Gesztete (Hostice) 95, 190, 246
Gímes (Jelenec) 32, 42, 68, 94, 95, 98, 111, 174, 190, 241, 247
Gombaszög (Gombasek) 33, 75, 92, 95, 138, 155, 174, 191, 240
Gömöralmágy (Gemerský Jablonec) 33, 95, 98, 174, 191, 247
Gömörhorka (Gemerská Hôrka) 46, 49, 56, 86, 92, 109, 191, 214
Gömörpanyit (Gemerská Panica) 40, 47, 71, 81, 94, 151, 191, 236, 248

Gömörszőlős (Magyarország) 94
Gúta (Kolárovo) 41, 42, 46, 62, 68, 98, 102, 106, 120, 154, 156, 191
Gyetva (Detva) 181
Győr (Magyarország) 50, 162, 213
Gyula (Magyarország) 161
Hajdúböszörmény (Magyarország) 58
Halábor (Ukrajna) 163
Hanva (Chanava) 94, 214
Háromszék (Románia) 12, 195
Hárskút (Lipovnik) 74, 86, 92, 192, 248
Hegyközcstár (Románia) 163
Helemba (Chľaba) 68, 96, 192
Hercegszöllős (Horvátország) 168
Hetény (Chotín) 47, 82, 83, 84, 107, 108, 192, 196, 248
Hidaskürt (Mostová) 47, 98, 192, 248
Hídvégardó (Magyarország) 93, 160
Hím (Chym) 49, 93, 192, 249
Hódmezővásárhely (Magyarország) 52, 53
Hodos (Szlovénia) 167
Horváti (Chorváty) 93, 192
Hosszúszó (Dlhá Ves) 44, 86, 92, 93, 120, 193, 249
Hubó (Hubovo) 86, 92, 193, 249
Ibrány (Magyarország) 92
Illésháza (Nový Život) 106, 193
Ímely (Ímeľ) 47, 103, 194
Imreg (Brehov) 130, 215
Ipolybalog (Balog nad Ipľom) 52, 61, 70, 108, 193, 229, 249
Ipolyfödemes (Ipeľské Úľany) 107, 193
Ipolynyék (Vinica) 109, 193
Ipolypásztó (Pastovce) 96, 97, 126, 194, 250
Ipolyság (Šahy) 43, 63, 93, 95, 98, 105, 138, 143, 174, 194, 250
Ipolyszakállos (Ipeľský Sokolec) 50, 68, 96, 106, 194, 251
Ipolyszalka (Salka) 68, 96, 97, 194, 233, 234
Ipolyvarbó (Vrbovka) 62, 217

Izsa (Iža) 47, 89, 194, 196
Jablonca (Silická Jablonica) 40, 92, 93, 195, 215, 251
Jánok (Janík) 36, 81, 87, 93, 174, 195, 251
Jászó (Jasov) 90, 112, 174, 195
Jóka (Jelka) 49, 109, 195
Jólész (Jovice) 66, 92, 124, 195, 251
Jósvafő (Magyarország) 93
Kajal (Kajal) 73
Kalifornia (Amerikai Egyesült Államok) 171
Kálosa (Káloša) 106, 196, 252
Kalotaszeg (Románia) 12, 61, 98, 102
Kamocsa (Komoča) 61, 101, 195
Kaposkelecsény (Kapušíanske Kľačany) 90, 215
Karcag (Magyarország) 160
Karva (Kravany nad Dunajom) 40, 47, 49, 69, 88, 101, 107, 108, 195, 196, 235
Kassa (Košice) 33, 39, 43, 74, 84, 136
Kastl (Németország) 30, 38, 169, 172, 213
Kecső (Kečovo) 62, 148, 149, 217
Királyfa → Vágkirályfa
Királyfiakarcsa (Kráľovičove Kračany) 106, 135, 196, 252
Királyhelme (Kráľovský Chlmec) 36, 43, 57, 90, 96, 97, 174, 196, 215, 252
Királyrév (Kráľov Brod) 39, 69, 72, 73, 104, 105, 121, 139, 151, 196, 219, 235, 253
Kisgéres (Malý Horeš) 90, 196, 253
Kiskovácsvágás (Kováčová) 27
Kismácséd (Malá Mača) 40, 109, 150, 196
Kispiac (Szerbia-Montenegró) 168
Kistárkány (Malé Trakany) 90, 174, 196
Kisújfalu (Nová Vieska) 37, 38, 61, 102, 106, 197, 254
Kisszelmenc (Malé Slemence) 141
Koblenz (Németország) 169
Kolon (Kolínany) 40, 174, 197, 253
Kolozsvár (Románia) 38, 166, 208, 259, 260
Komárom (Komárovce) 45, 86, 92, 217, 264

Komárom (Komárno) 30, 34, 35, 38, 50, 54, 80, 87, 96, 101, 103, 105, 107, 108, 109, 112, 131, 144, 156, 174, 176, 197, 213, 254
Komáromszentpéter (Svätý Peter) 48, 76, 101, 103, 106, 120, 198, 255
Komárom-Szőny (Magyarország) 107
Köbölkút (Gbelce) 48, 60, 62, 74, 75, 80, 86, 102, 118, 125, 126, 198, 237, 240, 255
Kőhidgyarmat (Kamenný Most) 98, 198
Kőkeszi (Kamenné Kosihy) 106, 198
Krasznahorka → Krasznahorkaváralja
Krasznahorkaváralja (Krásnohorské Podhradie) 59, 62, 90, 92, 121, 147, 199, 218
Kulcsod (Kľúčovec) 50, 103, 131, 213
Kuntapolca (Kunová Teplica) 35, 90, 174, 199
Kurinc 95, 174, 199
Kürt (Strekov) 48
Lakitelek (Magyarország) 98
Lakszakállas (Sokolce) 103, 199
Lanškrovín (Csehország) 103
Lég (Lehnice) 108, 109, 127, 199, 219
Lelesz (Leles) 52, 65, 69, 70, 71, 82, 90, 130, 147, 174, 199, 215, 233, 255
Lévárt (Leváre) 95, 132, 199
Losonc (Lučenec) 33, 35, 222
Madar (Modrany) 47, 101, 112, 196, 199
Magyarböd (Bidovce) 39, 84, 91, 92, 93, 116, 125, 126, 130, 151, 200
Magyarmajda (Szerbia-Montenegró) 167
Makó-Földeák (Magyarország) 161
Marburg (Németország) 228
Marcelháza (Marcelová) 45, 47, 98, 107, 122, 196, 200, 256
Martos (Martovce) 34, 98, 112, 200
Mátyóc (Maťovce) 35, 90, 174, 200, 256
Matty (Magyarország) 161
Mezőség (Románia) 98
Miskolc (Magyarország) 206, 224
Monor (Magyarország) 12
Mucsi (Magyarország) 51
Muzsla (Mužla) 101, 135, 200

Nádszeg (Trstice) 56
Nagyfödemes (Veľké Úľany) 33, 42, 70, 106, 109, 174, 200
Nagyhodos (Magyarország) 167
Nagyida (Veľká Ida) 92, 218
Nagykapos (Veľké Kapušany) 35, 36, 55, 67, 71, 87, 89, 90, 106, 141, 144, 174, 177, 201, 215
Nagykér (Veľký Kýr) 84, 106, 201
Nagykövesd (Veľký Kamenec) 106, 108, 123, 128, 131, 168, 201
Nagykürtös (Veľký Krtíš) 35
Nagylót (Veľké Lovce) 136
Nagymácséd (Veľká Mača) 75, 89, 101, 102, 141, 201, 219, 256
Nagymegyer (Veľký Meder) 43, 46, 65, 69, 70, 82, 103, 105, 108, 109, 127, 176, 201
Nagyráska (Veľké Raškovce) 202
Nagyszarva (Rohovce) 46, 105, 110, 154, 203
Nagyszelmenc (Veľké Slemence) 109, 141, 203, 219
Nagyszőlős (Ukrajna) 164
Nagytárkány (Veľké Trakany) 68, 69, 71, 90, 138, 203, 234, 256
Nána (Nána) 42, 51, 61, 69, 203
Nanaïomo (Kanada) 170
Naszvad (Nesvady) 102, 124, 203
Nemeskajal (Kajal) 96, 97, 105, 108, 109, 112, 132, 203
Nemesócsa (Zemianska Olča) 47, 104, 120, 130, 204, 238
Neszmély (Magyarország) 47
Nyárasd (Topoľníky) 34, 57, 103, 153, 215
Nyékvárkony (Vrakúň) 105, 204
Nyitra (Nitra) 32, 34, 43, 68
Nyitracsehi (Čechovce) 174
Ógyalla (Hurbanovo) 68, 69, 101, 102, 120, 135, 204
Okucani (Horvátország) 168
Oroszka (Pohronský Ruskov) 95, 126, 204
Ózd (Magyarország) 160
Őrsújfalu (Nová Stráž) 30, 31, 32, 33, 34, 42, 61, 64, 67, 87, 88, 89, 94, 95, 97, 98, 112, 114, 174, 200, 204, 241, 257
Palást (Plášťovce) 43, 69, 81, 82, 103, 104, 105, 204, 258

Párkány (Štúrovo) 48, 54, 55, 86, 101, 102, 107, 108, 120, 130, 153, 205, 215, 235, 263
Pártosfalva (Szlovénia) 167
Pat (Patince) 43, 47, 103, 120, 127, 196, 205, 216, 263
Pelsőc (Plešivec) 149
Perbenyík (Pribeník) 60, 90
Perbete (Pribeta) 102, 120, 205
Pered (Tešedíkovo) 121
Perse (Prša) 71, 95, 118, 119, 205, 220, 221, 222
Péterfalva (Ukrajna) 165
Petres (Petreš) 109, 142, 140, 219
Pozsony (Bratislava) 23, 34, 50, 54, 103, 131, 136, 137, 213, 220
Pozsonyeperjes (Jahodná) 56, 57, 106, 126, 214
Prága (Csehország) 34
Radvány → Dunaradvány
Ragály (Magyarország) 92
Ragyolc (Radzove) 53, 95, 112, 176, 205, 238, 257
Rakamaz (Magyarország) 69
Rakottyás (Rakytník) 45, 46, 92, 205
Redipuglia (Olaszország) 169
Réte (Reca) 103, 206
Rimaszombat (Rimavská Sobota) 27, 31, 35, 53, 54, 56, 63, 67, 85, 87, 89, 92, 94, 95, 106, 130, 206, 216, 239, 240
Rozsnyó (Rožňava) 23, 24, 25, 26, 27, 35, 55, 59, 91, 116
Rudna (Rudná) 65
Rudolftelep (Magyarország) 160
Sajógömör (Gemér) 40, 41, 42, 52, 61, 70, 94, 107, 109, 206, 236, 258
Salánk (Ukrajna) 165
Sárospatak (Magyarország) 96, 123
Sárvár (Magyarország) 168
Siménfalva (Románia) 112
Simonyi (Šimonovce) 81, 92, 95, 151, 206, 216
Somodi (Drienovec) 33, 34, 81, 87, 90, 95, 111, 174, 206, 207, 259
Somodi-fürdő (Drienovec – kúpele) 111, 115, 206
Somorja (Šamorín) 34, 54, 56, 57, 89, 98, 105, 112, 126, 127, 135, 144, 216, 263, 264

Sonntangberg (Ausztria) 168, 169
Sopron (Magyarország) 107
Stockholm (Svédország) 170
Stósz (Štós) 90, 95, 111, 174, 207, 259
Szádalmás (Jablonov nad Turňou) 75, 93, 207, 238, 258
Szakály (Magyarország) 51
Szalánc (Slanec) 43, 74, 84, 85, 105, 207, 259
Szalatnya (Slatina) 46, 95, 207, 259
Szap (Sap) 103, 207
Szárd (Sazdice) 81, 96, 116, 151, 207
Szécsénykovácsi (Kováčovce) 49, 97, 208, 216, 260
Szék (Románia) 98
Székelyudvarhely (Románia) 20
Székesfehérvár (Magyarország) 103
Szekszárd (Magyarország) 51, 52, 179
Szenc (Senec) 35
Szentbánya (Románia) 127, 199
Szentegyháza (Románia) 57, 127, 199, 219
Szentegyházásfalu (Románia) 108, 202
Szentendre (Magyarország) 121, 122
Szentlászló (Szlovénia) 167
Szentpéter → Komáromszentpéter
Szepsi (Moldava nad Bodvou) 35, 36, 38, 39, 51, 55, 65, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 98, 112, 116, 136, 141, 143, 144, 160, 180, 207, 208, 259, 260
Szímő (Zemné) 41, 61, 101, 144, 208
Szirénfalva (Ptrukša) 90, 174, 208, 260
Szógyén (Svodín) 46, 61, 69, 72, 89, 101, 102, 105, 106, 108, 118, 126, 136, 141, 208, 216, 233, 261
Szöny (Magyarország) 107, 144, 192, 200
Szuha (Magyarország) 160
Tany (Tòň) 45, 68, 104, 208, 209, 235, 261
Tápiószentmárton (Magyarország) 69
Tardoskedd (Tvrdošovce) 61, 102, 144, 209, 261
Tata (Magyarország) 106, 141

Temesvár (Románia) 39
Tiszacsege (Magyarország) 51
Tiszakeresztúr (Ukrajna) 165
Tornahorváti → Horváti
Tornalja (Tornaľa) 35, 37, 40, 41, 42, 47, 71, 93, 94, 95, 112, 122, 135, 138, 145, 146, 174, 209, 261
Torockó (Magyarország) 141, 219
Tőnye → Alistál
Udvard (Dvory nad Žitavou) 43, 105, 123, 136, 141, 142, 144, 210, 219, 233, 237
Udvarhelyszék (Románia) 61
Újszász (Magyarország) 94
Újszentmargita (Magyarország) 51
Ungkopánd (Ukrajna) 163
Ungvár (Ukrajna) 124, 165, 167
Uzapanyit (Uzovská Panica) 92, 117, 210
Vága (Váhovce) 63
Vágfüzes (Vrbová Nad Váhom) 47, 66, 101, 120, 196, 210
Vághosszúfalu (Dlhá nad Váhom) 61, 76, 105, 140, 210, 219, 238, 262
Vágkirályfa (Kráľová nad Váhom) 43, 47, 63, 65, 69, 70, 73, 74, 104, 105, 108, 109, 119, 122, 210, 237
Vágsellye (Šaľa) 30, 48, 87, 89
Vancouver (Kanada) 171
Varbóc (Magyarország) 93
Várhosszúrét (Krásnohorská Dlhá Lúka) 40, 45, 58, 59, 62, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 120, 121, 124, 126, 130, 136, 144, 193, 206, 211
Vásárút (Trhová Hradská) 56
Velenca (Magyarország) 52
Veszprém (Magyarország) 201
Virt (Virt) 41, 42, 47, 72, 101, 109, 127, 196, 211, 240, 262
Visegrád (Magyarország) 125
Visk (Ukrajna) 164
Vízkelet (Čierny Brod) 103, 118, 212
Wellington (Új-Zéland) 170
Zágon (Románia) 136

Zemplén (Zemplín) 63, 92, 127, 212, 216

Zombor (Szerbia-Montenegró) 167

Zsarnó (Žarnov) 93, 110, 212

Zselíz (Želiezovce) 47, 72, 95, 126, 130, 149, 212

Zsére (Žirany) 49

Zsigárd (Žiharec) 39, 56, 65, 67, 84, 95, 96, 98, 121, 127, 212, 216, 262, 264

Zsitvató (Žitava) 72

Zsolna (Žilina) 51

Zsór (Žiar) 216

- 2. kép:** A gimesi kempingben állított legelső kopjafa, mögötte a későbbiek (L. Juhász Ilona felv. 2001)
- 3. kép:** „Kopjafaerdő” a gimesi művelődési tábor színhelyén (L. Juhász Ilona felv. 2001)
- 16 kép:** Ferencz György háromszög alakú jele a leleszi millecentenáriumi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004)
17. kép: Tulipán-motívum a naszvadi kopjafa tartópillérén (L. Juhász Ilona felv. 2005)
18. kép: A köbölkúti milleniumi emlékoszlop teteje a magyar címerrel (L. Juhász Ilona felv. 2004)
19. kép: Az abarai emlékoszlop teteje (L. Juhász Ilona felv. 2005)
20. kép: A Stampay János emlékére Köbölkúton állított kopjafa felső része (L. Juhász Ilona felv. 2004)
21. A milleniumi Selye- napokra állított kopjafa felső része sólyommal és kereszttel Komáromban (L. Juhász Ilona felv. 2004)
22. kép: Smídt Róbert, szőgyéni fadaragó újabb jele a 2005-ben Köbölkúton állított kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2005)
23. kép: Rovásírásos felurat a dunamocsi kopjafán (L. Juhász Ilona felv. 2004)
32. kép: A virti „Hídverő-kopjafa” (L. Juhász Ilona felv. 2005)
33. kép: Dusza István kopjafája a gömörhorkai temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2005)
34. kép: A zselizi református templom kertjében álló kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2003)
35. kép: A felbári kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004)
36. kép: A nagyszarvai kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004)
37. kép: A zsarnói kopjafa, s az ugyanebben a stílusban készült koszorútartó (L. Juhász Ilona felv. 2005)
44. kép: A nagykövesdi ajándékkopjafa (A Bodrogi Közi Kultúráért Polgári Társulás archívumából)
45. kép: A dióspatonyi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2004)
46. kép: A lévárti kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005)
47. kép: A nemeskajali kopjafa Sidó János által készített terve (Szamák Mihály archívumából)
53. kép: Az ipolyszakállosi kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005)
54. kép: A nánai milleniumi kopjafa részlete (L. Juhász Ilona felv. 2005)
55. kép: A Gömri Honismereti Napokra készült két tornaljai kopjafa (L. Juhász Ilona felv. 2005)
56. kép: A Sarló-mozgalom emlékére állított kopjafa Gombaszögön (L. Juhász Ilona felv. 2004)
57. kép: Az udvardi székelykapu (L. Juhász Ilona felv. 2003)
58. kép: Kopjafa-sírjel családi címerrel a párkányi új temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2003)
59. kép: Kettős sírjelölés Nyárasdon; a márvány síremléket és a kopjafát egy faelem köti össze (L. Juhász Ilona felv. 2005)
60. A nagyszarvai kopjafa felszentelése 2002-ben (Sztás Zoltán felv. A Bibliotheca Hungarica gyűjteményéből)
61. kép: A gútai tájház udvara (L. Juhász Ilona felv. 2004)
62. kép: Kopjafák a Burg Kastl-i gimnázium kertjében (L. Juhász Ilona felv. 2003)
63. kép: Kopjafaállítás egy családi ház kertjében Kulcsodon, 2000-ben (Nagy Géza archívumából)

pótlás az irodalomjegyzékbe:

Keményfi Róberthez:

2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei.* Debrecen.

Kósa Lászlóhoz:

2003 Malonyay Dezső és „A Magyar nép művészete”. In *Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok.* Budapest, 387–403. p.

Szöveg közti képek

- 1. kép:** Faragott fejfák Erdélyből (a), magyarországi szlovák településről, Albertirsáról (b) és szlovákiai magyar településről, Farnadról (c) – Liszka József nyomán (Liszka 2003, 406).
- 2. kép:** Tichy Gyula síremléke a rozsnói temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2000).
- 3. kép:** A Vass család síremléke a rozsnói temetőben (L. Juhász Ilona felv. 2000).
- 4. kép:** A Szülőföldünk c. honismereti folyóirat címlapja.
- 5. kép:** Stilizált fejfamotívum egy rádióreklámban (Sajó-vidék 1940. 10. 5.).
- 6. kép:** Az első ōrsújfalui kopjafa tervei Liszka József naplójából.
- 7. kép:** Az aradi vértanúk tiszteltére állított kopjafa-kompozíció Csicsón (L. Juhász Ilona felv. 2005).
- 8. kép:** A vágkirályfai cserkész-kopjafa felállítása 1993-ban (Szatmár Tibor archívumából).
- 9. kép:** Zsolnára tervezett kopjafa rajza (Pekár József archívumából).
- 10. kép:** Kopjafa formájú haláljel Rimaszombat közelében (L. Juhász Ilona felv. 2004)
- 11. kép:** Agócs Béla kopjafájának leleplezése a baracai temetőben 2002-ben (archív felv.).
- 12. kép:** Fa – kopjafa szimbólum egy felhívás illusztrációjaként (Szamák Mihály archívumából).
- 13. kép:** Kopjafa tartósítása égetéssel, füstöléssel (Őrsújfalu 1981 Szamák Mihály felvétele).
- 14. kép:** Ferencz György munka közben Őrsújfalun 1986-ban (Szamák Mihály felvétele).
- 15. kép:** Ulman István és Pekár József a magyarbódi kopjafa mellett 1981-ben (Pekár József archívumából).

- 16. kép:** Nagyferenc Katalin munka közben Őrsújfalun 1978-ban (Szamák Mihály felvétele).
- 17. kép:** Szamák Mihály az ipolyszalkai kopjafa felszentelésekor 2000-ben (Szamák Mihály archívumából).
- 18. kép:** Katona László munka közben Őrsújfalun 1982-ben (Katona Erszébet archívumából).
- 19. kép:** Katona László családjával az általa faragott felsőszeli kopjafa mellett (Katona Erszébet archívumából).
- 20. kép:** Sidó Szilveszter a Bátorkeszire faragott kopjafa mellett búcsi háza udvarán 2000-ben (Sidó Szilveszter archívumából).
- 21. kép:** Szatmár Tibor munka közben (Szatmár Tibor archívumából).
- 22. kép:** Az elkészült kopjafa szállítása a felállítás színhelyére 1989-ben Őrsújfalun (Szamák Mihály felvétele).
- 23. kép:** A kopjafal felállítása Őrsújfalun 1982-ben (Szamák Mihály felvétele)
- 24. kép:** Kopjafa felavatása parasztszenekari közreműködéssel Somodi fürdőn 1981-ben (Katona László hagyatékából).
- 25. kép:** Persei kopjafajegy.
- 26. kép:** Zalabai Zsigmond az általa adományozott kopjafánál szülőfalujában, Ipolypásztón 1998-ban (Szamák Mihály archívumából)
- 27. kép:** Ajándékozási szerződés Nagykövesd önkormányzata és a budapesti Falvak Kultúrájáért Alapítvány között
- 28. kép:** A kezdő irodalmárok orgánuma, az Iródia 8. számának címlapja.
- 29.kép:** Kopjafa-ábrázolás a Cserkész c. folyóiratban.
- 30. kép:** Az érsekújvári Vándor együttes 2001-ben megjelent CD-lemezének borítója
- 31. kép:** Várhosszúrét emblémája kopjafákkal.
- 32. kép:** Smídt Róbert kopjafája a pozsonyi Magyar Kultúra Múzeuma kiállításán (L. Juhász Ilona felv. 2005).

Térképek

1. térkép: Ferencz György Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Abara, Borsi, Csicsér, Deregyő, Jászó, Kaposkelecsény, Királyhelmece, Kisgéres, Kistárkány, Kuntapolca, Lelesz, Mátyóc, Nagykapos, Nagytárkány, Somodi, Stósz, Szirénfalva (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

2. térkép: Ulman István Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Bátka, Berzété, Bodolló, Csucsom, Gombaszög, Gömörhorka, Hárskút, Hosszúszó, Hubó, Jablonca, Jólész, Komároc, Krasznahorkaváralja, Magyarböd, Nagyida, Rakottyás, Rimaszombat, Simonyi, Szepsi, Uzapanyit, Várhosszúrét, Zemplén (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

3. térkép: Pekár József Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Berzété, Bodolló, Buzita, Csucsom, Hím, Hosszúszó, Jablonca, Jánok, Magyarböd, Szádalmás, Szepsi, Tornahorváti, Zsarnó (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

4. térkép: Nagyferenc Katalin Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Abroncsos, Ajnácskő, Beje, Bolyk, Gesztete, Gimes, Gombaszög, Gömöralmágy, Ipolyság, Kurinc, Lévárt, Őrsújfalu, Perse, Ragyolc, Rimaszombat, Simonyi, Somodi, Stósz, Szalatnya, Tornalja, Zseliz, Zsigárd (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

5. térkép: Szamák Mihály Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Fél, Ipolypásztó, Ipolyszalka, Királyhelmece, Nemeskajal, Szécsénykovácsi (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

6. térkép: Katona László Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Felsőszeli, Gadóc, Gimes, Gömöralmágy, Gúta, Hidaskürt, Ipolyság, Kőhídgyarmat, Marcelháza, Martos, Őrsújfalu, Somorja, Zsigárd (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

7. térkép: Sidó Szilveszter Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Bátorkeszi, Búcs, Csallóközarányos, Csicsó, Dióspatony, Dunamocs, Dunaradvány, Karva, Komárom, Madar, Muzsla, Párkány, Vágfüzes, Virt (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

8. térkép: Smídt Róbert Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Ebed, Köbölkút, Nagymácséd (székely kapu is), Párkány, Szőgyén (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

9. térkép: Gerendás Norbert Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Farnad, Gúta, Kisújfalu, Naszvad, Ógyalla, Perbete, Tardoskedd (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

10. térkép: Nagy Géza Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Csallóköznádasd, Csicsó, Dunaszerdahely, Ímely, Komárom, Komáromszentpéter, Kulcsod, Lakszakállas, Nagymegyer, Nyárasd, Palást, Pat, Pozsony, Réte, Szap, Vízkelet (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

11. térkép: Szatmár Tibor Dél-Szlovákiában álló kopjafái: Ipolyság, Nagymegyer, Nagyszarva, Nyékvárkony, Palást, Szalánc, Szőgyén, Udvard, Vágkirályfa (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

12. térkép: Magyarországi fafaragók munkái Dél-Szlovákiában: Deáki, Dunaradvány, Hetény, Ipolybalog, Karva, Komárom, Nagykövesd, Párkány, Szőgyén (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

13. térkép: Erdélyi fafaragók munkái Dél-Szlovákiában: Bacsfa–Szentantal (székely kapu), Barka, Bart (székely kapu), Dunaradvány, Galánta, Ipolynyék, Jóka, Kismácséd, Komárom, Lég (székely kapu és kopjafák is), Nagyfödémes, Nagymegyer, Nagyszelmenc (székely kapu és kopjafák), Nemeskajal, Petres (székely kapu), Sajógömör, Vágkirályfa (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

14. térkép: 1989 előtt állított kopjafák: Abroncsos, Borsi, Csicsér, Csicsó, Gímes, Gombaszög, Gömöralmagy, Ipolyság, Jánok, Jászó, Királyhelmece, Kistárkány, Kuntapolca, Kurinc, Lelesz, Mátyóc, Nagyfödémes, Nagykapos, Őrsújfalu, Somodi, Somodi, Stósz, Szirénfalva, Tornalja (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

15. térkép: A szlovákiai magyar nyelvterület 1991-ben Gyurgyík László nyomán (Gyurgyík 1994, 167).

16. térkép: Dél-Szlovákiában álló kopjafák 2005-ben (a térképet L. Juhász Ilona tervezte, Liszka József rajzolta).

